

‘Op de smalle grens van stad naar land’

‘Een verkennend en ontwerpend onderzoek naar de identiteit en vormgeving van bestaande- en nieuwe stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg en de lessen voor de ruimtelijke agenda’

Master Thesis Landscape Architecture
Wageningen University and Research Centre
ing. G.H. (Gijs) Breeman
november 2011

Op de smalle grens van stad naar land

‘Een verkennend en ontwerpend onderzoek naar de identiteit en vormgeving van bestaande- en nieuwe stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg en de lessen voor de ruimtelijke agenda’

Master Thesis Landscape Architecture

Wageningen, november 2011

Wageningen Universiteit and Research Centre
Master Landscape Architecture and Spatial Planning
Major Thesis Landscape Architecture

Auteur: ing. G.H. (Gijs) Breeman

Begeleider en examiner: Ir. P. (Paul) Roncken (WUR)

Examinator: Dr. Dipl. Ing. MA(AA) S. (Sanda) Lenzholzer (WUR)

Examinator: Prof.Dr.Ir. A. (Adri) van den Brink (WUR)

Voorwoord

De vormgeving en betekenis van stad-landovergangen in het debat over de ‘verrommeling’ en ‘verstedelijking’ van het landschap is mijns inziens een onderschat thema binnen de ruimtelijke ordening en vakgebieden van de stedenbouw en landschapsarchitectuur. Met dit onderzoeksthema wil ik in dit afstudeeronderzoek een inhoudelijke bijdrage leveren aan de discussie over de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit van stad en platteland, wat een van de hoofddoelen is van de Nota Ruimte.

Ik ben van mening dat ik met dit brede, verkennende onderzoek naar bestaande- en nieuwe stad-landovergangen in de gemeente Bunschoten en een aantal referentiestudies achterin dit rapport, een belangrijke (her)ontdekking heb gedaan, namelijk het belichten van het (landschaps) ‘architectonisch thema’ van de stad-landovergang, waardoor woonwijk en landschap op het grensvlak meer in elkaars verlengde komen te liggen.

Vanwege mijn brede interesse in het raakvlak van de vakgebieden landschapsarchitectuur en stedenbouw en mijn persoonlijke ‘aversie’ tegen de talloze nieuwbouwwijken die het landschap een verstedelijkt aanzien geven, zette ik mijn tanden in de problematiek van de stad-landrelatie.

Vanuit mijn eerste gedachte dat een concrete opgave, zoals een nieuwe uitbreidingswijk in landelijk gebied zich voor dit soort verkennend onderzoek het best leende, koos ik voor een uitbreidingswijk in het zeer open en Nationaal Landschap ‘Arkemheen-Eemland’ ten noorden van Amersfoort.

Gaandeweg mijn brede literatuuronderzoek en de gelijktijdige zoektocht en verkenningen naar oplossingen, ontdekte ik dat -misschien nog wel meer dan de locatie van een nieuwe uitbreidingswijk- juist het architectonisch thema van de stad-landovergang zélf een onmisbare schakel is in de relatie tussen stad (woonwijk) en landschap.

Dat besef heeft mij temeer overtuigd van de waarde van dit onderzoeksthema. Want, laten we wel wezen: als het NIROV berekend heeft dat de komende jaren nog ruim 1600 kilometer -van hier tot Barcelona- aan stads- en dorpsranden van aanzien zal veranderen, is het de hoogste tijd dat de stad-landovergang zelf een eigen plek krijgt op de ruimtelijke agenda én de ontwerptafel.

Mijn speciale dank gaat uit naar mijn begeleider Paul Roncken, die ondanks al mijn heftige persoonlijke tegenslagen en hindernissen in deze eindfase van mijn opleiding, het vertrouwen in mij niet verloren heeft.

Voor mij is een ding belangrijk: eind goed, al goed. En zo is het.

Soli Deo Gloria,

ing. G.H. (Gijs) Breeman

	Voorwoord	5
	Inhoudsopgave	6
	Summary	8
1	Essay	
	‘De smalle grenzen van de stad-landovergang’	12
2	Het onderzoek	
	2.1 inleiding en aanleiding	26
	2.2 onderzoeksonderwerp: Bunschoten	27
	2.3 probleemstelling	28
	2.4 onderzoeksvraag	31
	2.5 doel van het onderzoek	31
	2.6 hypothese	32
	2.7 vertrekpunt en zienswijze	32
	2.8 onderzoeksmethodiek	32
	2.9 leeswijzer rapport	32
3	Theoretisch kader	
	3.1 ‘Stadsrandenconcept’	36
	3.2 ‘Samenhang wijk en landschap’	37
	3.3 Ruimtelijke typering stadsranden	38
	3.4 Wonen aan de stad-landovergang	38
	3.5 Manifest ‘Dorp als Daad’	39
	3.6 Waarneming en waardering	41
	3.7 Grenzen in ruimtelijk perspectief	43
4	De landschappelijke context	
	4.1 Ontstaan landschapstypen	51
	4.2 Eerste ontginningen Eemland	53
	4.3 Ontstaan Bunschoten-Spakenburg	54
	4.4 De Grebbelinie	56
	4.5 Verstedelijking van het Eemland	60
	4.6 Bestaande uitbreidingswijken	62
	4.7 Beleid en plannen in de context	64
	4.8 Ruimtelijke context landschap	72

5	De bestaande stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg	
	5.1 Bestaande stad-landovergangen	80
	5.2 Waarom dit deelonderzoek	80
	5.3 Bepaling van de bestaande stad-landovergangen	81
	5.4 Tabel n.a.v. analyses bestaande stad-landovergangen	134
	5.5 Conclusies analyse bestaande stad-landovergangen	138
	5.6 Vergelijk stad-landovergangen zonder toegankelijke rand	139
	5.7 Vergelijk stad-landovergangen met minimale kwaliteiten	141
	5.8 Vergelijk stad-landovergangen met grote kwaliteiten	143
6	Verkenning: De nieuwe oostflank van Bunschoten	
	6.1 Onderwerp: de nieuwe oostflank	146
	6.2 Bestaande planvorming verkend	149
	6.3 Bestemmingsplan 'Rengerswetering' (2005)	149
	6.4 Stedenbouwkundig Masterplan R.W. (2007)	150
	6.5 Stedenbouwkundig plan 'Zuidelijke eilanden' (2008)	154
	6.6 Ontwerpend onderzoek: profielen 'nieuwe oostflank'	155
	6.7 Ruimtelijk-visuele analyse 'Zuidelijke eilanden'	156
	6.8 Modellen herontwerp stad-landovergang	160
	6.9 Uitwerking herontwerp stad-landovergang	162
	6.10 Extra: Stad-landovergang in perspectief	170
7	Conclusies, discussie en aanbevelingen	
	7.1 Conclusies	173
	7.2 Discussies	177
	7.3 Aanbevelingen	177
8	Referentieonderzoeken stad-landovergangen	179
	Literatuurlijst	208
	Lijst van gebruikte illustraties	211
	Abstract	214
	Colofon	215

Summary

Contents of the report

In this report you will find an explorable and design research on the existing and future boundaries (Dutch: stad-landovergangen) in-between different suburbs and the surrounding landscape of Bunschoten-Spakenburg, a village north of Amersfoort in the National Landscape 'Arkemheen-Eemland'. This research is written down in Chapter 2 (the assesment) till Chapter 7 (conclusion and discussion). As an extra contribute to the research theme of boundaries, an essay about 'the small boundaries (edges) between suburbs and landscape' is inserted in Chapter 1 and a couple of reference studies is explored and showed in Chapter 8.

Chapter 1 essay (extra)

The essay 'The small edges between suburb and landscape' will give a contribute to the debate of the so called 'urbanizing of the rural area' (Dutch: verstedelijking van het platteland) as mentioned in the innovation-programme 'Mooi Nederland' by the Dutch Department of Infrastructure and Environment. Many landscapes in the Netherlands show the negative visual effects of new suburbs in the surrounding landscape (so called 'naked edges' because of the lack of the traditional landscape mix of buildings and vegetation/trees in the edges) and did not have a good relationship with the surrounding landscape. The essay tried to find out more about the main reasons for the lack of design and the meaning of this 'forgotten' area in-between suburb and landscape. By describing the historical relation between the Planning in the Netherlands and the different periods of urban design it tries to get clear these influences on the design of the boundaries in-between suburban areas and the surrounding landscape.

Chapter 2 (assesment Bunschoten-Spakenburg)

Reasons and problems

Point of departure in this reasearch is the new planned suburb 'Rengerswetering' at the east side of Bunschoten-Spakenburg. In 2010 they started to build the first (southern) part 'zuidelijke eilanden'. In the masterplan of the suburb (2007) and in the urban design of the first part 'zuidelijke eilanden' (2008) the sections of the boundaries shows not only 'naked edges' (minimal percentage of vegetation and (public) trees in the edge), but it seems that they will not fit into the character of the

landscape and of Bunschoten-Spakenburg with its very green identity and massive green edges.

The research question is:

"In what way can the new boundaries of the new suburb Rengerswetering on the east side of Bunschoten-Spakenburg (especially the existing urban design of the 'zuidelijke eilanden' but also the northern part of the new suburb) be designed so they will not only 'fit' into the surrounding landscape (similarity) but also will contribute to the (historical) identity of these villages and the National Landscape Arkemheen-Eemland?"

Research method

This explorable and design research has got 6 steps. These steps will follow up each other linearly but it is also a cyclic process. It first concentrates itself on theory about the theme of the boundary area in-between suburb and landscape (C1, C3 and C8). After that the surrounding spatial context of the landscape and the history of Bunschoten-Spakenburg has been analyzed (H4).

The third step of the research method explores the existing (present) boundaries in-between all the different suburban areas which are closely situated to the landscape (14 sections). By doing so a lot of information about the different (spatial) aspects, the identity and (historical) structures of these boundaries in Bunschoten-Spakenburg were found and compared (H5).

In the fourth step the present designs (sections) of the suburb Rengerswetering were explored and analyzed by a specially constructed 3D-model of the part 'zuidelijke eilanden' of the new suburb. In the fifth step a redesign of this boundary area was created by using the same 3D-model and a lot of sections so that the differences can be compared to each other and to the results of the existing boundaries. At the end of the report (step 6) I give answer on the research question how to design the new boundaries and sections of the new suburb 'Rengerswetering' of Bunschoten-Spakenburg so that they will fit better into these typical villages and this landscape.

Chapter 3 Theoretical chapter

In this chapter, which content is also used by writing of the essay in chapter 1, a lot of different theories about the (architectural design) theme of boundary areas in-between suburbs and landscape becomes clear. The chapter

tells us more about the spatial aspects, the different types of boundaries, the importance of the micro design and the important and necessary parts of a good design of this typical spatial area, such as the importance of vista's, the use of (private) trees, free public space and walking paths e.d.

Chapter 4 Landscape Bunschoten-Spakenburg

This chapter started with the history of the peat landscape of Arkemheen-Eemland and the former occupation of this wide swamp area. In the early ages (1350 A.D.) Bunschoten had become a fortified place with a defensive wall and water canals. Later on the defensive lines were destroyed. But the design of these former defensive structures and also the defensive structures for water floods, like the 'Oostsingel' for example, can still be recognized nowadays. After World War II the villages of Bunschoten and Spakenburg spread out by suburban areas along the original and historical structures.

The surrounding landscape of the Eemland is a wide open landscape with an agricultural character. It is also one of the twentieth National Landscapes of the Netherlands (Arkemheen-Eemland). Analysing the landscape by the method of Kevin Lynch (districts, paths, landmarks, nodes and edges) this landscape will show the importance of one of the (3D) elements: the 'edge' in-between an urban area and the landscape area. In this wide open landscape these edges, (which you can identify with the 'stad-landovergangen') are very densely planted with (public) trees and vegetation which give them a very green character.

Chapter 5: the existing boundaries

In this chapter 14 edges in-between suburbs and the landscape of Bunschoten-Spakenburg are analyzed by sections, photo's, 3D-visuals and text and tested by the theory from chapter 3. By doing this a lot of information about the design, possibilities, differences, chances, lacks and potential values are shown (see C5.5 till C5.8) which are very useful for urban designers and landscape architects when designing suburbs.

o The boundary is a 'duplex picture frame'.

- At least 80% of the researched boundaries are free accessible and in 30% of them the landscape is also accessible for playing or walking. Vegetation and especially

trees gives a lot of spatial quality in the boundary area, but also strengthen the spatial qualities of the wide open landscape Arkemheen-Eemland.

o Historical stratification in Bunschoten-Spakenburg recognizable by Ash tree structures

- More than 70% of the researched boundaries are planted with Ash trees. Especially the historical (defensive) structures are also planted with linear Ash tree structures, which gives structure, recognition and meaning in the villages of Bunschoten-Spakenburg.

o 'Shaming green' versus 'Green to shame for'

- In Dutch the typical word "schaamgroen" is often (unjustified) used when there are a lot of vegetation and trees visible. This research clearly shows that there is a huge distinction between 'schaamgroen' (see C8 Nieuw Vennepe) and a lot of trees. There are of enormous importance for the architectural design theme of the boundary area.

o The importance of the micro design

- When designing an edge in-between a suburb and the rural area, micro design on aspects like the plot area, the form of the plot, the housing type and the facades of the houses is very important for the view of the landscape on larger scale.

Chapter 6: Analyzing the present designs

In the present plans (from the 'bestemmingsplan' till the urban design of the first part of Rengerswetering, 'zuidelijke eilanden') it becomes clear that the architectural design theme of the boundaries (edges) is not a design issue. No explorative research is done with this theme nor is it named as an important spatial element in the analysis of the characteristics of the landscape! The present design and sections are only influenced by ecological aspects so that vegetation and trees are minimal. The question is if that's justified because of the 'EHS' and 'Vogelrichtlijngebieden' are situated short by.

The present design of the boundary of the 'zuidelijke eilanden' (see picture above) shows the lack of (public) trees, in the sections and 3D views so that (almost) 'naked edges' will be seen. By the way, the future northern part of Rengerswetering shows sections with totally no trees! In my opinion the present design doesn't fit into the surrounding landscape where almost all edges are very densely planted (>50%). Otherwise

this present design will also not fit into the identity of (historical) Ash tree structures as explored in C5.5 on the existing boundaries of Bunschoten-Spakenburg. And in the present design and sections the spatial context of the landscape at the edge of the suburb is mostly at a superhuman scale.

Answering the research question (see p.169)

The redesign shows that if you were using the analysing method like in this research, it is clear that the new boundary will get more spatial qualities on both sides but can also contribute to the existing historical identity of Bunschoten-Spakenburg.

Section B: The 'zuidelijke eilanden'

By enlarging the small (water separating) dike between the suburb and the landscape and planting it with a linear row of Ash trees, the boundary now gives meaning, structure and identity not only for Bunschoten-Spakenburg (like the existing boundaries), but also for the surrounding landscape. Negative effects of 'naked edges' will disappear and positive effects like the spatial experience of the wide open landscape will enlarge. Also for the walker and canoe peddler, the experience of the different water structures, the landscape and the new suburb will enlarge. The unity of the rural area will be intact and the spatial qualities of the boundaries will be enlarged.

Section A: northern part

Inspired by the existing edges, only adding a linear row of Ash trees at the left bank of the Rengerswetering, the spatial qualities of this boundary will enlarge and the new suburb will fit better in the surrounding context.

Chapter 7: Conclusions, discussion and recommendations

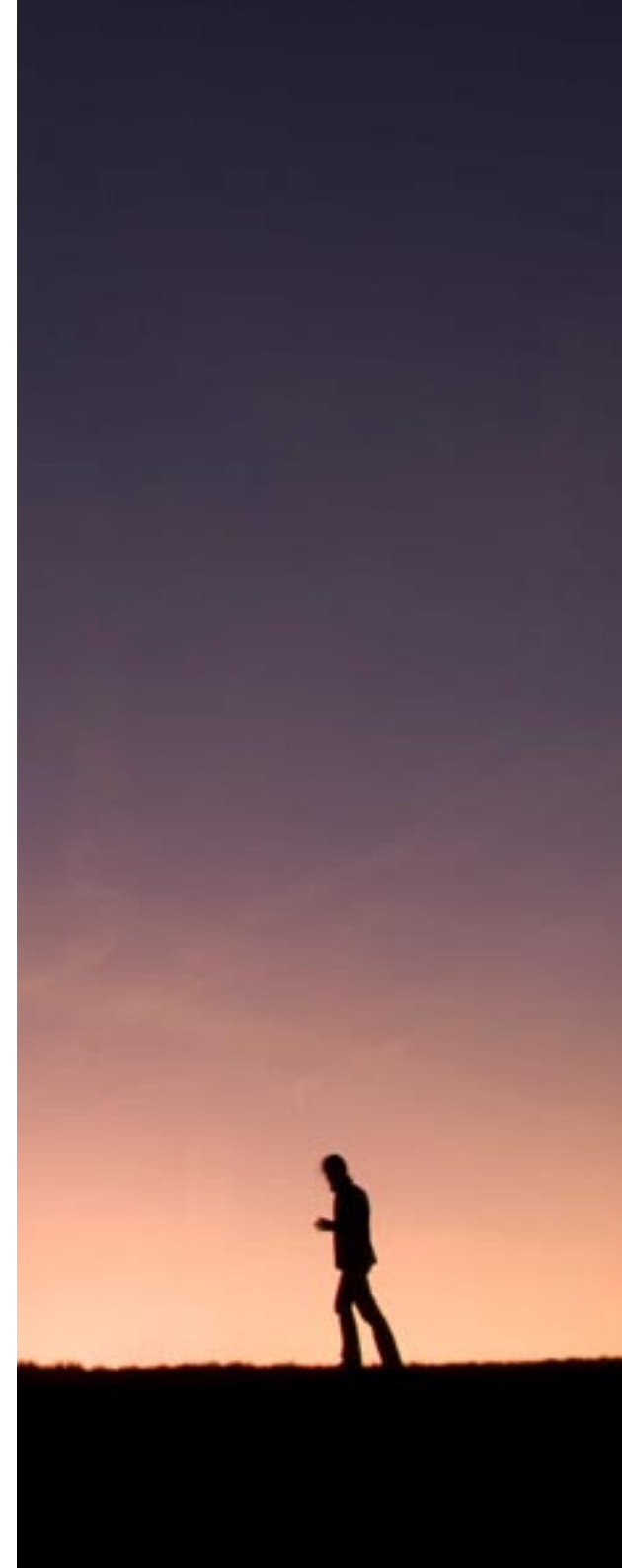
In this chapter the main conclusions are repeated shortly. It will give a clear overview of the absolute importance of the architectural design theme, also for the Dutch debate about the 'urbanization of the rural area'. This issue is worth to get an own place on the 'spatial agenda'.

Chapter 8: Reference studies (extra)

In this reference chapter a couple of totally different types of boundaries are analyzed. This chapter gives a lot of interesting information for urban designers and landscape architect when designing suburbs.

‘DE SMALLE GRENZEN VAN DE STAD-LANDOVERGANG’

*Belang architectonisch thema van de stad-landovergang
onvoldoende op ruimtelijke agenda*

H1 INLEIDEND ESSAY

Vanwege de toenemende aandacht voor ondermeer de stadsrandzones, de verrommeling van het landschap en de aandacht voor de kwaliteit van landschappelijke inpassingen van nieuwe stads- en dorpsuitbreidingen, wil ik met dit afstudeeronderzoek een inhoudelijke bijdrage leveren in het debat over de ruimtelijke kwaliteit van stad en land.

Dit essay vormt een brede inleiding op de uiteenlopende problematiek van uitbreidingswijken aan dorpen en kleine steden in het landelijk gebied. Ik heb daarbij verschillende thema's en studies van de laatste jaren met elkaar in verband gebracht, welke naar mijn overtuiging samenkomen rond het relatief onbekende,

maar belangrijk 'architectonische thema' van de stadsrand.

Het essay is geschreven naar aanleiding van mijn brede literatuurstudie en vooronderzoek naar enkele uiteenlopende type stad-landovergangen, welke zijn opgenomen in hoofdstuk 8 'referentiestudies', achterin dit rapport.

Het daadwerkelijke inhoudelijke onderzoek naar de stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg is te vinden in de hoofdstukken 2 t/m 7.

‘De smalle grenzen van de stad-landovergang’

Het thema van de stadsrandzone en het verstedelijkt aanzien van het platteland is de laatste tijd volop actueel. In het –inmiddels weer afgesloten– innovatieprogramma ‘Mooi Nederland’^[1] van de Rijksoverheid wordt gesteld dat ‘één van de oorzaken van de zogenaamde verrommeling van het platteland, een toename van verstedelijking aan stad- en dorpsranden betreft die ten koste gaat van het landschap.’

De vraag is echter of alle oorzaken van de verstedelijking van stads- en dorpsranden wel goed aan op de agenda staan. Wie op microniveau de opbouw en vormgeving van diverse stad-landovergangen onderzoekt, ontdekt namelijk dat er vaak een belangrijke schakel in de ruimtelijke opbouw mist: een ‘architectonisch thema van de stadsrand’. Aandacht voor dit specifieke thema zou wel eens op een eenvoudiger manier veel meer stad en land met elkaar kunnen gaan verzoenen.

Wie wel eens in een doorsnee (nieuwbouw) woonwijk aan een dorp of kleine stad in het landelijk gebied komt, moet eens goed letten op de zichtbaarheid en toegankelijkheid van het omringende landschap aan de rand van de wijk. Vooropgesteld dat deze stad-landovergang openbaar toegankelijk is –en dat is vaak geenszins het geval– zou men eens voor zichzelf moeten nagaan wat de kwaliteit van deze ontmoeting met het landschap eigenlijk is en waar deze uit bestaat.

Als je als bewoner geen genoegen neemt met alleen een statische zichtlijn op het landschap vanaf een geïsoleerd grasveldje aan de rand van de wijk, zul je in veel situaties zelfs de fiets of auto moeten pakken om het landschap rondom de wijk echt goed te kunnen zien en te beleven.

Sterker nog, in veel gevallen is het omringende landschap nagenoeg alleen zichtbaar door het huiskamerraam van de overburen, of vanuit een hedendaagse, vooral stenige- en compacte tuin van een doorsnee vinexwoning aan de rand van de wijk. Turend over de halfhoge houten schuttingen prijzen de goedbedeelde bewoners aan de rand van de wijk zichzelf gelukkig met hun exclusieve uitzicht over het open Hollandse weidelandschap. Tenminste, als ze niet in een typische jaren-zeventig uitbreidingswijk wonen, want dan zou het landschap door de bomen wel eens helemaal niet meer gezien kunnen worden.

Wie bij voorgaande scenario’s denkt aan een randverschijnsel heeft gelijk. Echter, ik heb sterk het vermoeden dat we het woord randverschijnsel wel letterlijk moeten nemen. Wie op een namiddag eens een uurtje via Google Earth over Nederland ‘vliegt’, of de Vinexatlas er eens op naslaat, moet niet verbaasd zijn dat dit type stad-landovergangen, met kleine stenige tuinen die direct aan het landschap grenzen, in de laatste twee decennia in

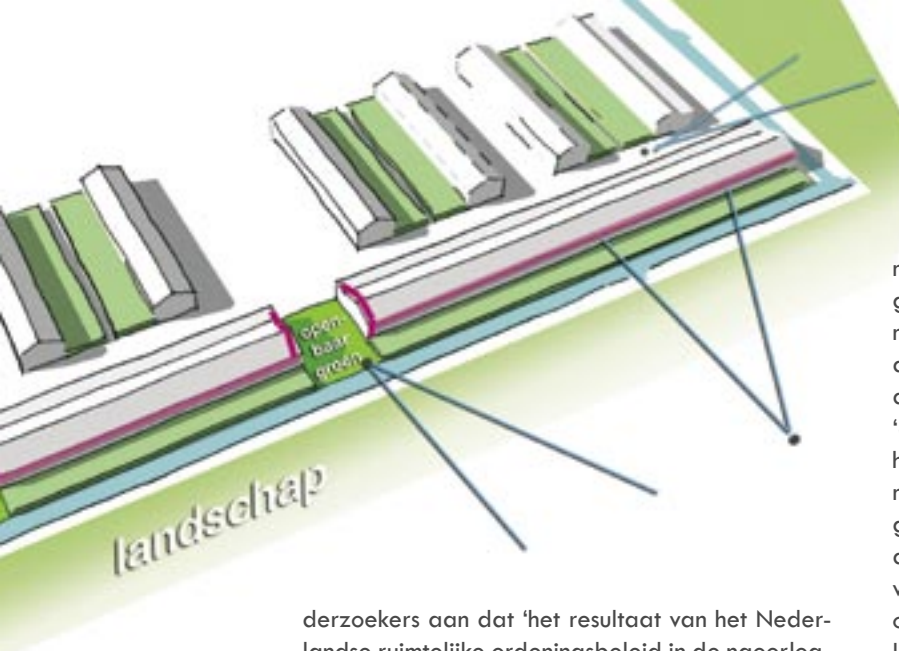
rijke mate uitgestrooid zijn over ons landschap. Het is eigenlijk de ironie ten top: het landschap bij talloze woonlocaties op een steenworp afstand; onbereikbaar dichtbij.

Deze relatie tussen stad en land is, juist als het aankomt op de vormgeving van deze ruimtelijke grens tussen stad en land, niet best. Sterker nog, stad en land zijn decennia lang met de ruggen naar elkaar ontwikkeld en dat lijkt ook zijn invloed op de vormgeving van de stad-landovergang te hebben. De provinciaal adviseur van Zuid-Holland Eric Luiten schreef onlangs in zijn advies^[2] dat er volgens een door hem uitgezet onderzoek naar zes recente dorpsuitbreidingen in het landelijk gebied, er veel dorpsranden in een ‘permanente staat van onafheid verkeren en nauwelijks of zelfs geen enkele relatie hebben met het omringende landschap’. Het is de grote paradox: terwijl de overheid het laatste decennia vooral bezig is om op allerlei niveaus de stad-landrelatie te verbeteren, gebeurt daar waar veel mensen dichtbij het landschap wonen precies het tegenovergestelde. Voor sommigen zelfs een reden om de ‘schuld’ van dit soort verrommeling van het landschap te leggen bij de typologie van de traditionele uitbreidingswijk^[3] alsof de vormgeving van de stad-landovergang daar inherent aan zou zijn.

Dat lijkt mij een stap te ver. Er verschijnen juist steeds meer onderzoeken die wijzen op de tekortkomingen én potenties van de stad-landovergang. Dat er iets moet veranderen aan de betekenis, opbouw en vormgeving van stad-landovergangen in landelijk gebied wordt namelijk steeds duidelijker.

In het onderzoek ‘Wonen aan de rand van het landschap’^[4] uit 2009 geven de Wageningse on-

< Fig. 1.03 Principeopbouw stad-landovergang wijk 'Leeuvenveld I' te Weesp (zie referentiestudies H8). Dit soort type stad-landovergangen ('naakte stadsranden') in het landelijk gebied zorgen niet alleen voor een verstedelijkt aanzien van het landschap; het landschap ligt in feite 'onbereikbaar dichtbij'.

derzoekers aan dat 'het resultaat van het Nederlandse ruimtelijke ordeningsbeleid in de naoorlogse periode is, dat we geconfronteerd worden met ontelbare randstedelijke woonmilieus die geen relatie hebben met het landelijk gebied'. Volgens hen zijn 'dit soort randstedelijke, compacte woonwijken zowel functioneel als structureel gericht op het stedelijke- of dorpsse centrum, maar niet op het omringende landschap.' Zij doelen in hun onderzoek vooral op de zogenaamde 'bloemkoolwijken' uit de jaren zeventig van de vorige eeuw. Volgens hen ontbreken belangrijke aandachtspunten zoals goed zicht op het omringende landschap vanuit de wijk, zijn verbindingen naar het landschap in dit soort wijken niet optimaal of zelfs afwezig, is de stad-landovergang nauwelijks openbaar toegankelijk en is veel groen in de wijk vooral op recreëren in de wijk (naar binnen) gericht, in plaats van op het omringende landschap.

De problematiek van deze tekortkomingen en gebrek aan vormgeving van de stad-landovergang heeft echter niet alleen gevolgen voor het visuele en functionele contact met het landschap vanuit de woonwijk. Ook het omringende landschap heeft

met de consequenties van het gebrek aan een goede vormgeving van de stad-landovergang te maken. En dat is minstens zo belangrijk. Niet zonder oorzaak werd in het inspiratiedocument van de Rijksoverheid Mooi Nederland^[5] gesteld dat 'de stadsrandzone één van de gebieden is waar hard gewerkt moet worden om Nederland mooi te maken, dan wel te houden.' Volgens het Rijksprogramma 'sluiten de bedoelde stads- en dorpsranden onvoldoende aan bij de bestaande kwaliteiten van het landelijke en stedelijke landschap en zou ook de ontwerp kwaliteit en de kwaliteit van de landschappelijke inpassing te wensen over laten.' Dit soort constatering is overigens helemaal niet nieuw. Wie terugblijkt in de geschiedenis ziet steeds een herhaling van 'actie en reactie'.

Volgens een onderzoek naar landschapsbeleving^[6] uit 2000 door Coeterier, wat werd uitgevoerd in vier verschillende landschapstypen, 'waren de klachten over het verstedelijkt aanzien van het landschap door nieuwe industrie en uitbreidingswijken zo gemeenschappelijk' dat er volgens het onderzoek 'wel sprake moest zijn van een nationale kwaal.' Daarbij werd ook gesteld 'dat dit in veel gevallen puur een kwestie van vormgeving betrof en niet zozeer van ruimtelijke planning of -inrichting.' Uiteraard herkennen we de problematiek rondom de zogenaamde 'witte schimmelwijken' in het landschap, maar de uitspraak over vormgeving wekt de interesse, zeker omdat de hiervoor aangehaalde Wageningse onderzoekers van 'Wonen aan de rand van het landschap'^[7] vooral richting het naoorlogse ruimtelijke ordeningsbeleid wijzen.

Het onderzoek naar landschapsbeleving kreeg later serieus bijval in de vorm van een manifest. In

2004 verscheen namelijk het manifest 'Dorp als Daad'^[8] wat zich vooral concentreert op de problematiek en kansen voor (dorps)uitbreidingen in landelijk gebied. Behalve dat dit manifest ingaat op de locatie en de grootte van dorpsuitbreidingen, benoemt het ook tal van interessante aandachtspunten voor de stad-landovergang die ook voor allerlei uitbreidingswijken interessant zijn. Zo wordt door de auteurs ondermeer de vormgeving van de nieuwe stad-landovergang niet alleen op de schaal van het bestaande dorp, maar ook op die van het omringende landschap betrokken en worden bij het thema van de dorpsrand enkele zeer belangrijke ontwerp-aandachtspunten benoemd die uiteindelijk het aanzien van het landschap (gaan) vormen.

De stad-landovergang vormt immers het 'verticale' raakvlak en zichtbare grens met het (open) landschap. Sterker nog, deze grens vormt in feite een nieuw onderdeel van het landschap. Dat zou ook iets moeten betekenen voor de identiteit en vormgeving van een nieuwe stad-landovergang.

Om die reden benoemt het manifest ook die belangrijke ontwerp-aandachtspunten, zoals de grootte van de private kavels en tuinen (kunnen er überhaupt wel grote bomen groeien), de positie en oriëntatie van de woningen ten opzichte van het landschap (met hun voortuin of achtertuin naar het landschap gericht kan een schutting verschil uitmaken) en de mogelijkheid tot het maken van een wandeling of 'ommetje' op de stad-landovergang. Dit zijn onderdelen waar in het ontwerpproces op gestuurd kan worden, mits er maar vanaf het begin aandacht voor is. Volgens de opstellers van het manifest zijn deze aandachtspunten op microniveau wezenlijk voor een kwalitatief goede

en –let op– groene stad-landovergang. Met dat laatste raken ze echter een uiterst gevoelig punt in het vakgebied, heb ik de indruk.

De problematiek van de in ‘Dorp als Daad’ benoemde ‘naakte stadsranden’ zijn namelijk in het kader van de verstedelijking van het landschap een wezenlijk probleem welke veel nog te weinig in het debat gehoord lijkt te worden. ‘Waar het landschap voorheen vooral bepaald werd door dorpse bebouwing en beplanting als een soort tweetaktmengsel, worden de randen van veel recente uitbreidingswijken in het landelijk gebied namelijk volledig gedomineerd door bebouwing, nagenoeg zonder bomen en beplanting’, aldus de schrijvers van het manifest. De consequentie is volgens hen dat ‘bebouwing zich zonder groen direct op de landschappelijke voorgrond dringt, waartegen niet alleen grote aversie heerst, maar waar dit vaak zelfs weerzinwekkend wordt gevonden’. Dat bevestigt eerdere onderzoeken naar landschapsbeleving^[9] en daarmee legt het manifest opnieuw de vinger bij één van de ruimtelijke oorzaken van de verrommeling van het landelijk gebied, hoewel dat nauwelijks in het vakgebied lijkt door te dringen. Iets wordt al gauw te pas en te onpas tot ‘schaamgroen’ bestempeld. Dat komt omdat we de waarde en betekenis van groen in stad-landovergangen vergeten lijken te zijn, of alleen de ‘slechte voorbeelden’ weten te herinneren.

De vormgeving van stad-landovergangen bevindt zich echter niet alleen op een schaalbalk met de termen schamgroen en naakte stadsranden als twee uitersten. Er zijn namelijk veel meer verschillen en principes te ontdekken in de ruimtelijke opbouw en vormgeving van stad-landovergangen, die in het kader van de verstedelijkingsproblema-

tiek én de stad-landrelatie uitermate interessant zijn om opnieuw op de agenda te zetten. Daarvoor is het hoog tijd dat we de dingen wel in het juiste perspectief gaan zien.

Naast het door ‘Dorp als Daad’ terecht benoemde punt van naakte stadsranden, is de betekenis van de nieuwe wijkrand voor het landschap op grotere schaal ook een bijzonder interessant punt: de (nieuw) stad-landovergang in landschappelijk perspectief. In die optiek is de stad-landovergang niet het einde van een uitbreiding, maar het begin van het landschap. Of, om het met de woorden van de Duitse filosoof Martin Heidegger te zeggen: ‘is een grens niet dat waar iets eindigt, maar waar iets begint.’ Dat lijkt vanzelfsprekend, maar is althans het geval. Nu is het woord landschap in combinatie met het woord wonen een combinatie die de laatste decennia in het vakgebied van de landschapsarchitectuur en stedenbouw erg populair geworden is. Begrippen en studies zoals De landschapsstad^[10], landschappelijke stedenbouw, *landscape urbanism*^[11], landelijk wonen, landstedelijk wonen^[12] en groen wonen^[13] vechten om voorrang in de vakbladen.

Maar wat is eigenlijk de essentie van wonen in of aan het landschap? En wat betekent dat eigenlijk voor de vormgeving van de stad-landovergang? Als uit meerdere onderzoeken naar voren komt dat wonen en landschap decennia lang met de ruggen naar elkaar ontwikkeld zijn, dan zullen we eerst eens moeten beginnen om elkaar in het gezicht te zien.

In het essay ‘Het emotionele landschap’^[14] wordt aangegeven dat mensen graag willen leven in een omgeving die er mooi uitziet en waar het ook aangenaam is om te zijn. Dat is niet verwonderlijk. Stedelingen zien het platteland vooral als

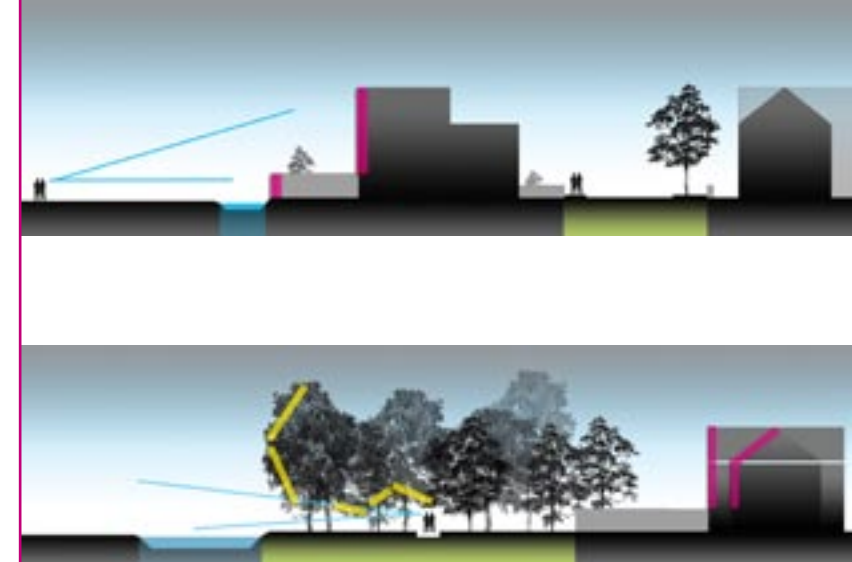

Fig. 1.04 en 1.05 Twee principedoorsneden van stad-landovergangen: een ‘naakte stadsrand’, zonder toegankelijke zone (boven) en een zeer robuuste openbare groene zone van zo’n twintig meter (onder).

consumptieruimte (verblijf- en belevingsruimte) en nauwelijks als productieruimte.^[15] In het onderzoek naar ‘Landstedelijk wonen’ van het Ruimtelijk planbureau^[16] wordt gesteld dat ‘het besef namelijk langzaam maar zeker is doorgedrongen dat mensen niet alleen zeer veel prijs stellen op groen in hun woonomgeving, maar dat een groene omgeving ook hun kwaliteiten van leven positief beïnvloedt, in termen van woontevredenheid en gezondheid.’

Wie spreekt over het landschap als belevingsruimte ontkomt niet aan de relatie met de begrippen waarneming en waardering. Uit een eerder onderzoek^[17] van de bekende landschapsonderzoeker Coeterier blijkt namelijk dat waarneming en waardering van landschappen heel nauw met elkaar verbonden zijn. Positief gewaardeerd worden ondermeer ‘een eenheid als deze compleet is’ en ‘elementen als zij naar vorm en functie bijdragen tot de compleetheid’. Negatief gewaardeerd

Fig. 1.06 Een van de meest fraaie voorbeelden van twee totaal verschillende stad-landovergangen in het landelijk gebied: de zuidrand van Nieuw-Vennip. Daar waar in de jaren '70 wijk (rechts) het landschap vanuit de wijk nauwelijks zichtbaar is, kan dat wel vanuit zichtlijnen in de Vinexwijk (links). Anderzijds is de stad-landovergang in de jaren '70 wijk wel toegankelijk en bruikbaar voor een 'ommetje', terwijl de zichtlijnen in de Vinexwijk uitlopen op een geïsoleerd grasveldje aan de rand van de wijk.

Nog een cruciaal verschil betreft het aanzien van de stad-landovergangen vanuit het landschap. Terwijl de rand van de Vinexwijk vanuit de lucht nog redelijk groen lijkt te zijn, is het verschil met de jaren '70 ongekend groot; hoewel de Vinexwijk nog tot wasdom moet komen, is te zien dat de kleine achtertuinen nooit substantieel groen kunnen bevatten en zich daarmee als een 'naakte stadsrand' profileert. De randen van de jaren '70 wijk zijn zo groen en rubuust, dat de bebouwing helemaal niet meer zichtbaar is. Beide uitersten laten echter zien dat er een grote variatie bestaat in de vormgeving en opbouw van de stad-landovergang. (beeld: Google Earth, 2010).

worden ondermeer 'elementen die niet in het geheel passen, die de eenheid verstoren.' Nu zou men kunnen stellen dat het streven naar aansluiting bij het bestaande landschap getuigt van 'spruitjeslucht' of een hang naar nostalgie, maar die bewering heeft geen grond. Volgens Coeterier bestond nostalgie vooral uit 'een wens om ook in deze tijd waarden of kwaliteit in de (woon)omgeving te kunnen vinden. Waarneming van het landschap is vanuit die optiek erg belangrijk, omdat voor het toekomstig behoud van onze landschappen juist een brede waardering nodig blijft. Dat houdt inderdaad een behoefte aan behoud van kwaliteiten en waarden in het landschap in, echter niet

in de betekenis van conserveren, maar van gega-randeerd blijven; een zodanige inrichting dat een omgeving steeds kwaliteit heeft.'^[18] Volgens hem konden ook nieuwe landschappen kwaliteiten hebben en waardering ontvangen.

Het belangrijkste is echter dat de waarneming van het landschap mogelijk moet zijn. En waar zou dat mooier kunnen beginnen dan daar waar veel mensen dicht bij het landschap wonen, zou je denken. Een van de basisprincipes van een goede stad-landovergang is volgens de onderzoekers van 'Wonen aan de rand van het landschap'^[19] dan ook het creëren van zicht vanuit de woonwijk op het

landschap (waarneming). Denkend aan het thema 'zicht op het landschap' gaan mijn gedachten uit naar de beroemde landschapsschilderijen van de Hollandse- en Vlaamse Oude Meesters uit de 17e eeuw. Prachtige vergezichten over het Hollandse landschap (vergeet niet de boom op de voorgrond die voor diepte in het perspectief zorgt), inclusief wat koeien en een tot de verbeelding sprekende wolkenlucht: met bijzonder gevoel voor schoonheid werden de polderpanorama's vereeuwigd op het schildersdoek. Hoewel de schildersezels zijn ingeklapt en de schilderijen inmiddels in de musea hangen, zijn deze polderpanorama's nog steeds te vinden. In mijn onderzoek naar bestaande- en nieuwe stad-landovergangen van Bunschoten werd ik getroffen door de eenvoudige schoonheid van het weidse polderlandschap 'direct om de hoek van de woonwijk', waarin de beroemde Nederlandse low sky een onmisbaar aandeel heeft.

Helaas liggen in veel uitbreidingswijken in het landelijk gebied die polderpanorama's paradoxaal genoeg op een steenworp afstand van veel woningen, maar zijn ze feitelijk onbereikbaar en onzichtbaar. Of alleen zichtbaar vanaf een kwalitatief mindere plek, zoals een parkeerterrein aan de rand van de wijk bijvoorbeeld.

Volgens het onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap' uit 2009 'hebben bewoners vaak geen weet van de schoonheid van het omringende landschap, omdat deze vanuit de wijk(rand) niet zichtbaar is.' Dat heeft ook als oorzaak dat de rand op veel plekken niet openbaar toegankelijk is. 'Om meer mensen te laten genieten van kwaliteiten van de stad-landovergang is het openbaar maken van deze rand dus één van de eerste vereisten', aldus het rapport. Daarmee kan de stad-landovergang deel uit gaan maken van een wandeling in en langs het landschap en de wijk, ook

als het landschap door agrarisch gebruik verder (nog) ontoegankelijk is.

Wandelen in de woonomgeving is namelijk de laatste jaren sterk in opkomst. De relatie tussen landschap en de wandelaar lijkt bijna vanzelfsprekend.^[20] Niet voor niets staat de wandelaar al weer een tijd in de belangstelling. De waarneming van natuur en landschap is volgens natuurfilosoof Le-maire^[21] namelijk 'het meest optimaal en intensief aanwezig voor de wandelaar en zijn langzame tempo', in tegenstelling tot de auto en in mindere mate de fiets. Het laatste decennium staat het creëren van dorpsommetjes en routes voor recreatief medegebruik, zoals klompenpaden, daarom enorm in de belangstelling. Het komt voort uit de wens en gedachte dat het landschap voor iedereen is, een consumptieruimte. En, wat ook belangrijk is: het landschap en zijn eigenaar heeft de mens, de wandelaar nodig. Want zonder wandelaar geen waarneming en geen waardering.^[22]

Echter, in het kader van de problematiek rondom verstedelijkte dorps- en stadsranden is de onderliggende vraag –hoe het eigenlijk mogelijk is dat de relatie tussen wonen en landschap binnen Nederland zo'n verstoorde verhouding kent– nog niet beantwoord. We zagen al dat er gewezen werd naar de na-oorlogse ruimtelijke ordening, maar ook onomwonden gewezen werd op de vormgeving. Daarom is het een boeiende vraag die blijft intrigeren. De laatste jaren wordt hierover steeds meer duidelijk, maar je moet wel tussen de regels

door lezen. Wie vanuit de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en de daaraan gekoppelde stad-landrelatie op onderzoek gaat en meerdere studies naast elkaar legt, ontdekt boeiende causale verbanden tussen de planning en de vormgeving van de stad-landovergangen op microniveau.

Een van de belangrijkste oorzaken van deze verstoorte stad-landrelatie lijkt namelijk onlosmakelijk verbonden met de wijdverbreide en diepgewortelde scheidingsfilosofie^[23] in de ruimtelijke ordening, die op de vormgeving en opbouw van de stadsrand mijns inziens grote invloed heeft (gehad).

Het frappante is namelijk dat, hoewel er vanuit planologische optiek steeds meer grenzen tussen stad en land door de toenemende verspreide stadsrandfuncties vervagen^[24] en óók in de ontwerpende vakgebieden via de stroming van de landschapelijke stedenbouw (landscape urbanism) inmiddels hoopvol wordt gesproken over het feit dat grenzen tussen stad en land inmiddels zijn vervaagd,^[25] dat voor wat betreft de stad-landovergangen van uitbreidingswijken in landelijk gebied dus allerm minst waarheid is. Daar zit dus een vreemde tegenstelling, die gezien de weinige aandacht die dit thema tot nu toe gekregen heeft, misschien ook wel getuigd van een grote blinde vlek in het vakgebied.

Misschien heeft de eeuwenoude 'heilig verklaarde' scheiding van stad en land wel een latente invloed gehad op het latere ruimtelijke ordeningsbeleid, vraagt Han Lörzing zich bijvoorbeeld af in het artikel 'Verschuivende grenzen'^[26]. Althans, in de 17e eeuw laten de oude topografische kaarten volgens hem een scherpe overgang zien tussen de compacte (vesting)steden en het verder lege landschap. De functionele verweving met de nabije landerijen en omgeving buiten de stadspoort, was oorzaak

dat de stad in bepaald opzicht wel functioneel en geestelijk sterk verbonden was met het omringende landschap. Hoewel op kaarten en tekeningen de steden vooral strikt gescheiden lijken te zijn van het landschap, viel dat in visueel opzicht mee. Tenminste, als we de foto's van toen –in de vorm van stadsgesichten en landschapsschilderijen– mogen geloven, zagen de steden er op het raakvlak met het landschap behoorlijk groen uit. Op die manier bestond er een drieledige verweving tussen stad en land: visueel, functioneel en geestelijk.^[27]

Belangrijk in dit verband is het feit dat het woord 'landschap' in die tijd populair begon te worden. 'Vlaamse en Nederlandse schilders specialiseerden zich en legden zich toe op het weergeven van de wereld buiten de stad, zo natuurgetrouw mogelijk', aldus Lörzing in het bewuste artikel. Het omringende landschap deed er dus toe. Het was het waard om gezien en geschilderd te worden.

Toen in later perioden na de Vestingwet (1874) de unieke positie op de ontmantelde vestingwallen door park- en landschapsarchitecten zoals Zocher werden benut voor de aanleg van zogenaamde stadswandelingen, werd de visuele relatie tussen stad en landschap eigenlijk pas echt uitgebuit. Zodoende bleef het landschap niet alleen waard om gezien te worden, maar kreeg de voormalige vestingstad ook een bijzonder fraai ontworpen stad-landovergang 'in de schoot geworpen'. Deze groenstructuren zijn in combinatie met het water van de singels vandaag de dag overigens bijzonder geliefd binnen de huidige 'vestingsteden' van ons land, maar dat terzijde.

Refererend aan die periode van aanleg van de stadswandelingen beschrijft hoogleraar Steenbergen in het in 1981 verschenen boek 'Bolwerken als stadsparken'^[28] dat dit soort 'fraaie vergezichten

< Fig. 1.07 De ontmoeting met het landschap teruggebracht naar een paar m2 in de jaren '90 wijk 'Leeuwen-veld I' te Weesp (zie vorige pagina). Een statische plek met een zichtlijn, maar met een totaal andere ruimtelijke betekenis voor de stad-landrelatie i.v.m. het voorbeeld in Hampstead Garden Suburb (rechter pagina).

(beeld: Google Maps (bewerkt)).

< Fig. 1.08 Principeopbouw stad-landovergang Hampstead Garden Suburb in Londen (zie referentiestudies H8). Naar aanleiding van de studie 'De LandschapsStad' (Pols en Strootman, 1998) onderzocht ik de genoemde buitenlandse tuinsteden en hun 'architectonisch thema' van de stad-landovergang.

op het landschap er in ons land vandaag de dag maar weinig te vinden zijn'. Vandaar dat hij in de inleiding van dat boek benadrukt dat het 'in dit vlakke land onder andere daarom tot de ontwerpogave van de landschapsarchitect behoort om zulke fraaie vergezichten te scheppen.'

Wie die visie met betrekking tot de vormgeving van stads-landovergangen goed begrepen hadden, waren de ontwerpers van de buitenlandse tuinsteden in ondermeer Engeland en Duitsland, zoals Unwin en May. Onder invloed van de tuinstadgedachte van Ebenezer Howard c.s. vond men het destijds belangrijk om de bewoners uit de ongezonde en grootse arbeiderswijken meer in contact te brengen met de groene buitenruimte én het omringende landschap. En hoewel het contact met de 'groene buitenruimte' vooral georganiseerd werd op de schaal van de individuele tuin, die volgens Pols en Strootman in de studie 'De LandschapsStad'^[29] royale afmetingen kreeg, was dat niet het enige.

In de bekende buitenlandse voorbeelden van tuinsteden, zoals de Londense Hampstead Garden Suburb (1903) en de modernistische variant, de Frankfurter Gartensiedlung Römerstadt (1926),

is de overgang van stad naar land volgens Pols en Strootman namelijk zelfs nadrukkelijk tot 'architectonisch thema' verheven. Dat is een interessant fenomeen. In Hampstead bijvoorbeeld, wordt het 'omringende landschap door zichtlijnen en routes in de woonwijk gehaald door het oorspronkelijke landschap te sparen en daar de wijk omheen te bouwen. Vervolgens werden de stad-landovergangen door de ontwerpers vormgegeven door het creëren van een zogenaamde close (welke met keermuurtjes wordt benadrukt en afgebakend) en door het aanplanten van laanbomen langs de grens met het landschap', aldus Pols en Strootman.

Hoewel in de studie 'De LandschapsStad' deze Engelse wijk door de onderzoekers vooral gezien wordt als een voorbeeld waarbij stad en land eigenlijk scherp gescheiden zijn door het toepassen van keermuurtjes en bomenlanen op de grens van stad en land, valt dat vanuit de vormgeving van de stad-landovergang bezien mijns inziens sterk te betwijfelen.

Vanuit de landschappelijke stedenbouw berekend mag de ondergrond van het landschap (geomorfologie) dan zogenaamd onzichtbaar zijn in de opzet van de wijk: de principes van deze stad-landovergang komen wél overeen met de aanbevelingen van het Wageningse onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap'^[30] uit 2009.

Zichtlijnen in deze woonwijk komen namelijk via de beroemde close van Unwin uit op een wandelpad met bomen langs de rand van de wijk. De stad-landovergang wordt zodoende niet alleen openbaar toegankelijk gemaakt, maar door de nauwkeurig vormgegeven overgang ontstaat er door de toegepaste bomenlaan een fraaie voorgrond

(omlijsting of frame) voor het perspectief op het landschap. Deze driedimensionale omlijsting van het omringende landschap, waarin het aangeen is om te wandelen, waarin het contrast tussen donker (bladerdak van de bomenlaan) en licht (open landschap) subtiel is vormgegeven, blijkt op microniveau dus helemaal geen scheiding van stad en land te zijn. Zelfs de principes van de close, welke dienst doen als steppingstone tussen wijk en landschap, zien we terug in het concept van de 'groene poorten' (kwalitatief openbaar groen aan de rand van de wijk) uit het genoemde onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap'.

Zo bezien vormt de stad-landovergang in deze dus geen einde van de wijk, maar het beginpunt van een ontmoeting met het landschap. Door het groen van de grote private tuinen en de openbare bomenlaan past deze stad-landovergang binnen de 'groene' identiteit van de andere landschappelijke randen. Wie zien hier dus zeker een 'tweetakmengsel' van beplanting en bebouwing, maar het heeft niks van doen met schaamgroen. Sterker, het geeft een grote meerwaarde aan de stad-landovergang.

Hetzelfde kan gezegd worden van de modernistische Duitse variant, de Gartensiedlung Römerstadt, die ook in 'De LandschapsStad'^[31] aan de orde komt. Ook hier creëerde Ernst May samen

Fig. 1.09 Principedoorsnede van de stad-landovergang bij Hampstead Garden Suburb.

met landschapsarchitect Leberecht Migge een scherpe, contrastrijke overgang tussen de stad en het rivierdal van de Nidda, om zodoende de stad af te sluiten (en af te bouwen) en om het landschap op een fraaie manier te begrenzen en vorm te geven. Daarnaast situeerde Leberecht Migge ook volkstuinen op de stad-landovergang, welke behalve een functionele- ook een visuele functie van groene zoom vervullen ten opzichte van de modernistische, drielaagse strokenbebouwing. Het architectonisch thema van de stadsrand speelt hier dus ook een grote rol van betekenis, aldus Pols en Strootman in 'De LandschapsStad'. Deze twee interessante buitenlandse voorbeelden, die als referentiestudies zijn opgenomen in hoofdstuk 8 van dit rapport, vormen inspirerende voorbeelden voor de stad-landovergang van vandaag de dag. Ook het Ruimtelijk Planbureau pleitte in 'De Land-Stad'^[32] al voor de tuinsteden als inspiratiebron. Echter, zij vermeldden in hun onderzoek niet ten onrechte dat de Nederlandse tuinsteden zich destijds weinig gelegen lieten aan het bestaande, noch omringende landschap. Als geomorfologische onderlegger noch omgeving. Het architectonisch thema van de stad-landovergang, zoals gebruikt door de ontwerpers van buitenlandse tuinsteden in Engeland en Duitsland, speelde in Nederland namelijk geen rol van betekenis volgens de onderzoekers. Dat is opmerkelijk. Het zou mijns inziens wel eens één van de diepere oorzaken kunnen zijn van de huidige problematiek van de verstedelijkte stads- en dorpsranden.

In Nederland kreeg de tuinstadgedachte wel invloed op ontwerpers, echter niet in de oorspronkelijke, onafhankelijke vorm zoals Howard deze had bedacht. Daar waar in Engeland en Duitsland wel tuindorpen of –steden werden gebouwd die

autonoom lagen van de stad, werden in ons land alleen tuindorpen (wijken) aan de rand van de stad gebouwd. Met betrekking tot de vormgeving van de stad-landovergang was dat vanwege een cruciaal verschil van inzicht over de groeiende stad. De Nederlandse tuindorpen werden niet als autonome eenheden gezien, omdat de ontwerpers in Nederland de ontwikkeling van de stad als een continu en doorgaand proces zagen. 'Van het verheffen van de overgang tussen stad en land tot architectonisch thema was bij hen dus geen sprake', aldus Pols en Strootman.^[33] 'Hoe gevoelig stad en land in de Nederlandse tuindorpen ook op elkaar werden betrokken, stad en land bleven zodoende als gescheiden fenomenen gezien.'

Daarmee komen we terecht bij een van de cruciale punten in de stad-landrelatie: vergelijkend met de buitenlandse tuinsteden kreeg het omringende landschap in ons land dus een andere rol en betekenis. Daar waar de buitenlandse tuinstad het landschap 'introk' en de relatie ook op het grensvalk zocht, moesten in ons land stad en land vooral 'strikt gescheiden' blijven. Dat was de filosofie vanaf het ontstaan van de Nederlandse planning begin jaren twintig. Wie spreekt over het woord scheidingsfilosofie –de filosofie dat stad en land strikt van elkaar gescheiden moeten blijven– kan dit niet doen zonder het in verband te brengen met het woord angst. 'De angst voor verrommeling van ons landschap heeft al vanaf het ontstaan van het ruimtelijke orderingsbeleid namelijk een zeer grote rol gespeeld. Zelfs de voormalige departementale scheiding tussen groene ruimte en stedelijke ontwikkeling gaf aan hoe het Nederlandse denken doordrenkt was met het gedachtengoed dat stad en land per definitie niet samen konden gaan.'^[34] 'Er mocht weliswaar verstedelijking plaatsvinden,

maar altijd binnen duidelijke grenzen en zo dicht mogelijk bij stedelijke gebieden. Door het stellen van harde planologische grenzen tussen stad en land, hoopten de beleidsmakers de groene gebieden leeg te houden', aldus Vlassenrood in het artikel 'Cultuurlandschap in transformatie'.^[35]

Wat dit landschap, wat vooral beschermd moesten blijven, echter voor betekenis had voor de nabije woonomgeving bleef eigenlijk onduidelijk: het moest vooral leeg en ongeschonden blijven.

'Op die wijze heeft de gehele twintigste eeuw in het teken gestaan van een mengsel van idealisme, conceptuele bevlogenheid en ordenende dadendrang waarmee de verschijningsvorm van Nederland –en dus ook de stadsranden– in hoge mate zijn bepaald', schrijft Lörzing in zijn artikel 'Verschuivende grenzen'.^[36] Hierdoor is volgens hem ook 'de dunne lijn tussen stad en land, de scherpe grens die aangeeft waar de stad ophoudt en het landschap begint, een product van de ruimtelijke ordening.'

In de context van de problematiek van verstedelijkte stads- en dorpsranden zou je kunnen zeggen dat de basis voor de vormgeving van de stad-landovergang in feite werd gelegd door de planoloog en niet door ontwerpers. Want de onderliggende en belangrijke vraag is uiteraard wat voor ruimtelijke impact deze scheidingsfilosofie vanuit de ruimtelijke ordening nu direct –of indirect– had op de vormgeving van de stad-landovergang op microniveau. Dat de Nederlandse ontwerpers de ontwikkeling van de stad vooral zagen als een continu proces is als antwoord niet afdoende. Immers, strakke planologische contouren kunnen op microniveau nog bijzonder goed worden vormgegeven. Ook de buitenlandse tuinsteden hanteerden namelijk strakke lijnen op de grens van stad

< Fig. 1.10 De Tweede Nota Ruimtelijke Ordening in Nederland uit 1966 wordt ook wel de 'blokjeskaart' genoemd. 'De nota onthield zich echter van gedetailleerde uitspraken over stad en landschap.'

(beeld: website Canon Ruimtelijke Ordening)

overgang op microniveau bleef en werd daarmee een ondergeschoven kindje.

De Tweede Nota bijvoorbeeld (een voorbeeld van een soort Tetrisplanologie) 'gaf wel de gewenste omvang en richting van de groei van steden en dorpen aan, maar onthield zich echter van gedetailleerde uitspraken over de verhouding tussen stad en landschap', volgens Lörzing in het artikel 'Verschuivende grenzen'.^[39] Het architectonisch thema van de stad-landovergang speelde hierbij dus helemaal geen rol van betekenis, laat staan dat de vormgeving van de overgang tussen stad- en land daardoor architectonisch uitgebuit werd.

Sterker nog, 'ondanks het ontbreken van gedetailleerde uitspraken over de verhouding tussen stad en land, was de strekking van het ruimtelijke orderingsverhaal niet minder duidelijk', aldus Lörzing. Gemeenten en provincies volgden, begeleid door de strenge scheidingsfilosofie en de inmiddels opgekomen Modernistische tijdgeest, strikt de ingezette koers op van de planners. 'Streek- en bestemmingsplankaarten lieten geen twijfel bestaan over de vraag hoe de grenzen van stad en land eruit zouden moeten zien.' Woonstempels met enorme hoogbouw werden in de Wederopbouw gebruikt om het contrast tussen stad en landschap te dramatiseren. 'Vooral in het open, vlakke polderland van westelijk Nederland waren de visuele gevolgen dramatisch. Als reusachtige stippellijnen markeerden de toenmalige woongebouwen de harde grens tussen stad en landschap. De planners konden tevreden zijn.'^[40]

Echter, op die wijze kreeg de 'planologische angst' voor verrommeling van het landschap paradoxaal genoeg ook de ruimtelijke vertaling gepresenteerd van het ontbrekende architectonisch thema van de stad-landovergang op maaiveldniveau. Toch was

binnen de Moderne opvatting wel aandacht voor het omringende landschap, alleen op een geheel andere manier als bij de genoemde buitenlandse tuinsteden. Met de opkomst van het Nieuwe Bouwen, kwamen er namelijk ook andere ideeën op een geheel ander schaalniveau om een uitdrukking aan de stad-landrelatie te geven. Het contact met landschap (of de groene buitenruimte) werd ook veel meer op het niveau van de wijk en de stad georganiseerd, in de vorm van grote parken. Het 'Hollandse' polderlandschap was geworden tot stedelijk groen in de wijk. Vandaar dat Pols en Strootman in 'De LandschapsStad' spreken over de 'parkstad', als 'opvolger' van de tuinstad.^[41]

Door de gelaagde manier van bouwen hadden 'de Modernen' wel een ideale visuele relatie –vanuit de huiskamer– met het 'echte' landschap voor ogen. De hoge bouwblokken en de stedenbouwkundige compositie van de blokken (stempels) vormden als het ware het letterlijke architectonisch thema van de stadsrand, maar dan op een geheel onvergelykbare wijze zoals bij de tuinsteden het geval is. Daarbij komt nog dat door de ontwerpgedachte van de 'flowing space' (continue groene ruimtes die in elkaar overlopen) waarschijnlijk helemaal geen behoefte aanwezig was om de stad-landovergang door middel van een architectonisch thema te benadrukken, zoals in de buitenlandse tuinsteden. Tenminste, in het voorbeeld van het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam uit 1934, ontbrak volgens Pols en Strootman de ambitie bij de ontwerpers om het contrast tussen stad en landschap architectonisch uit te buiten, zoals bij de Siedlungen of Engelse tuinvijken.

Waren de meeste 'ouderwetse' en traditionele ontwerpers van de tuindorpen in Nederland vanwege andere motieven al niet van plan de ontmoeting

en land. Het lijkt wel alsof er in Nederland in het algemeen gesproken gewoon geen aandacht voor was. En de recente opmerkingen van de provinciaal adviseur van Zuid-Holland beluisterend,^[37] nog steeds niet.

Door de scheidingsfilosofie van stad en land gedreven, werd de aandacht voor de vormgeving van stad en land vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw namelijk verlegd naar het regionaal niveau. Daarmee werd de stad-landovergang volgens Pols en Strootman in een totaal ander perspectief geplaatst.^[38] In feite werd de driedimensionale aandacht voor de vormgeving van de stad-landovergang op microniveau (maaiveldperspectief), die bij de stadswandelingen op de vestingwallen en de buitenlandse tuinsteden een rol speelde, binnen ons land verschoven naar een tweedimensionale vormgeving van planologische structuurkaarten en streekplannen, uitzonderingen daargelaten. Het landschap moest vanuit de heersende scheidingsfilosofie immers gespaard blijven. Vanuit het perspectief van het regionaal ontwerp waren het gouden tijden. Dat zondermeer. Maar de vormgeving en betekenis van de stad-land-

< Fig. 1.11 De dorpsrand van het esdorp Vries bestaat o.a. uit een lineaire boomweide van eiken, die een groene, diffuse 'intermediar' vormt tussen wijk en landschap. Deze rand voegt zich in het landschap, waar meer van dit soort 'beplante grenzen/randten' voorkomen, terwijl hier ook een woonwijk mee verweven is.

(beeld: Google Maps (bewerkt))

tussen stad en landschap architectonisch uit te buiten en te benadrukken, de 'Modernen' deden dat dus ook niet op die manier.

Overigens –en dat is in het kader van dit thema het vermelden waard– waren er in ons land wel uitzonderingen in die perioden, zoals de relatief onbekende stedenbouwkundige Pieter Verhagen, die 'als traditionalist nadrukkelijk bezig was de overgang tussen stad en land vorm te geven. Als –let op– fervent wandelaar was hij namelijk continue bezig na te denken over de ontmoeting tussen stad en land', aldus Marinke Steenhuis in het artikel 'Het vergeten oeuvre van Pieter Verhagen'.^[42] Zij noemt Verhagens ontwerpaanpak verwant aan ondermeer de ontwerpers May en Leberecht Migge (Siedlung Römerstadt), die volgens haar 'allen in de geschiedenisboeken en de ontwerpopleidingen nog weinig aandacht hebben gekregen. Deze ontwerpers hielden zich bezig met het vervlechten van landschap en programma, met een sterk besef voor enscenering en routes.'

Trouwens, als ik toch wat uitzonderingen noem van Nederlandse ontwerpers die nadrukkelijk vorm gaven aan de overgang tussen stad en landschap, denk ik bijvoorbeeld aan Dudoks systematische

plannen om met bosstroken de stad-landovergangen aan de Bussumse heide af te planten, of aan de karakteristieke boomweiden van eiken aan de rand van het Drentse esdorp Vries-West, die een goede 'intermediar' vormen tussen wijk en landschap.^[43]

Al dit soort uitzonderingen lijken echter het feit te bevestigen dat er in het algemeen gesproken ook in die periode geen of nauwelijks aandacht was voor het architectonisch thema van de stad-landovergang. Toch veranderde het aanzien van de stad-landovergangen mee met de stedenbouwkundige stromingen door de tijd. Zo veranderde de aanblik van nieuwe uitbreidingswijken in het landschap na de Wederopbouw wel drastisch. Als gevolg van de 'dramatische' hoogbouw in de stad-landovergang en de monotone stempelstedenbouw, volgde in de jaren zeventig 'de groene contrarevolutie', geleid door de steeds mondiger wordende burgers, aldus Pols en Strootman in de studie De Landschaps-Stad.^[44]

Met de lengte van de haren nam ook het areaal groen en de inspraak in de opzet van uitbreidingswijken enorm toe. Daarnaast moest ook de grootschaligheid van de Wederopbouw eraan geloven. Het parkachtige, collectieve groen volgens de ideeën van het Modernisme, werd in de nieuwe plannen teruggeschaald naar private tuinen, die overigens kleiner waren dan in de tuindorpen. 'Voor deze nieuwe wijken stonden in eerste instantie de tuindorpen van het begin van de eeuw model. Ze kregen echter een geheel andere gedaante', aldus Pols en Strootman. Alle starheid en rechtlijnigheid in woonwijken moest er langzamerhand ook aan geloven en met de introductie van het woonerf werd ook de beroemde 'bloemkoolwijk' geboren,

al waren dit soort na-oorlogse wijken volgens het onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap'^[45] helemaal niet gericht op het landschap, laat staan dat het architectonisch thema van de stad-landovergang een rol speelde.

Vanuit de landschappelijke stedenbouw bezien, werd de stad-landrelatie volgens de auteurs van 'De LandschapsStad' na de Modernistische ideeën van de 'parkstad' (met het puur stedelijke groen) verbeterd, doordat er in de jaren zeventig steeds meer landschappelijke elementen werden opgenomen in het buurt- en wijkgroen. De gemiddelde Nederlandse uitbreidingswijk werd door al het private- en gemeenschappelijke groen en de landschappelijke geconserveerde elementen, groener dan ooit. Toch bleef de scheiding van stad en land in deze periode intact.^[46] De groene buitenwijken kregen namelijk een duidelijke groene begrenzing, die aangaf waar de stad eindigde en waar het landschap begon.

De scheidingsfilosofie van de ruimtelijke ordening bleef immers onveranderd van kracht, waardoor stad en land zich afzonderlijk bleven ontwikkelen en het raakvlak tussen beide niet echt op de ruimtelijke agenda kwam.

Zodoende kwam er in de groene jaren zeventig nog steeds geen directe verbetering van de stad-landrelatie met betrekking tot de vormgeving van de stad-landovergang, hoewel een wandeling in de soms zeer brede stad-landovergang wel mogelijk werd. In stedenbouwkundig opzicht waren de nieuwe uitbreidingswijken van de jaren zeventig echter 'vooral gericht op het centrum en niet zozeer op het landschap', volgens het onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap'.^[47] De Wageningse onderzoekers merken hierin op dat

in dit soort groene ‘bloemkoolwijken’ de scheiding op de grens van stad en land soms mede veroorzaakt wordt ‘door de aanplant van ondermeer dicht bosplantsoen, waardoor het landschap zowel fysiek als visueel aan de woonwijk onttrokken wordt’. Niet alleen hebben de bewoners daardoor nauwelijks tot geen zicht op het landschap, maar de vormgeving van de stad-landovergang ontkent in feite ook de ontwikkeling van de stad of het dorp in het landschap.

Bekend is dat vanuit het vakgebied daarop een hard antwoord kwam. Daar waar architecten destijds spraken over de ‘nieuwe truttigheid’ van de woonerven, de landschapsarchitecten kwamen aanzetten met de nog immer beladen term “schaamgroen”, om zodoende de overmaat aan groen in en rond de woonerven van de jaren zeventig vakmatig neer te sabelen. Maar daarmee werden naar mijn mening ook de bijzondere groen-kwaliteiten van ‘goede’ stad-landovergangen uit het verleden ‘met het badwater weggegooid’.

Een feit is dat in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw de oriëntatie op het overdadige wijk- en buurtgroen geleidelijk verdween.^[48] De methode van de tabula rasa werd vanuit de landschappelijke stedenbouw geleidelijk aan als een ernstige misdaad beschouwd en de belangstelling voor ecologie en historische geografie in het stedenbouwkundig ontwerp namen toe. Ook de stedenbouwkundige discipline kreeg na de burgerparticipatie en de ‘vlekkenplanperiode’ in de zeventiger jaren, weer de moed om rechte lijnen te trekken. De wijzigingen gingen sluipenderwijs, maar leverde wel een flinke verandering op. Op luchtfoto’s zijn de vooral geometrische (Vinex)wijken van de jaren negentig duidelijk te herkennen.

De strikte grenzen tussen stad en land waren tegen het eind van de twintigste eeuw weer als vanouds, merkt Lörzing op in het artikel ‘Verschuivende grenzen’, echter met een zeer wezenlijk verschil. Al de ontwikkelingen in de verschillende stromingen in de stedenbouw hadden wel degelijk hun invloed op het groen in de wijk en daaraan gekoppeld, in de stad-landovergang. En daarmee ook grote invloed op de verschijningsvorm in het landschap.

Op microniveau bezien was namelijk de mogelijkheid tot een wandeling in de stad-landovergang in veel Vinexwijken, in vergelijking met sommige wijken uit de jaren zeventig, bijvoorbeeld weer verdwenen evenals het aanwezige groen. Wie de Vinexatlas erop naslaat kan zien dat het merendeel zo is opgebouwd. ‘Privétuin – báf – landschap. Weg openbaar toegankelijke route, weg polderpanorama. Weg stad-landrelatie.

Vanuit die optiek verdween met de lengte van de wilde haren uit de jaren zeventig, ook het areaal groen uit de stad-landovergangen van de daaropvolgende decennia.

Misschien wel uit schaamte voor (schaam)groen.

Misschien wel uit winstbejag.

Misschien wel omdat we ziende blind waren.

Wie zal het zeggen.

In elk geval, het lijkt erop alsof al het openbare groen in stad-landovergangen sindsdien in de ban werd gedaan, evenals de openbare ruimte. Zodoende werd de kiem voor een nieuwe discussie over verstedelijkte dorps- en stadsranden, de verrommeling van het landschap en naakte stadsranden echter gezaaid.

Zo eindig ik na een boeiende verkenning door de geschiedenis van de stad-landovergangen weer terug naar waar ik deze begon. Het gaat onte-

genzeggelijk om een uiterst belangrijk thema voor de toekomst van ons landschap. De grens tussen uitbreidingswijk en landschap moet nu eindelijk eens doorbroken worden, in alle opzichten. Dat begint met het besef dat de stad-landovergang niet het einde van de wijk is, maar het begin van het landschap.

Aan de hand van de Nieuwe Kaart van Nederland, waarop alle ruimtelijke ontwikkelingen zichtbaar zijn, heeft het NIROV^[49] geanalyseerd dat er ongeveer 1600(!) kilometer –van hier tot Barcelona– aan dorps- en stadsranden van aanzien zullen veranderen door ontwikkelingen aan de randen. Dat is welgeteld 1600 kilometer ontwerpen. Aandacht voor de betekenis, opbouw en vormgeving van de stad-landovergang is dus van het grootste belang, zowel voor de woonomgeving als ook voor het landschap.

In de verschillende genoemde onderzoeken worden er principes aangereikt die we vanaf nu allemaal samen ter harte zullen moeten nemen, wil het goed komen met de traditionele stad-landovergang van de uitbreidingswijk. Let wel, dit is geen pleidooi om andere, procesmatige manieren van stedenbouw tegen te gaan, maar de praktijk leert dat de meeste uitbreidingswijken gewoon aan de rand van de bestaande dorpen en steden verschijnen. Het is dus niet een kwestie van ‘het beste er van maken’, maar ‘maak er nu eens het beste van’! Dat hebben we decennia lang nagelaten en de recente verzuchting in het advies van de provinciaal adviseur van Zuid-Holland wijzen niet op een verbetering.^[50]

Van wezenlijk belang is dus dat de stad-landovergang in het ontwerp(proces) betekenis krijgt voor stad (dorp) en land. Deze stad-landovergang

moet de koppeling vormen tussen het stedelijk en het landelijk gebied, tussen de mensen en het landelijk gebied^[51]. Dat zegt iets over de vormgeving, maar ook iets over de identiteit van de stad-landovergang. Uiteindelijk gaat de discussie over de verstedelijking van het landschap namelijk over de landschappelijk inpassing van nieuwe elementen (wijk) en (stad-landovergang) in het bestaande landschap en op welke manieren dat het beste kan, zodat er opnieuw een landschappelijk evenwicht wordt bereikt. De begrippen eenheid en compleetheid zijn hierbij vanuit de landschapsbeleving en –waardering belangrijke begrippen.^[52]

Ten diepste ligt mijns inziens hier namelijk de kern van het probleem van de verstedelijkte dorps- en stadsranden in het landelijk gebied: we missen analytische, visuele bagage van het omringende landschap. Willen we met nieuwe ontwikkelingen aansluiting vinden bij het bestaande landschap, ook in zeer open veenweidelandschappen, dan betekent dat ook een fors aandeel aan groen in de nieuwe stad-landovergang. Nagenoeg elke grens (edge) tussen een landschappelijk (opper)vlak en bebouwing (oppervlak) bezit misschien wel voor meer dan de helft aan opgaande beplanting, ongeacht welk landschapstype. Ook in zeer open landschappen, waar verder misschien geen boom in voorkomt.

Het eerder aangehaalde manifest ‘Dorp als Daad’ spreekt daarover in termen van een ‘tweetakt-mengsel’ tussen bebouwing en beplanting. Aangezien je dit niet kunt verwachten van tegenwoordige, kleine private tuinen, betekent het simpelweg dat er een ontwerpogave ligt voor openbaar groen in de stad-landovergang. Anders zullen nieuwe structuren, zoals stad-landovergangen van uitbreidingswijken, op geen enkele wijze aansluiting vin-

den bij het landschappelijk geheel en zodoende de landschappelijke eenheid verstoren.

Niet voor niks heeft voormalig hoogleraar Meto Vroom het vak van de tuinarchitectuur onmisbaar genoemd in de landschapsarchitectuur. Om het met de woorden van een Engelse filosoof te benoemen: we denken wel in grote lijnen, maar we leven tussen de details. We moeten dus veel meer ‘bomen’ over de details. Armetierige struiken en kleine boompjes in Vinextuintjes kunnen de kenmerkende eenheid van het omringende landschap met groene beplante randen, nooit evenaren. Bij uitbreidingswijken in landelijk gebied zouden juist op het raakvlak van stad en land deze landschappelijke kenmerken zich moeten verweven met de nieuwe structuren, om zodoende een landschappelijke eenheid te creëren die gewaardeerd wordt.

Zeker in bestaande situaties met naakte stadsranden liggen dus nog kansen voor landschapsarchitecten om bestaande woonwijken aan dorpen en steden in landelijk gebied te voorzien van een goed ontworpen en groene stad-landovergang, zodat stad en land meer in elkaars verlengde komen te liggen. Dat lijkt ‘tabelmatig’ misschien nog meer vierkante meters kostbaar (open) landschap te kosten, maar ruimtelijk gezien is de landschappelijke winst vele malen groter, voor zowel het landschap als de woonwijk zelf.

Dat houdt in dat de ontwerpers in Nederland zich niet moeten schamen voor groen in de stad-landovergang. Wel als we het op de verkeerde manier toepassen. Lola landscape architects pleitten in het artikel ‘Stop de groene verrommeling’^[54] dat ook de aanleg van recreatiegebieden aan stads- en dorpsranden –als redmiddel tegen de aanleg van nog meer woningbouw– moet stoppen. Doelend op

de quasiwildernis van groene bossen en brandnetels vragen zij zich af waarom het ambitieniveau niet hoger ligt dan nu het geval is, en waarom de kwaliteiten van het polderlandschap niet gebruikt worden bij het ontwerp. Daar hebben ze een belangrijk punt. De landschapsschilders uit de 17e eeuw zouden hartgrondig met hen instemmen.

In het inspiratiedocument ‘De stadsrandzone centraal’^[53] luiden de opgaven voor de stadsrand ondermeer om ‘het landschap als uitgangspunt te nemen voor de identiteit van de plek’, om ‘de recreatieve waarde van het landschap te zien als drager’ en om de ‘bereikbaarheid en toegankelijkheid van het landschap te vergroten’. Daarbij is mijns inziens het architectonisch thema van de stad-landovergang onmisbaar, waarbij dit thema o.a. vanuit de buitenlandse tuinsteden inspirerend zou moeten zijn. Niet alleen voor de stad-landovergang, maar ook voor al het openbaar groen: je kunt buurtgroen in het hart van een nieuwe wijk in een polderlandschap niet de landschappelijke identiteit meegeven. Een kavel grasland sparen in een wijk is niet meer dan een lapje stof van een jas, om de kleur en textuur van te herkennen. De essentie van het Hollandse polderlandschap zit hem namelijk in de beleving van de ruimte, het panorama. Als dat panorama niet gekoppeld wordt aan het openbare groen, of andersom, dan wordt de essentie gemist en wordt het groen willekeurig inwisselbaar voor meerdere wijken.

Mijns inziens zal deze opgave voor uitbreidingswijken in landelijk gebied daarom moeten beginnen bij het micro-ontwerp van de stad-landovergang. Daarvoor is het nodig dat overheden, projectontwikkelaars en ontwerpers gaan inzien dat juist de opbouw en vormgeving van stad-landovergangen

cruciaal is voor een goede stad-landrelatie en dat het architectonisch thema van de stadsrand een te lang genegeerde ontwerpogave is geweest voor landschapsarchitecten en stedenbouwkundigen. Daarbij kan het architectonisch thema van de stadsrand zelfs figuurlijk de grenzen van de planologie opzoeken, waarbij de interactie met de landschappelijke stedenbouw wordt aangegaan op het niveau van de stad-landovergang. De stad-landovergang wordt dan het leidende thema en de nieuwe structuur in de voortgaande ontwikkelingsfase van het landschap. Vervolgens zal de nieuwe uitbreidingswijk zich daarin voegen, als een soort afgeleide van het 'landschappelijke casco-model' zoals in Flevoland rondom Almere is gebruikt. Daar vormde de stad-landovergangen in de vorm van bos echter een monofunctioneel

< Fig. 1.12 De wijk EVA-Lanxmeer in Culemborg (zie referentiestudies H8) laat zien dat de reikwijdte aan mogelijkheden voor de vormgeving stad-landovergangen en daaraan gekoppeld de stad-landrelatie enorm groot is. Het laat zien dat de traditionele 'stadsrand' of uitbreidingswijk op dat onderdeel niet failliet is, maar dat het hoog tijd is dat we deze als architectonisch thema op de ruimtelijke agenda zetten.

thema en voldeden ze niet of nauwelijks aan de vijf aandachtspunten die het onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap'

In de stad-landovergang 2.0 zullen stad en land eindelijk op een (landschaps)architectonische manier met elkaar verzoend raken. Ik pleit daarom voor een wat hogere 'Capability Brown-factor' in het vakgebied.

- [1] [5] Ministerie van Infrastructuur & Milieu (2011), Beleidsdocument 'Mooi Nederland', 2,5 jaar innovatie en waardecreatie. Slotpublicatie Innovatieprogramma Mooi Nederland. Kennisplein mooi Nederland. Den Haag: Rijksoverheid.
- [2] [37] [50] Luiten, E. (2011), De onbebouwde kom; advies over de ruimtelijke kwaliteit van stads- en dorpsranden in Zuid-Holland. Den Haag: Provincie Zuid-Holland.
- [3] [13] Bosma, K. (2011), De aangename bries van groen wonen. In: Blauwe Kamer nr.3. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.
- [4] [7] [19] [30] [45] Neven, K; Sauter, M; De Haan, F. (2009), Wonen aan de rand van het landschap; van stadsrand naar landschap als ontwerpogave. Wageningen: leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke Analyse. Borne: projectbureau 'De Groene Poort'.
- [6] [9] Coeterier, J.F. (2000) Landschapsbeleving. Toepassing van de meetmethode landschapsbeleving in 4 gebieden in Nederland. Alterra-rapport 209. Wageningen: Alterra/Expertisecentrum Landschapsbeleving.
- [8] [18] Habets, A., Hajonides T., Schuit, S., (2004), Dorp als Daad. Bouwstenen voor dorpen in het oosten. Deventer, Leeuwarden, Velp: Kenniskring Plattelandsvernieuwing Van Hall/Laarenstein. Arnhem: Stichting Undercover / Uitgeverij Blauwdruk.
- [10] [25] [29] [31] [33] [38] [41] [44] [48] Pols, L. en Strootman, B.G.M. (1998), De LandschapsStad; het landschap als basis voor ruimtelijke kwaliteit in woongebieden. Den Haag: NIROV. Bussum: Uitgeverij THOTH.
- [11] Waldheim, C. (2006), Landscapes as Urbanism. New York: Princeton architectural press.
- [12] [16] [32] Dam, v. F; e.a. (2005), De LandStad; landelijk wonen in de netwerkstad. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.
- [14] Ruijter de, K. en Dumont, R. (2007), Het emotionele landschap. In: Blauwe Kamer nr.5. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.
- [15] Heins, S. (2002), Rurale woonmilieus in stad en land. Platte-

landsbeelden, vraag naar en aanbod van rurale woonmilieus. Delft: Eburon.

- [17] [52] Coeterier, J.F. (1987) De waarneming en waardering van landschappen. Wageningen: Wageningen Universiteit.
- [20] Burger, J.E. (1989), Visies op het landschap. Amsterdam: Op lemen voeten. Nijmegen: uitgeverij Dwarsstap.
- [21] Lemaire, T. (2002), Met open zinnen; natuur, landschap, aarde. Amsterdam: Ambo.
- [22] Lörzing, H. (1989), Van vrezen naar genieten. In: Visies op het landschap; Amsterdam: Op lemen voeten. Nijmegen: Uitgeverij Dwarsstap.
- [23] [34] Boode, C. (2004), Afstudeeronderzoek Landgebruiksplanning Scheiding en verweving van stad en land in Brabant; een onderzoek naar de legenda-eenheid 'integratie stad-land'. Wageningen: Wageningen Universiteit.
- [24] [26] [36] [39] [40] [46] Lörzing, H. (2004), Verschuivende grenzen; hoe de harde grenzen tussen stad en land langzaam verdwenen. In: Blauw Kamer nr.4. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.
- [27] Breeman, G. (2004), Stadsland: het bindende element; de toekomst van de groene scheggen van Amsterdam. Essay. Eindhoven: TU/Actualia van de stedenbouw 1.
- [28] Cremens, E.; Kaaij, F.; Steenbergen, C.M. (1981), Bolwerken als stadsparken; Nederlandse stadswandelingen in de 19e en 20e eeuw. Tentoonstellingseditie. Delft: Vakgroep Landschapskunde en ecologie, TU Delft. Delftse Universitaire Pers.
- [35] Vlassenrood, L. (2004), Cultuurlandschap in transformatie. In: Blauwe Kamer nr.4. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.
- [42] Steenhuis, M. (2007), Het vergeten oeuvre van Pieter Verhagen. In: Blauwe Kamer nr.5. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.
- [43] Provincie Drenthe i.s.m. gemeente Tynaarlo (2008), Grounds for change; typisch Vries in Drenthe; "de ruggen op, de beken uit". Uitgave provincie Drenthe.
- [49] Buunk, W.; De Groot, R., (2008), Nirov Quickscan 7. Bouwen aan de randen van de stad.
- [51] Eijk v., S.; Rozendaal, W., (2002), Afstudeeronderzoek Landgebruiksplanning. Stadsranden: rood én groen. Een inrichtingsconcept ontwikkeld aan de hand van de noordelijke Randstad. Wageningen: Wageningen Universiteit.
- [53] Ministerie van VROM, (2010), De stadsrandzone centraal. De ruimtelijke opgaven voor de stadsrandzone verkend. Den Haag: Rijksoverheid.
- [54] Hendriks, M. (2008), Stop de groene verrommeling. In: Blauwe Kamer nr.4. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.

‘DE NIEUWE OOSTFLANK
VAN BUNSCHOTEN-SPAKENBURG’

H2 HET ONDERZOEK

In dit hoofdstuk komt het onderzoeks-
onderwerp aan de orde: een verkenning
van de profilering en vormgeving van de
toekomstige 'oostflank' van Bunschoten-
Spakenburg met een lengte van bijna
3km(!)

Anno 2010 is men met de eerste fase van
de nieuwe uitbreidingswijk 'Rengerswe-
tering' aan de oostzijde van Bunscho-
ten-Spakenburg begonnen te bouwen.
De komende jaren zal op die wijze de
oostflank van Bunschoten-Spakenburg,
in een zeer open landschapstype, een
geheel nieuw aanzien krijgen. En daar-
mee ook het omringende nationaal land-
schap Arkemheen-Eemland. Maar wat

betekent dat voor het huidige aanzien
van Bunschoten-Spakenburg? Wat voor
effect heeft deze geplande nieuwe oost-
flank op het omringende landschap? Hoe
is de vormgeving opgebouwd en hoe is
deze tot stand gekomen in het ontwerp-
proces? En, hoe zijn de huidige stad-
landovergangen in Bunschoten-Spaken-
burg opgebouwd?

Tijd voor een verkennend onderzoek naar
de bestaande- en toekomstige identiteit
en vormgeving van de stad-landover-
gangen van Bunschoten-Spakenburg
vanuit het perspectief van het 'architec-
tonisch thema' van de stadsrand.

2.1 Inleiding en aanleiding

Niet zonder reden staat in het inmiddels afgesloten beleidsprogramma 'Mooi Nederland' de stadsrandzone centraal. Als een van de oorzaken voor de verstedelijking van het platteland worden daarin 'de ontwerpqualiteiten en de kwaliteit van de landschappelijke inpassing van ontwikkelingen aan dorps- en stadsranden' genoemd (Min. I&M, 2011). Ook uit ander onderzoek blijkt dat veel uitbreidingswijken van kleine steden en dorpen niet alleen 'abrupt' aan het landelijk gebied grenzen, maar ook geen enkele relatie met het omringende landschap hebben (Neven, K., e.a., 2009 en Luiten, E., 2011).

De keuze voor dit type afstudeeronderzoek komt voort uit mijn brede interesse in de relatie en het raakvlak tussen stad en land en mijn wens om een inhoudelijke bijdrage te leveren aan het debat over ruimtelijke kwaliteit van stad en platteland, wat ook een van de hoofddoelstellingen binnen de Nota Ruimte (Min. VROM, 2004) is.

Dit onderzoek is echter niet opgezet vanuit een specifieke vraag of behoefte van een overheid, instelling of bureau, maar het resultaat van een persoonlijke zoektocht naar de betekenis en identiteit van een goede landschappelijke inpassing van een (nieuwe) uitbreidingswijk in het landelijk gebied. Daarbij ligt de focus expliciet op de opbouw en vormgeving van de stad-landovergang op micro-niveau.

Via de studie 'De LandschapsStad' (Pols & Strootman, 1998) werd mijn interesse voornamelijk gewekt door de daarin beschreven buitenlandse tuinsteden, waarbij de overgang van stad naar land door de ontwerpers nadrukkelijk tot een 'architectonische thema' werd verheven. Dat interesseerde mij bovenmate. Temeer omdat ik zelf steeds meer geconfronteerd werd met mijn gedachten dat op welke locatie en in welke vorm een (traditionele) uitbreidingswijk ook gebouwd wordt, de vormgeving van het raakvlak met het landschap op micro-niveau van cruciaal belang is.

Door de voorbeelden van enkele buitenlandse tuinsteden op microniveau nauwkeurig te analyseren door middel van luchtfoto's, kaartbeelden, doorsneden en ruimtelijke modellen, kreeg ik inzicht in een aantal principes van de ruimtelijke opbouw van de stad-landovergang (wijkranden) en de plek en betekenis van het groen daarin. Deze interessante bevindingen en -principes vergeleek ik vervolgens met enkele uiteenlopende stad-landovergangen binnen Nederland, die ook allemaal direct aan het landschap grenzen. Daardoor ontdekte ik grote verschillen in de opbouw en de vormgeving.

Door middel van het inleidende essay in hoofdstuk 1 en deze referentiestudies naar enkele uiteenlopende stad-landovergangen, welke zijn opgenomen in hoofdstuk 8, wil ik het thema van de stad-landovergangen op microniveau in elk geval meer aandacht geven.

Fig. 2.02 Hoe kunnen nieuwe stad-landovergangen de zo gewenste kwaliteit en identiteit krijgen in het kader van landschappelijke inpassing? Op de foto, vanuit de kerktoeren van Bunschoten genomen richting het oosten (Nijkerk), is de huidige stad-landovergang nadrukkelijk aanwezig als groene, diffuse rand. De nieuwe stad-landovergang zal in de toekomst bij het eerstvolgende zichtbare boerderijerf komen te liggen.

Fig. 2.03 De nieuwe wijk 'Rengerswetering' aan de oostflank van Bunschoten-Spakenburg zal met een randlengte van zo'n 3km een grote impact hebben op het nationaal landschap Arkemheen-Eemland, ten noorden van Amersfoort.

2.2 Onderzoeksonderwerp: Bunschoten

Om voor het vakinhoudelijke debat over de problematiek van de verrommeling van het platteland een concrete inhoudelijke bijdrage te leveren, heb ik voor dit afstudeeronderzoek een reële opgave van een nieuwe uitbreidingswijk in het landelijk gebied gekozen en niet voor de mogelijkheid om, zoals Pols- en Strootman in 'De LandschapsStad' (1998) doen, een aantal verschillende wijken met elkaar te vergelijken. Overigens heb ik dat in mijn referentiestudies al gedaan die in hoofdstuk 8 zijn weergegeven.

Waarom een concrete opgave binnen één gemeente? Wel, wat voor invloed heeft het landschap eigenlijk op de vormgeving van een nieuwe stad-landovergang in ontwerpprocessen? Bestaat daar een wisselwerking tussen? Wat is eigenlijk nodig voor het maken van een goede vormgeving van een nieuwe stad-landovergang? Hoe vind je bijvoorbeeld aansluiting bij het bestaande landschap en de bestaande identiteit van een dorp of stad? Of breder, hoe komen ontwerpen van stad-landovergangen in uitbreidingswijken tot stand?

Dit vormen feitelijk een aantal onderliggende vragen in dit afstudeeronderzoek, waar ik de opbouw en vormgeving van bestaande en nieuwe stad-landovergangen wil gaan onderzoeken binnen de context van één gemeente, met daarbinnen een aantal in de tijd opeenvolgende uitbreidingswijken die bijna allemaal grenzen aan het landelijk gebied.

Zodoende hoop ik behalve aandacht voor dit belangrijke thema te krijgen, ook te laten zien hoe het 'architectonisch thema' van de stad-landovergang zou kunnen functioneren in een ontwerpproces van

een nieuwe uitbreidingswijk. Of, om aan te tonen wat er wel of niet ontbreekt in ontwerpprocessen van stad-landovergangen. Immers, het referentievoorbeeld in Weesp (zie hoofdstuk 8) laat zien dat er wat dat betreft maar weinig aandacht voor lijkt te zijn in dat soort 'vinexwijken'.

'Rengerswetering in Bunschoten'

Een van de nieuwe ontwikkelingen die het landelijk gebied ontegenzeggelijk van aanzien zal veranderen, betreft de nieuwe uitbreidingswijk 'Rengerswetering' aan de oostflank van de gemeente Bunschoten, in het zeer open en nationaal landschap Arkemheen-Eemland, ten noorden van Amersfoort. Hier zal een kleine 3km(!) lengte aan nieuwe stad-landovergangen gecreëerd gaan worden, naast enkele andere ontwikkelingen, zoals een uitbreiding van het bedrijventerrein aan de zuidoostzijde.

Bezien vanuit de bril van de ruimtelijke ordening van ons land, vormt de kern Bunschoten-Spakenburg binnen de gemeente Bunschoten misschien wel het prototype van de kenmerkende scheidingsfilosofie (zie H1). Als laatste onderdeel van de dorpsuitbreidingen van de afgelopen decennia wordt het bijna geometrische patroon van het bebouwingsoppervlak in dit 'orthogonaal' landschap straks voltooid met de nieuwe uitbreidingsplannen aan de oostflank, welke de naam draagt van de wetering die als uiterste grens en 'rode contour' wordt aangehouden.

Behalve dat gegeven, grenzen bijna alle andere voorgaande uitbreidingswijken aan de west- en oostzijde van Bunschoten-Spakenburg ook direct aan het landelijk gebied, waardoor er een soort 'historisch palet' ontstaan is van verschillende ste-

*Fig. 2.04 Topografische kaart uit 2000
De kern Bunschoten-Spakenburg ligt als een 'eiland'
in het nationaal landschap Arnhem-Eemland.*

denbouwkundige stromingen. Het is daarom interessant om ook die invloed op de stad-landovergangen en opbouw van de wijkrand mee te nemen in dit onderzoek. Daarnaast is dit onderwerp interessant omdat de nieuwe stad-landovergangen aan de oostflank van Bunschoten ook onderdeel uitmaken van een recreatief plan (Ontwikkelingsvisie Laakzone, voorlopig ontwerp, 2007) om kanoroutes, fietsroutes en klompenpaden hieraan te koppelen.

Zodoende komen binnen de keuze voor dit onderwerp in de kern Bunschoten-Spakenburg, alle interessante thema's rondom de stad-landovergang samen: een nationaal landschap, uitbreidingswijken uit verschillende na-oorlogse perioden en recreatieve zones.

2.3 Probleemstelling

De meeste, huidige stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg worden, op het eerste gezicht, gekenmerkt door aanzienlijk veel groen (zie foto op voorgaande pagina). Vanuit het omringende nationaal landschap Arnhem-Eemland lijken de bestaande stad-landovergangen op het eerste gezicht een zogenaamd 'tweetaktmengsel van beplanting en bebouwing' (n.a.v. het manifest Dorp als Daad uit 2004), al is niet duidelijk hoe deze precies opgebouwd zijn.

In elk geval sluiten deze op het eerste gezicht aan bij het algemene karakter van het omringende, zeer open en vlakke veenweidelandschap, waarin de boerderijerven met hun opgaande erfbeplanting, de beplantingen aan de horizon zoals de bossen van Flevoland en de groene (dijk)dorpslinten

van Eemnes en Eemdijk de opvallende ruimtelijke elementen c.q. kenmerken vormen.

Echter, in zowel het stedenbouwkundig masterplan van de uitbreidingswijk Rengerswetering uit 2007 (Kuiper Compagnons) als het 1e uitgewerkte, definitief stedenbouwkundig plan 'zuidelijke eilanden' uit 2008 (Amer Adviseurs), geven de dwarsprofielen en visualisaties van de nieuwe stad-landovergangen weer dat er weinig tot zelfs geen beplanting in combinatie met de woningen voorkomt (zie volgende pagina).

Mogelijk is dit niet alleen een 'trendbreuk' met het huidige groene karakter van Bunschoten-Spakenburg, maar doet het ook denken aan de problematiek van 'naakte stadsranden' (zie hoofdstuk 1 en 4, n.a.v. het manifest Dorp als Daad, Habets, A., e.a., 2004), die mogelijk de eenheid in het omringende landschap kunnen verstoren.

*Fig. 2.05 Ruimtelijke ontwikkelingen rondom Bunschoten-Spakenburg >
Behalve woninguitbreiding zijn er nog meer (grootschalige) ontwikkelingen in het nationaal landschap.*

- bebouwd gebied
- bosmassa
- industrieterrein bestaand
- uitbreiding industrie
- geplande omvorming bedrijventerein naar woonwijk
- toekomstige woonwijk Rengerswetering totaal 1600 woningen
- 'zuidelijke eilanden' (in aanbouw)
- gerealiseerde begraafplaats
- zoekgebied naar landgoederen/natuur en recreatie
- ★ gepland recreatief knooppunt
- ★ nieuwe natuur
- klompen/ fietspaden
- ontwikkeling kanoroute

2.3 probleemstelling (vervolg)

Fig. 2.06 In het masterplan uit 2007 (boven) is zichtbaar dat de nieuwe wijk wordt opgedeeld in een aantal wooneilanden (geel) in het water, en twee gedeelten voorzieningen (oranje) voor de nieuwe wijk. Ook is de zuidelijke voorzieningsstrip gecombineerd met een nieuw park, wat de verbinding tussen de oude stadsweide/kern en het landschap moeten openhouden. Een uitgebreide analyse van de planvorming wordt besproken in hoofdstuk 6: De nieuwe oostflank van Bunschoten-Spakenburg.
(beeld: stedenbouwkundig masterplan, Kuiper Compagnons en gemeente Bunschoten, 2007).

A: principe noordelijke stad-landovergang (zie ook pag.155)
(beeld: Kuiper Compagnons, 2007)

B: principe zuidelijke stad-landovergang (zie ook pag.155)
(beeld: Kuiper Compagnons, 2007)

Fig. 2.07 en 2.08 De aanleiding voor dit onderzoek naar de stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg komt voort uit de gegeven ontwerpprofielen van het stedenbouwkundig masterplan uit 2007 (links en boven) en de 1e deeltuitwerking daarvan uit 2008 (inzet onder). Te zien is dat het noordelijk deel van het masterplan helemaal geen openbare, opgaande beplantingen bezit, terwijl het zuidelijke profiel laat zien dat de wijk Rengerswetering een opdeling kent in stedelijk water en landelijk water, gescheiden door een wandeldijkje. De eerste uitwerking (onder) laat zien dat er wat betreft oppervlakte veel groen in de stad-landovergang aanwezig lijkt te zijn, maar dat er relatief weinig opgaande beplanting in voorkomt.
(beelden: stedenbouwkundig masterplan, Kuiper Compagnons en gemeente Bunschoten, 2007).

Fig. 2.09 Stedenbouwkundig deelplan zuidelijke eilanden uit 2008.
(beeld: Amer Adviseurs en gemeente Bunschoten, 2008)

2.4 Onderzoeksvraag

Voor dit onderzoek is de volgende onderzoeksvraag opgesteld:

“Op welke wijze¹ kan de oostelijke stad-landovergang van het deelplan ‘zuidelijke eilanden’ in het bijzonder², maar ook de nieuwe noordelijke stad-landovergang het best worden geprofileerd en vormgegeven³, zodat er niet alleen een goede landschappelijke overgang naar het landschap ontstaat⁴, maar deze ook aansluiten bij de identiteit⁵ van het dorp Bunschoten-Spakenburg en het omringende nationaal landschap Arkemheen-Eemland?”

1. met welke vormgeving.
2. omdat hier een concrete uitwerking van voorhanden is.
3. ruimtelijke opbouw.
4. volgens alle theoretische verkenningen uit literatuurstudie.
5. van bestaande stad-landovergangen, als er een gezamenlijk identiteit te ontdekken valt.

Om deze vraag in dit onderzoek goed te kunnen beantwoorden, is het nodig dat er op de volgende deelvragen gaandeweg een antwoord komt:

- Wat is vanuit literatuuronderzoek bekend over ‘goede’ stad-landovergangen en wat zijn belangrijke aandachtspunten bij de opbouw en vormgeving van deze zones?
- Wat zijn belangrijke principes met betrekking tot de waarneming van het landschap en de stadsrand? Kunnen deze elkaar versterken?
- Hoe is de landschappelijke context opgebouwd, ook in ruimtelijke zin?

- Welke bouwstenen, ruimtelijke principes en -kenmerken zijn er te ontdekken in de bestaande stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg?
- Is er een gezamenlijke identiteit, of architectonisch thema te ontdekken in de bestaande stad-landovergangen?

2.5 Doelen van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek naar de bestaande en nieuwe stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg is meervoudig.

1. Ten eerste is het doel om meer inzicht te krijgen in de opbouw en vormgeving van diverse stad-landovergangen in Bunschoten-Spakenburg, die de afgelopen decennia tijdens verschillende stedenbouwkundige stromingen gebouwd zijn. Samen met de referentiestudies uit hoofdstuk 8 biedt dit rapport op die manier een zeer breed spectrum van stad-landovergangen, waaruit mogelijk veel te leren valt.

2. Ten tweede is het doel om door de verschillende planvormen te analyseren, inzicht te verkrijgen hoe het thema van de stad-landovergang benaderd wordt in het ontwerpproces en hoe zich dat verhoudt tot ‘bezorgde’ beleidsuitspraken met betrekking tot ‘landschappelijke inpassing’ en ‘verstedelijking van het landschap’.

3. Ten derde is doel om te onderzoeken of het ‘architectonisch thema van de stad-landovergang’ een meerwaarde kan zijn in een ontwerpproces. Dit wil ik doen door op basis van de landschappelijke analyse (H4) en de bestaande overgangen (H5), een herontwerp van de oostelijke stad-landovergangen te maken en deze te vergelijken met de bestaande planvorming (H6). Hierdoor ontstaat inzicht in de eventuele meerwaarde van deze nieuwe benadering van stad-landovergangen door deze ‘als apart ontwerp-thema op tafel te leggen’.

Fig. 2.10 < Een van de bestaande stad-landovergangen aan de oostzijde.

2.6 Hypothese

“Door een ‘(landschaps)architectonisch thema van de stad-landovergang’ als apart ontwerpthema centraal te stellen bij het ontwerpen van nieuwe uitbreidingswijken, kunnen nieuwe stad-landovergangen zodanig worden vormgegeven dat ze beter aansluiten bij het omringende landschap en de identiteit van dorp of stad, dan wanneer het afhangt van randvoorwaarden tijdens het ‘regulier’ ontwerpproces.

Door het als apart ontwerpthema te behandelen, kan de vormgeving van de stad-landovergang in elk geval beter worden afgewogen met andere randvoorwaarden die in het ontwerpproces voorkomen, zoals bijvoorbeeld ecologische- en economische aspecten.”

2.7 Vertrekpunt

Vanuit de eerder door mij onderzochte referentiestudies (zie hoofdstuk 8) verwacht ik dat de geplande stad-landovergangen van de oostflank meer kwaliteit kan krijgen. De geplande stad-landovergangen zou je nu gedeeltelijk kunnen typeren als ‘naakte stadsranden’ (Habets, A., e.a., 2004), in elke geval geldt dat voor het noordelijke profiel A.

Daarnaast lijken ook de bestaande stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg veel meer beplanting te bezitten, maar het is mij nog niet duidelijk hoe dit is opgebouwd.

Tevens wil ik onderzoeken of het mogelijk is om het buurtgroen, wat nu in het uitgewerkte plan vooral centraal op het middelste eiland is geprojecteerd, aan de stad-landovergang te koppelen om te onderzoeken of dit een meerwaarde oplevert (na.v. het concept “groene poorten” uit: Neven, K., e.a., 2009).

2.8 Onderzoeksmethodiek

Met een verkennend en ontwerpend onderzoek wil ik een antwoord krijgen op de door mij geformuleerde onderzoeksvraag in H2.4. Ik stel daarom een methode voor met een aantal stappen, die in de volgende hoofdstukken nader uitgewerkt zullen worden. Deze stappen volgen elkaar in een cyclisch proces op en beïnvloeden elkaar:

Stap 1: Literatuurstudie (H3 en H1)

NB: Ik heb ervoor gekozen om in dit rapport een groot deel van de literatuurstudie te verwerken in een essay (H1) en daarbij gebruikt gemaakt van enkele referentiestudies, die verwerkt zijn in H8. H1 en H8 zijn dus een extra, separate toevoeging in dit gehele afstudeeronderzoek.

Stap 2: Analyse dorp, landschap en omgeving

Analyseren van de bestaande omgeving, landschap en het ontstaan en de opbouw van de dorpen Bunschoten-Spakenburg (H4).

Stap 3: Analyse bestaande stad-landovergang

Analyseren en nauwkeurig in kaart brengen van alle bestaande stad-landovergangen van uitbreidingswijken en deze met elkaar te vergelijken (H5).

Stap 4: Analyse bestaande plannen/ ontwerp

Analyseren bestaande planvorming oostflank, zowel nieuwe stad-landovergangen als plannen in de omgeving, deels m.b.v. een gecreëerd 3D-model (H6).

Stap 5: Ontwerpend onderzoek en vergelijken

Ontwerpend onderzoek naar deze ‘oostflank’, met een alternatieve uitwerking van het deelplan zuidelijke eilanden, met behulp van het 3D-model.

Vervolgens wil ik deze resultaten vergelijken met de resultaten uit hoofdstuk 5.

Stap 6: Conclusies trekken / onderzoeksvraag beantwoorden / discussie / vervolgstudie(s)

Op basis van de uitkomsten uit voorgaande stappen wil ik de onderzoeksvraag beantwoorden. Ook wil ik discussiepunten benoemen en eventuele vervolgstudies voorstellen in het kader van dit thema.

2.9 Leeswijzer rapport

In het volgende hoofdstuk (H3) worden enkele resultaten uit het literatuuronderzoek nog eens kort samengevat, evenals een ruimtelijke verkenning van de opbouw van stad-landovergangen en de functie van groen hierin (zie H3.6 en 3.7).

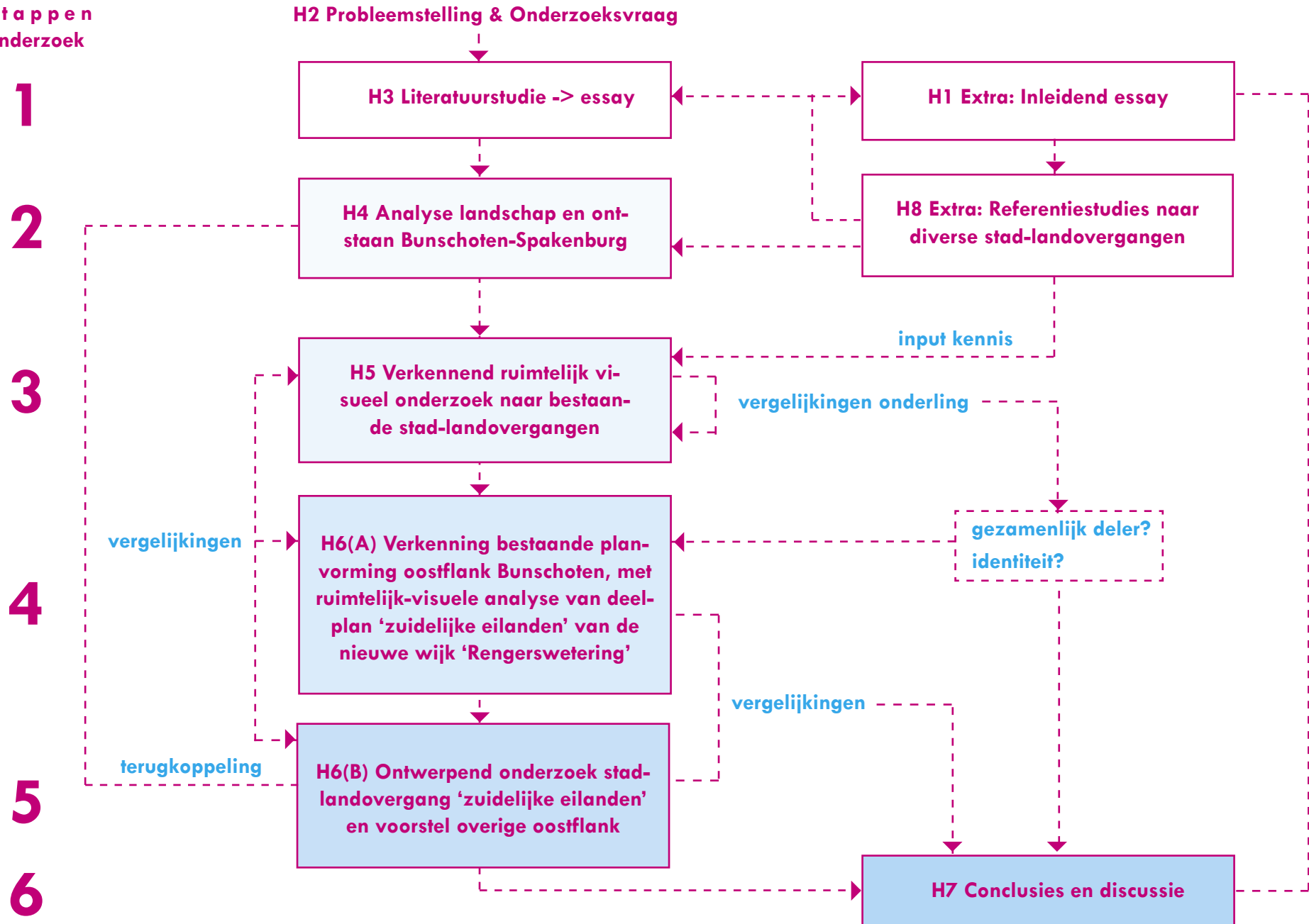
Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 de ontstaansgeschiedenis en opbouw van het omringende landschap en de dorpen beschreven. Ook wordt het overheidsbeleid en plannen in de context besproken, evenals de ruimtelijke context en -opbouw van het landschap.

In hoofdstuk 5 worden de bestaande stad-landovergangen van uitbreidingswijken in Bunschoten-Spakenburg nauwgezet geanalyseerd en met elkaar vergeleken.

In hoofdstuk 6 wordt vervolgens de bestaande planvorming verkend, met behulp van de opgedane kennis en een 3D-model. Daarmee wordt ook ontwerpend onderzoek gedaan en dit wordt weer met de bestaande plannen vergeleken.

In hoofdstuk 7 volgen de conclusies van dit afstudeeronderzoek en de discussie.

Stappen
onderzoek

H3 THEORETISCH KADER

In dit hoofdstuk worden een aantal theoretische verkenningen beschreven met betrekking tot het thema van de stad-landovergang.

Een aantal aangehaalde studies zijn ook in het essay 'De smalle grenzen van de stad-landovergang' in H1 verwerkt.

De aangehaalde literatuur heeft in dit onderzoek steeds cyclisch gefungeerd als ontdekking van-, inspiratie voor- en bevestiging van het 'architectonisch thema' van de stad-landovergang.

In dit hoofdstuk worden een aantal onderzoeken aangehaald die van belang en van invloed zijn op de betekenis en vormgeving van de stad-landovergang. De aangehaalde studies en onderzoeken zijn ook verwerkt in het essay 'De smalle grenzen van de stad-landovergang' in hoofdstuk 1. Voor een kort overzicht is er echter voor gekozen om de belangrijkste onderzoeken met betrekking tot de betekenis en vormgeving van de stad-landovergang hier in dit hoofdstuk op te nemen.

3.1 'Stadsrandenconcept'

In het afstudeeronderzoek 'Stadsranden: rood én groen' (Van Eijk & Rozendaal, 2002) vanuit de leerstoelgroep Landgebruikspinning, schetsen de auteurs vooral schematisch een stadsrandconcept, welke uit een aantal basisprincipes bestaan die ieder voor zich een handreiking geven hoe met een stadsrand om te gaan. De onderzoekers geven aan dat de principes los van elkaar kunnen worden toegepast en uitgewerkt, maar dat de kracht ervan in de combinatie ligt.

De principes die volgens de onderzoekers voor draagvlak zorgen zijn:

1. Ontworpen harde stadsrand

Door een stadsrand als harde overgang te ontwerpen van stad naar land is het duidelijk waar de scheidslijn ligt tussen het stedelijk en het landelijke gebied:

"Aan de stedelijke kant is de mogelijkheid tot bebouwing. De landelijke kant bestaat tegen de rand aan uit een groene barrière, vormgegeven door een parkachtige structuur met daarin gebruiksfuncties voor de stedeling gesitueerd. Het raakvlak tus-

sen stedelijk en landelijk wordt zo lang mogelijk, zodat veel mensen direct aan het landelijk gebied kunnen wonen." (Van Eijk & Rozendaal, 2002)

2. Koppeling van stad en land

Het stedelijk en het landelijk gebied worden visueel en functioneel met elkaar gekoppeld:

"Groen/blauw/recreatieve structuren lopen vanuit het stedelijk gebied het landelijk gebied in. Gebruiksfuncties voor de stedeling in het landelijk gebied zorgen ervoor dat mensen het landelijk gebied gaan gebruiken. Naast de recreatieve functie heeft de koppeling van stad en land middels een groen/blauwe structuur ook een ecologische functie." (Van Eijk & Rozendaal, 2002)

3. Structuur

Structuur zorgt voor versterking van het karakter van het landschap:

"Door het aanleggen en versterken van bestaande landschapselementen als groenstructuren en waterlopen, krijgt het landschap een ingericht karakter, waardoor het landelijk gebied niet zo snel meer als planologische reserveruimte wordt gezien. Structuur kan indien gewenst ook gebruikt worden om visueel vervuilende functies af te schermen voor de gebruikers van het landschap." (Van Eijk & Rozendaal, 2002)

Daarnaast geven de auteurs nog een vierde principe, namelijk 'aansluitingspunten infrastructuur'. Deze valt binnen dit afstudeeronderzoek echter buiten beschouwing, omdat de uitbreidingswijk Rengerswetering in Bunschoten direct grenst aan het landschap zonder infrastructurale barrières.

In de kanttekeningen van het onderzoek naar het

Fig. 3.03 Het onderzoek naar een stadsrandenconcept van de auteurs Van Eijk en Rozendaal (2002) geeft in elk geval een goede aanzet tot een discussie over de betekenis en vormgeving van stad-landovergangen tussen een uitbreidingswijk en het landelijk gebied. Het schaalniveau blijft echter hangen op conceptniveau, zoals het gebruik van een “parkachtige” rand tussen stad en land.
(beeld: Van Eijk en Rozendaal, 2002)

stadsrandconcept wordt opgemerkt dat “de harde stadsrand de uiteindelijke gewenste situatie is, als er tenminste niet meer stedelijke uitbreidingen volgen.” Is dat laatste het geval, dat zou de harde stadsrand gesitueerd moeten worden op de locatie waar de stad zich niet verder zal uitbreiden. Het stadsrandconcept biedt volgens de onderzoekers Van Eijk & Rozendaal (2002) vele mogelijkheden voor ontwerpers en architecten om stadsranden vorm te geven en verdere detailuitwerkingen te maken.

Zij gaan uit van het principe dat een goede stad-

landovergang blijvende waarde heeft:

“Als mensen de inrichting van het gebied waarderen blijft de inrichting hetzelfde. Wanneer er plannen zijn voor de verandering van de inrichting zal er protest komen van alle mensen die de stadsrand mooi vinden en hem gebruiken.” (Van Eijk & Rozendaal, 2002)

3.2 Samenhang wijk en landschap

Als het gaat om de samenhang tussen woonwijken en het aangrenzende landschap, zijn er drie manieren waarop je dit kunt beschrijven (Couterier & Rijkes (1981) in (Neven, K. e.a., 2009)):

1. structurele samenhang
2. functionele samenhang
3. sociale samenhang

1. Structurele samenhang

Een structurele samenhang heeft betrekking op de mate waarin onder andere groen, water, verkavelingspatroon, de schaal van het oude dorp of andere bebouwing, hoogteverschillen en verticale differentiatie van het landschap buiten de wijk zich door kunnen zetten in de schaal en opbouw van de wijk zelf (Couterier & Rijkes (1981) in (Neven, K. e.a., 2009)).

Dit heeft raakvlakken met de stedenbouwkundige stroming van de ‘landschappelijke stedenbouw’, zoals deze beschreven is in de studie ‘De LandschapsStad’ (Pols & Strootman, 1998).

2. Functionele samenhang

Een functionele samenhang tussen wijk en landschap ontstaat wanneer er een goede samenhang

of ‘overlapping’ is van het gebruik binnen en buiten de woonwijk (Couterier & Rijkes (1981) in (Neven, K. e.a., 2009)).

3. Sociale samenhang

Sociale samenhang bestaat uit mogelijke verbanden tussen de bewoners uit de wijk en die van het buitengebied. Deze verbanden kunnen economisch, familiair, historisch of recreatief zijn (Couterier & Rijkes (1981) in (Neven, K. e.a., 2009)).

In dit afstudeeronderzoek naar de nieuwe oostflank van Bunschoten-Spakenburg zal ik vooral ingaan op de structurele- en functionele samenhang tussen de diverse uitbreidingswijken en het aangrenzende landschap. Daarbij ga ik alleen uit van een sociale samenhang op recreatief verband (wandelen, fietsen). Een onderzoek naar andere sociale verbanden valt buiten de scope van mijn onderzoek.

3.3 Ruimtelijke typering stadsranden

In de studie 'Twentse stadsranden 12x beter' (Strootman landschapsarchitecten, 2006 in (Neven, K. e.a., 2009)) worden een vijftal ruimtelijke typologieën van stadsranden onderscheiden:

1. **Harde overgang.**
2. **Overgang met woonbuurten met groene dooradering.**
3. **Geleidelijke overgang van stad naar land.**
4. **'Land in de stad'.**
5. **Overgangszone met lage dichtheden in nieuw bos.**

In Bunschoten-Spakenburg zijn volgens een eerste scan alleen de eerste twee typologieën te onderscheiden. De woonbuurten worden bijna allemaal gekend door hun harde, directe overgang tussen stad en landschap. Verder zijn er zijn enkele gebieden, vooral Bikkersvaart (1970-1980) en Blokhuiswetering (1980-1990) die gekenmerkt worden door een groene dooradering in de woonbuurt; soms betreft dit een buurtpark (zie H5).

Overigens is de nooit bebouwde stadswaai binnen de voormalige vestingcontour van Bunschoten een voorbeeld van 'land in de stad', maar dan op de schaal van een dorp (in vergelijking met een 'stads' voorbeeld zoals de wijk Haagse Beemden in Breda).

Bennema, Borkhorst en Couterier (1981) beschrijven in 'De overgangszone tussen stad- en landelijk gebied' dat dit op de volgende wijze kan:

1. **Stedenbouwkundig**
2. **Sociaal-geografisch**

3. Economisch

4. Fysisch-geografisch

5. Recreatief

(Bennema, Borkhorst en Couterier (1981) in (Neven, K. e.a., 2009))

In dit afstudeeronderzoek naar de stad-landovergangen van Bunschoten-Sapkenburg zal ik in hoofdstuk 5 vooral op de stedenbouwkundige, fysisch-geografische en recreatieve wijze ingaan van elke gevonden type stadsrand.

3.4 Wonen aan de stad-landovergang

In het uitgebreide onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap' van de leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke Analyse van de Wageningen Universiteit (Neven K., e.a., 2009) worden een aantal belangrijke aandachtspunten genoemd voor de vormgeving van de stadsrand.

De onderzoekers beschrijven dat hun vernieuwende onderzoek een gedetailleerd beeld geeft van de problematiek van een scherpe (harde) overgang tussen een stedelijke uitbreidingswijk en een agrarisch georiënteerd landschap. Recreatie is volgens hen vaak vooral gericht op het groen in de wijk en niet op het omringende landschap, wat volgens hen de oorzaak is van de slechte ontsluiting naar het landschap vanuit de wijk en de ruimtelijke kwaliteit van de stadsrand.

Aandachtspunten stad-landovergangen

Creëer zicht op het landschap vanuit de wijk.

Door het creëren van zicht breng je het landschap al veel dichterbij (in) de woonwijk (neven, K., e.a., 2009). 'Zien is hebben.' Onzichtbaar maakt onbe-

Fig. 3.04 Het onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap' geeft een interessante kijk op de problematiek en kansen die er zijn op de grens van een 'jaren zeventigwijk' en het aangrenzen landschap. (beeld: Wonen aan de rand van het landschap (cover))

kend. Onbekend maakt onbemind.

Creëer (nieuwe) toegangen

Vaak zijn bestaande toegangen naar het landschap (auto)wegen. Dit is onprettig voor fietsers en wandelaars. Nieuwe toegangen vanuit de wijk kunnen het landschap ontsluiten voor langzaam-verkeer (Neven, K., e.a., 2009).

Creëer paden langs de rand van de wijk

Bewoners uit de stad of dorp zullen door een padenstelsel langs de rand van de wijk niet alleen

zicht op het landschap krijgen, maar ook dynamisch (door te wandelen of te fietsen) het landschap kunnen beleven (Neven, K. e.a., 2009). In tegenstelling tot een statisch zichtpunt vanaf een geïsoleerd grasveldje aan de rand van de wijk, wat geen echt onderdeel van een doorgaande route of 'ommetje' kan zijn.

Maak de stadsrand openbaar

Door het openbaar maken van de stadsrand kunnen bewoners niet alleen zicht krijgen op het landschap, maar kan deze ook fungeren als recreatieve route (Neven, K. e.a., 2009). Daarnaast is het daardoor mogelijk om een landschappelijk netwerk (klompenpaden) te laten aansluiten op de routes in de woonwijk (Neven, K. e.a., 2009).

Creëer 'groene poorten'

Een verbetering van de stadsrand kan gemaakt worden door zogenaamde 'groene poorten' aan te leggen. Dit zijn volgens de onderzoekers van 'Wonen aan de rand van het landschap' plekken waar openbaar groen direct grenst aan het landschap. Deze kunnen als vervolgens als 'steppingstone' fungeren voor een route (bijvoorbeeld klompenpaden) in het landschap en als verblijfsplek voor bewoners om van het (zicht op het) landschap te genieten (Neven, K. e.a., 2009). Er liggen op die wijze kansen om het landschap de wijk in te brengen en zo de gebruiks- en beeldkwaliteit van de stadsrand te verhogen (Neven, K. e.a., 2009).

Creëer een 'zachte' overgang

Creëer een zachte overgang tussen wijk en landschap, waarbij het zicht op het landschap blijft bestaan. Bij het aanleggen van paden of ontmoetingsplekken aan de rand van de wijk kan door het aanplanten van bomen de beeldkwaliteit ver-

groot worden. Wijk en landschap kunnen hierdoor meer een geheel vormen. Een groene wal voor een woonwijk om deze te 'verstoppen' is geen oplossing. Zicht op het landschap is belangrijk (Neven, K., e.a., 2009).

Recreatieve vorm is wandelen

Volgens het genoemd onderzoek is wandelen de recreatieve vorm die het meeste bekendheid geniet in het landelijke gebied. Mensen gaan wandelen om in beweging te zijn, maar ook om tot rust te komen, ruimte te ervaren en natuur te beleven (Neven, K., e.a., 2009).

Echter, het aantal wandelmogelijkheden in het landelijk gebied staat, hoewel het laatste decennia het aantal wandelpaden enorm is toegenomen, in bepaalde gebieden onder druk. Zeker in (veen)weidegebieden waar veel melkvee losloopt (voor zover ze niet het hele jaar binnen staan). Wandelaars –en zeker in combinatie met honden– zijn moeilijk verenigbaar met het vee, in de optiek van veel agrariërs (Neven, K., e.a., 2009). Ook de angst voor verspreiding van ziektekiemen speelt zeker een rol. Toch zijn in de laatste jaren zeer veel recreatieve mogelijkheden toegenomen met de aanleg van klompenpaden en andere wandelroutes (Neven, e.a., 2009).

“Voor de recreatieve wandelaar zijn al vele wandelroutes aangelegd, maar voor korte wandelingen in de directe woonomgeving (ommetjes) was lange tijd weinig of geen aandacht” (Neven, K., e.a., 2009).

3.5 Manifest 'Dorp als Daad'

Een studie welke in het bijzonder de aandacht richt op het belang van beplantingen in dorpsranden

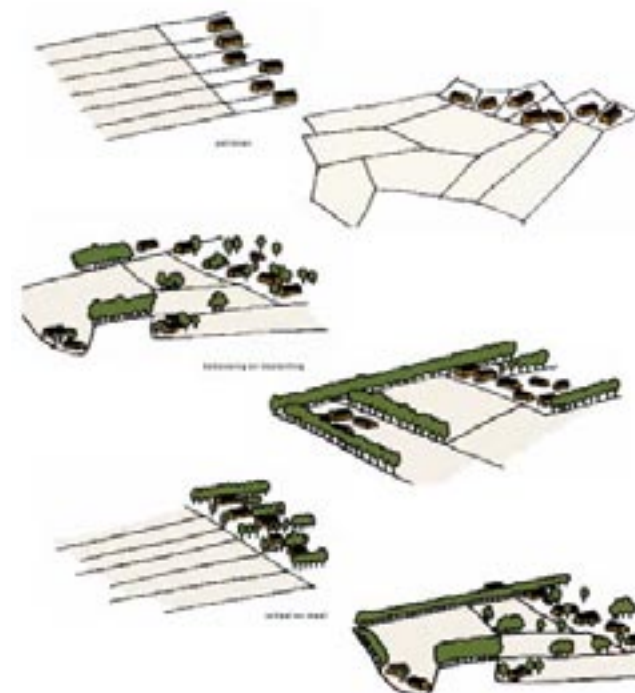

Fig. 3.05 In het manifest 'Dorp als Daad' uit 2004 wordt de nieuwe dorpsrand ook betrokken op de schaal van het landschap. Daarnaast is de notie van 'naakte stadsranden' (waarin beplanting in de stadsrand i.c.m. nieuwe bebouwing ontbreekt) ook een belangrijk aandachtspunt bij de vormgeving van nieuwe stad-landovergangen. Daarmee vormt dit manifest een leerzaam onderzoek wat niet alleen bij dorpsuitbreidingen, maar bij alle uitbreidingswijken in landelijk gebied gebruikt zou moeten worden.

(beeld: manifest Dorp als Daad, 2004).

in het landschap, is het manifest 'Dorp als Daad' (Habets e.a., 2004). Dat de nieuwe grenzen van dorps- en stadsuitbreidingen een van de grootste oorzaken zijn van de verrommeling en het versteldijkt aanzien van het landschap, wordt uit dit

manifest duidelijk. Op microniveau (schaalniveau van de individuele kavel) wordt nauwgezet aandacht gegeven aan het begrip identiteit in relatie tot nieuw te bouwen dorpsuitbreidingen en dito dorpsranden in het landelijk gebied.

Aandacht voor uitbreidingen in landschap

Het manifest roept op tot nadenken bij het plannen en localiseren van uitbreidingen en het vormgeven van nieuwe dorpsranden, omdat de (destijds) Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening (1998) noch de Nota Ruimte (2004) hier aandacht aan geeft. Het is volgens het manifest namelijk de verantwoordelijkheid van de lagere overheden. In elk geval duikt het manifest 'Dorp als Daad' –geschreven door drie ontwerpers: twee landschapsarchitecten en een stedenbouwkundige– in op de vraag hoe dorpen zich zouden moeten uitbreiden in het kader van identiteit en ruimtelijke kwaliteit.

Een aantal aandachtspunten zijn ook belangrijk bij het thema van de stad-landovergang:

Nauwkeurige analyse

Het maken van een nauwkeurige analyse van de bestaande situatie van de dorpsrand en de vraag of de nieuwe dorpsrand een bijdrage levert aan het dorp en het omringende landschap zijn volgens het manifest belangrijke vragen bij het ontwerpen. Daarmee plaatsen ze een woningbouwopgave via het thema van de dorpsrand in het grotere landschappelijke verband.

Hoewel het manifest 'Dorp als Daad' uiteraard vooral ingaat op (kleinere) dorpsuitbreidingen in (kleine) dorpen, zijn er ook belangrijke lessen uit te te leren voor grootschaliger uitbreidingswijken

zoals in Bunschoten. Immers, alle uitbreidingen in landelijk gebied, aan dorpen of steden, krijgen te maken met een nieuwe stad-landovergang die ook in het grotere landschappelijke verband invloed heeft.

Bouwstenen stad-landovergangen

Van de in het manifest beschreven bouwstenen voor nieuwe dorpsuitbreidingen worden bij het onderdeel 'dorpsranden' een aantal belangrijke aandachtspunten genoemd die ook van belang zijn voor de opgave in Bunschoten:

1. Schaal en maat

De schaal en maat van de ruimte; in een kleinschalig landschap voegt een nieuwe rand zich gemakkelijker dan in een grootschalig landschap (Habets, A. e.a., 2004).

2. Routes

Het netwerk van routes in en om het dorp bepaalt de mogelijkheden het landschap te beleven. Een ommetje 'buiten langs' hoort bij het randontwerp (Habets, A. e.a., 2004).

3. Bebouwing en beplanting

Bebouwing en beplanting gaan samen op. Singelbeplanting, solitairen of bosjes in het landschap zijn terug te vinden in de rand. Woningen kunnen met voor- of achterkant naar het landschap liggen. Schuttingen moeten worden vermeden. Maak de tuinen groot genoeg om bomen in te planten (Habets, A. e.a., 2004).

'Naakte stadsranden'

Het belang van opgaande beplanting wordt schromelijk onderschat. "Waar het landschap vroeger voornamelijk werd bepaald door dorpse bebou-

wing en beplanting als een soort 'tweetaktmengsel', worden de randen van veel recente uitbreidingswijken in het landelijk gebied volledig gedomineerd door vaak repeterende bebouwing zonder (veel) opgaande beplanting", aldus de auteurs van 'Dorp als Daad'.

Deze problematiek wordt door hen benoemd met het begrip 'naakte stadsranden'. De essentie is dat "bebouwing zich zonder groen(!) direct op de landschappelijke voorgrond dringt, waartegen niet alleen grote aversie heerst, maar waar dit volgens onderzoek vaak zelfs 'weezinwekkend' wordt gevonden" (Habets, A. e.a., 2004). Er zijn volgens de schrijvers zelfs perioden geweest dat deze bebouwing ook nog monotoon en licht van kleur was, wat de weinig vleende naam 'witte schimmel' toebedeeld kreeg.

Scherpe analytische woorden voor in feite een simpele constatering: daar waar in veel uitbreidingswijken in landelijk gebied aan de rand van de wijk de ruimte ontbreekt om robuust privaat of openbaar groen te laten groeien –hedendaagse tuinen zijn vooral stenig en compact van aard– moet men niet verbaasd zijn dat de problematiek van de verrommeling van het platteland zichzelf niet gaandeweg oplost.

Niet voor niks ligt in de publicatie van het Overheidsbeleidsprogramma 'Mooi Nederland' "de aandacht op de ontwerpqualiteiten en kwaliteit van landschappelijke inpassing van stedenbouwkundige ontwikkelingen aan dorps- en stadsranden" (Min. I&M, 2011).

Behalve deze constatering van het manifest Dorp als Daad, noemde ook het onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap' dat beplan-

ting / groen aan de rand van het landschap c.q. de woonwijk de (ruimtelijke) “beeldkwaliteit kan verhogen” en dat “wijk en landschap meer een geheel kunnen vormen” (Neven, K., e.a., 2009).

Het blijkt dus uit meerdere onderzoeken dat groen in de stad-landovergang een belangrijke functie heeft. Daarom is ook de aandacht voor dit onderdeel in de stad-landovergangen van Bunschoten belangrijk.

3.6 Waarneming en waardering

Groen heeft in de stad-landovergang een belangrijke functie als onderdeel van het normaliter voorkomende ‘tweetaktmengsel van bebouwing en beplanting’ (Habets, A., e.a., 2004). Wijk en landschap kunnen bovendien meer een geheel vormen als er groen in de rand voorkomt en zelfs de beeldkwaliteit verhogen (Neven, K., e.a., 2009).

Er is echter meer te zeggen over de functie van ‘groen’ in de stad-landovergang. Zoals beschreven in het essay in hoofdstuk 1 vormt de stad-landovergang een belangrijke ruimtelijke schakel tussen de woonomgeving en het omringende landschap.

De begrippen waarneming en waardering zijn daarom een belangrijk aandachtspunt met betrekking tot het landschap rond een woonwijk. Daarin wordt beschreven dat wanneer een nieuwe stad-landovergang (rand van een nieuwe uitbreidingswijk) zich in het landschap wil voegen, deze dan ook de landschappelijke kenmerken zou moeten ‘opnemen’ in de vormgeving, zodat de stad-landovergang een nieuw onderdeel vormt van het land-

schap en geen vreemd onderdeel.

We spreken dan over het kenmerk ‘eenheid’. Want eenheid in het landschappelijk beeld is een belangrijke voorwaarde voor waardering, zo blijkt.

Eenheid belangrijk kenmerk

“Kenmerken, die belangrijk zijn voor de waarneming en waar mensen in het algemeen op letten, blijken ook de kenmerken te zijn waarop ze het landschap waarderen” (Coeterier, J.F., 1987). Dit blijkt vooral bij het kenmerk ‘eenheid’. Positief gewaardeerd wordt ondermeer “een eenheid als deze compleet is” en “elementen als zij naar vorm en functie bijdragen tot de compleetheit”. Negatief gewaardeerd worden ondermeer “elementen die niet in het geheel passen, die de eenheid verstoren” (Coeterier, J.F., 1987).

Hier ligt overigens ook een link naar een van de vijf elementen die Kevin Lynch (Lynch, 1962) onderscheidt in de ruimtelijke analyse van het (stads)landschap: de grens (edge) tussen twee vlakken, die in feite samenvalt met het thema van de stad-landovergang (zie H4.9).

Dat het ‘probleem’ van nieuwe ontwikkelingen zoals uitbreidingswijken niet primair zit in nieuwe ontwikkelingen op zich, maar in de beeld- en ruimtelijke kwaliteit ervan, wordt ondersteund door meerdere onderzoeken (Coeterier, J.F., 1987, 2000 en Habets, A., e.a., 2004).

Trouwens, vaak genoeg wordt de discussie over groen (in de stad-landovergang) snel beslecht met het ten berde brengen van de term “schaam-

Fig. 3.06 Drie elementen (n.a.v. Lynch, 1962) zijn hier zichtbaar in het Eemland: een landmark (kerktoren), een vlak met een eenduidige identiteit (weidelandschap) en een grens (edge) met het bebouwd (opper)vlak van het dorp Eemnes. Uiteraard komen ook de elementen (knoop)punten en lijnen (wegen en waterlijnen) voor, maar deze zijn hier niet zichtbaar. Wel is heel duidelijk zichtbaar dat de ruimtelijke begrenzingen samen met de veenweiden, een sterke identiteit vormen.

groen”, maar dat is geen excuus voor ‘naakte stadsranden’ bijvoorbeeld.

Ook gaat het bij de problematiek van de verstedelijking van stads- en dorpsranden niet om nostalgische gevoelens, alsof alleen ouderwetse ‘dorpsachtige settings’ goed zouden zijn, en ‘harde overgangen’ (zie H3.3) tussen stad en land per definitie geen kwaliteit zouden kunnen bezitten (zie H1).

Han Lörzing, huidig adviseur ruimtelijke kwaliteit van de provincie Utrecht, vermeldt in het boek ‘Visies op het landschap’ (Burger, J.E., 1989) dat nostalgie geen weersin is tegen nieuwe ontwikkelingen in het landschap:

“Er wordt namelijk in de planning en de landschapsarchitectuur vaak stelling genomen tegen zogenaamde ‘nostalgie of behoudzucht’ van mensen ten aanzien van veranderingen in het landschap. (..) Deze tendens –om het oude te willen bewaren– moet echter niet gezien worden als een weerstand tegen verandering en het willen fixeren van het verleden” (Lörzing, H., 1982).

Ook Coeterier haalt het woord nostalgie aan in zijn onderzoek naar de waarneming en waardering van landschappen:

“Nostalgie is echter geen wens naar achteruitgang, terug naar het verleden. Het is een wens om ook in déze tijd waarden of kwaliteiten in de omgeving te kunnen vinden.” (Coeterier, J.F., 1987).

De wetenschapper Coeterier verwijst daarmee naar de Noorse architect en architectuurhistoricus Norberg-Schulz die verklaarde dat *“After the second world war... the qualities which traditionally distinguished human settlements have*

been corrupted or have got irreparably lost.” (Norberg-Schulz, in: ‘Genius Loci’, 1980).

Er is dus een behoefte aan behoud van kwaliteiten en waarden in het landschap:

“Behoud echter niet in de zin van conserveren, maar van gegarandeerd blijven; een zodanige inrichting dat ook een nieuw omgeving steeds kwaliteit heeft. Ook nieuwe landschappen kunnen kwaliteiten hebben” (Coeterier, J.F., 1987).

Er zijn echter ook andere stellingnamen bekend met betrekking tot het bewaken van ruimtelijke kwaliteit. De onderzoeker Waterbolk (1984) is in de studie van Coeterier bijvoorbeeld somber gestemd over de mogelijkheden om evenwicht te vinden in nieuwe landschappen:

“Nieuwe evenwichten kunnen niet meer ontstaan. In landschappelijk opzicht sluiten de nieuwe structuren niet meer aan bij de oude en voegen ze zich niet meer erbij, zoals dat in het verleden steeds het geval was. Integendeel, ze overdekken en overwoekeren de oude structuren in die mate dat die niet meer herkenbaar zijn en de eigen identiteit van het landschap verloren gaat.” (Waterbolk in (Coeterier, J.F., 1987).

Nieuwe ontwikkelingen in Bunschoten

Nieuwe ontwikkelingen in het landschap zoals de uitbreidingswijk ‘Rengerswetering’ in Bunschoten-Spakenburg, die in dit onderzoek centraal staat, kunnen volgens meerdere belevingsonderzoeken in principe dus kwaliteit toevoegen. Daarvoor is het wel van belang dat nieuwe elementen (zoals nieuwe grenzen of stad-landovergangen van uitbreidingswijken) zich zodanig in het landschap voegen

dat de landschappelijke eenheid aangevuld en gecompleteerd wordt in relatie tot de omringende grenzen.

Dat sluit aan bij het manifest ‘Dorp als Daad’ (Habets, A., e.a., 2004), die hiermee de problematiek van de ‘naakte stadsranden’ benoemen (zie H3.5).

Dat betekent geen automatisme of kopie van ‘het oude’ nastreven (conserveren), maar naar aanleiding van Coeterier (1987) en Waterbolk (1984) zoeken naar de kwaliteiten van de bestaande structuren en identiteit, om daarmee in nieuwe ontwikkelingen mee te werken, mee te scheppen c.q. te creëren.

Omdat de grens (edge) van nieuwe uitbreidingswijken, in dit onderzoek de stad-landovergang genoemd, het nieuwe element in het landschap vormt, ligt de concentratie in dit onderzoek op dit onderdeel. Dat betekent uiteraard niet dat de inhoud van het vlak (de nieuwe woonwijk) niet van belang is, maar dat valt buiten dit afstudeeronderzoek.

Tot slot, de waarneming van landschappen bestaat niet door het zien van ‘losse’ elementen in het landschap, maar door het zien van de gezamenlijke relatie van alle zichtbare elementen (Coeterier, J.F., 1987).

Naar de situatie in Bunschoten-Spakenburg vertaald houdt dit in dat de nieuwe stad-landovergang aan de oostflank altijd in relatie zal worden gezien met het omringende landschap en alle daarin aanwezige elementen.

3.7 Grenzen in ruimtelijk perspectief

Als laatste onderdeel van dit literatuuronderzoek is de vormgeving van de stad-landovergang en de

Fig. 3.07 Een schematische weergave van de onderliggende principes van de waarneming van woonwijk en landschap vanuit het landschap: de vormgeving en opbouw van de grens (en ook de rand van de wijk) is bepalend voor de waarneming en waardering van het landschap (zie ook fig. 3.06). De waarneming van een landschap zoals het Eemland stopt niet bij de grens, maar is inclusief de grens.

Als het element van de grens (edge) tussen twee vlakken (woonwijk en veenweide) in nieuwe ontwikkelingen dus geen aansluiting vindt bij de bestaande elementen, kan er dus ook geen landschappelijke eenheid bereikt worden. De waardering van nieuwe ontwikkelingen in landschappen is dus zeer afhankelijk van de opbouw en vormgeving van de stad-landovergang. Vandaar ook de naamgeving van dit afstudeeronderzoek: Op de grens van stad en land.

betekenis en functie van groen hierin een belangrijk onderdeel. Uit andere onderzoeken zoals 'Wonen aan de rand van het landschap' (Neven, K., e.a., 2009) en het manifest 'Dorp als Daad' (Habets, A., e.a., 2004), blijkt namelijk al het belang van groen in de grenszone tussen stad en landschap.

Ruimtelijke waarneming en maat

Onze ervaringen en waarnemingen zijn altijd ruimtelijk (Motloch, J.L., in (Boland, D., 'Spatial Development' H11, dictaat K100-242 WUR). Ons ruimtelijk beeld wat we waarnemen wordt altijd beïnvloed door de direct zichtbare ruimte, de ruimtelijke begrenzingen en het karakter van die begrenzing (Motloch, J.L., 2001). Dat is weergegeven in de figuren 3.06 en 3.07 in dit hoofdstuk.

Als we spreken over de waarneming van het landschap, in dit geval het grootschalige landschap van het Eemland, zijn er een aantal schalen c.q. maten te onderscheiden in de waarneming van de buitenruimte (Lynch en Hack (1984) in (Motloch, J.L., 2001)):

1. (onplezierige) kleine ruimte (< 3m)
2. intieme ruimte (>3m en <12m)
3. menselijke schaal (>12m en <24m)
4. publieke schaal (>24m en <150m)
5. bovenmenselijke schaal (>150m)

Gezien het feit dat de zichtlijnen in het Eemland wel meer dan 2km of meer kunnen zijn, is de schaal van het 'polderpanorama' van een bovenmenselijke schaal.

Mate van omslotenheid

Ruimtelijke waarneming wordt mede beïnvloed door het karakter van de begrenzingen, de mate van omslotenheid en de hoogte van de omslotenheid in relatie tot de zichthoek (Lynch en Hack (1984) in (Motloch, J.L., 2001)). Deze bestaan uit 4 schaalstappen waarin (kijk)afstand (A) en de hoogte (H) van de omslotenheid zich tot elkaar verhouden:

1. Volledige omslotenheid ($A=1 \times H$)
2. Gedeeltelijke omslotenheid ($A=2 \times H$)
3. Minimale omslotenheid ($A=3 \times H$)
4. Niet omsloten ruimte ($A=4 \times H$)

De mate van omslotenheid doet onbewust een aanspraak op onze menselijke emoties en instincten en op het gevoel van veiligheid (Motloch, J.L., 2001). Als er objecten dichtbij zijn, of boven ooghoogte, zullen mensen vaak de nabijheid van die objecten opzoeken om het gevoel te krijgen dat de ruimte kleiner is (Motloch, J.L., 2001). Denk bijvoorbeeld aan 'pleinvrees' waarbij mensen onbewust liever langs de wanden van een plein lopen, of dan mensen (on)bewust de nabijheid (en schaduw) van bomen opzoeken in open landschappen.

Op de volgende pagina's zal ik aan de hand van foto's van (uit) enkele stad-landovergangen de landschapsarchitectonische principes en -theorieën benoemen die er uit op te maken zijn. Dit doe ik aan de hand van twee boeken:

- o Introduction to landscape design: H11: 'Spatial Development' (Motloch, J.L., 2001)
- o Form and Fabric in Landscape Architecture: 'A Visual introduction' (Dee, C., 2001).

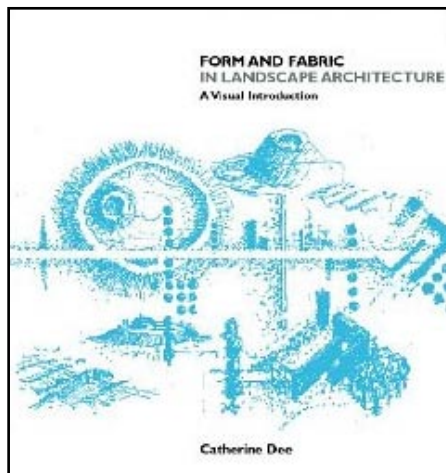

Fig. 3.08 In het boek 'Form and fabric in Landscape Architecture: A Visual introduction' (Dee, C., 2001) laat de auteur Catherine Dee bijna onuitputtelijk zien hoe de vormgeving van groene elementen hun invloed hebben op het gedrag van mensen. Een aantal specifieke zaken die betrekking hebben op de waarneming van landschappen, wil ik uit dit boek belichten.
(beeld: Cover des betr. boek; Dee, C. 2001)

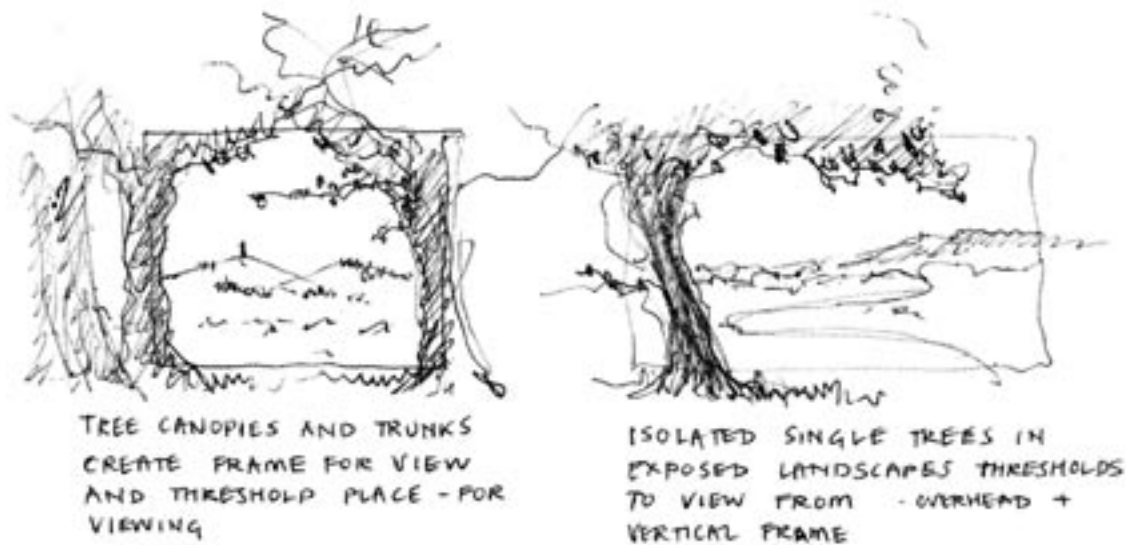

Fig. 3.09 en 3.10
(beelden: Dee, C., 2001)

Bomen kunnen met hun bladerdak en stammen een ruimtelijk kader creëren voor zicht op het landschap (Dee, C., 2001 en Motloch, J.L., 2001). Daarnaast vormen bomen als het ware ook een poort tot het landschap en kunnen ze een verblijfspot bieden voor schaduw, beschutting en geborgenheid (Dee, C., 2001 en Motloch, J.L., 2001). Een bekende theorie van Jay Appleton (Appleton, J., 1975), de 'Prospect & Refuge theory', is dat mensen die landschappen het meest waarderen waar men uitzicht (prospect) heeft op het landschap, maar tegelijkertijd ook kan schuilen tegen gevaren (refuge). De ruimtelijke begrenzing (spatial edge) is belangrijk om mensen te helpen hun omgeving op een geschikte wijze te ontdekken en beleven (Motloch, J.L., 2001).

In weidse landschappen kunnen solitaire bomen een plaats bieden voor een zicht op het landschap. De kroon en stam van de boom bieden een ruimtelijk referentiekader voor o.a. schaal en maat van het omringende landschap. Tevens markeert een boom een plek/plaats en biedt deze schaduw, beschutting, geborgenheid en bescherming (Dee, C., 2001 en Motloch, J.L., 2001). Ook de projectie van schaduw op de ondergrond levert een unieke plek op. Uit meerdere onderzoeken blijkt dat mensen van nature, om uiteenlopende verklaringen, vanuit een bosrand of vanonder een boom naar (open) landschappen kijken (Dee, C., 2001). Minder geslaagde ruimtes hebben vaak als oorzaak dat de ruimtelijke begrenzing niet- of te weinig aanwezig is (Motloch, J.L., 2001).

Fig. 3.11 Gezicht over de Bickerspolder vanuit de westelijke stad-landovergang in Bunschoten.

Vergezicht over de Bickerspolder ten westen van Bunschoten-Spakenburg.

De voorgrond wordt gevormd door het water van een keerkaade. Op de verre horizon is vaag Eemdijk te zien. Tussen de horizon en het water op de voorgrond is een boerderijerf te zien met veel erfbeplanting.

Door het ontbreken van een ruimtelijke (3D) voorgrond, een referentiekader, is het moeilijk in te schatten hoe groot de polder eigenlijk is.

Al deze percepties zijn natuurlijk afhankelijk van het individu, toch vormt de theoretische- en praktische kennis van de twee genoemde studieboeken een waardevol instrumentarium bij de vormgeving van stad-landovergangen.

Hetzelfde vergezicht over de Bickerspolder, maar nu met een groter gedeelte van de foto.

Door de aanwezigheid van een referentiekader, in dit geval een boom en een stuk land, worden de verhoudingen duidelijk. De boom op te voorgrond geeft een menselijke maat aan het beeld. De breedte van de watergang en ook de enorme ruimte van de Bickerspolder worden beter beleefbaar. De boom geeft door zijn stam en bladerdek een 'frame' om het landschap te bezien, maar biedt ook geborgenheid en schaduw in vergelijking met de uitgestrektheid van de open polder (n.a.v. Dee, C., 2001).

Landschap in perspectief

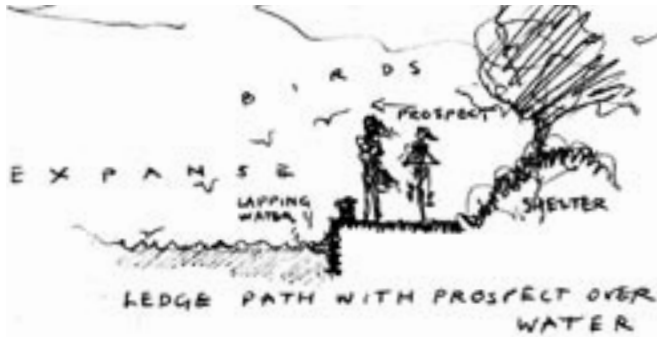

Fig. 3.12

(beeld: Intr. to Landscape Architecture, Dee, C. 2001)

Fig. 3.14 Een 'ledge path' bestaat uit een route of pad langs een rand of grens van beplanting, die een gevoel van geborgenheid en beschutting (shelter) geeft. Tegelijkertijd biedt dit pad een weids uitzicht (prospect) over een grootse ruimte zoals een groot oppervlak, of in dit geval een polderlandschap. De wandelaar beleeft het gevoel van de grootse openheid, terwijl de rand van beplanting een gevoel van schaal en maat geeft.

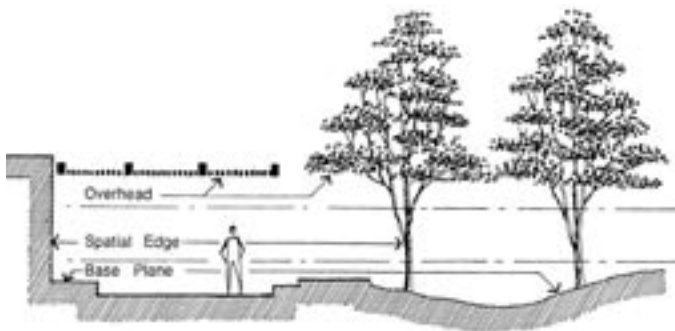

Fig. 3.13

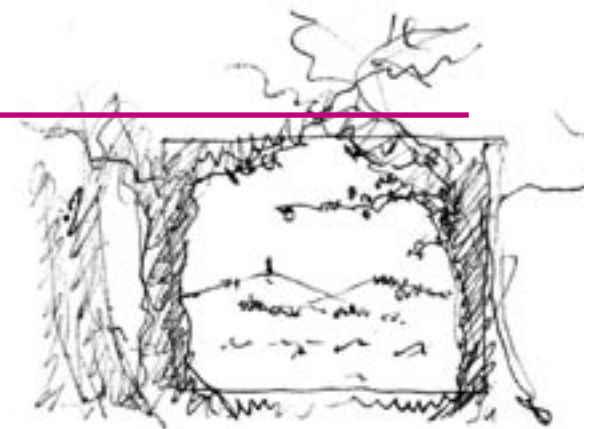
(beeld: Intr. to Landscape Design, Motloch, J.L., 2001)

Fig. 3.16 Bomen zorgen door middel van hun boomkronen en -stammen voor een frame of kader die het perspectief op een landschap niet alleen 'omkaderen', maar ook de essentie van landschappen kunnen benadrukken. Licht-donker, open-besloten zijn ondermeer de contrasterende effecten die boombeplantingen langs de rand van het landschap kunnen bieden. Op die wijze vormt beplanting een sterk visueel ontwerp middel bij landschappen.

Fig. 3.17 Een ander effect wat boomrijen bieden is het gevoel van de weidsheid van het landschap versterken. Doordat bij boomrijen de volgroeide boomkronen samen een (donkere) groene massa vormen en schaduw geven op het maaiveld ter plaatse van de wandelaar, wordt het licht en zicht op het open landschap onder de boomkronen enorm versterkt. Het horizontale, het weidse, de uitgestrekte vlakte van het polderlandschap benadrukt.

TREE CANOPIES AND TRUNKS
CREATE FRAME FOR VIEW
AND THRESHOLD PLACE - FOR
VIEWING

Fig. 3.18

(beeld: Intr. to Landscape Architecture, Dee, C. 2001)

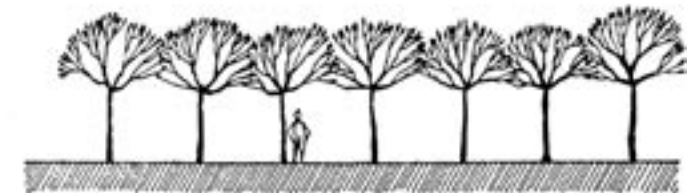

Fig. 3.19

(beeld: Intr. to Landscape Design, Mottloch, J.L., 2001)

Het lege land. Nationaal landschap Arkemheen - Eemland.

*'Het grootse vergezicht, waarvan de lof niet licht uitbundig genoeg gezongen kan worden.
Het is te hopen dat de schennis van palen en draden hier niet verder door zal dringen,
juist deze grootse ruimten zijn tevens toch ook weer gevoelig, makkelijk te schenden.'*
ds. A.L. Broer, 1948. In: 'Tastbare Tijd' Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht.

H4 DE LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT

In dit hoofdstuk wordt de ontstaansgeschiedenis van het landschap rondom Bunschoten en Spakenburg beschreven. Ook wordt de ontstaansgeschiedenis van de desbetreffende dorpen beschreven, zodat er een goede basis ontstaat voor het onderzoek.

Vervolgens worden de diverse uitbreidingswijken van Bunschoten-Spaken-

burg beschreven, alsmede het vigerende overheidsbeleid van het landschap rondom deze kern.

Daarna komen enkele plannen aan bod die in de omgeving van Bunschoten spelen en die ook hun invloed op de 'oostflank' van Bunschoten zullen hebben. Tot slot wordt een belangrijke, ruimtelijke analyse van het bestaande landschap gemaakt, die de essentie weergeeft.

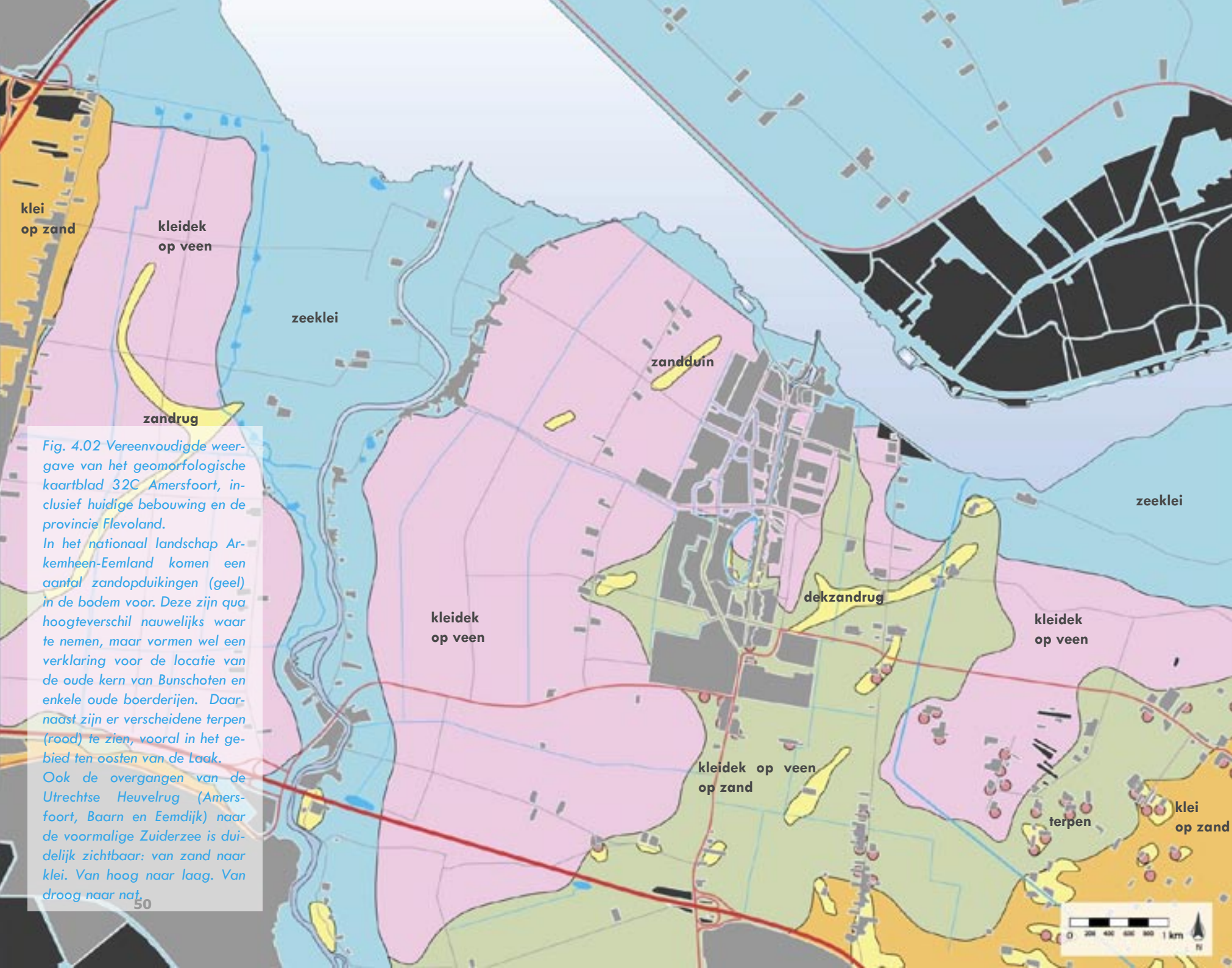

Fig. 4.02 Vereenvoudigde weergave van het geomorfologische kaartblad 32C Amersfoort, inclusief huidige bebouwing en de provincie Flevoland.

In het nationaal landschap Arkemheen-Eemland komen een aantal zandopduikingen (geel) in de bodem voor. Deze zijn qua hoogteverschil nauwelijks waar te nemen, maar vormen wel een verklaring voor de locatie van de oude kern van Bunschoten en enkele oude boerderijen. Daarnaast zijn er verscheidene terpen (rood) te zien, vooral in het gebied ten oosten van de Laak.

Ook de overgangen van de Utrechtse Heuvelrug (Amersfoort, Baarn en Eemdijk) naar de voormalige Zuiderzee is duidelijk zichtbaar: van zand naar klei. Van hoog naar laag. Van droog naar nat.

4.1 Ontstaan landschapstypen

Het landschap rondom Bunschoten-Spakenburg heeft, tot op haar huidige verschijningsvorm, heel wat ontwikkelingsstadia doorgemaakt. Enerzijds door geologische processen, anderzijds door invloeden van de mens die het landschap ging bewonen.

Stuwwallen

Tijdens de voorlaatste tijdperiode (het Saaliën of voorlaatste ijstijd genoemd) stuwden grote ijsmassa's vanuit het noorden de oorspronkelijk bodemlagen op die uiteindelijk de stuwwallen van het Veluwemassief en de Utrechtse Heuvelrug gevormd hebben. De Gelderse Vallei alsmede het Eemland ontstonden op die manier door de inslijtende werking van deze landijstongen. Aan de zuid-westelijke rand van het Eemland werd zo de stuwwal van 't Gooi en de Utrechtse Heuvelrug gevormd, met plaatsen als Baarn en Soest op de overgang van de stuwwal naar de Eemvallei. In later tijdperioden werd door de optredende klimaatsveranderingen het landijs afgesmolten en ontstond het bekken van Almere, de voorloper van de voormalige Zuiderzee.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, 2005)

Dekzandruggen

Vervolgens werden in de laatste ijstijd de bovenste zandlagen -op de verder nog bevroren bodem- door de wind als zandduinen in de vlakke opgeworpen. Vooral in de overgangszone naar de stuwwal liggen veel van deze lage dekzandruggen, vaak in oost-westelijke richting. Deze dekzandruggen vormen mede de oorzaak van de meestal oost-west afstromende beken in de Gel-

derse Vallei. De Gelderse Vallei loopt in het noordwesten uit in het nationaal landschap Arkemheen-Eemland. Beide, zowel het Eemland als Arkemheen, grenzen aan de voormalige Zuiderzee (nu Eemmeer of Randmeer). De Laak (een veenkanaaltje uit omstreeks et jaar 1200) vormt al eeuwen de scheiding tussen de Eempolders (o.a. gemeente Bunschoten) en de polder Arkenheem (gemeente Nijkerk).

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, 2005)

Kleiafzettingen en veenvorming

Na de laatste ijstijd ontstond een warmer klimaat waardoor ondermeer door grondwater- en zeespiegelstijging veen kon worden gevormd. Daarnaast zette de voormalige Zuiderzee zeeklei af in het noorden van de Eemvallei en Arkenheem. Ook de Eem zette door haar voortdurende overstromingen rivierklei af op het omringende landschap. Deze gekleurde trechtervorm rondom de Eem, welke wordt begrensd door de door mensen opgeworpen dijken, is goed zichtbaar op zowel de geomorfologische kaart, alsmede de bodemkaart. Door de veenvorming ontstonden veenstroompjes die vanuit de stuwwallen afwaterden richting de lager gelegen Eemvallei. Deze stroompjes kwamen uiteindelijk samen en zo werd de rivier de Eem gevormd, de enige rivier die haar oorsprong in ons land vindt. In Amersfoort vinden we dan ook de Eemhaven terug.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, 2005)

Veenriviertjes

Daarnaast moet er nog een tweede riviertje hebben bestaan die ook naar het noorden afliep. Daarnaast liepen er ook een aantal veenstroompjes in

Fig. 4.03 Het Eemland omstreeks het jaar 0. Opvallend zijn de zandkleurige zandduinen langs de Eem en de dekzandruggen rondom Bunschoten. De overige gronden worden door zeeklei of rivierklei gevormd. Nederzettingen ontstonden op de hogere zandduinen of zelfgemaakte terpen.

Fig. 4.04 Samengestelde Topografische kaart uit 2000 >

Een van de iconen van de Nederlandse ruimtelijke ordening en planologie. Zo zou je de strakke contouren van de gemeente Bunschoten-Spakenburg, in het ogenschijnlijk lege Nationale landschap van Arkemheen-Eemland, kunnen typeren.

Er vallen nog meer kenmerken op vanuit deze optiek. Contrasterend is het geometrische patroon van het ontgonnen landschap met haar rechthoekige percelen en weteringen, tegenover de kronkelende structuur van de rivier de Eem.

In het zeer open weideland vallen juist de ruimtelijke structuren op die zich boven het vlakke maaiveld verheffen en de weidse ruimte afbakenen: de bebouwingscontouren van dorpen en steden, de Utrechtse Heuvelrug en de bossen van Flevoland.

(beeld: Topografische Dienst Kadaster: kaartbladen 26C, 26D, 32A en 32B (2000).

Fig. 4.05 Links: Een beeld vanaf de Westdijk nabij het Eemmeer richting de zuidelijke Bikkerspolder, ten westen van Bunschoten-Spakenburg. In het verder 'lege veenweidelandschap' wordt de bebouwing opvallend vergezeld van opgaande (erf)beplanting.

Fig. 4.06 Linksonder: Er zijn volop natuurwaarden te ontdekken in het agrarische landschap. Agrarisch natuurbeheer zorgt voor het behoud van waardevolle flora en fauna. Opvallend zijn de weelderige erfbeplantingen, die de ligging van bebouwing 'markeren' in dit zeer open landschap.

oost-westrichting die afwaterden op de Eem. Langs de veenstroompjes en in het Eemdal werden door de rivier verscheidene series zandduinen afgezet. Deze zijn als kleine verhogingen in het landschap zichtbaar. Langs deze veenstroompjes, op de hogere gronden, werden in later perioden enkele ontginningsassen gesticht waarvan sommige nog te herkennen zijn in de oude boerderijlinten, zoals Zeevenhuizen. Anderen zijn zelfs gedeeltelijk of geheel verdwenen.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht, 2005*)

Eerste bewoning

De hogere delen in het landschap, zoals de hoger gelegen dekzandruggen (Bunschoten) alsmede de overgang van de stuwwallen naar de lager gelegen gebieden (flanken van de stuwwal: Baarn en Soest) werden als eerste bewoond. Dit gebeurde na de laatste ijstijd waarin het klimaat veel warmer werd. Op de dekzandruggen en de rivierduinen zijn sporen van bewoning teruggevonden die tot enkele duizenden jaren teruggaan. In latere tijden werd door het almaar warmer wordende klimaat

en de bijbehorende zeespiegelstijging e.d. het niet meer mogelijk om te wonen op de rivierduinen en dekzandruggen in het verder lege veenmoeras. Alleen wonen op de hoger gelegen gronden richting Amersfoort kon toen nog wel.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht, 2005*)

4.2 Eerste ontginningen Eemland

Het 'Hooge land' aan de noordzijde van Amersfoort werd al vanaf de 9e eeuw na Christus ontgonnen door pioniers. Dit deed men door het land in blokvormige percelen te verdelen en te ontwateren door het graven van keerkades en wateringen. Daarnaast stichtte men versterkte boerderijplaatsen met grachten en bijbehorende kapel op de zandopduikingen in de noordelijker gelegen veenmoerassen. Later in de 13e en 14e eeuw ontstonden er steeds meer omgrachte boerderijplaatsen.

Van oudsher heeft de Eem gezorgd voor de afwatering van de Gelderse Vallei richting de voormalige Zuiderzee. Voor het jaar 1200 bestond deze uit diverse meren die door kreken met elkaar waren verbonden: het Almere. Hoge veenruggen scheidden de meren van elkaar. Omstreeks 1200 werden door grote stormvloed de veenruggen weggeslagen en ontstond de Zuiderzee. Daarna verliep de afwatering van het gehele gebied beter, zodat de Utrechtse bisschop, sinds de 10^e eeuw de eigenaar van de vroegmiddeleeuwse gouw 'Flehite' (flee= vlakte of vallei) de ontginning van het gebied liet uitvoeren. Zoals gebruikelijk werd de ontginning gestart vanuit een bepaald punt, in dit geval de rivier de Eem. Dit verklaart ook de verschillende verkavelingsrichtingen die allemaal

haaks vanuit de rivier begonnen. Met het meanderen van de rivier wisselde dus ook steeds de richting van de verkaveling.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht, 2005*)

Ontginningsrichtingen

Twee hoofdrichtingen zijn er bij de ontginning van het Eemland te onderscheiden: de daadwerkelijke ontginning in langgerekte kavels met vrije opstrek haaks vanuit de Eem, en de vanuit het hoger gelegen Amersfoort noordwaarts optrekkende ontginningsassen. Op die wijze werd in de 16^e eeuw de Zuiderzee bereikt.

De vrije opstrekverkaveling is vergelijkbaar met die van het Vechtplassengebied, maar in het Eemland heeft deze een golvender verloop door het bochtige verloop van de Eem. Overstromingen vanuit het noorden (de Zuiderzee) en door het buiten de oevers treden van de Eem waren de oorzaak dat er nagenoeg geen bewoningsassen in de Eemvallei zijn ontstaan. Zo werd in de 17^e eeuw het Eemland de 'Leege Landen' genoemd. Behalve bewoning op de hoger gelegen gronden (Amersfoort), zandopduiking (Bunschoten) of op terpen (Spakenburg) bleef het gebied leeg en vooral open.

De namen van de polders referen aan de ontstaansgeschiedenis van dit landschap. Enkele namen geven heel duidelijk de verschillen weer tussen de lage, natte kleigronden en de hogere, begroeide zandgronden.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht, 2005*)

De Haar = begroeid hoger terrein

Duist = laaggelegen drassig land

Bun = omheinde ruimte

Schoten (Bunschoten) = beboste hoek zandgrond

4.3 Ontstaan Bunschoten + Spakenburg

Rond het jaar 1200 is de ontginning vanaf de Eem richting het veenkanaaltje de Laak al een eind gevorderd als de bisschop van Utrecht het gebied Bunschoten schenkt aan de St. Janskapittel. Voordat Bunschoten stadsrechten kreeg was het een agrarische nederzetting op een hoger gelegen terrein (brede zandopduiking) in het landschap. In eerste instantie bestond de ontginning uit zeer langegerekte percelen in vrije opstrek richting de Laak. Het was dus geen standaard maat zoals bij de copeverkavelingen. Als zuidgrens van deze ontginning werd de Duisterwetering gebruikt, waarbij deze tevens als keerkade diende. De Veensestraat (de huidige Amersfoortseweg) scheidde vervolgens het gebied in Bunschoten Te Velde (ten westen van Bunschoten) en het gebied Bunschoten Te Veen (ten oosten van Bunschoten).

De ontginningsassen werden 'straten' genoemd. De Zevenhuizerstraat vormde ook een belangrijke ontginningsas. In 1492 werd in noord-zuid richting de Bovenduisterwetering gegraven, een lange afwatering uitkomend in de Zuiderzee. Hierlangs kwam de 'Nieuwe Wegh' (Groeneweg), die de polders Neder- en Bovenduist van elkaar scheidde. Langs het zuidelijke gedeelte van deze weg, ontstond enige lintbebouwing, die nu bekend staat als het lintdorp Zevenhuizen.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht, 2005*)

Spakenburg

Bij de monding van het vroegere veenriviertje tussen de de aangelegde Zuiderzeedijk (Veldendijk) en de Veendijk richting Nijkerk (Gelderland) kwam begin van de 15^e eeuw achter de zeedijk het vissersdorp Spakenburg tot ontwikkeling. Eerder waren er al pioniers die zich op terpen hadden gevestigd, maar sinds de dijken waren voltooid groeide de vissersplaats in de vorm van een kort lint langs de Spakenburggracht, welke inmiddels als gekanaliseerd veenriviertje richting het vestingstadje Bunschoten liep.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht, 2005*)

Stadsrechten Bunschoten

Tussen 1336 en 1355 werden stadrechten verleend aan de ontginning van Bunschoten. Dit gaf de nederzetting het recht op zelfbestuur, eigen rechtspraak, beheer over de dijk, haven en brug, het recht tol te heffen en zelf de belastingdruk te verdelen. Het waren hooggewaardeerde privileges die het stadsrecht bood, maar het recht om die stedelijke vrijheid met grachten, muren en poorten te omgeven, behoorde niet automatisch tot de stadrechten.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht, 2005*)

Toch heeft Bunschoten zich met een burchwal (een borchwalle) mogen omgeven. Deze bestond waarschijnlijk uit een omwalling met een houten palissade en daarbinnen een soort van slotgracht. Dit diende vooral als bescherming tegen de Hertog van Gelre (Gelderland). De Bisschop van Utrecht zorgde zo voor een strategische reeks van verstevigde plaatsen met stadrechten in de Eemvallei, waardoor er een beveiligde verbinding naar de Zuiderzee ontstond.

Fig. 4.07 Eemland omstreeks de periode 1000-1600 na Chr.

De naar het noorden opschuivende ontginningsassen vanuit het hoger gelegen zuiden (Amersfoort) en de ontginningsrichtingen vanuit de rivier de Eem, zorden voor een langzaam in gebruik nemen van het veenmoeras. In de 16e eeuw werd zodoende de Zuiderzee bereikt. Bunschoten als vestingstadje (zandrug) en Spakenburg (terpen) als vissersdorp aan de Zuiderzee, liggen geïsoleerd in het 'Leege Land'.

- nederzetting
- ⊕ kerkdorp
- wegen
- dijken/kaden
- hogere gronden
- weteringen
- dijkdoorbraken
- - - ontginningsassen
- - - ontginningsrichting

Vestingstadje bleef dorp

Na de stadsrechtverlening aan Bunschoten werden de boerderijen vanwege het overstromingsgevaar geconcentreerd langs de enige straat (Bunschoterstraat), veilig achter de omwalling van het nieuwe stadje. Het is eeuwenlang de enige bewoonde straat van Bunschoten geweest. Van verstedelijking is echter nooit sprake geweest, alhoewel er een rechthoekig stratenpatroon, in de vorm van burgwalle, was uitgezet. Deze burgwalle, op oude luchtfoto's zeer goed te zien, zijn pas in 1950 afgegraven. Later is een gedeelte ten oosten van de Dorpsstraat bebouwd.

Hoewel de voormalige contouren van het vestingstadje nog steeds goed te herkennen zijn, is Bunschoten nooit echt een stad geworden, maar altijd een dorp gebleven. Rond 1428 werd het stadje namelijk verwoest door de Bisschoppelijke troepen, doordat men de zijde gekozen had van de Graaf van Holland. Daarbij werd de stadsgracht gedeeltelijk gedempt (oostzijde). Uit deze tijdperiode dateert waarschijnlijk ook de Smeeweg, die loopt vanaf het noorden van het vestingstadje naar het oosten, richting Nijkerk. De Smeeweg heeft waarschijnlijk als kerkepad naar Bunschoten gefungeerd voor de bewoners van de 'Nieuwe Wegh' (huidige Groeneweg).

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, 2005)

Land van de overstromingen

Hoewel men door de ontginningen en een opgezet watersysteem van slootjes en wetingen vaste en vooral droge grond had verkregen in het voormalige veenmoeras, kreeg het gebied talloze overstromingen te verwerken. In het natte jaargetijde stuwde het water vanuit de Zuiderzee op en

bedekte heel het Eemland, uitgezonderd de hoger gelegen boerderijen. Ook bij storm en watervloed verdween het Eemland grotendeels onder water. De laatste grote overstroming vond plaats in 1916. Daarnaast werd in de Tweede Wereldoorlog een gedeelte geïnundeerd door de Duitse bezetter. Daarnaast is een reeks unieke waaien langs de Eem getuige van vele dijkdoorbraken. Ook de verlegde dijken na doorbraken zoals bij Spakenburg hebben alles te maken met de vele strijd tegen het water.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, 2005)

Watersysteem van wetingen en windmolens

Vanwege de vele polders en overstromingen moesten er nieuwe wetingen gegraven worden en waren windmolens noodzakelijk. In 1641 werd de Bikkersvaart gegraven, die Bunschoten met Eemdijk en de Eem verbond. Enkele jaren later werd de Broerswetering tussen de Eemdijk en Spakenburg gegraven. Daarna volgde enkele andere (dwars)wetingen, die nu bekend zijn als de Gasthuisweg, de Bloklandsweg en de Coenraadswetering. Pas in 1926, tien jaar na de laatste grote stormvloed, werden de afzonderlijke watergangen met elkaar verbonden tot een beter afwateringssysteem. Het gebied kenmerkt zich hierdoor nu ook met een haast geometrisch aangelegd watersysteem van wetingen en dwarswetingen.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, 2005)

4.4 De Grebbelinie

Van 1743 tot en met 1785 werd de Grebbelinie aangelegd die begon bij Spakenburg en eindigde bij Rhenen aan de Rijn. Een schans ten westen

en twee redoutes ten oosten van de havenmond moesten de Spakenburgse sluis beveiligen. Vanaf de oostelijk Eemdijk tot aan de Laak werd het gebied geïnundeerd met water. De linie was een voorverdediging van de de Hollandse Waterlinie, een Nederlandse verdedigingslinie, gebaseerd op inundatie. De Grebbelinie liep vanaf de Rijn bij de Grebbeberg te Rhenen via het Valleikanaal (of de Grift) en de Eem tot het IJsselmeer (voorheen de Zuiderzee).

In 1745 is begonnen met de aanleg van de Grebbelinie om Holland te beschermen tegen inval van vijanden. In 1794 is de linie voor het eerst gebruikt tegen de inval van de Fransen. Tot laat in de 19e eeuw werd de Grebbelinie onderhouden. Hoe langer echter de linie ongebruikt werd gelaten, hoe minder de noodzaak ervan werd gevoeld. In 1926 werd een groot deel van de vestingwerken opgeheven.

In 1939 is de in onbruik geraakte linie toch nog een keer in werking gesteld. In de plannen van de opperbevelhebber van het leger, generaal Reijnders, nam de linie de rol in van voorverdediging van het Oost-front Vesting Holland. Op het laatste moment (februari 1940) besloot de nieuwe bevelhebber generaal Henri Winkelman de hoofdverdediging in de Grebbelinie te voeren. Bij de Duitse invasie in Nederland werd hier enkele dagen standgehouden. De zwaarste strijd is daarbij gevoerd tijdens de Slag om de Grebbeberg. In 1951 werd de Grebbelinie als verdedigingswerk opgeheven.

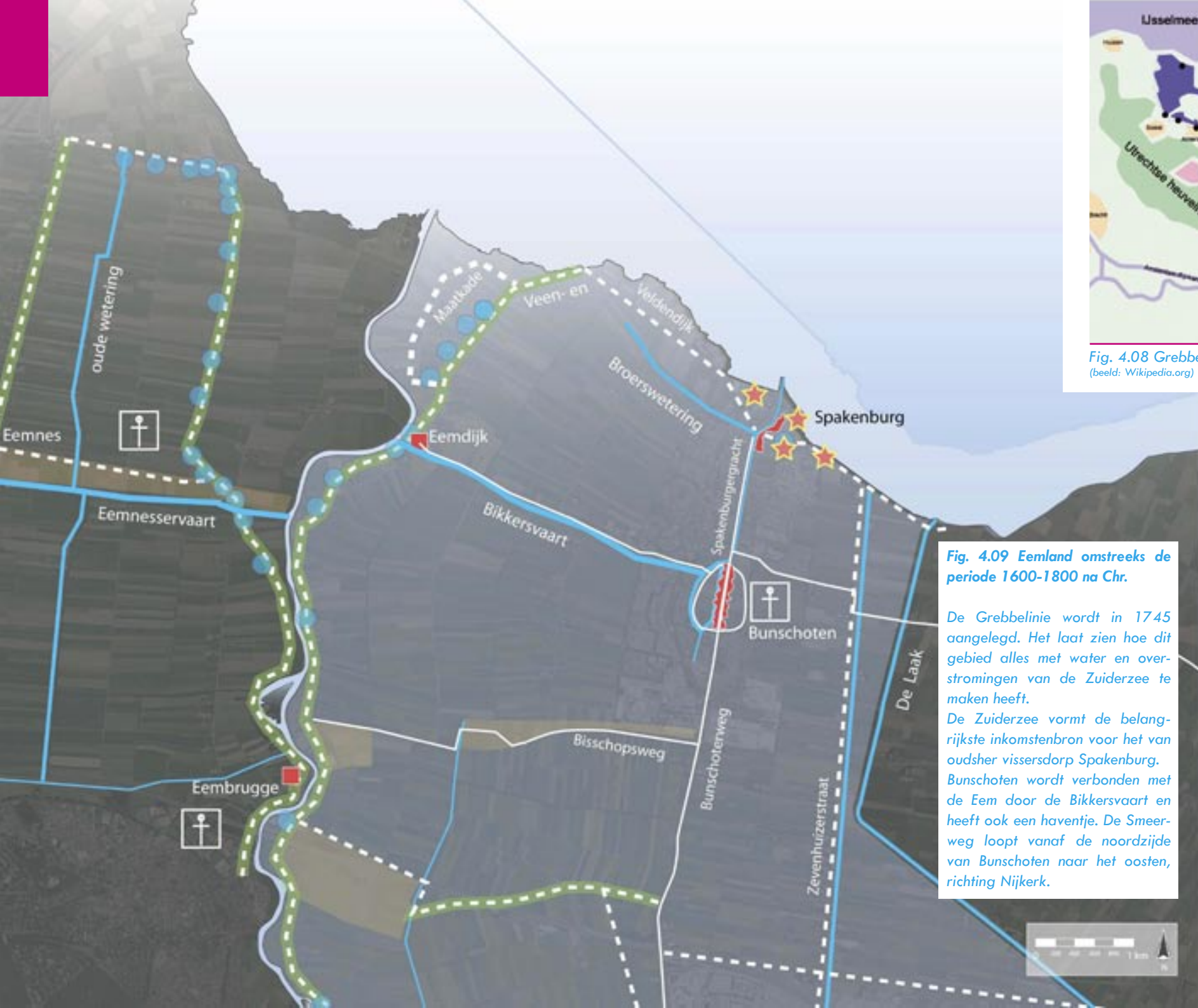

Fig. 4.08 Grebbelinie
(beeld: Wikipedia.org)

Fig. 4.10 Rechts: Uitsnede van de digitale historische atlas van de provincie Utrecht. Duidelijk te zien is dat de oostelijke gracht verdwenen is. De boerderijstraat ligt strak in het geometrische patroon van de burgwalle. Dit wordt versterkt door de aanplant van boomgaarden, die het strakke patroon ervan benadrukken.

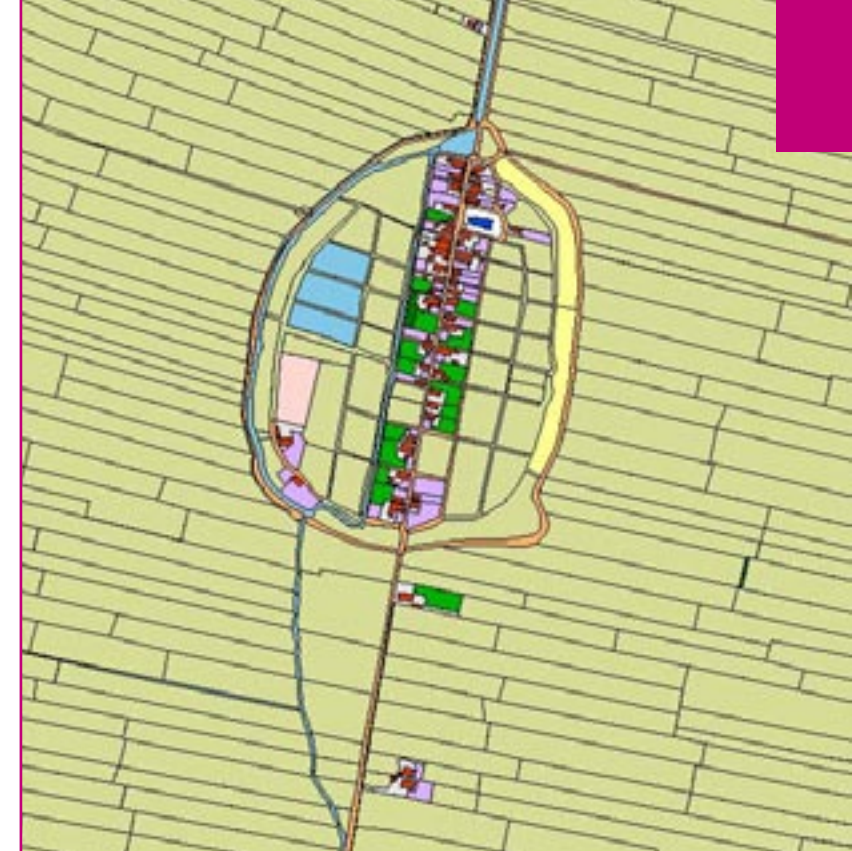
(beeld: printscreen www.HisGIS.nl)

Fig. 4.11 Linksonder: luchtfoto uit 1930. De structuur van het voormalige vestingstadje Bunschoten is duidelijk te zien, evenals het middeleeuwse rechthoekige patroon van de burgwalle: de straten voor een nooit uitgevoerde bebouwing. De boerderijen liggen geconcentreerd langs de hoofdstraat (dorpstraat). Naar het noorden toe loopt het water via de westzijde van Bunschoten richting de Spakenburgergracht. Dit voormalig veenriviertje werd gekanaliseerd als vaarroute naar Bunschoten. Bij de monding aan de Zuiderzee kwam Spakenburg tot ontwikkeling; de beide dorpen groeiden via deze gracht naar elkaar toe.

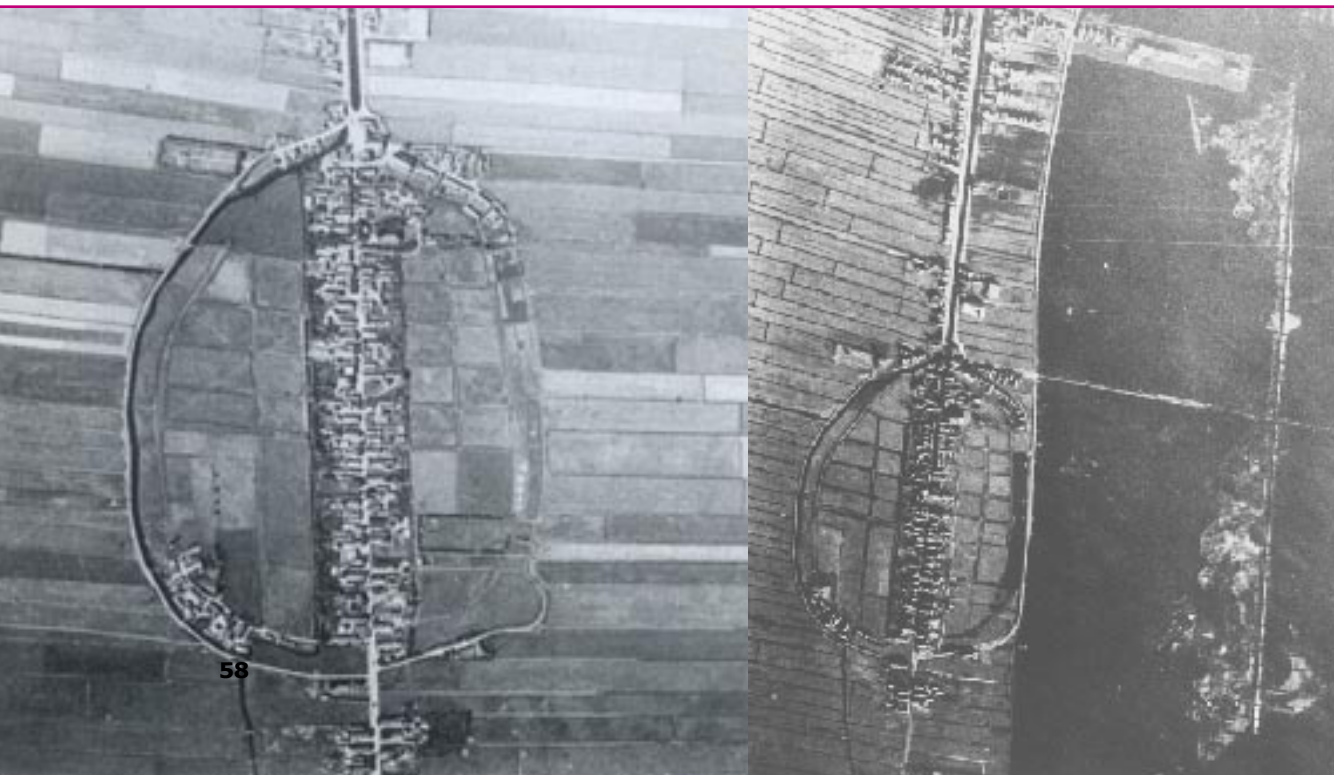
(beeld: Cultuurhistorische atlas provincie Utrecht, 2005).

Fig. 4.12 Rechtsonder: De oostzijde (Oostsingel) van de voormalige vestingcontouren werd in 1944 rechtgetrokken en aangelegd als inundatiekade. Het land ten oosten werd vervolgens met water geïnundeerd door de Duitse bezettingsmacht. In de watervlakte is de huidige Groeneweg (Zevenhuizerstraat) zichtbaar. De voormalige 'stadsranden', de gracht aan de westzijde alsmede de Oostsingel, vormen nu nog steeds waardevolle en herkenbare (groen)structuren in de bebouwde omgeving van Bunschoten-Spakenburg.

(beeld: Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht, 2005)

	Boomgaard
	Bos
	Bouwland
	Diversen
	Dijk, kade, wal
	Erf
	Heide- en zandgronden
	Hooiland
	Natte en woeste gronden
	Tabaksland
	Terrein van vermaak
	Tuin
	Veenland
	Water
	Wegen
	Weiland

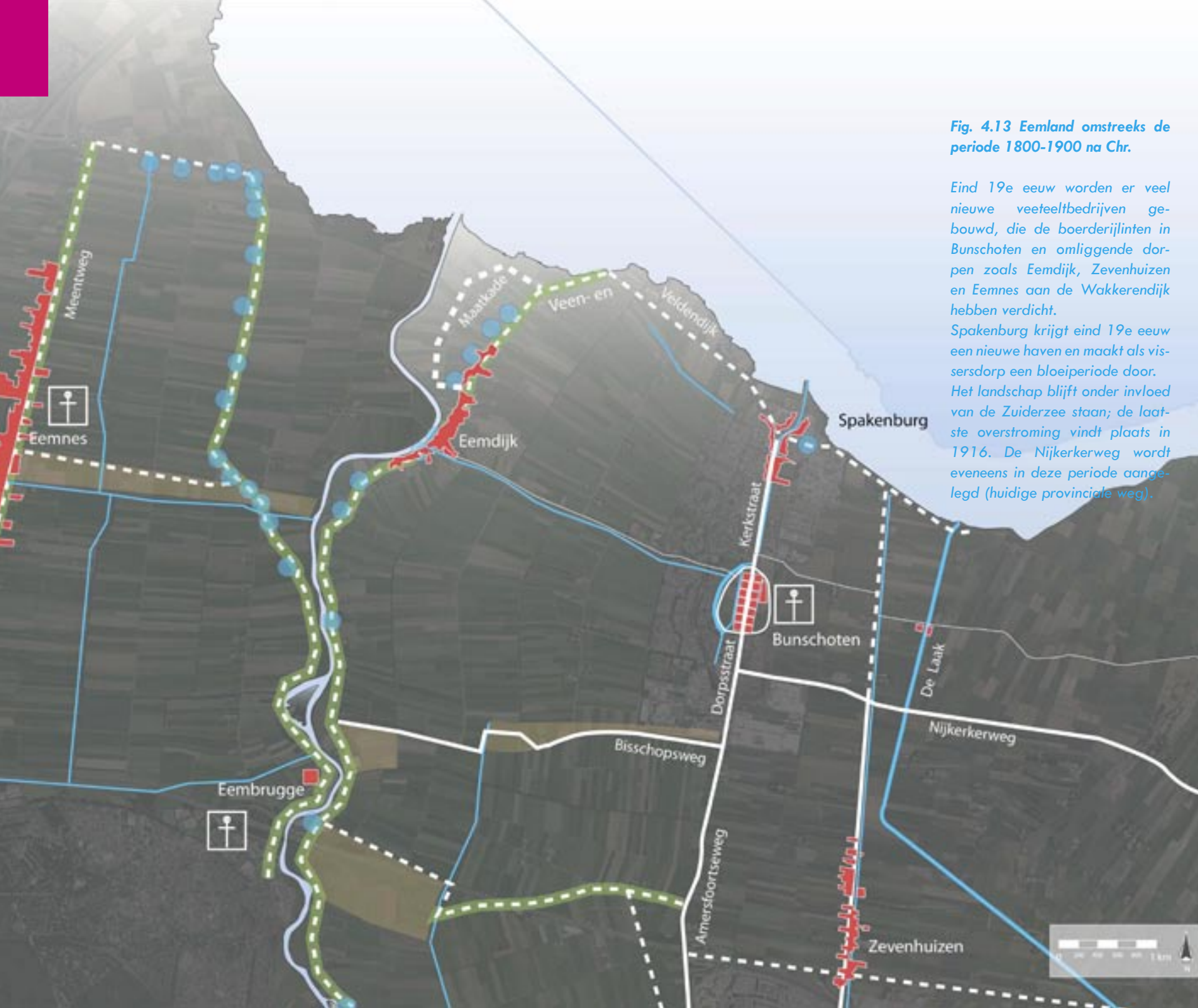

Fig. 4.13 Eemland omstreeks de periode 1800-1900 na Chr.

Eind 19e eeuw worden er veel nieuwe veeteeltbedrijven gebouwd, die de boerderijlinten in Bunschoten en omliggende dorpen zoals Eemdijk, Zevenhuizen en Eemnes aan de Wakkerendijk hebben verdicht.

Spakenburg krijgt eind 19e eeuw een nieuwe haven en maakt als vissersdorp een bloeiperiode door.

Het landschap blijft onder invloed van de Zuiderzee staan; de laatste overstroming vindt plaats in 1916. De Nijkerkerweg wordt eveneens in deze periode aangelegd (huidige provinciale weg).

- woonkernen
- + kerkdorpen
- ■ ■ Bunschoter grid (Dorpsstraat)
- ■ ■ boerderijlinten/dijklintdorpen
- wegen
- H dijken/kaden
- hogere gronden
- wateringen
- dijkdoorbraken
- ontginningsassen

Het Eemland in de 19e eeuw

In deze eeuw hebben zich geen grote veranderingen in het Eemland voorgedaan. Wel bleef het Eemland onder invloed van de Zuiderzee. Na een grote stromvloed in 1825 werd de zeedijk bij Eemdijk een stuk landinwaarts verlegd om de boerderijen daar tegen de zee te beschermen.

Eind 19e eeuw ontstond er een bloeiperiode voor de economie in het Eemland. In die periode zijn veel nieuwe veeteeltboerderijen gebouwd die de boerderijlinten van Bunschoten, maar ook bij Eemnes (Wakkerendijk) en Eemdijk hebben verdicht. In Bunschoten verscheen begin twintigste eeuw een bekende zuivelfabriek, terwijl de visserij op de Zuiderzee een bloeiperiode voor Spakenburg betekende. In 1885 kreeg Spakenburg een nieuwe haven en werden diverse visrokerijen gebouwd, waarvan de laatste in 1950.

(bron: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, 2005)

4.5 Verstedelijking van het Eemland

In de twintigste eeuw is het landschap rondom de Eem flink veranderd. Met de aanleg van de Afsluitdijk in 1932 werd de Zuiderzee afgesloten en kwam een einde aan het gevaar van overstromingen van dit landschap. Helaas betekende dit ook het einde van Spakenburg als vissersplaats.

In 1932 werd de oostelijke zeedijk bij Spakenburg afgegraven voor bebouwing (Oostmaat). Daarnaast zorgden ruilverkavelingen vanaf 1938 ervoor dat er een groot aantal ontsluitingswegen en nieuwe weteringen in de polders verschenen. Ook werden percelen vergroot, en bestaande (water)wegen rechtgetrokken en verbreed. Enkele

historische tracés (de Eemdijk, de Bisschopsweg en de Lodijk) zijn daardoor niet meer als zodanig te herkennen.

Daarnaast namen, naast Bunschoten en Spakenburg, ook de omliggende dorpen zoals Baarn en Soest en de stad Amersfoort enorm in omvang toe. De snelweg A1 werd aangelegd en latere uitbreiding van grootschalige industrie in Bunschoten-Spakenburg zorgde voor een vergaande verstedelijking van het 'leeg landschap'. Tijdens de ruilverkavelingen vanaf 1988 zijn ten westen van Bunschoten nieuwe boerderijerven verschenen.

Behalve de verstedelijking, heeft de aanleg van Flevoland ook een grote ruimtelijke impact op het Eemland gekregen. De inrichting van Flevoland is afgestemd op het Eemland. De aangelegde bossen, nabij Spakenburg, zorgen voor een afbakening van de landschappelijke ruimte doordat deze de horizon domineren. Dit in tegenstelling tot vóór de aanleg van Flevoland, toen de (voormalige) Zuiderzee een veel grotere ruimtebeleving aan het Eemland gaf. Behalve de bossen in Flevoland, bakenen ook de windmolens langs het Eemmeer het Eemland ruimtelijk af.

De nieuwe uitbreidingswijk Rengerswetering, aan de oostzijde van Bunschoten-Spakenburg, zal daarom het sluitstuk vormen van een in totaal bijna geometrische bebouwingscontour in een nagenoeg geometrisch landschap van strakke lijnen en rechte vlakken.

Fig. 4.14, 4.15 en 4.16

Boven: Spakenburg haven, midden: veenweidelandschap, onder: luchtfoto Bunschoten-Spakenburg.

(beeld onder: *Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, 2005)

Fig. 4.17 Eemland na de toekomstige voltooiing van de bestaande plannen.

Het landschap is door de komst van (snel)wegen, de provincie Flevoland, de uitbreidingswijken van Bunschoten- Spakenburg, Amersfoort en omliggende dorpen enorm veranderd. Ook de ruilverkavelingen en herstructureringen van de landbouw- en waterwegen hebben het gebied duidelijk gevormd. Enorme industriecomplexen en bossen aan de horizon beïnvloeden het ruimtelijk beeld. Nieuwe uitbreidingen in Bunschoten-Spakenburg en Amersfoort (mogelijk Vathorst Noord en West) gaan het landschap opnieuw veranderen.

- hist. bebouwing
- best. uitbr. wijken
- Rengerswetering
- industrieterrein
- uitbr. industrie
- bosmassa
- begraafplaats
- nieuw park
- verharde weg
- snelweg / provinciale weg
- hoogspanningsmast
- weteringen

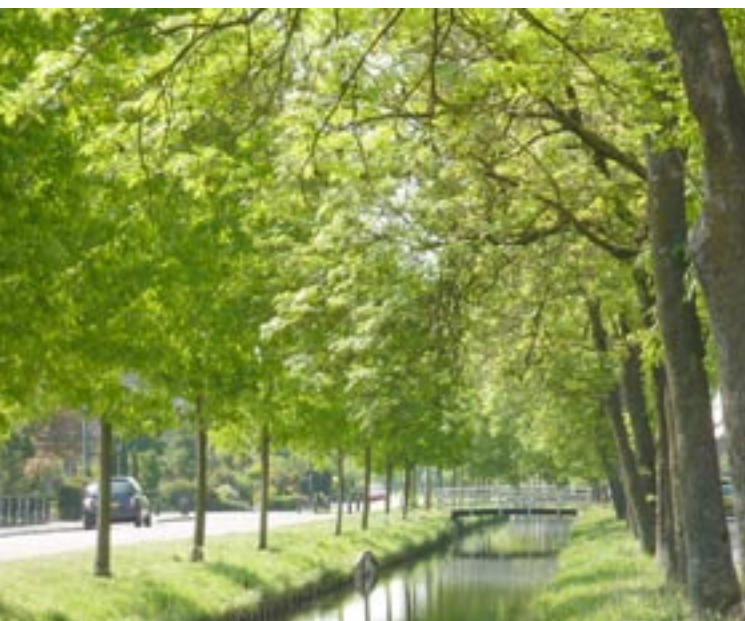

Fig. 4.18 Boven: luchtfoto over de Spakenburgergracht richting de haven en de inmiddels afgesloten Zuiderzee. Oude lintbebouwing evenals nieuwe uitbreidingswijken zijn zichtbaar.

Fig. 4.19 Onder: De Oostsingel in Spakenburg, de structuur die oostenlijk van de Spakenburgergracht in het stedelijk weefsel duidelijk aanwezig is.

4.6 Bestaande uitbreidingswijken

Door de steeds toenemende omvang van de dorpen, groeiden Bunschoten en Spakenburg naar elkaar toe en ook aan elkaar vast. Eerst langs de Spakenburgergracht, in het verlengde van de Boerderijstraat van Bunschoten (overigens ook richting het zuiden). Hierdoor ontstond er in eerste instantie een zeer breed en langgerekt “lintdorp” Bunschoten-Spakenburg, waarbij de voormalige contouren van het vestingstadje Bunschoten aan de zuidzijde daar omheen gesitueerd lagen.

Vanaf 1950

Na de Tweede Wereldoorlog begonnen de dorpen Bunschoten en Spakenburg zich meer planmatig uit te breiden, al was dat eerst kleinschalig. Vanaf 1950 vond er zelfs uitbreiding plaats binnen de voormalige vestingcontouren, aan de noord-oostzijde van de huidige Dorpsstraat. Later zijn de overgebleven weiden binnen de vestingcontouren beschermd geworden tegen verdere uitbreidingen. De kleine ‘inbreiding’ uit deze periode kenmerkt zich door een traditionele stedelijk-dorpse opzet van enkele recht-rechtaan straatjes en overwegend rijwoningen.

1960-1970

Vanaf de periode 1960-1990 werden aan de westzijde van het langgerekte en ‘opgedikte lint’ Bunschoten-Spakenburg planmatige uitbreidingswijken gebouwd.

Dit begon met het gebied Broerswetering (1960-1970) aan de noordwestzijde van Bunschoten-Spakenburg. Vanwege de in ons land heersende planologische scheidingsfilosofie van stad en land, kregen alle uitbreidingswijken aan de westzijde een scherpe scheiding ten opzichte van het omringende open landschap.

In deze tijdsperiode was in ons land overwegend het zogenaamde stedenbouwkundige ‘stempelen’ in gebruik en in grotere steden verschenen er zelfs hoge flats aan stadsranden. In deze landelijke en dorpse omgeving van Bunschoten-Spakenburg was daarvan uiteraard geen sprake, al kenmerkt deze eerste uitbreidingswijk zich wel door een stempelachtige herhaling van rijwoningen en groene ruimten.

1970-1980

Vervolgens werd in de periode 1970-1980 aansluitend het gebied Bickersvaart gebouwd wat zich kenmerkt door een ‘bloemkoolachtige’ structuur en overdadig groene opzet van de wijk; overeenkomstig de stedenbouwkundige opvattingen van die tijd.

1980-1990 tot heden

In de periode 1980-1990 werd het gebied Blokhuiswetering gebouwd, welke door een soort overgangsstijl gekenmerkt wordt: meer rechtgetrokken straten en minder groen, al is er een duidelijk verschil zichtbaar met de recente uitbreidingen Koenraadswetering (1990-2004) en Zuidwenk-Zuid (2004-2010). Laatst genoemden worden namelijk gekenmerkt door een strakke en rationele, stedelijke opzet, ook met betrekking tot het groen.

Nieuwe uitbreidingswijk Rengerswetering

In dit onderzoek ligt de aandacht met name op de nieuwe oostelijke stad-landovergang van Bunschoten-Spakenburg, die door de nieuw te bouwen wijk Rengerswetering nagenoeg over de gehele lengte een nieuw aanzicht zal krijgen. Daarmee zal niet alleen het karakter van Bunschoten-Spakenburg veranderen, maar ook van het omringende landschap. Dat biedt kansen, maar zeker ook bedreigingen.

Bestaande uitbreidingswijken:

1. Oude kern Bunschoten
2. Oostelijke uitbreiding; na 1950
3. Gebied Ongerweges; 1950-1965 met enkele recentere uitbreidingen.
4. Oude kern Spakenburg
5. Gebied Nieuwe Schans; v.a. 1910
6. Gebied Bunschoten-Zuid; 1960-1970
7. Eemlandia; medio 1990
8. Gebied Broerswetering; 1960-1970
9. Gebied Bikkersvaart; 1970-1980
10. Gebied Blokhuiswetering; 1980-1990
11. Gebied Koenraadswetering; 1990-2004
12. Gebied Zuidwenk-Zuid; 2004 -

NB: Het nieuwe uitbreidingsgebied 'Rengerswetering' aan de oostflank van Bunschoten-Spakenburg is nog niet aangegeven. Daarnaast zijn de industriegebieden alsmede sportveldcomplexen niet aangegeven, omdat deze buiten dit onderzoek naar stad-land-overgangen tussen woonomgevingen en landschap vallen.

Fig. 4.20 (links) en 4.21 (rechts)
(Beelden rechts: website Archief Eemland, 2011)

4.7 Beleid en plannen in de context

Een aantal beleidsdocumenten en visies proberen het karakter van dit landschap te behouden en door richtlijnen en randvoorwaarden aan gemeentelijke ontwikkelingen mee te geven.

Belangrijke beleidsdocumenten landschap

Enkele beleidsdocumenten die voor dit gebied een belangrijke rol spelen en van invloed zijn op de vormgeving van uitbreidingslocaties en stadranden zijn ondermeer:

- o Nationaal beleid: Nota Ruimte (2004).
- o Provinciaal beleid: Streekplan (2005-2015) en de Gebiedsuitwerking Eemland (Gewest Eemland & Gemeente Amersfoort, 2008).
- o Gemeentelijk beleid: Landschapsontwikkelingsvisie Bunschoten (1998), Bestemmingsplan Rengerswetering (2005) en de Ontwikkelingsvisie Laakzone (VO, Landschapspartners en Gemeente Bunschoten, 2007) die het gebied rondom de nieuwe wijk Rengerswetering en de Laakzone beter recreatief wil ontsluiten.

Provincies, gewesten en gemeenten leggen zich steeds vaker toe op het creëren van een regionaal ruimtelijk beeld, om daarmee ontwikkelingen in de eigen regio en daarbuiten goed te kunnen sturen. Schrikbeelden van enorme verstedelijking van het platteland en andere ongewenste ontwikkelingen in de regio zorgen voor de wens en noodzaak tot samenwerking. Immers, een gezamenlijk standpunt voor de toekomst maakt het mogelijk en makkelijker om te sturen op kwalitatief hoogwaardige ruimtelijke ontwikkelingen (Gebiedsuitwerking Eemland, 2008).

Nationaal beleid

Nota Ruimte en beleid Nationaal Landschap

In de Nota Ruimte (2004) zijn door het Rijk twintig gebieden in Nederland aangemerkt als Nationaal Landschap. Deze gebieden kenmerken zich door de aanwezigheid van internationale zeldzame of unieke en nationaal kenmerkende landschapskwaliteiten. Het gebied Arkemheen-Eemland is een van deze twintig nationale landschappen.

Voor dit Nationale Landschap zijn de kernkwaliteiten extreme openheid, de slagenverkaveling en het veenweidenkarakter benoemd in de Nota Ruimte. Arkemheen-Eemland onderscheidt zich volgens de stuurgroep Nationaal Landschap met nog drie kernkwaliteiten: de historie van de Zuiderzee, de Grebbelinie en het zijn van een overgangsgebied. Het landschap is immers mede gevormd door de ligging aan de voormalige Zuiderzee en ook de contrasten en overgangen naar andere landschappen maken dit nationale landschap extra bijzonder.

Volgens de beschrijving van het nationaal landschap “kan een landschap zoals Arkemheen niet ‘leger’ zijn: er is in de weide omtrek geen boom of huis te bekennen. Het Eemland, met haar veenbodem en klei- op veenbodem, is herkenbaar aan oost-westverkaveling die vanuit de Eem ontgonnen is. (...) “De grote openheid, de slagenverkaveling en het veenweidekarakter vormen de kernkwaliteiten van dit nationaal landschap. Naast het ervaren van de weidsheid, de rust en stilte en het genieten van de grote hoeveelheid weidevogels in het voorjaar, vormen de historische kernen zoals Spakenburg en Eemnes redenen om dit landschap te bezoeken” (website Nationale Landschappen, 2011).

Fig. 4.22 Nationaal landschap Arkemheen-Eemland
(beeld: nationalelandschappen.nl)

Fig. 4.23 Rechts: De gemeentelijke planvorming van Bunschoten aan de oostflank van de kern Bunschoten-Spakenburg. Zoals aangegeven grenzen de toekomstige stad-landovergangen aan de oostzijde aan een zoekgebied naar landgoederen (bron: Landschapsontwikkelingsplan Eemland, Brons + partners landschapsarchitecten en gemeente Bunschoten, 2005).

Hoewel de landbouw (int. veehouderij) de belangrijkste drager van het gebied blijft, zal de (ontwerp)kwaliteit van de nieuwe oostflank van enorm belang zijn gezien alle ontwikkelingen in de context.

- bebouwd gebied
- bosmassa
- industrieterrein bestaand
- uitbreiding industrie
- geplande omvorming bedrijventerrein naar woonwijk
- toekomstige woonwijk flengswetering totaal 1600 woningen
- 'zuidelijke eilanden' (in aanbouw)
- gerealiseerde begraafplaats
- zoekgebied naar landgoederen/natuur en recreatie
- gepland recreatief knooppunt
- nieuwe natuur
- klompen/ fietspaden
- ontwikkeling kanoroute

Landbouw

De landbouw in het gebied is en blijft de duurzame drager van het cultuurlandschap. Ook is er daarnaast ruimte voor nieuwe vormen van extensief toerisme en recreatie, voor routestructuren met daarbij passende voorzieningen.

De provincies hebben de taak gekregen om dit beleid voor de Nationale Landschappen verder uit te werken. In de uiteindelijke begrenzing valt Vathorst-West (Amersfoort) buiten de begrenzing van het Nationale Landschap en de kern Bunschoten-Spakenburg erbinen. Het houdt kortweg in dat grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen daarom niet wenselijk en in principe ook niet mogelijk zijn. Woningbouw is slechts toegestaan voor de eigen groei (migratiesaldo nul). Ook is er ruimte voor regionale en lokale bedrijvigheid (bron: Bestemmingsplan Rengerswetering, SVP Architectuur en stedenbouw en gemeente Bunschoten, 2005).

Weidevogelgebieden

Sommige delen van het nationaal landschap Arkemheen-Eemland behoren tot de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) van Nederland. Dit is aangegeven op de kaart op de rechterpagina. Daarnaast zijn sommige delen van het landschap en het Eemmeer en Randmeer aangewezen als Natura-2000 gebieden. Deze gebieden vormen samen een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden, die door de E.U. zijn beschermd door de Vogelrichtlijn (1979) en de Habitatrichtlijn (1982). In de directe omgeving van de nieuwe uitbreidingswijk Rengerswetering komen geen speciale, beschermde weidevogelgebieden voor, al is de noordoostelijke polder ten oosten van Bunschoten-Spakenburg wel als zeer waardevol weidevogelgebied gekenmerkt.

Uit principe wordt in de zeer waardevolle weidevogelgebieden, die buiten de EHS en de Vogelrichtlijn vallen, in het algemeen (landelijk) getracht naar zoveel mogelijk openheid en rust. Weidevogels houden van nature een buffer aan van zo'n 80-100m tot bebouwing en opgaande beplanting. Van wandelaars en fietsers hebben weidevogels geen last, mits deze niet te dicht in hun buurt komen (bron: Handboek agrarisch natuurbeheer, 1998).

Verdichting door bebouwing, zoals stads- en dorpsuitbreidingen, en beplanting is ook daarom niet gewenst, omdat weidevogels daardoor meer natuurlijke afstand zullen aanhouden (en hun gebied relatief kleiner wordt). Echter, bij noodzakelijke, ruimtelijke ingrepen kan van deze algemene richtlijnen worden afgeweken. Belangrijk is dat bij ruimtelijke ontwikkelingen het zelfstandig belang van weidevogels wordt betrokken in een uiteindelijke afweging

(bron: natuurwaarden buiten de EHS, Streekplan Provincie Friesland, 2007).

Richtlijnen uitbreidingen in landschap

Volgens het bestemmingsplan Rengerswetering uit 2005 betekent dit voor de gemeente Bunschoten dat er drie uitleglocaties zijn toegestaan: woningbouwlocaties Zuidwenk-Oost en Rengerswetering en Haarbrug-Zuid als uitbreidingslocatie voor bedrijvigheid. Het beleid omtrent een Nationaal Landschap geeft op papier wel een richting aan hoe om te gaan met uitbreidingslocaties in het landschap:

'Maat, schaal en ontwerp zijn bepalend voor behoud van de kwaliteiten van de landschappen. Het begrip 'grootschalig' moet gerelateerd worden aan de aanwezige kernkwaliteiten en aan het reeds aanwezige verstedelijkingspatroon en het -volume.' (Bestemmingsplan Rengersw., 2005).

Fig. 4.24 (foto boven) en 4.25 (boven) De weidsheid van Arkemheen-Eemland is een van de kwaliteiten van dit nationaal landschap (afbeeldingen boven). Zeker in de polder Arkemheen (gemeente Nijkerk) is er nauwelijks bebouwing of beplanting te vinden, uitgezonderd nabij bebouwing zoals boerenerven.

Fig. 4.26 De rechterpagina toont de weidevogel- en Natura-2000 gebieden in de context van Bunschoten-Spakenburg.

- bouwmasa
- bosmasa
- verharde weg
- snelweg / provinciale weg
- hoogspanningsmast
- wateringen
- Ecologische Hoofdstructuur
- EU-vogelrichtlijn beschermingsgebied
- zeer waardevol weidevogelgebied
- geplande EHS verbinding

‘Zo kan in relatief onbebouwde landschappen een beperkte toename van de bebouwing reeds afbreuk doen aan de kernkwaliteiten van dat landschap, terwijl in andere landschappen een zelfde toename van bebouwing geen gevolgen hoeft te hebben voor de aanwezige kernkwaliteiten.’

(bron: Bestemmingsplan Rengerswetering, SVP Architectuur en stedenbouw en gemeente Bunschoten, 2005).

Daarnaast moet er ‘in en om de steden meer groen worden aangelegd en in de kwaliteit van bestaand groen worden geïnvesteerd, zodat dit aansluit op de nieuwe wensen die de bewoners hebben’. Daarnaast wil het Rijk ‘dat de verscheidenheid en de kwaliteit van het landschap behouden en versterkt wordt, waarbij er ruimte is voor nieuwe ontwikkelingen die hieraan bijdragen’.

(bron: Bestemmingsplan Rengerswetering, 2005).

Provinciaal beleid

Streekplan (2005) en Streekplanuitwerking Nationale landschappen provincie Utrecht.

In het Streekplan is aangegeven dat de komende jaren grote behoefte is aan woningen en bedrijventerreinen in de provincie. In Nationale Landschappen zijn rond steden en dorpen bebouwingsgrenzen (rode contouren) gelegd.

“De ruimtelijke kwaliteit bebouwingsranden/overgang stad-land zijn van belang. De beleving van de landschappelijke kernkwaliteiten wordt immers mede bepaald door de kwaliteit van de bebouwingsranden en de overgang stad-land. Gemeenten moeten bij ruimtelijke ontwikkelingen in

kernranden zorgdragen voor een zorgvuldige aansluiting op de landschappelijke kernkwaliteiten en hier ook daadwerkelijk in investeren.” De provincie stelt een provinciaal kwaliteitsteam in om hieraan een bijdrage te kunnen leveren.”

(bron: Bestemmingsplan Rengersw. 2005, Streekplan (2005-2015) en Streekplanuitwerking nationale landschappen, provincie Utrecht (2008).

Gebiedsuitwerking Eemland 2008

In de Gebiedsuitwerking Eemland (Gewest Eemland & Gemeente Amersfoort, 2008) wordt de gewenste ruimtelijke ontwikkelingsrichting voor de periode 2015-2030 voor het gewest Eemland aangegeven. Voor het gewest Eemland is ondermeer een visie opgesteld voor de noodzakelijke woningbouwproductie van elke plaats. In het kader van de nationale aandacht voor mogelijke verrommeling en verstedelijking van het landschap, is er ook binnen de Gebiedsuitwerking Eemland rekening gehouden met de visies op het toekomstige behoud van natuur- en landschapskwaliteiten. Ook in deze gebiedsuitwerking komt het thema van de stadsranden zijdelings aan de orde:

‘Centraal uitgangspunt is dat verstedelijking niet ten koste mag gaan van de kwaliteit van natuur en landschap. Behoud en versterking van de landschappelijke kwaliteiten brengen nieuwe opgaven voor de rode ontwikkelingen met zich mee. Als in de toekomst de ruimte schaarser wordt, ontstaat een nieuwe opgave om toch de gewenste economische, sociale en ruimtelijke dynamiek te behouden.’
(bron: Bestemmingsplan Rengerswetering, SVP Architectuur en stedenbouw en gemeente Bunschoten, 2005).

Samen met de Nota Ruimte wordt de vertaling van deze uitgangspunten overgelaten aan de decentrale overheden. Wel zijn er voor de Eempolders in de Gebiedsuitwerking enkele aandachtsgebieden vastgesteld in een gebiedsvisie:

o Landbouw blijft hoeder

“De landbouw is en blijft de hoeder van het veenweide landschap; koeien in de wei, de openheid en de weidevogels. De landbouwpraktijken die deze kwaliteiten doen ontstaan, moeten blijvend ondersteund en gehandhaafd worden, ook op lange termijn. Hierbij past ook rust en stilte, die - behoudens enkele gerichte ontwikkelingen - in grote delen van het gebied gewenst blijven.”

o Laak en Arkemheen (Nijkerk)

“Het verbeteren van de recreatieve mogelijkheden van de Laak en de omgeving voor wandelen, fietsen, varen etc. in combinatie met behoud en versterking van de natuur- en landschapswaarden in de omringende polders en het verbeteren van de waterhuishouding, is tot 2015 het doel. Hiervoor is een aparte ‘Ontwikkelingsvisie Laakzone’ (VO, Landschapspartners ism Witteveen en Bos, 2007) opgesteld (zie rechterpagina), in opdracht van de gemeenten Amersfoort, Nijkerk en Bunschoten en het Waterschap Vallei & Eem.” (bron: Gebiedsuitwerking Eemland, 2008).

Voor de uitbreidingswijk Vathorst van de gemeente Amersfoort en de recreatieve druk die daaruit voortkomt op het nationaal landschap Arkemheen-Eemland, wordt voorgesteld om de Laak op enkele plaatsen te verbreden. Er worden diverse routes voorgesteld (wandelpaden, fietspaden, ruitpaden en kanoroutes), alsmede het creëren van

Fig. 4.27 Toekomstige kanoroutes: Vanaf de Laak via de watergang naast de provinciale weg (Bunschooten-Nijkerk) naar de (woonwijk) Rengerswetering. In de toekomst zelfs plannen van de Laak naar de Eem.
(beeld: ontwikkelingsvisie Laakzone VO 2007)

Fig. 4.28 (Toekomstige) wandelroutes c.q. klompenpaden langs de Laak en door het open polderlandschap. Echter, langs het bebouwd oppervlak onder en langs beplanting.
(beeld: ontwikkelingsvisie Laakzone VO 2007)

Fig. 4.31 Bedrijventerrein Haarbrug-Zuid bij Bunschooten wordt 'landschappelijk ingepast' met een zeer brede groenzone van opgaande beplanting op een eilandenrijk met stedelijk en landelijk water.

Fig. 4.29 Toekomstige verbinding Laak en Rengerswetering met recreatief knooppunt.
(beeld: ontwikkelingsvisie Laakzone VO 2007)

Fig. 4.30 Doorsnede landschappelijke inpassing bedrijventerrein Haarbrug-Zuid (boven) en referentiebeeld beplanting (rechts): forse beplante eilandenreeks, die de industrie aan het landschap (en oog) moet onttrekken. (beelden Ontwikkelingsvisie Laakzone, VO 2007)

recreatieve knooppunten, zodat het landschap voor een breder publiek toegankelijk wordt, maar het (agrarische) karakter ervan behouden kan blijven.

In de toekomst moet het bijvoorbeeld mogelijk worden om via De Laak te gaan kanovaren langs de nieuwe uitbreidingswijk Rengerswetering in Bunschoten, en ook om via de zuidzijde van Bunschoten de rivier de Eem te bereiken.

Anderzijds worden in de 'Ontwikkelingsvisie Laakzone' (2007) landschappelijke inpassingsvoorstellen weergegeven om het nieuwe bedrijventerrein Haarbrug-Zuid aan de zuidzijde van Bunschoten in het landschap 'in te passen'.

o 'Wespentaille' Bunschoten-Amersfoort

Volgens de gebiedsvisie wordt het open gebied tussen Amersfoort en Bunschoten namelijk kleiner door stedelijke ontwikkeling. Het is van belang om hier sterke groene/blauwe functies te ontwikkelen die goed tegenwicht bieden en tevens een grote opvangcapaciteit hebben voor de recreatieve druk, die groter wordt.

Daarnaast blijft het volgens de gebiedsvisie belangrijk dat dit gebied een ecologische verbinding kan blijven vormen tussen de gebieden Arkemheen en Eemland (Gebiedsuitwerking Eemland, 2008).

"De doorgang tussen Amersfoort en Bunschoten zal smaller worden, na de voltooiing van een aantal locaties voor wonen en werken in Vathorst en Bunschoten. Een extern adviseur Ruimtelijke Kwaliteit (Han Lörzing) heeft in opdracht van Provincie Utrecht onderzocht of het zinvol is deze corridor open te houden en zo ja, op welke wijze. De corridor heeft na voltooiing van de diverse plannen een beperkte betekenis voor het Nationale Landschap Arkemheen-Eemland. De Provincie Utrecht heeft het advies gekregen om de smalle doorgang in stand te houden en beter toegankelijk te maken, omdat het voor de directe omgeving van grote waarde is."

(bron: website IVN Utrecht, 2011)

Fig. 4.32 Brochure 'Ontwikkelingsvisie Laakzone'

(beeld: Ontwikkelingsvisie Laakzone VO, Landschapspartners i.s.m. Witteveen en Bos, 2007)

o Recreatieve concentratiepunten

In de Laakzone is volgens de gebiedsvisie een knooppunt van verschillende recreatieve routes, met daaraan gekoppeld (horeca)voorzieningen mogelijk.

o Visie met betrekking tot uitbreidingen

De steden en dorpen moeten volgens de gebiedsvisie Eemland (2008)

"hun aantrekkelijkheid houden: het dorpse en stedelijke karakter, de stad als creatieve werkplaats, de sterke economische groei, de vele relaties zowel functioneel als ruimtelijk tussen stad en landelijk gebied. De kwaliteit van het openbaar gebied wordt steeds belangrijker en er zal meer landelijk worden gebouwd. Het gaat daarbij om woningbouw waarmee behoud en versterking van landschappelijke kwaliteiten wordt bewerkstelligd."

Gemeentelijke plannen Bunschoten

Landschapsontwikkelingsvisie 1998

In de Landschapsontwikkelingsvisie Bunschoten (1998) is aangegeven dat de gemeente Bunschoten een sterk agrarisch karakter heeft en zich kenmerkt als een "eiland in een groene zee". De verstedelijking heeft invloed op Bunschoten. De landschapvisie beoogt aan te geven waar en hoe de landschappelijke en natuurlijke waarden verder ontwikkeld kunnen worden en hoe het recreatief (mede)gebruik van het landschap optimaal ontwikkeld kan worden. Voor de oostzijde van de kern is aangegeven dat verdere uitgroei van de kern (Rengerswetering) hand in hand gaat met ontwikkeling van landschap en recreatieve routes. (bron: Bestemmingsplan Rengerswetering, 2005).

Fig. 4.33 (boven) Wespentaille tussen Bunschoten en Amersfoort
(beeld: www.freelandschap.nl)

Fig. 4.34 De Laak gezien van het boeren erf 'De Bonte Poort' ten oosten van Bunschoten, richting het zuiden (Amersfoort). Een route door het open polderlandschap.

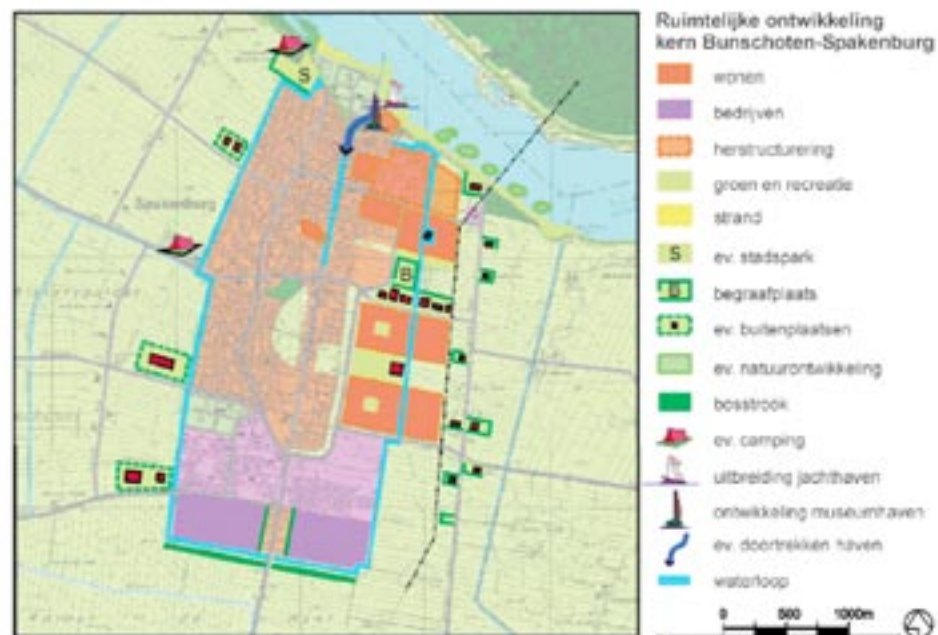
Toekomstvisie Bunschoten 2015

"In de toekomstvisie (uit 2001) is het gebied Rengerswetering aangewezen als uitbreidingslocatie. Gestreefd wordt naar een afwisseling van "rood" en "groen" met groene verbindingen en zichtlijnen vanuit de kern naar het buitengebied. Ter hoogte van de stadsweide wordt een open verbinding naar het buitengebied voorgestaan. Het gebied ten oosten van de geplande begraafplaats wordt open gehouden voor een eventuele uitbreiding van de begraafplaats of voor sport en recreatie. Langs deze groene verbindingen zijn drie min of meer zelfstandige woonbuurtjes geprojecteerd. (..) Ten aanzien van de begrenzing heeft de gemeente inmiddels de keuze gemaakt om het plan te laten begrenzen door de Rengerswetering." (bron: Bestemmingsplan Rengerswetering, 2005).

NB: In hoofdstuk 6 zal aan de hand van een verkenning van de bestaande planvorming dieper ingegaan worden op de gemeentelijke plannen rondom de uitbreidingswijk 'Rengerswetering'. De overige plannen in de context komen in dit hoofdstuk aan de orde.

Fig. 4.35 In de toekomstvisie Bunschoten 2015 (2001) ging de gemeente Bunschoten in eerste instantie uit van drie concentraties uitbreidingen over de Rengerswetering heen, tot aan de hoogspanningsleiding. In het kader van het Streekplan (2005-2015) van de provincie Utrecht heeft de gemeente de keuze gemaakt om de Rengerswetering als uiterste grens aan te houden. NB: de zeer waardevolle weidevogelgebieden (niet EHS) waren wel onderdeel van de uitbreiding in deze visie.

(beeld: uit Toelichting op bestemmingsplan Rengerswetering, SVP Architectuur en stedenbouw, 2005).

4.8 Ruimtelijke context landschap

Behalve de ontstaansgeschiedenis van het omringende landschap en de kern Bunschoten-Spakenburg met haar uitbreidingen door de loop van de tijd, is het zeer belangrijk om de ruimtelijke context van het landschap te verkennen. Aan de hand van de eerste paragrafen in dit hoofdstuk is daar al het nodige van beschreven en ook het overheidsbeleid in voorgaande paragraaf schetst (lees: beschrijft) de belangrijkste, ruimtelijke karakteristieken.

Toch worden er, in het kader van dit afstudeeronderzoek, naar mijn mening nog een aantal essentiële (ruimtelijke) karakteristieken gemist in de overheidsbeleidstukken. Vandaar nog een extra analyse van de ruimtelijke context van dit landschap.

Het landschap is een complex systeem. Door vanuit één standpunt deze complexiteit te bekijken, is deze niet te overzien (Vroom, M. in: (Sperling, J.C.W. 2009)). Dat laat bijvoorbeeld de foto op deze pagina zien. Daarom is een selectie van informatie nodig. Belangrijk is hierbij de samenhang van alle elementen niet uit het oog te verliezen.

Een van de definities is dat het landschap 'een interactie tussen de mens en de natuur is. Deze interactie is nauw verbonden met de zichtbare landschapselementen' (Vroom, M. in: (Sperling, J.C.W. 2009))

Zeker in veenweidelandschappen zoals in het Eemland, zijn nagenoeg alle landschapselementen het resultaat van menselijke interactie met de natuur: van de verkaveling, tot de dijken en opgaande beplantingen rond dorpen en boerderijen.

Een landschap is in feite een complex systeem of

'opeenstapeling' van diverse componenten die het landschap en elkaar beïnvloeden (Kerkstra, K; e.a. in (Sperling, J.C.W. 2009)).

Binnen die diverse componenten zijn er drie groepen te onderscheiden (Wassink in (Sperling, J.C.W. 2009)): a-biotische-, biotische- en anthropogene component.

a-biotische of fysische component

Het niet-levende: klimaat, bodem, reliëf en oppervlakte water

biotische component

Het levende m.u.v. de mens: Flora en fauna

anthropogene component

De mens en het landgebruik

Het landschap in zijn totaliteit wordt in deze optiek gezien als het geheel van bovenstaande drie componenten (triplex-model), waarvan de a-biotische factor statisch of laagdynamisch is en de anthropogene factor dynamisch is (Wassink in (Sperling, J.C.W. 2009)).

Dynamiek in het Eemland

Deze gegevens vertalend naar het Eemland rondom Bunschoten, kun je hier spreken van laagdynamische, a-biotische factoren. Immers, het veenweidelandschap is feitelijk al eeuwen hetzelfde, hoewel klimaatveranderingen en de problematiek van de verdroging van het landschap langzaam voor een transformatie kunnen gaan zorgen. Toch blijft de inzet volgens het nationaal beleid: een veenweidegebied met een agrarisch karakter.

Ook de biotische factoren kennen een bepaalde

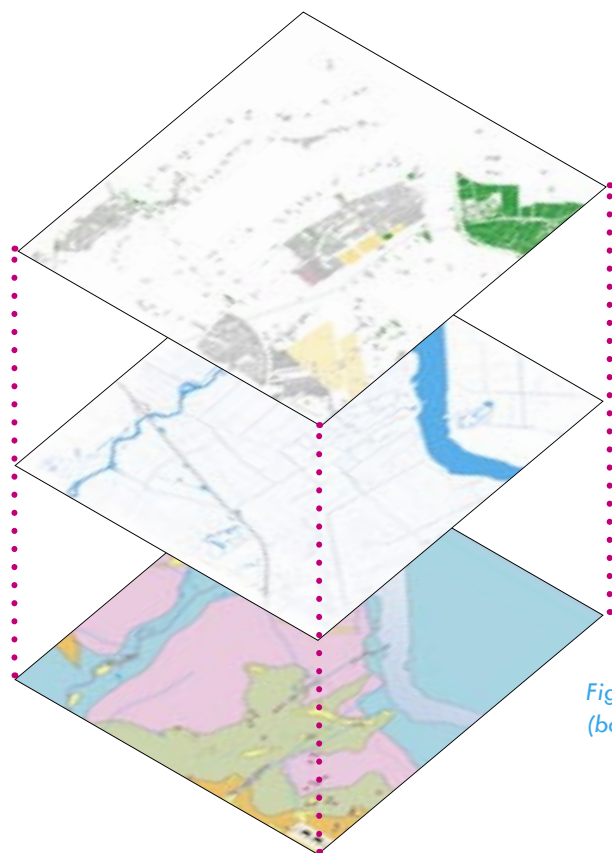

Fig. 4.36 Een foto genomen vanaf een hoger punt geeft direct een beter beeld van de gelaagdheid van het landschap. Zo is op deze foto heel duidelijk te zien dat 'bovenop' de vlakke ondergrond van het veenweidelandschap met haar wegen en water-lopen, er bebouwingsmassa en bosmassa gesitueerd ligt. Wie nog langer kijkt, ziet dat deze bebouwingsmassa nagenoeg altijd vergezeld gaat van een ruimte hoeveelheid (erf)beplanting. Vanuit de literatuurstudie is bekend dat het manifest 'Dorp als Daad' (Habets, a. e.a., 2004) hier nadrukkelijk op wijst: het normaliter in landschappen voorkomende 'tweetaktmengsel' van bebouwing en beplanting. Ontbreekt de beplanting, dan ontstaan niet alleen 'naakte stadsranden', maar roepen deze "vrijwel altijd een onbevredigend of zelfs weerzinwekkend gevoel op", aldus het manifest.

dynamiek in het Eemland en omgeving. Zo zorgen natuurbescherming en natuurontwikkelingsplannen ervoor dat (bijna) verloren natuurwaarden weer terugkomen in het landschap, zoals zeldzame weidevogels en beschermde plantensoorten.

Uiteraard is de anthropogene factor ook in het Eemland de meest dynamische invloedsfactor op het landschap. Uitbreidingen van wegen, woningen en bedrijventerreinen, hoogspanningsleidingen, boerderijlinten en het groeiende recreatief medegebruik, hebben het landschap de afgelopen eeuw ingrijpend van aanzien doen veranderen.

Lagenbenadering

Een andere zienswijze op het landschap gaat uit van een lagenbenadering: hierbij wordt het landschap verdeeld in: de ondergrond (de basis, vorm en reliëf), netwerken (waterstructuren, wegen e.d.) en objecten/massa (dorpen en steden, bossen) (Wassink in (Sperling, J.C.W. 2009)).

In deze optiek wordt het landschap in feite onderverdeeld in ruimtelijke structuren en objecten: twee-dimensionale 'platte' structuren zoals de ondergrond, wegen en waterlopen en drie-dimensionale objecten/massa's zoals beplantingen en bebouwing.

In een veenweidelandschap zoals het gebied rondom Bunschoten, waar de zeer grootse openheid (2D) benadrukt wordt door de opgaande beplantingen (3D) en bebouwing (3D), is de lagenbenadering een goede methode om het landschap ruimtelijk te analyseren en te beschrijven.

Fig. 4.37 objecten/massa

Fig. 4.38 netwerken

Fig. 4.39 ondergrond

Fig. 4.40 Lagenbenadering landschap: objecten/massa (boven), netwerken (midden) en ondergrond (onder).

Fig. 4.41 t/m 4.44

Lagenbenadering_ ondergrond

Het bestaande landschap rondom Bunschoten-Spakenburg kenmerkt zich door een nagenoeg vlak veenweidelandschap, waar verschillende dijken de onderlinge ruimtes onderverdelen.

Op microniveau zijn er kleinere hoogteverschillen in het landschap zichtbaar, die benadrukt worden door de bebouwing op terpen of zandopduikingen (zie geomorfologische kaart aan begin van dit hoofdstuk).

Lagenbenadering_ netwerken (2D)

Op de landschappelijke ondergrond bevinden zich vele netwerken van wegen en waterlopen. Het Eemmeer of Randmeer (voormalige Zuiderzee) en de rivier de Eem zijn natuurlijke waterlopen. Daarnaast zijn er door de mens talloze wateran- gen en wetingen gegraven om het gebied te ontginnen en te ontwateren. De Rijksweg A1 (Amsterdam - Enschede), provinciale wegen en lokale wegen zorgen voor de ontsluiting van het Eemland. Een geometrische landschap ten top.

Lagenbenadering_ massa/volumes (3D)

Op dit schaalniveau zijn de grote opgaande (bos)beplantingen, de hoogspanningsleiding en de bebouwingsoppervlakken van Bunschoten-Spakenburg duidelijk zichtbaar, evenals een gedeelte van het bebouwd oppervlak van Amersfoort en Baarn. Boerderijstraten en -linten in de polder en langs de rivierdijken zijn goed zichtbaar.

De industrie en woninguitbreiding in de gemeente Bunschoten concentreren zich aan de zuid- en oostzijde. Amersfoort Vathorst-Noord en -West zijn ook weergegeven; het toont de 'wespentaille' tussen Amersfoort en Bunschoten in het nationaal landschap Arkemheen-Eemland.

Lagenbenadering_ korrelgrootte bebouwing (3D)

Op dit schaalniveau zijn de korrelgroottes van de verschillende bebouwing in de omgeving goed zichtbaar. Nagenoeg alle overgangen tussen bebouwingsoppervlakten (individueel erf tot woonwijk) worden gekenmerkt door opgaande (robuuste) beplanting.

Deze kaart laat ook duidelijk zien dat de industriecomplexen aan de zuidzijde van Bunschoten totaal niet aansluiten bij de gemiddelde korrelgrootte in dit landschap. Het geeft de spanning weer van de problematiek in de ruimtelijke ordening binnen ons land; ook ten aanzien van het beleid rondom de nationale landschappen.

4.9 Identiteit, structuur en betekenis

Volgens het Rijksdocument 'Mooi Nederland' (Min. I&M, 2011) vormt het begrip identiteit een kernwaarde. "Het uitgangspunt voor een mooi Nederland is een herwaardering en herijking van het begrip identiteit. Identiteit is een kernwaarde in de ontwikkeling van een plek, die veel lagen bevat." (Min. I&M, 2011).

Tegelijkertijd geeft het document ook een centrale opgave mee aan 'het netwerk van mensen dat Mooi Nederland vormgeeft': waarde creëren vanuit het bestaande, vanuit de genius loci.

Een persoon die veel over identiteit en de relatie met ruimtelijke elementen van (stedelijke) landschappen heeft geschreven is de Amerikaanse stedenbouwkundige Kevin Lynch. Hij heeft in zijn boek 'the image of the city' (Lynch, K., 1960) een aantal boeiende dingen geschreven over de identiteit en herkenbaarheid van (stedelijke) landschappen en de manier waarop mensen omgevingen 'lezen', voor henzelf structureren en herkennen.

Juist deze benadering van het landschap, ook in dit afstudeeronderzoek, levert belangrijke informatie op in het kader van 'grip krijgen op' de vormgeving en opbouw van stad-landovergangen. Daarom deze extra verdieping in enkele ruimtelijke karakteristieken van het landschap rondom en in Bunschoten-Spakenburg.

3 componenten

Lynch onderscheidt drie componenten waaruit mensen een beeld van de omgeving samenstellen: identiteit, structuur en betekenis (Lynch, K. in (Sperling, J.C.W. 2009)).

o Identiteit

Wordt aan een element/object toegekend als het te onderscheiden is van andere dingen en herkenbaar is als een eigen entiteit (bijvoorbeeld een opvallende toren in de skyline van een dorp of een bekende rivier of brug).

o Structuur

Een structuur is een ruimtelijk- of herkenbaar patroon in een stad of landschap (een grid-structuur in een grote stad; een dorpslint of het verkavelingspatroon van een veenweidelandschap).

o Betekenis

Betekenis wordt door mensen aan objecten of structuren gegeven op basis van logica of door emotionele betekenis (huis van mijn oma, speelveldje van 'vroeger', historisch laantje etc.)

In dit onderzoek zullen deze componenten steeds gebruikt en benoemd worden in de analyse van de bestaande stad-landovergangen (H5), maar ook in de analyse en verkenning van de nieuwe plannen en het herontwerp (H6).

Wat hiermee al wel duidelijk is geworden, naar aanleiding van de bestudering van het vigerende overheidsbeleid in paragraaf 4.7, is dat dit landschap (Eemland) vooral wordt geroemd om de openheid en het verkavelingspatroon. Echter, één van de opvallendste ruimtelijke karakteristieken, die m.i. onlosmakelijk verbonden is met de identiteit van dit landschap, namelijk de opvallende beplantingen i.c.m. bebouwing, wordt nergens genoemd of vermeld. Zeker als het gaat om nieuwe bouwopgaven in het landelijk gebied, blijft deze notie opvallend afwezig in overheidsdocumenten.

punten

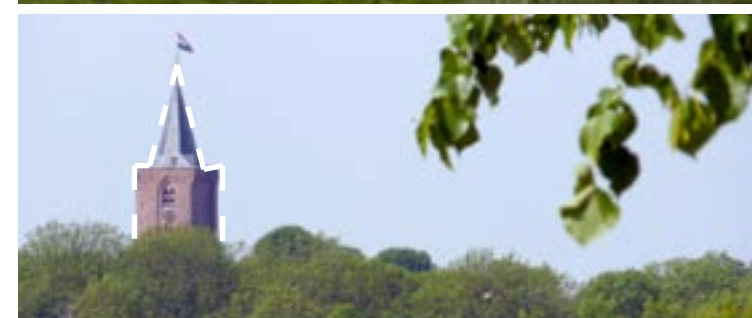
lijnen

vlakken

landmarks

grenzen/randen

Fig. 4.50 (boven) De omgeving van Bunschoten-Spakenburg in het Eemland bestaat 'zwart-wit gezegd' in ruimtelijke zin uit een groot plat vlak van graslanden die doorsneden zijn met (snel)wegen, een rivier, watergangen en weteringen.

Op dat platte vlak zijn vervolgens kleinere en grotere clusters bebouwing gesitueerd, die als kenmerk hebben dat ze op de grens of het raakvlak (edge) met het platte vlak (landschap) beplant zijn met opgaand groen in de vorm van grote bomen. Hierbij hebben deze 'edges' of 3D-randen in dit type landschap, volgens de methode van Kevin Lynch, een herkenbare groene identiteit, die ook mede de identiteit van het totale landschap bepalen.

Fig. 4.45 t/m 4.49 (links) Volgens de methode van Lynch (Lynch, K., 1960) is het landschappelijk beeld te onderscheiden in 5 type elementen: punten, lijnen, vlakken, 'landmarks' en 'edges' (randen). Juist dit laatste element is van groot belang voor de ruimtelijke beleving van dit landschap rondom Bunschoten-Spakenburg.

5 elementen

Daarnaast onderscheidt Kevin Lynch in zijn boek vijf type elementen die van invloed zijn op de waarneming van het (stedelijke) landschap en waaruit de omgeving ruimtelijk is opgebouwd (Lynch, K. in (Sperling, J.C.W. 2009)).

Deze elementen, die Lynch vooral beschrijft vanuit de ruimtelijke analyse van de stad, zijn echter ook opvallend goed bruikbaar in de analyse van het landschap.

o Punten

Samenvallend punt van twee of meer structuren. Op een punt kunnen meerdere identiteiten samenvallen, zoals bij een brug, weg en waterloop samenkomen.

In het Eemland zijn daar talloze van te vinden, zoals kruisingen van wegen en waterlopen (weteringen).

o Lijnen

Hierlangs bewegen mensen zich, zoals wegen, wandelpaden en waterlopen.

o Vlakken

Twee-dimensionale gebieden met een duidelijk karakter/identiteit.

In het Eemland worden deze grootschalige (gras)vlakken begrensd door de bebouwingsoppervlakken van dorpen en steden en door hoger liggende dijklichamen en bosmassa's.

o Landmarks

Herkenbare objecten zoals torens, windmolens die op verre afstand te zien zijn of speciale gebouwen,

bomen e.d. op lager schaalniveau, die dienen als oriëntatie- of herkenningspunt.

In het Eemland rondom Bunschoten zijn dit bijvoorbeeld de windmolens langs het Eemmeer, de kerktorens in de dorpen, of soms een markante, solitaire boom op een opvallende plek.

o Grenzen/Randen

Dit zijn lineaire objecten die twee elementen van elkaar scheiden. Ook transparante elementen (laanbeplanting langs een weg) kunnen als grenzen worden ervaren.

In het Eemland zijn dit bijvoorbeeld de grenzen tussen een bosmassa (vlak) en een grasland (vlak), of tussen het bebouwd oppervlak (rand van de wijk) en het landschap (gras)vlak. Dus ook de grenzen tussen stad (uitbreidingswijk of boerderij) en landschap vallen hieronder.

Grenzen belangrijk element en identiteit

De methode van Kevin Lynch is, een evenals de lagenbenadering, gebaseerd op een ruimtelijke vertaling van de verschillende, zichtbare elementen in het landschap. De methode van Lynch gaat zelfs nog wat uitgebreider in op de verschillende elementen. Door vijf elementen te onderscheiden in het ruimtelijk beeld wordt er een belangrijke element door hem onderkend, die in feite samenvalt met het thema van dit afstudeeronderzoek: de stad-landovergang op de grens van stad en land.

H5 DE BESTAANDE STAD-LANDOVERGANGEN

In dit hoofdstuk worden, volgens de voorgestelde onderzoeksmethode stap 3, de bestaande stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg geanalyseerd. Dit gebeurt vanuit de context van wijk en landschap.

Het doel van dit deelonderzoek is om inzicht te verkrijgen in de opbouw en vormgeving van de bestaande overgan-

gen en op zoek te gaan naar een gezamenlijk identiteit, als deze bestaat.

De uitkomsten van dit onderzoek worden als input en referentiekader meegenomen naar hoofdstuk 6, waar het bestaande ontwerp van de oostflank zal worden verkend.

Zoals de onderzoeksmethodiek al aangeeft (H2), volgt na het theoretisch kader in hoofdstuk 3 en de brede verkenning van de landschappelijke context in hoofdstuk 4 nu een ruimtelijk-visuele verkenning van alle bestaande stad-landovergangen van de diverse uitbreidingswijken, die Bunschoten-Spakenburg in de loop der decennia heeft gekregen. Aan het eind van dit hoofdstuk 5 worden de bestaande stad-landovergangen met elkaar vergeleken en worden de conclusies vervolgens als input meegenomen naar hoofdstuk 6, om hiermee de bestaande planvorming beter te kunnen beoordelen.

5.1 Bestaande stad-landovergangen

Onderzoeksmethodiek

Om een antwoord te krijgen op de gestelde onderzoeksvraag uit hoofdstuk 2 hoe de nieuwe, oostelijke stad-landovergangen (A en B) eruit moeten komen te zien, is het volgens mijn onderzoeksvoorstel nodig om inzicht te verkrijgen in de opbouw en vormgeving van de bestaande stad-landovergangen, om zodoende niet alleen meer kennis en inzicht te verkrijgen, maar ook op zoek te gaan naar een mogelijk 'architectonisch thema' van Bunschoten-Spakenburg. Met andere woorden: bestaat er een gemeenschappelijke deler, of is er een gemeenschappelijke identiteit of structuur te benoemen?

In hoofdstuk 4 is reeds vanuit het omringende landschap een beeld verkregen over het landschap, de kenmerken en elementen die belangrijk zijn. Uit die verkenning blijkt dat één van de belangrijkste kenmerken van het landschap wordt gevormd door de grenzen (edges) van opgaande bebouwing en beplanting, die contrasteren met het open

veenweidelandschap (zie H3.7 en H4.9).

Afbakening en beperkingen onderzoek

Deze aanpak is in dit opzicht mijns inziens niet alleen uniek qua methode. Het feit dat dit afstudeeronderzoek zich concentreert op dit specifieke thema binnen één opgave is ook vrij uniek.

Het onderzoek is vanwege het doel (nieuwe stad-landovergangen direct aan het landschap) beperkt tot bestaande stad-landovergangen die direct aan het open landschap grenzen; uitbreidingen aan een rondweg vallen hierdoor af. Ook worden in het kader van dit onderzoek (uitbreidingswijken) geen overgangen van bedrijventerrein of sportterreinen naar het landschap meegenomen.

5.2 Waarom dit deelonderzoek

Zoals aangegeven in H2 is het, om een goed antwoord te kunnen geven op de gewenste betekenis, identiteit en vormgeving van de toekomstige oostelijke stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg, nodig dat er in dit hoofdstuk een apart onderzoek naar de bestaande stad-landovergangen wordt gedaan. Anderzijds is dit deelonderzoek een van de gestelde doelen van dit onderzoek (H2.5) om veel informatie te verkrijgen over dit nog onderbelichte onderwerp in het vakgebied.

Er wordt hiermee niet alleen een schat aan informatie verkregen door op microniveau de bestaande stad-landovergangen te onderzoeken, maar het vormt hierbij ook een 'waaier' aan mogelijk goede - of 'slechte' stad-landovergangen. Dat is ook voor het debat over de verstedelijking van stads- en dorpsranden, samen met de referentieonderzoeken in H8, van veel waarde.

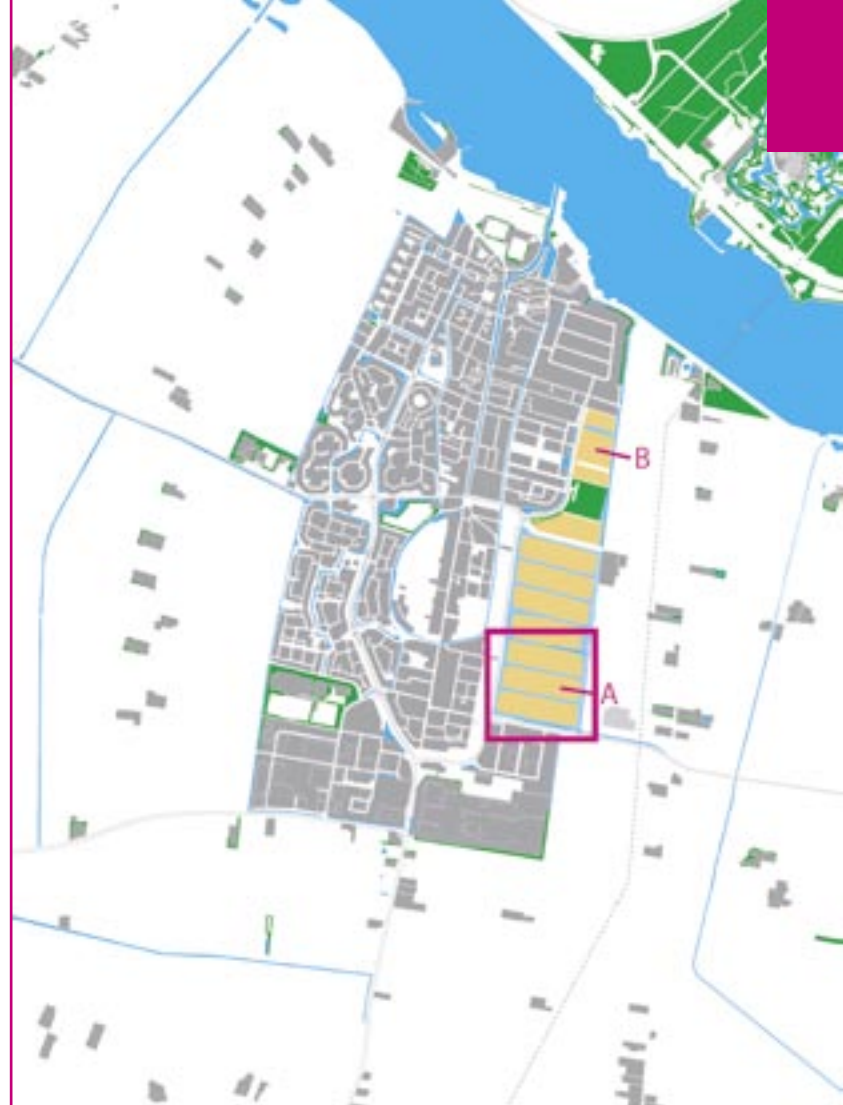
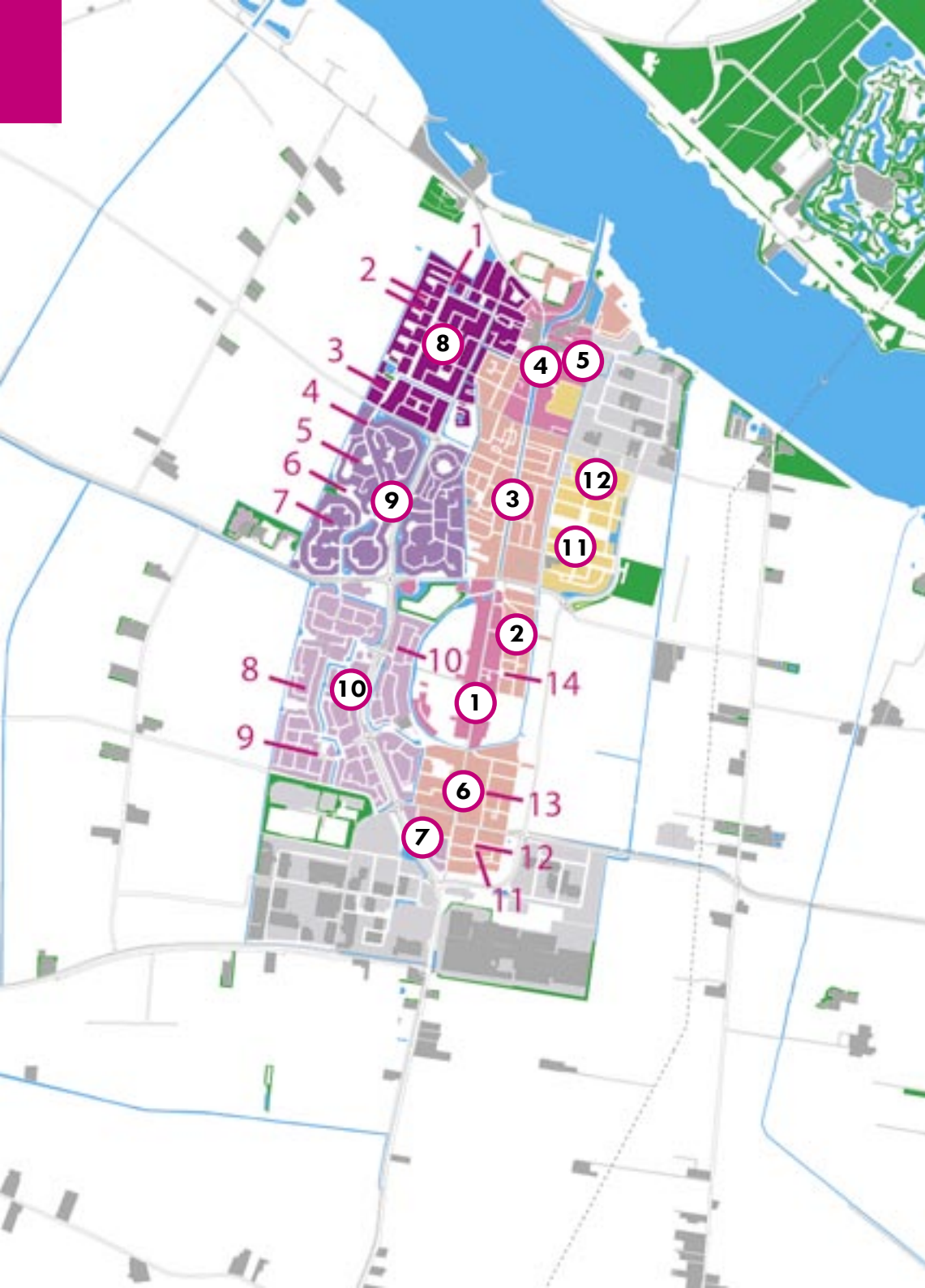

Fig. 5.02 De geplande uitbreidingswijk 'Rengerswetering' aan de oostzijde van Bunschoten-Spakenburg met de twee aangegeven doorsnedes (A en B) uit het stedenbouwkundige masterplan (2007), die mede de aanleiding vormen voor dit afstudeeronderzoek (zie H2).

De omkadering geeft de locatie van het 1e uitgewerkte stedenbouwkundig deelplan 'zuidelijke eilanden' (2008) aan, welke in het volgende hoofdstuk (H6) centraal zal staan.

5.3 Bepaling van de bestaande stad-land-overgangen

De volgende bestaande stad-landovergangen zullen worden geanalyseerd (streepje):

[1-NWN]	pag. 82 t/m 85
[2-NWM]	pag. 86 t/m 91
[3-NWM]	pag. 92 t/m 95
[4-NWZ]	pag. 96 t/m 99
[5-NWZ]	pag. 100 t/m 103
[6-NWZ]	pag. 104 t/m 109
[7-NWZ]	pag. 110 t/m 113
[8-ZWN]	pag. 114 t/m 117
[9-ZWZ]	pag. 118 t/m 119
[10-ZM]	pag. 120 t/m 123
[11-ZM]	pag. 124 t/m 127
[12-ZM]	pag. 124 t/m 127
[13-ZOZ]	pag. 128 t/m 131
[14-ZOZ]	pag. 132 t/m 135

Bestaande uitbreidingswijken: (ronde nummering)

1. Oude kern Bunschoten
2. Oostelijke uitbreiding; na 1950
3. Gebied Ongerweges; 1950-1965 met enkele recentere uitbreidingen.
4. Oude kern Spakenburg
5. Gebied Nieuwe Schans; v.a. 1910
6. Gebied Bunschoten-Zuid; 1960-1970
7. Eemlandia; medio 1990
8. Gebied Broerswetering; 1960-1970
9. Gebied Bikkersvaart; 1970-1980
10. Gebied Blokhuiswetering; 1980-1990
11. Gebied Koenraadswetering; 1990-2004
12. Gebied Zuidwenk-Zuid; 2004 - tot heden e.v.

Fig. 5.03 Bestaande uitbreidingswijken en onderzochte stad-landovergangen weergegeven.

Fig. 5.04

OVERGANG
[1-NWN]

Fig. 5.05 1:100

Stad-landovergang [1-NWN] ligt aan de noordwestzijde van Bunschoten-Spakenburg, in het gebied Broerswetering (1960-1970). Deze eerste kenmerkende stad-landovergang bestaat uit een aantal vrijstaande woningen (type bungalow) die op relatief grote kavels liggen (300- 500 vierkante meter).

De vrijstaande woningen staan met hun voorzijde georiënteerd naar een woonstraatje, welke tevens de ontluiting vormt. Met de achterzijde staan de woningen naar het landschap gericht. De achtertuinen zijn echter relatief ondiep, maar de kavels zijn bovengemiddeld breed (30m).

Fig. 5.06 1:25

De voor- en achtertuinen (doorlopende groene ruimte) worden gekenmerkt door veel opgaand groen in de vorm van solitaire bomen en heesters.

De private kavels worden door middel van een watergang van 5m breed gescheiden van het landschap. Er is geen wandeling langs de rand van de wijk of het landschap mogelijk. Het landschap is op een bepaald punt echter wel toegankelijk gemaakt door een landdam met een duiker. Hierdoor is een deel van het landschap openbaar. Deze speelweide is afgeschermd met een hekwerk van prikkeldraad. Op deze speelweide, zichtbaar aan het gemaaid gras, zijn speeltoestellen geplaatst zoals een klimrek en wat voetbalgoals.

Fig. 5.07 (boven) De stad-landovergang [1NWN] wordt gekenmerkt door een zogenaamd 'tweetaktmengsel' van bebouwing en beplanting, waardoor deze zich voegt in het bestaande landschap: dit type stad-landovergang sluit visueel aan bij de landschappelijke kenmerken van vlakke, open weiden en opgaande groene randen (edges) rondom bebouwing. Het zichtbare groen in de overgang, in de vorm van opgaande beplanting, is zowel privaat groen op de brede woonpercelen, als openbaar groen achter de woningen.

Daarnaast is het kenmerkend dat het landschap wordt 'gedeeld' voor vee (private grond) en een speelweide (openbaar).

Fig. 5.08 (Links) In deze 'hoek' van het landschap komen woningen en beplanting, publiek en privaat landschap op een bijzondere wijze samen.

OVERGANG
[1-NWN]

Fig. 5.09 1:25

De publieke speelweide die niet alleen áán het landelijke gebied grenst, maar erin gelegen is, biedt een interessante combinatie van mens en natuur. De kinderen spelen letterlijk tussen de schapen en de koeien. Dit is een goed voorbeeld van een goede stad-landintegratie.

De 'landelijke' speelplaats is via een openbare groenstructuur gekoppeld aan de wijk, echter een openbare parkeerplaats met hoog opgaand plantsoen vormt een visuele blokkade. Hierdoor wordt het zicht op het landschap weliswaar geblokkeerd, maar het landschap is wel toegankelijk. Anderzijds wordt de parkeerplaats vanuit het landschap gezien wel gemaskeerd met het plantsoen.

Fig. 5.10

Principeopbouw van de overgang [1NWN]. De 'groene poort', een openbaar stuk groen grenzend aan of liggend in het landschap (n.a.v. Neven, K., e.a., 2009), is toegankelijk via een openbare parkeerplaats met beplanting. De kenmerkende groene opbouw van de stad-landovergang wordt, op de parkeerplaats na, geheel gevormd door opgaande beplanting bestaande uit grote, solitaire- bomen en heesters. Deze staan in grote, relatief ondiepe tuinen, die echter wel zeer breed zijn. Hierdoor heeft deze stad-landovergang een zeer groen karakter en zijn bebouwing en beplanting gemengd tot een 'tweetaktmengsel' die in het manifest 'Dorp als Daad' (Habets, A., e.a., 2004) als zeer belangrijk wordt beschouwd.

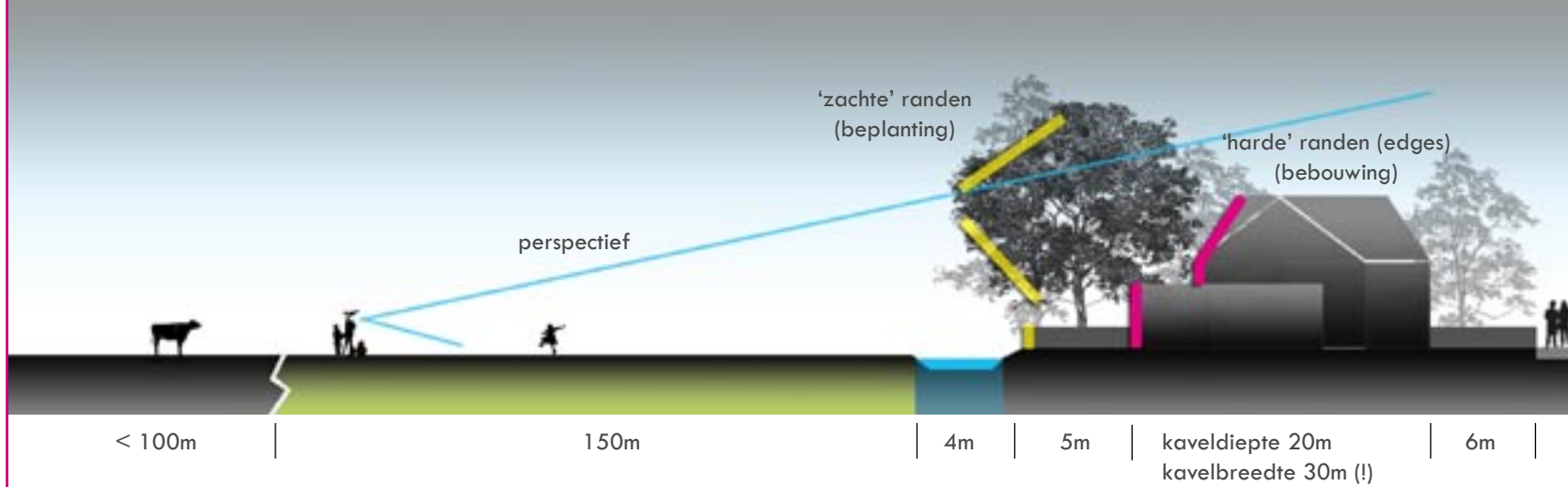

Fig. 5.11 De principedoorsnede laat zien dat er een openbare speelweide in het landschap gelegen is. Dat is opmerkelijk, aangezien het agrarische landschap met vee normaliter ontoegankelijk is. Op deze plaats zijn openbare groene ruimte en 'landschap' gemengd. Het vormt een uniek en prachtig voorbeeld van de mogelijkheden die er op het gebied van de stad-landrelatie te vinden zijn.

De stad-landovergang in dit gedeelte van Bunschoten-Spakenburg is opgebouwd door zeer brede private kavels met vrijstaande woningen (type bungalow). Opmerkelijk is dat de zeer ondiepe achtertuinen -de woningen zijn met hun achterzijde naar het landschap gericht- veel opgaand groen (bomen 1e grootte) bevatten. Dit heeft te maken met de grote breedte (30m) van de kavels, waardoor het opgaande groen niet het uitzicht vanuit de woningen blokkeert. De vele bomen (zowel private bomen in tuinen alsmede openbaar groen achter de eerste rij woningen, maken dat de stad-landovergang uit een mengeling -tweetaktmengsel- van bebouwing en beplanting bestaat. Er is echter geen openbaar voetpad in- of langs de wijkrand. Hierdoor is het landschap alleen toegankelijk als 'statische plek'. Een rondwandeling -met een wisselende, dynamische beleving- is hierdoor niet mogelijk.

Fig. 5.12 Een kenmerkende en kwalitatieve groene stad-landovergang, waarbij zelfs een openbare speelweide in het landschap is verwerkt. Het karakter van privaat en publiek groen is met elkaar verbonden en op elkaar afgestemd.

Fig. 5.13

OVERGANG
[2-NWM]

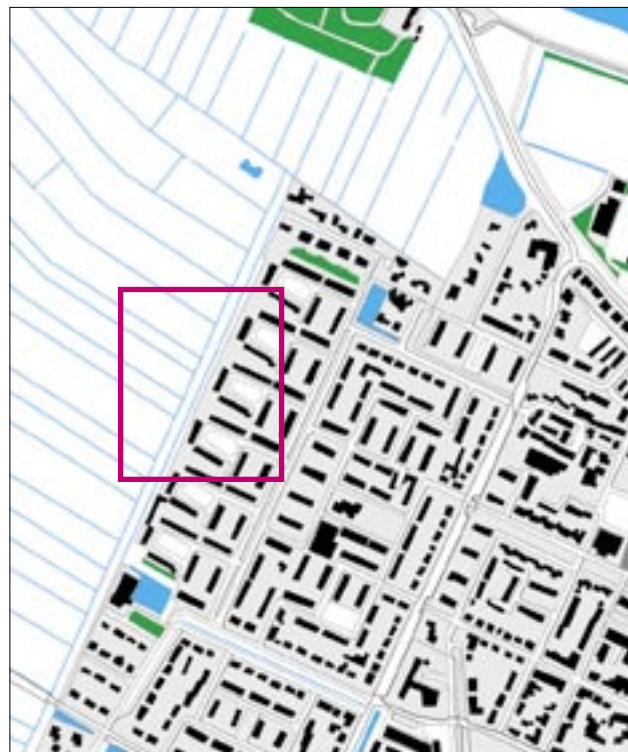

Fig. 5.14 1:100

De stad-landovergang [2-NWM] ligt aan de westrand van Bunschoten-Spakenburg, in het gebied Broerswetering (1960-1970). Kenmerkend is de stempelachtige opzet van dit deel van de wijk, welke in de jaren zestig gebouwd is. Vanuit dit deel van de westrand is een zicht over het open veenweidelandschap mogelijk richting het westelijk gelegen dijkdorp Eemdijk. Het zicht bedraagt meer dan twee kilometer.

De 'confrontatie' tussen het zeer open veenweidelandschap en de strakke contour van de uitbreidingswijk wordt gevormd door een kaarsrechte lijn (type: harde overgang). De strikte, planologische scheiding tussen stad en land is hier

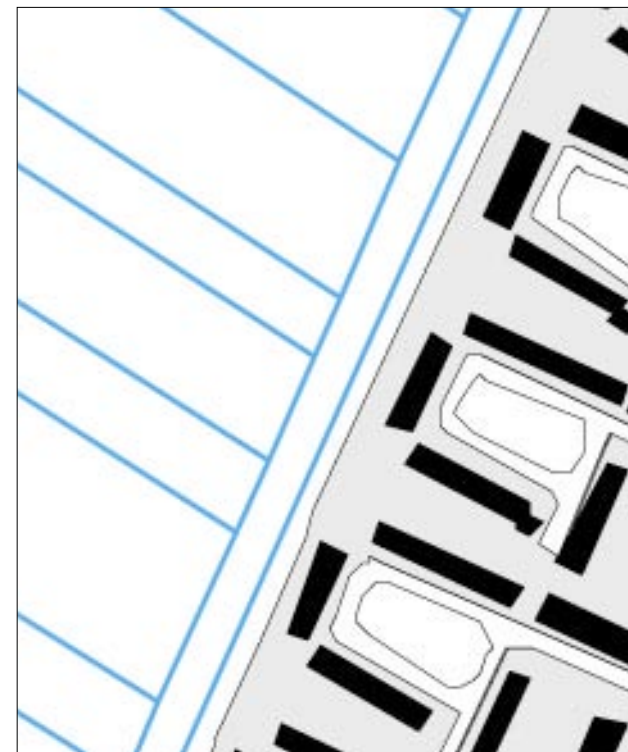

Fig. 5.15 1:25

duidelijk zichtbaar. Anderzijds komen dit soort strakke lijnen terug in de opbouw van het geometrische landschap en de gegraven, kilometers lange weteringen.

De stad-landovergang is opgebouwd uit een repeterend ensemble van een soort woonhoven, gevormd door rijwoningen. De rijwoningen zijn met de voorzijde gericht naar een openbare boomweide. Hieraan worden de woningen ook ontsloten. De achterzijden van de kavels grenzen aan elkaar en zijn gericht naar het aangrenzende landschap. Een kleine achtertuin (70m²) wordt afgesloten met een stenen berging, die de achtergrens van de bebouwing vormt. Een destijds nieuw gegraven keerkade met watergangen begrenst de strokenverkaveling van het landschap.

Fig. 5.16 In de stad-landovergang [2-NWM] is openbaar toegankelijk groen direct zichtbaar en toegankelijk vanuit de woonhoven met rijwoningen.

Deze repeterende 'groene poorten' zijn gelegen naast ondiepe achter- en zijtuinen van rijwoningen. Ook zijn deze openbare stukken groen verbonden met een lineaire, openbare groenstructuur bestaande uit een voetpad, een rij essenbomen en een meter hoge, en brede haag.

Het open weidelandschap en de openbare groenstructuur op de stad-landovergang is goed zichtbaar vanuit de wijk. Daarnaast biedt deze lineaire groenstructuur op de stad-landovergang een wandeling langs het landschap aan, waardoor bewoners het landschap als onderdeel van een 'ommetje' kunnen waarnemen.

Fig. 5.17 (rechts) In de stad-overgang [2-NWM] is openbaar groen direct zichtbaar en toegankelijk vanuit de woonhoven met rijwoningen.

Dit openbaar groen bestaat uit een lineaire groenstructuur op de stad-landovergang, langs de rand van de wijk. Daarmee is de stadsrand hier geheel openbaar. Aan deze lineaire structuur bevinden zich enkele plantsoenen, met sierplantsoen en enkele solitaire bomen. De plantsoenen alsmede de lineaire rij bomen worden van het landschap 'afgeschermd' door een meterhoge haag.

Deze haag maakt dat deze plantsoenen een aparte deelruimte vormen in het zicht richting het open landschap. Het is een ruimte met een menselijke schaal (Motloch, J.L., 2001). De haag werkt als een groene afscheiding, hoewel de ondergrond (gras) hetzelfde is als het omringende landschap. De plantsoenen bieden door hun eenvoud en locatie echter een prachtig 'polderpanorama' over het zeer open veenweidelandschap met een bovengemiddelde menselijke schaal (Motloch, J.L., 2001).

OVERGANG
[2-NWM]

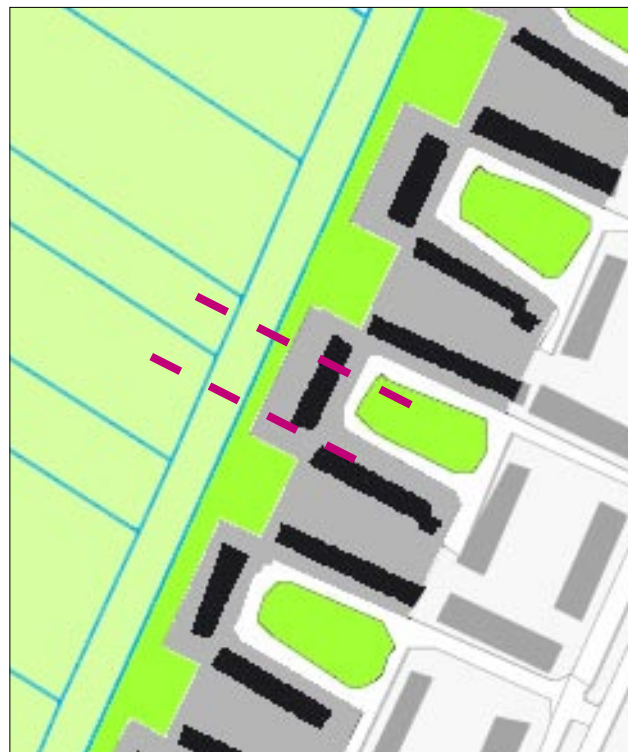

Fig. 5.18 1:25

Parallel aan de wijkrand is in deze stad-landovergang een lineaire groenstructuur gelegen. Deze groenstructuur is openbaar toegankelijk vanuit een hoek van de woonhof en bestaat uit een voetpad welke de bergingen ontsluit, een een meter hoge haag en een regelmatige bomenrij van essen.

Het voetpad wordt aan de andere zijde begrenst door seriëmatig opgetrokken bergingen van het noord-zuidgerichte blok rijwoningen (zie foto's op blz 95).

Aan de kopse kanten van de rijwoningen is de lineaire groenstructuur verbreed en verbonden door een voetpad met de woonhoven. Dit zijn kleine 'plantsoenen' of een soort

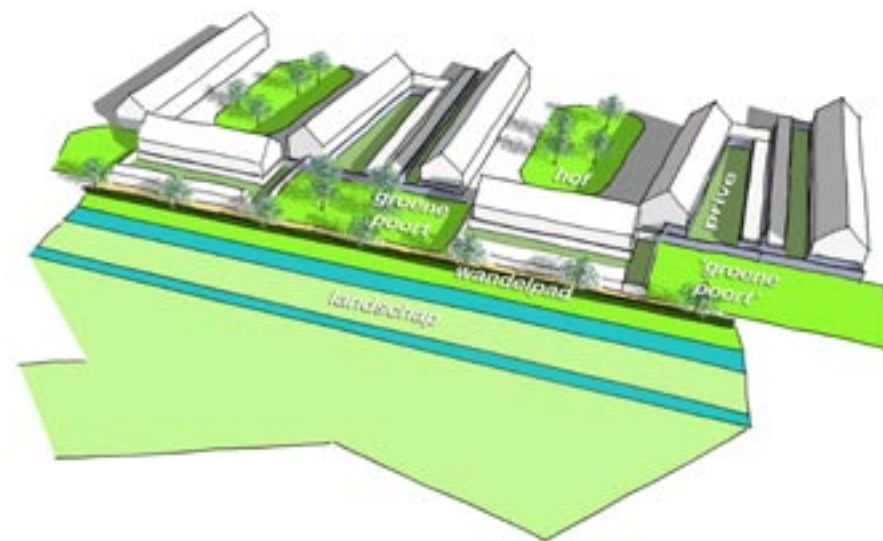

Fig. 5.19

bomenweide. Evenals de lineaire bomenrij aan de rand van de wijk, zijn deze plantsoenen vanuit de woonhoven zichtbaar. Deze bomenrij dient een tweeledig doel: het begeleiden en het aantrekkelijk maken van het doorgaande wandelpad parallel aan de wijkrand en het 'verzachten' van de harde stadsrand, vanuit het landschap bezien.

Vanaf het openbare wandelpad bieden de haag en de bomenrij tussen woonwijk en landschap deels beschutting, maar ook een 'voorgond' of 'frame' voor het zicht op het open veenweidelandschap. Op deze plek wonen aan het landschap betekent ook: genieten van een fraai panorama over 'the low sky' van het Hollandse landschap.

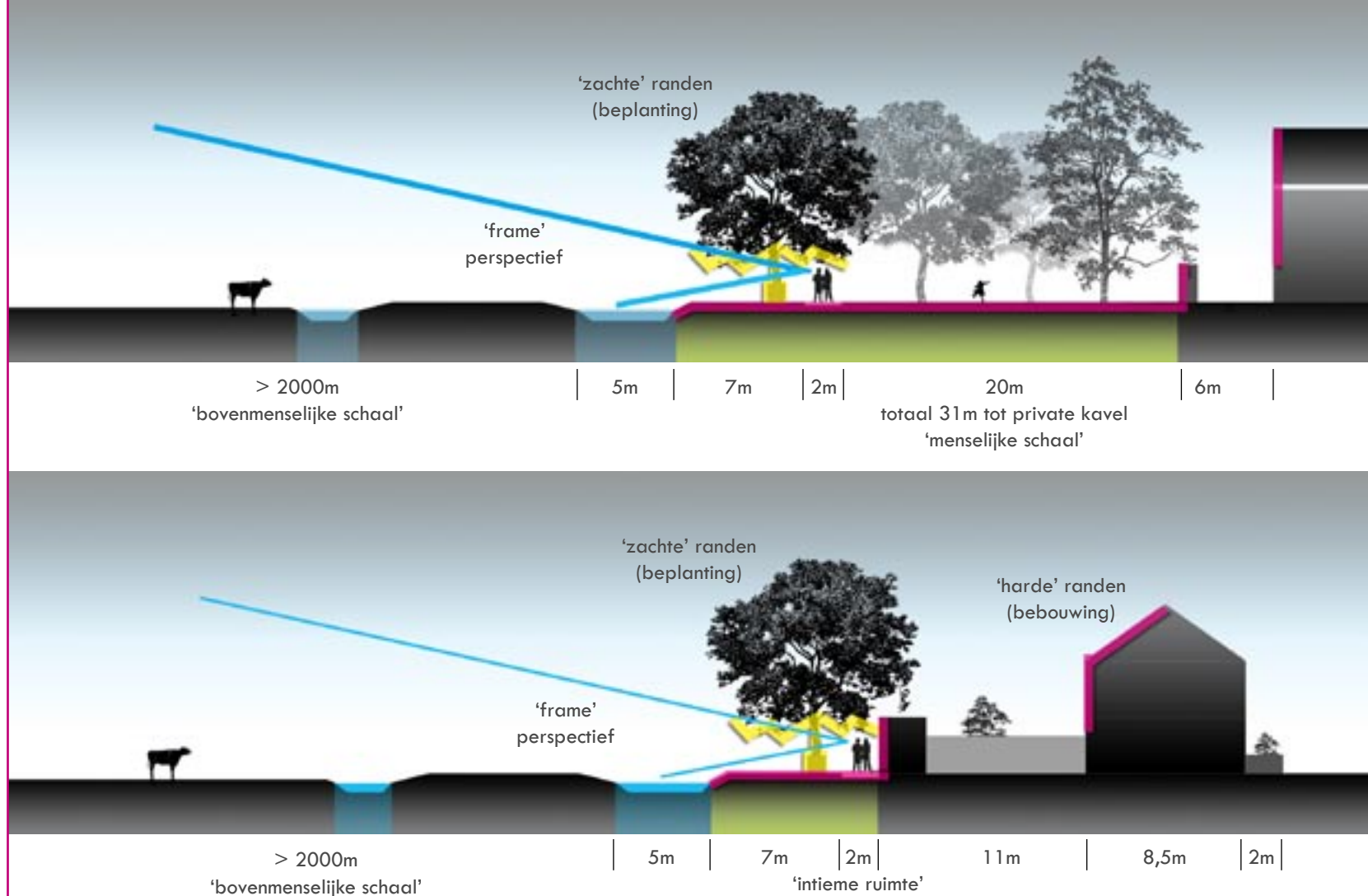

Fig. 5.20 en 5.21 Deze principeddoorsneden van de stad-landovergang [2-NWM] laten zien dat de randen (edges) van deze uitbreidingswijk geheel openbaar toegankelijk zijn en door middel van een voetpad (welke de bergingen ontsluit) met elkaar verbonden zijn. Op die wijze zijn de openbare plantsoenen tussen de woningblokken (boven) verbonden met het doorgaande voetpad in de lineaire groenstructuur (onder). De openbare groenstructuur bestaat uit een beplanting van een lineaire rij essenbomen die, samen met de meter hoge haag, zorgt voor een fraaie en scherpe omkadering (frame) van het perspectief. Ook biedt deze groenstructuur schaduw voor de wandelaar en een aantrekkelijke speelruimte voor kinderen. Gemiddelde breedte openbaar groen is in totaal 9m tot zelfs 31m.

Merk op dat deze 'stadsrand' door de rijwoningen zeer stenig en 'hard' opgebouwd is, vanuit het landschap gezien. De bergingen staan dicht op het landschap en de private kleine tuinen bevatten nauwelijks (opgaande) beplanting. De openbare groenstructuur heeft dus een tweeledige functie: het versterkt de beleving op het landschap vanuit de wijk en tegelijkertijd 'verzacht' het de stad-landovergang en zorgt dat deze aansluit bij de bestaande landschappelijke randen (vergelijk groene randen van boerenerven).

Fig. 5.22 en 5.23 Vanuit het landschap gezien wordt deze stad-landovergang gekenmerkt door een 'tweetaktmengsel' van bebouwing en opgaande beplanting. Hiermee sluit deze bebouwingsrand zich aan bij de landschappelijke eenheid van het vlakke polderlandschap en de beplante randen van boerderijerven en dorpen. De afwisseling van hagen, de bomenrij van essen en de nog hogere beplanting in de kleine plantsoenen zijn zichtbaar en zorgen ook van een verre afstand voor een afwisselende ritmiek van bebouwing en beplanting. Vanuit de slaapkamer mag er dan een weids panorama over het landschap bestaan, toch is de wijk in feite met de achterzijde naar het landschap gericht. Door de ontworpen groenstructuur wordt de wijk 'aangeheeld' aan het landschap. Toegang tot het landschap door middel van klompengpaden zou in de toekomst de stad-landrelatie nog meer kunnen verbeteren.

Fig. 5.24 De lineaire, openbare groenstructuur in de stad-landovergang is minimaal 9m breed en afwisselend tot 31m breed. In dit deel van deze wijk is deze groenstructuur vanuit elke woonhof bereikbaar en biedt deze een fraai kader of 'frame' voor een panorama op het landschap.

Elk van de gebruikte 'ontwerpmiddelen' is hierbij van belang. De haag geeft continuïteit en geborgenheid voor de wandelaar, maar geeft ook een ruimtelijke 'scheiding' tussen het maaiveld van het landschap en van de wijk. De grote bomenrij (essen) versterkt dit effect van geborgenheid, biedt schaduw en een 'bladerdak', maar ook ruimtelijke continuïteit.

Daarnaast geleed de bomenrij de ruimtes van de wijk en het open landschap. Behalve dat de groenstructuur het zicht op de woonwijk 'verzacht', verbindt het daarnaast ook de achterkant van de wijk met het open en 'landschappelijk' kwetsbare veenweidelandschap.

Deze groenstructuur vormt op deze wijze geen zins een soort 'schaamgroen', zoals een hout- of grondwal dat doet. Het zou in de toekomst nog beter kunnen worden, als de wijk en de bebouwing zich met haar voorzijde naar het landschap zou richten. Aan het uitzicht zal het niet liggen!

Fig. 5.25

OVERGANG
[3-NWM]

Fig. 5.26 1:100

De stad-landovergang [3-NWM] ligt aan de westrand van Bunschoten-Spakenburg, in het gebied Broerswetering. Deze uitbreidingswijk is in de jaren 1960-1970 gebouwd. Vanuit de westrand van de wijk is een zicht van meer dan twee kilometer over het open veenweidelandschap mogelijk, richting het westelijk gelegen dijkdorp Eemdijk.

De 'confrontatie' tussen het zeer open veenweidelandschap en de contour van de uitbreidingswijk wordt gevormd door een kaarsrechte lijn (type: harde overgang). De strikte, planologische scheidingsfilosofie tussen stad en land is hierin duidelijk zichtbaar.

De stad-landovergang is op deze locatie opgebouwd uit

Fig. 5.27 1:25

een kerkgebouw met buitenruimte en een serie vrijstaande woningen, die haaks op de stad-landovergang gesitueerd staan.

De woningen zijn met hun voorzijde gericht op een doodlopende ontsluiting en liggen met de achterzijde van de percelen tegen elkaar. Op deze locatie grenzen de woningen met de zijgevel en hun zijtuin aan de stad-landovergang. De zijtuinen zijn door hun opzet ondiep (minder dan 5m). Sommige woningen hebben door hun zijramen 'visueel contact' met het landschap. De stad-landovergang is openbaar toegankelijk en heeft een breedte van 4m en bestaat uit een voetpad en een bomenrij van essen.

Fig. 5.28 en 5.29 Vanuit het landschap gezien is de stad-landovergang opgebouwd met een lineaire bomenrij van essen, die in het talud langs een watergang staan. De watergang maakt deel uit van de nieuwe keerkade, die destijds gecreëerd is voor de aanleg van de uitbreidingswijk. De meterhoge haag is uit de stad-landovergang verdwenen, waardoor de woningen beter zichtbaar zijn en het groene maaiveld van het landschap 'doorloopt' tot aan de private kavels.

De bebouwing bestaat uit afwisselende korrels van vrijstaande woningen, twee onder-een-kapwoningen en hun tuinen (gemiddeld 300m²).

De stad-landovergang is opgebouwd uit een voetpad, direct grenzend aan de private kavels, een bomenrij en een smalle grasberm (talud).

Opvallend is dat de erfafscheidingen in verband met de oriëntatie (zijtuinen) veel minder aanwezig zijn: langs de voortuinen ontbreken ze of zijn ze zeer laag (50cm), aan de achterzijde worden ze gevormd door veelal groene hagen. Een wandeling langs de wijk en het landschap is mogelijk via het voetpad.

OVERGANG [3-NWM]

Fig. 5.30 1:25

Parallel aan de wijkrand en grenzend aan de vrijstaande woningen is een lineaire groenstructuur gelegen. Deze structuur is de continuering van de voorgaande stad-landovergang [2-NWM], maar is smaller geworden: van 9m naar 5m.

De groenstructuur is openbaar toegankelijk vanuit de doodlopende ontsluitingen waaraan de woningen gesitueerd zijn. Naast de woningen bevindt zich een laag kerkgebouw met een klein wateroppervlak aan de rand van de stad-landovergang. Het openbare wandelpad wordt ook langs deze bijzondere 'bebouwingskorrel' voortgezet, waardoor een 'ommetje' langs de wijkrand niet onderbroken wordt.

Fig. 5.31

Het voetpad wordt, in tegenstelling tot overgang [2-NWM] niet begrensd door middel van een meterhoge haag. De andere zijde van het voetpad wordt begrensd door de zijtuinen (gemiddeld 300m²) van de vrijstaande woningen.

De bomenrij van essen dient meerdere doelen: enerzijds het begeleiden van het doorgaande wandelpad parallel aan de wijkrand. Daarbij biedt deze schaduw en een 'bladerdak', waardoor er een aangenaam kader/frame voor een perspectief op het landschap ontstaat. Het zorgt voor een gevoel van geborgenheid tussen de woningen en het landschap in. Anderzijds 'verzachten' deze bomen de 'harde' wijkrand vanuit het landschap bezien.

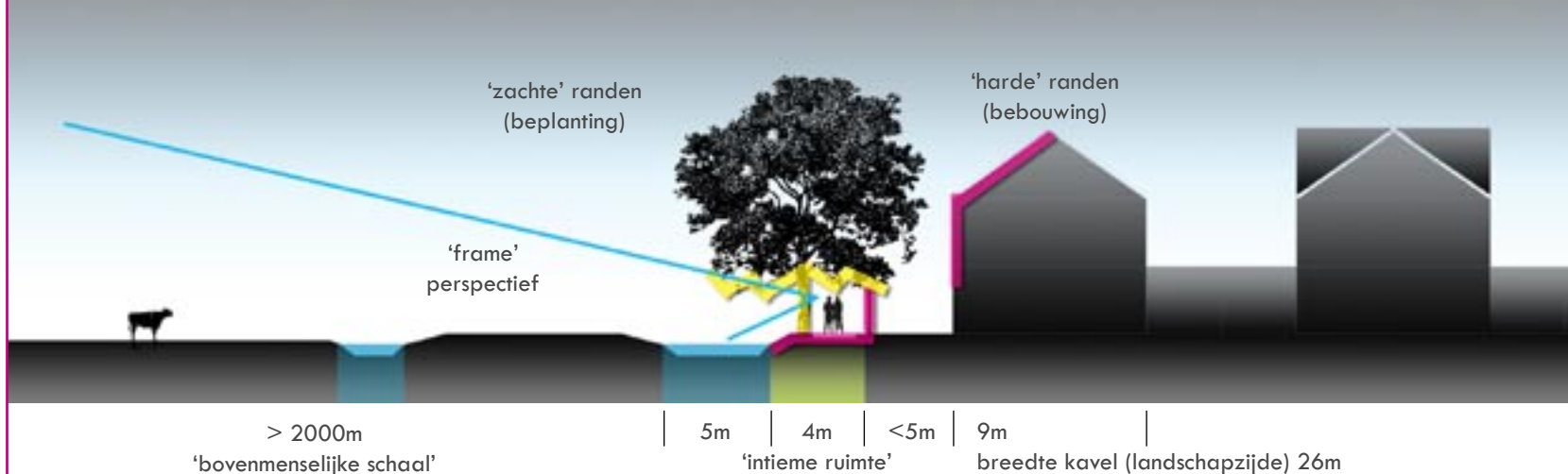

Fig. 5.32 De principedoorsnede laat zien dat er een smalle, openbaar toegankelijke groenstrook is van in totaal 4m breed. De vrijstaande- of twee-onder-een-kap woningen zijn met hun zijtuin richting het landschap gesitueerd. De diepte van de tuin is ongeveer 5m. Vanwege privacy-redenen hebben sommige kavels een hoge (transparante) schutting of haag. Dit levert in sommige gevallen een hard en stenig beeld op. Direct grenzend aan de erfafscheiding ligt een openbaar wandelpad. De groenstructuur van essenbomen (zonder haag) vormt een 'frame' of referentiekader voor de wandelaar en geeft schaduw en beschutting. Door de relatief smalle openbare zone en de aanwezigheid van (harde) erfafscheidingen is deze overgang tussen stad en land echter minimaal van kwaliteit. Het is meer een soort veredelde 'achterom paadje'. Toch maakt dit wandelpad onderdeel uit van een 'ommetje', waardoor deze wel een goede functie vervult. Immers, vanuit de woonwijk is het landschap direct zichtbaar onder de bomenrij. De bomenrij is, hoe minimaal de openbare zone ook is, absoluut van waarde. Aansluitingen op toekomstige klompennpaden in het landschap zou deze structuur echter veel meer gewicht kunnen geven. Toch is dit type stad-landovergang zeer waardevol, vergeleken met stad-landovergangen die niet openbaar toegankelijk zijn en waarbij private percelen de grens vormen.

Fig. 5.33 De lineaire groenstructuur in de stad-landovergang is ruimtelijk smaller geworden, in vergelijking met overgang [2-NWM]. De haagstructuur is verdwenen. De zijtuinen geven door de aanwezige erfafscheidingen het openbaar profiel nog minder ruimte en maken de wandelroute minder groen en 'harder' wat betreft uitstraling. Toch biedt dit wandelpad een fantastisch panorama op dit weidse landschap.

Fig. 5.34

OVERGANG
[4-NWZ]

Fig. 5.35 1:100

De stad-landovergang [4-NWZ] ligt aan de westrand van Bunschoten-Spakenburg, in het gebied Bikkersvaart. Deze uitbreidingswijk is gebouwd in de jaren 1970-1980. Kenmerkend is de woonerf-typologie van deze wijk. Ook honingraat-achtige structuren zijn zichtbaar.

Vanuit de westelijke stad-landovergang is een zicht van meer dan twee kilometer over het open veenweidelandschap mogelijk, richting het westelijk gelegen dijkdorp Eemdijk.

De 'confrontatie' tussen het zeer open veenweidelandschap en de contour van de uitbreidingswijk wordt gevormd door een kaarsrechte lijn (typen: harde overgang / c.q. woonwijk

Fig. 5.36 1:25

met groene dooradering). De strikte, planologische scheidingsfilosofie tussen stad en land is hier duidelijk zichtbaar.

De stad-landovergang is op deze locatie opgebouwd uit een serie vrijstaande woningen. Deze woningen zijn met hun achterzijde (achtertuin; >600m²) gericht op het landschap. De percelen grenzen direct aan het landschap (watergang). Er is op deze locatie geen openbaar toegankelijk wandelpad; de stad-landovergang is dus ontoegankelijk. De diepte van dit bebouwingsoppervlak is twee percelen diep van west naar oost. Ten oosten hiervan is een ontsluitingsweg met dubbele bomenrij gesitueerd.

Fig. 5.37 en 5.38 De stad-landovergang [4-NWZ] is opgebouwd uit vrijstaande woningen die met de percelen direct aan het open veenweidelandschap gesitueerd zijn. Hierdoor is er tussen het landschap en de private woningkavels geen openbare groenstructuur mogelijk. Het opgaande groen wat zichtbaar is vanuit het landschap, wordt gevormd door privaat groen van solitaire bomen. Op de achtergrond zijn de toppen van een bomenlaan langs een ontsluitingsweg zichtbaar (onder).

In het verlengde van deze stad-landovergang, is de continue en lineaire bomenrij van essen zichtbaar, die toegepast is in de overgangen [2-NWM] en [3-NWM]. Hoewel dit stukje stad-landovergang (6 percelen; 150m) relatief niet veel lengte heeft, is het beeld meer stenig en hard, doordat er relatief weinig opgaand privaat groen aanwezig is in de tuinen. Wel zichtbaar is dat de bomen vooral naast de woningen staan, waardoor het uitzicht niet belemmerd wordt. Een doorgaand klompenpad op de keerkade zou een 'ommetje' in de westelijke wijken nog veel betere doen ontsluiten.

OVERGANG
[4-NWZ]

Fig. 5.39 1:25

In dit type stad-landovergang zijn de vrijstaande woningen met hun brede kavels direct aan het veenweidelandschap gesitueerd. De doorgaande, continue groenstructuur tussen de woningen en het landschap is hier over een lengte van 6 percelen (zo'n 150m) onderbroken.

Het landschap is vanachter deze vrijstaande woningen niet direct zichtbaar en -bereikbaar. Hierdoor ligt het landschap, vanaf deze ontsluitingsweg in de wijk twee percelen 'ver weg', terwijl het feitelijk vlakbij is. Bewoners zullen hier dus de grotere ontsluitingsweg (asfalt) richting het westelijk gelegen Eemdijk moeten gebruiken om het landschap van dichtbij te bekijken (of om een fraai panorama te zien).

Fig. 5.40

Het groen in dit deel van de stad-landovergang wordt vertegenwoordigd door privaat groen op de brede (25m) percelen van de vrijstaande woningen. Indien de kavels vrijwel geheel bezet zijn door de voetprint van de woning (ondiep perceel), blijft er geen ruimte in de tuin meer over voor opgaand groen in de vorm van bomen. Daar is in verband met benodigde kroonruimte en toetreding van zonlicht in huis geen plaats voor. Dit heeft uiteraard gevolgen voor het aanzien van de wijkrand vanuit de omgeving en dus ook voor het landschap. Deze wordt als gevolg hierdoor minder groen en daardoor steniger en 'harder'. Het tweetaktmengsel van bebouwing en bomen verliest 'groen' en bevat daardoor, percentueel gezien, meer 'rood'.

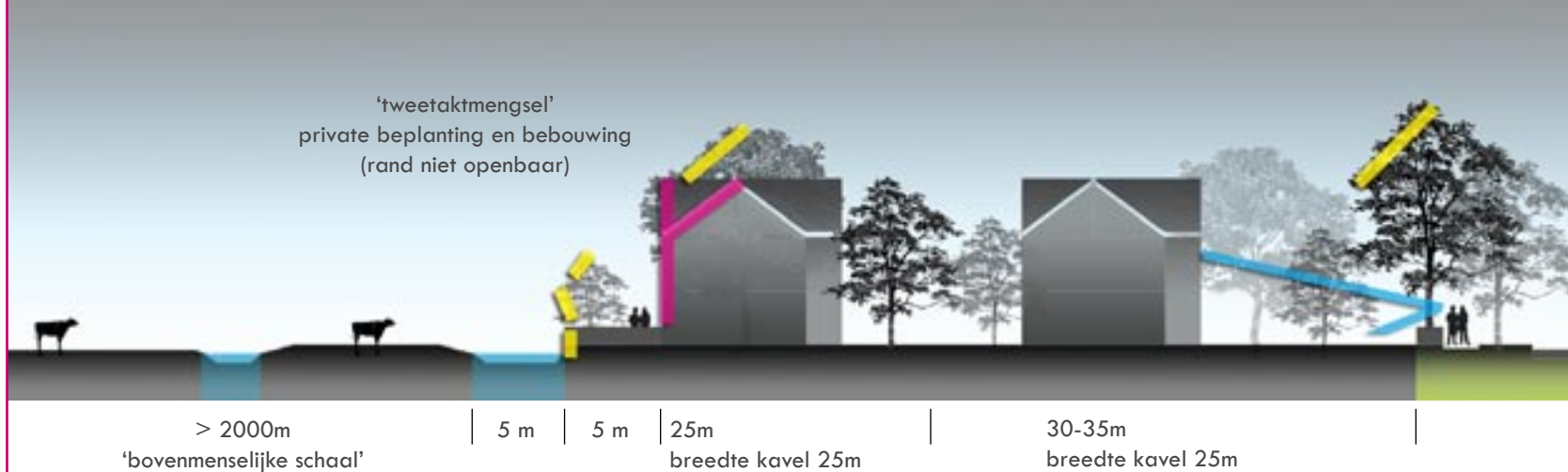

Fig. 5.41 De principeddoorsnede laat zien dat er geen openbare (groen)structuur op de overgang van stad naar land bestaat. Hierdoor vervult dit type stad-landovergang geen openbare functie voor de bewoner/wandelaar. Alleen de woningen welke direct aan het landschap gesitueerd zijn, genieten van het uitzicht op deze plek. De vrijstaande woningen c.q. bungalows hebben ondiepe achtertuinen. Dit maakt dat er geen of nauwelijks opgaand groen tussen de bebouwing en het open landschap kan staan, waardoor de bebouwing zich, vanuit het landschap gezien, duidelijk aftekent tegen de achtergrond van de wijk. De kavels hebben echter een breedte welke groter is dan de breedte van de woning. Hierdoor is het mogelijk om grote bomen te laten groeien welke niet het uitzicht vanuit de woning belemmeren. Door het relatief grote oppervlak van de private kavels is er wel veel opgaand groen aanwezig en soms achter de vooraanstaande woningen zichtbaar. Daarnaast is dit stukje van de wijk maar twee kavels 'diep' vanuit het landschap gezien. Hierdoor vormt de openbare groenstructuur achter de twee kavels een soort groen achtergronddecor. De samenstelling van woningen en opgaand groen vormt in deze situatie hierdoor wel een 'tweetaktmengsel' van bomen en bebouwing. Doordat een openbare wandelroute ontbreekt, is het landschap voor de andere bewoners in feite 'visueel onbereikbaar'.

Fig. 5.42 De in voorgaande overgangen aanwezige, openbare groenstructuur aan de rand van de wijk, loopt bij dit gedeelte van de wijkrand 'dood'. Hier grenzen de private percelen direct aan het open landschap. Een kort klompenpad op de keerkade (waar de schapen lopen) zal een 'ommetje' langs de westelijke bebouwingsranden van Bunschoten-Spakenburg aaneenschakelen, waardoor een interessante wandelroute ontstaat met voldoende afwisseling.

Fig. 5.43

OVERGANG
[5-NWZ]

Fig. 5.44 1:100

De stad-landovergang [5-NWZ] ligt aan de westrand van Bunschoten-Spakenburg, in het gebied Bikkersvaart. Deze uitbreidingswijk is gebouwd in de jaren 1970-1980. Kenmerkend is de woonerf-typologie van deze wijk. Ook honingraat-achtige structuren zijn zichtbaar.

Vanuit de westelijke stad-landovergang is een zicht van meer dan twee kilometer over het open veenweidelandschap mogelijk, richting het westelijk gelegen dijkdorp Eemdijk.

De 'confrontatie' tussen het zeer open veenweidelandschap en de contour van de uitbreidingswijk wordt gevormd door een kaarsrechte lijn (typen: harde overgang / c.q. woonwijk

Fig. 5.45 1:25

met groene dooradering). De strikte, planologische scheidingsfilosofie tussen stad en land is hier duidelijk zichtbaar.

De stad-landovergang is gelegen ten noorden van een buurtpark welke vanuit de rand van het landschap de woonwijk inpikt. De overgang is op deze locatie opgebouwd uit een serie vrijstaande woningen die met de kavelgrens 9m tot 20m vanuit het landschap (watergang) gesitueerd zijn. Deze vrijstaande woningen zijn met hun achtertuin gericht naar het landschap en met hun voorzijde naar de doorgaande ontsluitingsstraat ten oosten van de percelen. De percelen hebben een oppervlakte van <500m², waarvan de achtertuin een diepte heeft van 6m tot 10m.

Fig. 5.46 en 5.47 Op deze locatie is tussen de percelen van de vrijstaande woningen en het landschap een vrij brede (9 tot 20m) openbare groenstructuur gesitueerd.

De opgaande groenstructuur wordt gevormd door bomen van de 1e grootte (es en populier) en opgaand plantsoen wat tegen de erfgronden van de percelen gelegen is. Hierdoor vormt de opgaande groenstructuur een ruimtelijke, groene barriere of buffer tussen de private percelen en de openbare wandelstrook langs het landschap. De wandelaar loopt zodoende 'in dezelfde ruimte' als het landschap.

OVERGANG
[5-NWZ]

Fig. 5.48 1:25

De vrijstaande woningen zijn met hun percelen richting het veenweidelandschap gesitueerd. Er is echter een brede (9 tot 20m) groenstrook gelegen met variërende breedte tussen het landschap en de private percelen.

Het opgaande groen in dit deel van de stadsrand wordt vertegenwoordigd door privaat groen op de percelen van de vrijstaande woningen en door de openbare groenstructuur. De groenstructuur wordt gevormd door een voetpad wat vrijwel direct aan het landschap (watergang en kade) grenst. Oostelijk van dit voetpad ligt een plantsoen van heesters direct aan het pad. Op sommige delen wordt de openbare groenzone verbreed en wijken de private percelen een meter of elf oostwaarts. Een lineaire rij bomen

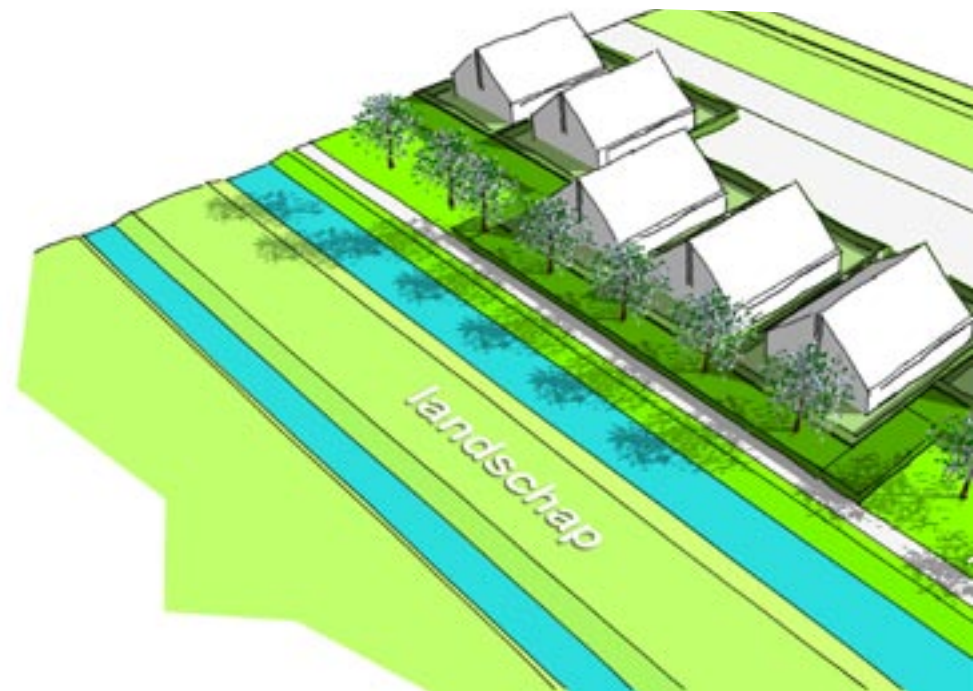

Fig. 5.49

van de 1e grootte (es en iep) zijn op regelmatige afstand geplant. Ook kleinere boomsoorten komen voor.

De groenstructuur dient een tweeledig doel: enerzijds vormt het een groene, opgaande barriere of -buffer tussen het openbare pad en de privekavels. Anderzijds vormt het een groen onderdeel van het 'tweetaktmengsel' van bebouwing en groen in de stadsrand. De groene buffer heeft als opvallend effect dat de erfafscheidingen laag blijven en nauwelijks opvallen. Dat veraangenaamt de kwaliteit van het openbare wandelpad. Doordat de groenstructuur 'achter' de wandelaar ligt, loopt je ruimtelijk gezien in het weidse landschap; de bomen vormen geen frame, maar wel een beschutting.

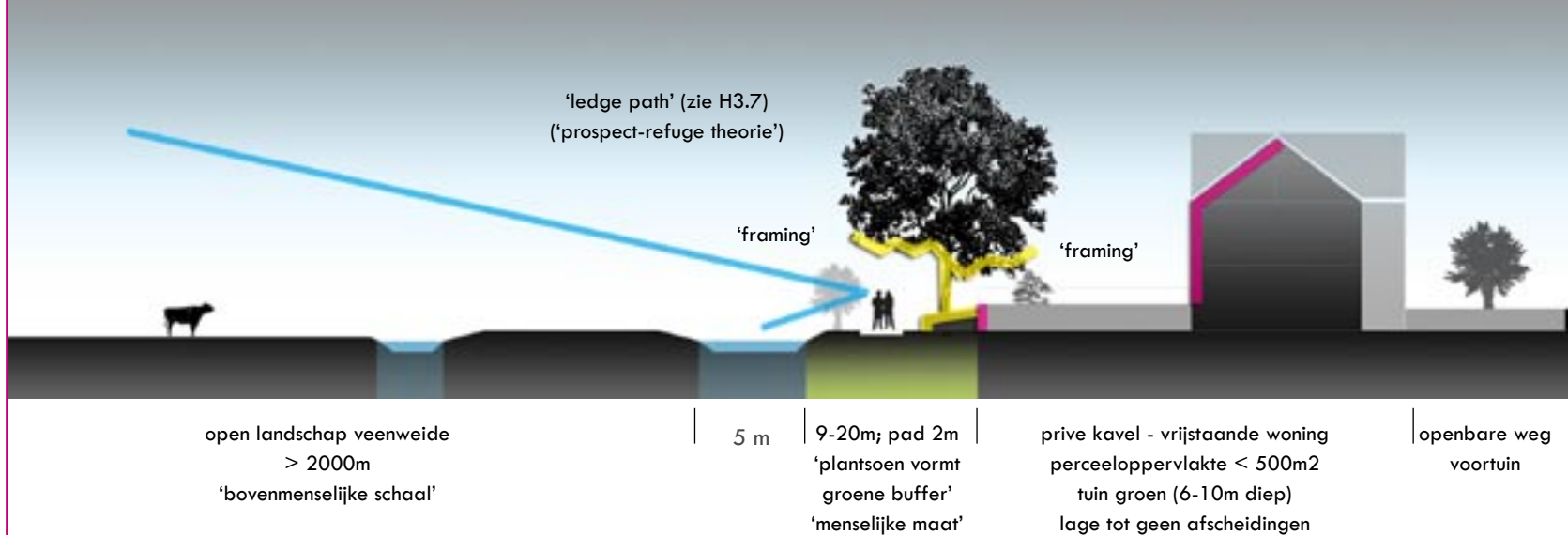

Fig. 5.50 De principedoorsnede laat zien dat er een 9m tot zelfs 20m brede, openbare groenstrook gesitueerd is tussen de private kavels en het agrarische landschap. Deze openbare zone is ingedeeld met een wandelpad en een plantsoen met afwisselend en versprongen grote bomen. Het bijzondere effect van het ruim een meter hoge plantsoen is, dat een buffer vormt tussen het openbare wandelpad en de private kavels, dat de erfafscheidingen hierdoor laag blijven of zelfs wegvallen achter dit plantsoen. Op die wijze lijken de woningen los in het groen te staan, dit wordt versterkt door de wisselende rooilijnen van de woningen. In tegenstelling tot voorgaande stad-landovergangen staat de opgaande groenstructuur niet tussen de wandelaar en het landschap in, maar tussen de wandelaar en de woonwijk. Hierdoor is de beleving van het weidse landschap op een andere manier bijzonder, doordat de weidse ruimte doorloopt tot aan de opgaande groenstructuur, wat in feite de ruimtelijke grens (edge) vormt met het vlakke landschap. Door de afwisselende opbouw van de diverse stad-landovergangen tot nu toe, ontstaat een bijzondere reeks van ontmoetingen met het landschap, die in een groot 'ommetje' aan elkaar geregen kunnen worden.

Fig. 5.51 Ruimtelijk gezien 'loopt het landschap (maaienveld) door tot aan de opgaande groenstructuur. Hierdoor loopt de wandelaar in dezelfde ruimte als het landschap. De opgaande groenstructuur deelt de private kavels in, in de ruimte achter de bomen. Dit vormt een belangrijke 'ruimtelijke werking' van groen. Anderzijds geeft het groen in de stad-landovergang een 'beschuttende werking' en geeft deze een gevoel van geborgenheid in zo'n weids landschap (zie H3.7)

Fig. 5.52

OVERGANG
[6-NWZ]

Fig. 5.53 1:100

De stad-landovergang [6-NWZ] ligt aan de westrand van Bunschoten-Spakenburg, in het gebied Bikkersvaart wat in de jaren 1970-1980 gebouwd is. Kenmerkende structuren van woonerven zijn zichtbaar, evenals een soort honingraten-opzet.

De overgang [6-NWZ] is een bijzondere stad-landovergang omdat het een buurtpark betreft. Vanuit de rand van dit buurtpark is een zicht van meer dan twee kilometer over het open veenweidelandschap mogelijk, richting het westelijk gelegen dijkdorp Eemdijk.

Het buurtpark dringt vanaf het landschap zo'n 250m enigzins draaiend de woonwijk binnen, tot aan een buurtontslui-

Fig. 5.54 1:50

tingsweg. De breedte van het buurtpark is gemiddeld een kleine 50m breed.

Het is opvallend dat alle woningen met de achterkanten van de percelen naar het buurtpark gericht zijn. De achterziden van de percelen, schuurtjes en schuttingen, zijn daarom weer afgeplant met een robuust plantsoen, zodat het park groene randen heeft.

Ruimtelijk gezien wordt het buurtpark door een forse bomen-groep afgesloten van het weidse landschap. Toch versterkt deze bomenweide het contrast tussen het open landschap en het buurtpark enorm: de beleving van het landschap is hierdoor nog groter.

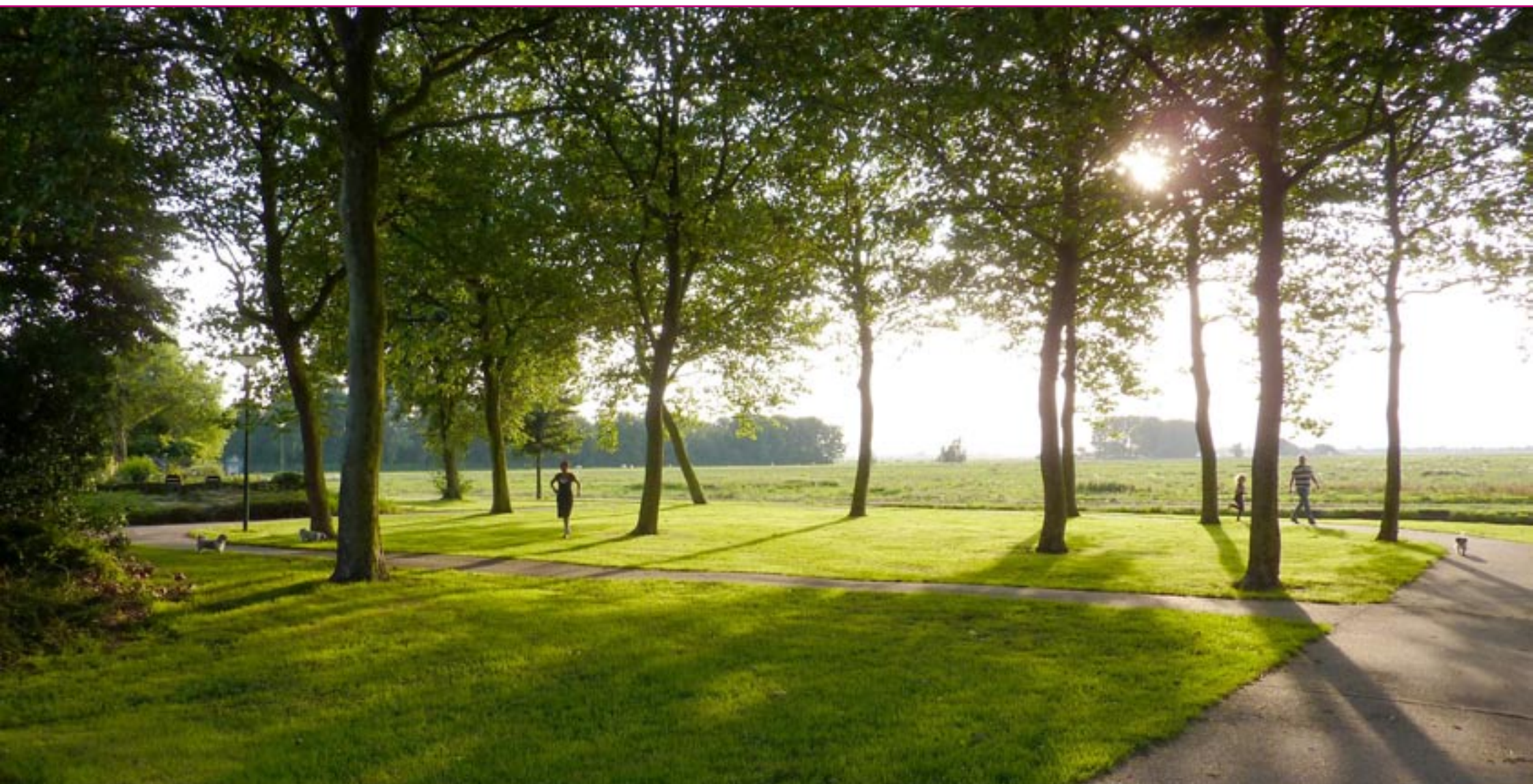
Fig. 5.55 en 5.56 De toegang naar het buurtpark en de stad-landovergang vanuit het oosten (ontsluitingsweg) gezien. De toegang tot het buurtpark ligt verscholen om de hoek. Door het vele openbare plantsoen aan de achterzijden van de privekavels is het beeld van de entree erg groen. Bebouwing is hierdoor nauwelijks zichtbaar, evenals het landschap, wat in een traditionele jaren '70 wijk wel meer voorkomt.

De stad-landovergang en het weidse landschap van het Eemland is vanuit deze entree dus niet te zien. Pas gaandeweg het buurtpark wordt er een zicht op het open landschap mogelijk. De beloning is echter van buitengewone schoonheid.

Fig. 5.60 en 5.61 Het buurtpark eindigt richting het landschap in een weids uitzicht over het Eemland. De boomgroepen geven een bijzonder fraai kader en vormen een fantastische voorgrond voor het uitzicht op het vlakke veenweidelandschap.

STAD-LANDOVERGANG

Fig. 5.56

OVERGANG
[6-NWZ]

Fig. 5.57 1:25

De stad-landovergang [6-NWZ] heeft aan de noordwestelijke en de zuidwestelijke zijde 'groene uitlopers' die de stad-landovergangen [5-NWZ] en [7-NWZ] betreffen.

In feite is overgang [6-NWZ] geen echte stad-landovergang zoals de andere, omdat het een gedeelte betreft waaraan geen directe bebouwing gekoppeld is. Toch is juist de opbouw van de groene ruimte van het buurtpark en de wisselwerking met het landschap bijzonder interessant en van buitengewone schoonheid.

De groene dooradering loopt door in de groenstructuur van de wijk, zoals in jaren '70 wijken normaliter het geval is. Wel is te zien dat niet al het groen verbonden is met elkaar. Er zijn veel geïsoleerde plekken in de wijk, die op zichzelf gericht zijn. Daarom is het opmerkelijk dat de 'vooraankondiging' van het buurtpark zich nauwelijks onderscheidt van de geïsoleerde groene plekken, bijvoorbeeld door een zichtlijn naar het landschap.

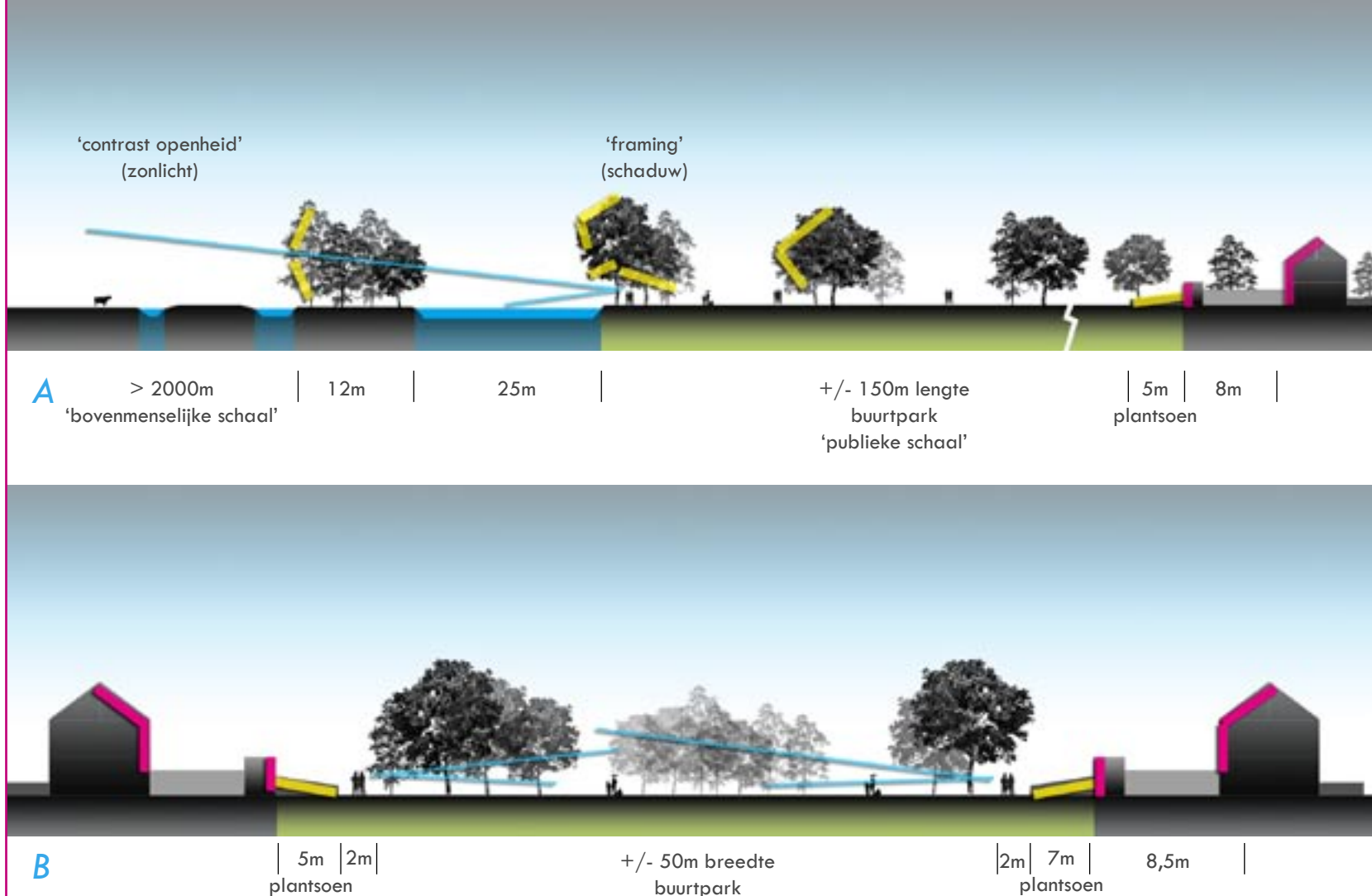

Fig. 5.58 en 5.59 De principedoorssneden laten zien dat het buurtpark bestaat uit een langerekte bomenweide, die op de grens met het landschap op een bijzondere manier vormgegeven is. De keerkade met het watersysteem van het landschap is hier plaatselijk verbreed, zodat het water, wat een wezenlijk onderdeel is van het veenweidelandschap, hier het park 'ingetrokken' wordt. Het gevolg is dat de toegankelijke rand van het park, in vergelijking met de andere stad-landovergangen, een kleine 40m oostwaarts opgeschoven wordt.

Nu lijkt dat vreemd, alsof de barriere met het landschap vergroot wordt qua afstand, maar niets is minder waar. De foto's op de volgende pagina's laten de eenvoudige schoonheid zien van dit buurtpark in contrast met het open veenweidelandschap van het Eemland.

Fig. 5.62

OVERGANG
[7-NWZ]

Fig. 5.63 1:100

De stad-landovergang [7-NWZ] ligt aan de westrand van Bunschoten-Spakenburg, in het gebied Bikkersvaart wat gebouwd is in de jaren 1970-1980. Vanaf deze stad-landovergang is een zicht van meer dan twee kilometer over het open veenweidelandschap mogelijk, richting het westelijk gelegen dijkdorp Eemdijk.

De 'confrontatie' tussen het zeer open veenweidelandschap en de contour van het bebouwingsoppervlak wordt gevormd door een kaarsrechte lijn. Deze lijn wordt gevormd door de keerkade, zoals ook bij de vorige overgangen het geval is. De overgang is gelegen ten zuiden van het buurtpark welke vanuit het landschap de woonwijk insteekt.

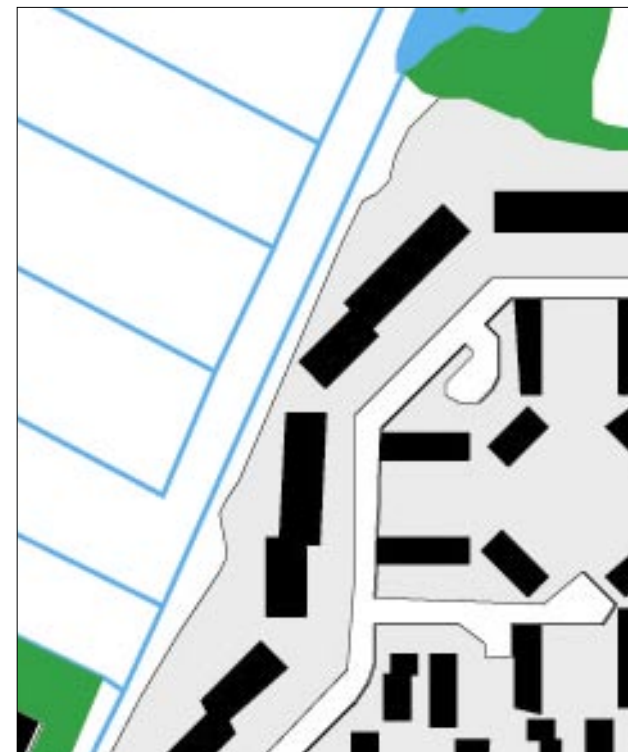

Fig. 5.64 1:25

Op de schaal van deze jaren '70 wijk gezien is het een overgang van 'woonbuurten met groene dooradering' (buurtpark). Echter, op de schaal van deze stad-landovergangen kun je constateren dat het gaat over de categorie 'harde overgang' (zie H4).

De stad-landovergang is op deze locatie opgebouwd uit een serie rijwoningen die geschakeld aan een woonerf gesitueerd zijn. Deze rijwoningen zijn met hun achterzijde gericht op het landschap en met hun voorzijde naar de ontsluitingsstraat van het woonerf. De openbare groenstructuur is in vergelijking met de vorige overgang [5-NWZ] versmald tot 4,5m en dat heeft niet alleen gevolg voor de kwaliteit van deze zone, maar ook voor het landschap.

Fig. 5.65 en 5.66 De overgang tussen stad en landschap kenmerkt zich op deze locatie door een minimale breedte van een openbare, groene ruimte. Wat opvalt is de vooral 'harde' erf-afscheidings van de rijwoningen, bestaande uit tuinhuisjes en (houten) schuttingen, enkele hagen daargelaten. Er is nauwelijks openbaar groen aanwezig in de vorm van opgaande boomstructuren of plantsoen.

De toegangen vanuit dit deel van de woonwijk kenmerken zich door een verbreding in de groene zone (foto linksonder). Het beeld wordt echter vooral gedomineerd door de bebouwing en de erfafscheidingen.

Behalve dat deze kwaliteit van de ontmoeting met het landschap minimaal is, is het gevolg voor het landschap ook groot.

OVERGANG
[7-NWZ]

Fig. 5.67 1:50

Gelet op de opbouw van de stad-landovergang zien we het volgende: de rijwoningen zijn met de achterzijden van de percelen richting het veenweidelandschap gesitueerd. Er is een smalle (4,5m) groenstrook gelegen tussen het landschap en de private percelen.

Opgaand groen in de vorm van grote bomen wordt in dit deel van de stadsrand eigenlijk nauwelijks vertegenwoordigd door privaat groen op de percelen noch door de openbare groenstructuur. Dat is opvallend, omdat de achtertuinten een grote diepte bezitten. De breedte van de kavel zal hier ongetwijfeld invloed op hebben, omdat bewoners het zicht niet willen laten blokkeren door grote bomen.

De openbare groenstructuur wordt enkel gevormd door een

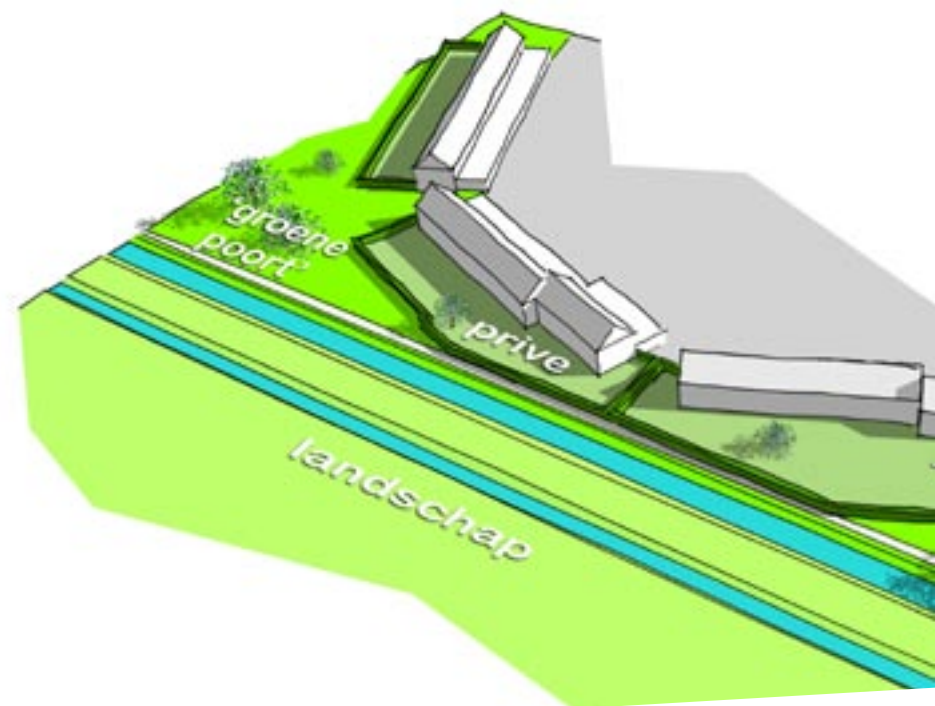

Fig. 5.68

voetpad wat vrijwel direct aan het landschap grenst. Oostelijk van dit voetpad zijn direct de private percelen gelegen met een diepte van 10-20m. De percelen wordt veelal afgescheiden met een houten erfafscheiding of soms een haag. Op sommige delen wordt de openbare groenzone wat verbreed en wijken de private percelen een meter of vijf oostwaarts. Daar zitten ook de toegangen naar de wijk, maar deze komen in dit geval uit op een parkeerplaats. Dat laat zien dat deze rand niet echt op recreatie is gericht. Het aanzien vanuit het landschap is een vrij stenig en 'hard' beeld, waarbij weinig opgaand groen in combinatie met bebouwing aanwezig is.

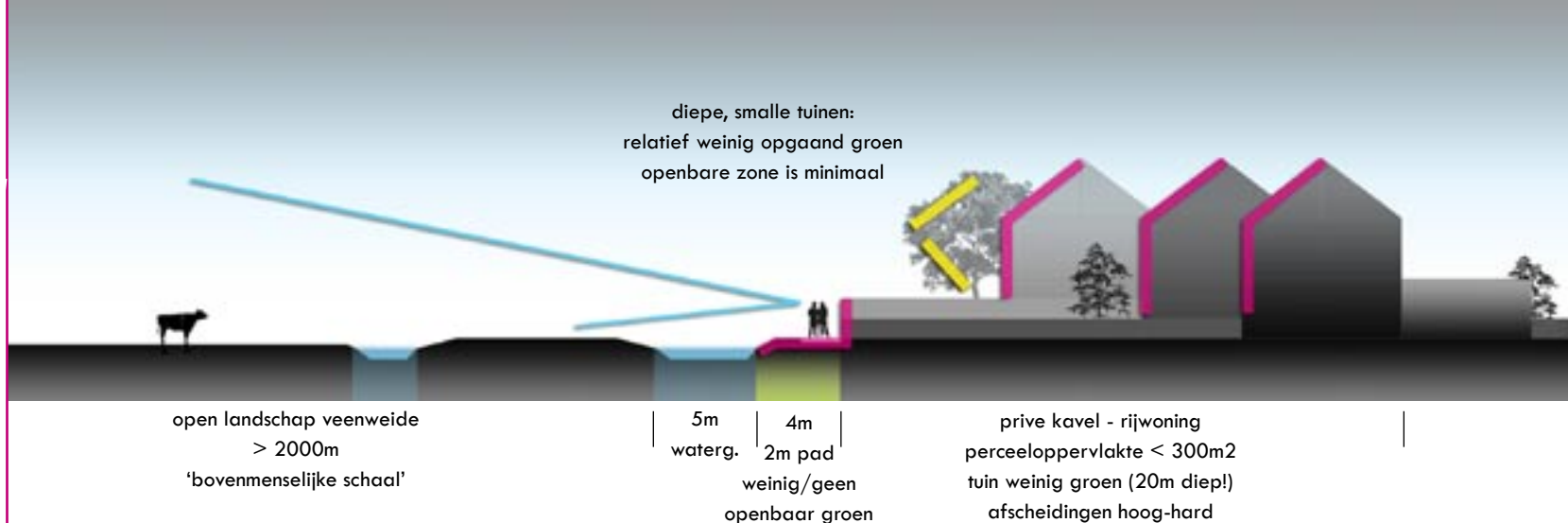

Fig. 5.69 De principeddoorsnede laat zien dat in dit gedeelte van de wijk de stad-landovergang niet de ruimtelijke kwaliteit bezit, in vergelijking met de voorgaande overgangen. Hoewel de stad-landovergang openbaar toegankelijk is, lijkt het meer een noodzakelijk 'achterom' paadje. Het feit dat de toegangen naar deze zone moeilijk vindbaar zijn en ook via een openbare parkeerplaats lopen, onderstrepen dit. De zone valt weliswaar in de categorie 'intieme ruimte', maar is bijna 'onplezierig'.

Uiteraard is het een meerwaarde dat het voorgaande buurtpark ook in deze wijk ligt, waardoor bewoners een aangename ontmoeting kunnen hebben met het agrarische landschap. Toch is het jammer dat dit onderdeel van een mogelijk 'ommetje' zo weinig kwaliteit bezit: geen groen wat zorgt voor framing; weinig kwaliteit in erfafscheidingen en een zeer krappe breedte van de openbare zone. Het onderstreept dat alleen openbare toegang nog te weinig is.

Fig. 5.70 en 5.71 Het aanzien van dit deel van de stadsrand wordt vooral gedomineerd door de bebouwing. Openbaar groen is niet of nauwelijks in de overgang aanwezig. De toegang tot de stadsrand wordt gevormd door een smalle doorgang tussen twee private percelen vanaf een openbare parkeerplaats in de wijk. Het laat in feite zien dat recreëren vooral op het groen in de wijk is gericht.

Fig. 5.72

OVERGANG
[8-ZWN]

Fig. 5.73 1:100

De overgang [8-ZWN] ligt aan de westrand van Bunschoten-Spakenburg, in het gebied Blokhuiswetering uit de jaren 1980-1990. Hierbij is een zicht vanaf deze stad-landovergang van meer dan twee kilometer over het open veenweidelandschap mogelijk, richting het dijkdorp Eemdijk.

Vergeleken met de voorgaande woonwijk uit de jaren '70, is deze woonwijk wat meer rechtlijnig, al komen ook hier nog zogenaamde woonerven voor, echter niet meer in de typische honingraat-achtige structuren.

De 'confrontatie' tussen het zeer open veenweidelandschap en de contour van deze wijk wordt ook hier gevormd door een kaarsrechte lijn. Wel is zichtbaar dat het landschap op

Fig. 5.74 1:25

een paar plekken de wijk 'indringt'. De pagina hiernaast toont foto's van de middelste 'inprikker'. De zuidelijke 'inprikker' is een lange, continue groenzone die doorloopt tot aan de lineaire, noord-zuid gerichte waterstructuur in de wijk.

De stad-landovergang bestaat hier uit een redelijk continue groene zone, waarbij vrijstaande woningen met hun achterzijde naar het landschap gericht zijn. Voor de rest valt op dat de wijk vooral rijwoningen bezit.

Aan de zuidzijde wordt de wijk begrensd door sportvelden, die ook omgeven zijn door een robuuste groene zone van struweel en essenbomen.

Fig. 5.75 en 5.76 In het onderzoek 'Wonen aan de rand van het landschap' (Neven, K., e.a., 2009; zie H3.4) wordt het concept van zogenaamde 'groene poorten' behandeld. Dit zijn volgens de onderzoekers plekken van groene openbare ruimte met een hoge kwaliteit aan de rand van het landschap.

Deze locatie aan de westrand van Bunschoten is bijvoorbeeld ook zo'n plek, net als het voorgaande buurtpark [6-NWZ]. Vanuit de woonwijk loopt deze openbare groenstructuur via singels en een buurt speelparkje naar een 'ontmoeting' met het landschap. Doordat dit buurtgroen gekoppeld is aan de doorgaande groene zone langs de stad-landovergangen, ligt deze niet geïsoleerd. Hierdoor kunnen bewoners deze 'groene poorten' gebruiken als bijzondere plekken in hun 'ommetje' langs de wijktrand.

Behalve de openbare speelweiden, worden de 'ontmoetingen met het landschap' ook verbijzonderd door even de 'essentie': water en weide, de openbare zone in te trekken. Kleine 'juwelen' van grote schoonheid. Een stoel en een goed boek; en op de achtergrond een fantastisch polderpanorama. En dat om de hoek!

OVERGANG
[8-ZWN]

Fig. 5.77 1:25

Duidelijk te zien is dat de groenstructuur in deze stad-land-overgang wat meer continue is en gelijkmatig. Een speelveldje in het wijkgroen sluit aan op deze groenstructuur aan de rand van de wijk en legt de verbinding met de groene singels in de wijk.

De vrijstaande woningen zijn met de achterzijden van de percelen richting het veenweidelandschap gesitueerd. Er is een 8m brede, openbaar toegankelijke groenstrook gelegen tussen het landschap en de private percelen. Opgaand groen in de vorm van grote bomen wordt in dit deel van de stadsrand vertegenwoordigd door een regelmatige rij essenbomen.

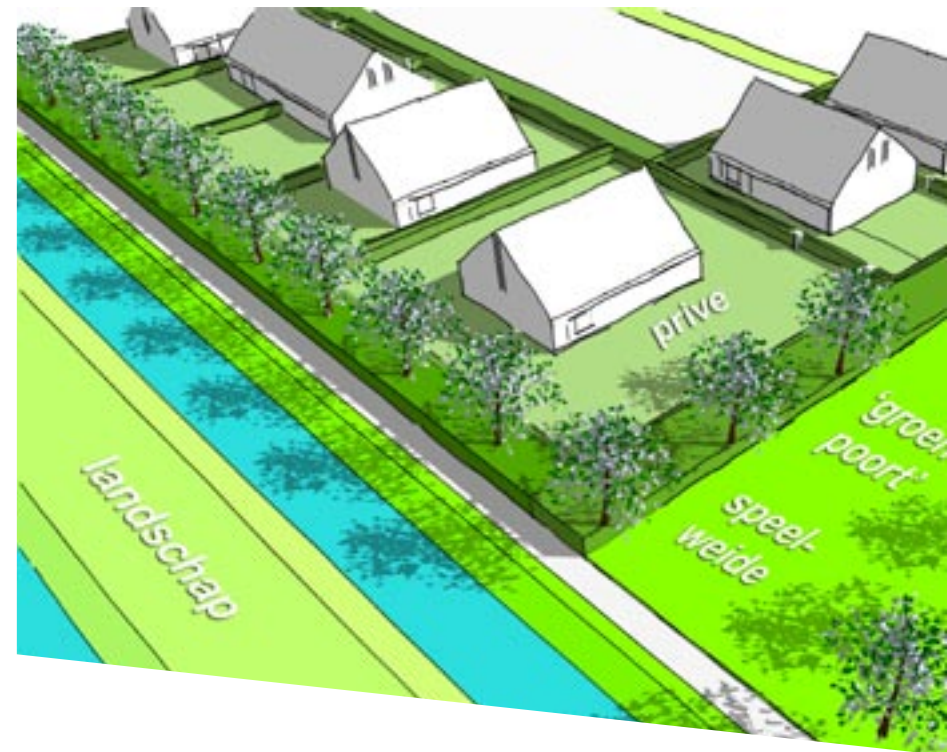

Fig. 5.78

Grote bomen in de private tuinen komen niet of nauwelijks voor, en houdt ongetwijfeld verband met de openbare rij bomen die direct aan de private percelen grenst. De openbare groenstructuur wordt verder gevormd door plantsoen van opgaande heesters, waarin de lineaire rij bomen staat. Deze doet tevens dienst als 'groene buffer' tussen het openbare voetpad en de private percelen.

Het aanzien vanuit het landschap is een regelmatig beeld van vrijstaande woningen met een rij bomen. Doordat de groenstructuur tussen de wijk en het landschap gesitueerd is (vergelijkbaar bij overgang 4-NWZ), loopt de wandelaar in dezelfde 'ruimte' als het landschap, hoewel deze natuurlijk door de keerkade niet toegankelijk is.

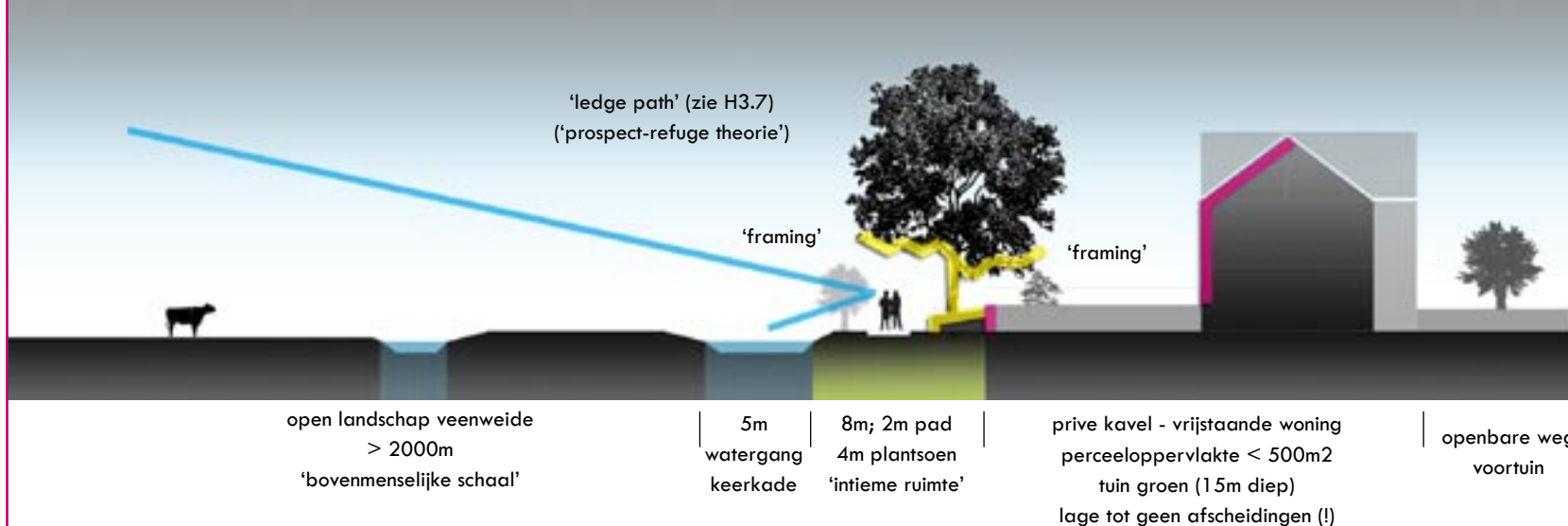

Fig. 5.79 De principeddoorsnede laat zien dat de openbare groenstructuur van zo’n 8m breed een concrete groene buffer vormt tussen de uitbreidingswijk en het open, nationaal landschap Arkemheen-Eemland. Het is echter geenszins ‘schaamgroen’ en ook geen ‘groen om voor te schamen’. Sterker nog, deze openbaar toegankelijke groenzone zou je kunnen vergelijken met de ‘prospect-refuge’ theorie van Appleton (1929). Deze structuur geeft de wandelaar een gevoel van geborgenheid, terwijl deze het gevoel heeft in het open weidelandschap te lopen. Er is een weids uitzicht, terwijl het bladerdak van de bomen zorgt voor schaduw.

Anderzijds zorgt de groenstructuur voor een verzachting van de wijkrand, en zorgt ervoor dat de verhouding van bebouwing en beplanting een ‘tweetaktmengsel’ vormt, wat volgens de onderzoekers van het manifest ‘Dorp als Daad’ (2004) een ‘formule’ is van (dorps)randen in het landelijk gebied. Een ander punt is dat de wijkrand (‘edge’ volgens analogie van Kevin Lynch) nu meedoet in het spel van bebouwing en beplanting, zoals we deze ook zien in de boerderijerven op de achtergrond en de oude dorpslinten. Dat laatste aspect is van wezenlijk belang.

Fig. 5.80 De wandelaar kan de openbare groenstructuur benutten als ‘ommetje’ om het agrarische landschap te zien en te ervaren. Door de ruimtewerking van de opgaande groenstructuur loopt de wandelaar in dezelfde ruimte als het landschap. De robuuste groenstructuur geeft het gevoel even ‘uit de wijk’ te zijn, in vergelijking met overgang [7-NWZ], waar de bebouwing dominant is.

Fig. 5.81

OVERGANG
[9-ZWZ]

Fig. 5.82 1:100

Hoewel deze overgang net als het buurtpark [6-NWZ] geen echte stad-landovergang is zoals de andere, vormt deze wel een belangrijke groene verbindingszone van deze wijk naar het landschap. Vandaar dat deze ook hier meegenomen is in de analyse.

Duidelijk te zien is dat deze groene verbindingszone, van zo'n 20m breed, de groenstructuur van de wijk in een rechte lijn van zo'n 250m verbindt met de rand van het landschap. In tegenstelling tot de jaren '70 wijk is het landschap, hoewel in de verte, in een oogopslag zichtbaar. Dit komt ook doordat de lineaire groenstructuur in de stad-landovergang duidelijk zichtbaar is vanuit deze verbindingszone.

Fig. 5.83 1:50

Deze groene verbindingszone legt een relatie tussen het groen in de wijk (groene singels) en het landschap. Enerzijds liggen rijwoningen met hun achtertuinen naar deze verbindingszone. Hier is dan ook een plantsoen tegenaan geplant, iets wat we vaker tegen komen als oplossing tegen achterzijden van private kavels.

Aan de zuidzijde van deze verbindingszone komen woonerven haaks op deze groenzone uit. Hierdoor is deze zijde wat meer stenig en hard.

Wel is duidelijk te zien dat de groenstructuren in deze wijk met elkaar verbonden zijn, ook aan de rand van het landschap. Dat is van een wezenlijk meerwaarde.

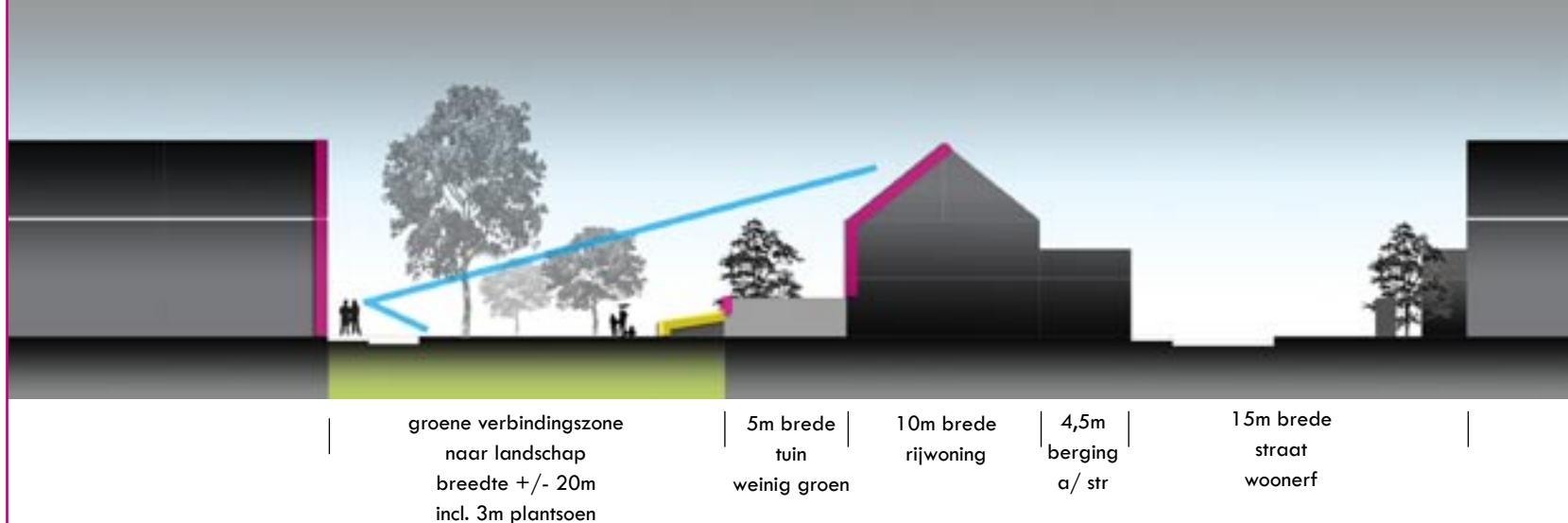

Fig. 5.84 De principedoorsnede laat de verbindingszone zien die er loopt vanaf de singelstructuur tot aan de rand van het landschap. In de dwarsdoorsnede is te zien dat er een ongeveer 20m brede groene zone is, waarin ook enkele speeltoestellen gesitueerd zijn.

Fig. 5.85 Hoewel de verbindingszone wel een groene kwaliteit bezit, en er vele toegangen zijn naar deze zone, is het jammer dat de zuidzijde erg hard en stenig is omdat de rijwoningen hier met de zijkant naar deze zone staan.

Wel is en blijft de kwaliteit van deze groene zones dat ze allen met elkaar in verbinding staan. Een looproute naar het landschap eindigt niet in een geïsoleerd punt, maar is het begin van een veelal fraaie langswandeling langs het polderlandschap. Als mogelijk in de toekomst ook hier klompenpaden in het agrarisch landschap worden aangelegd, dan wordt de stad-landrelatie nog meer verbeterd.

Fig.5.86 De foto's laten de opbouw en groene kwaliteit zien van deze verbindingszone tussen woonwijk en landschap. Zo'n 250m dringt deze zone vanaf het landschap de woonwijk in.

Fig. 5.87

OVERGANG
[10-ZM]

Fig. 5.88 1:100

Tussen de jaren 1980 en 1990 is het gebied Blokhuiswetering gebouwd, aan de westzijde van de historische stadsweide rondom de oude dorpsstraat van Bunschoten. Duide-lijk herkenbaar is de eironde structuur van het voormalige vestingstadje, wat altijd een dorp is gebleven.

Voordat de uitbreidingswijk Blokhuiswetering gebouwd werd, lag deze oude kern van Bunschoten als een stil relict van een oud vestingstadje in het open veenweidelandschap. De westelijke, voormalige vestinggracht grensde direct aan het landschap. De ronde 'keerkade', aan de buitenzijde van de gracht, was vóór de bouw van de uitbreidingswijk al beplant met een dubbele rij essenbomen, waardoor de ruimtelijke, eivormige structuur duidelijk zichtbaar was en

Fig. 5.89 1:25

de stadsweide ruimtelijk met diffuus groen begrensd was. Feitelijk fungeerde deze structuur als eerste toegankelijke stad-landovergang.

Pas met de uitbreidingswijken van de vorige eeuw veranderde dit. De ooit daarvoor bedoelde uitbreidingsruimte binnen de gracht transformeerde tot stadsweide. Aan de oostzijde van het oude dorpslint werd een uitbreidingswijkje binnen de oude ringgracht gebouwd, tegen het lint aan. Aan de westzijde bleef de stadsweide onbebouwd.

Vrijstaande woningen staan hier met hun voorzijde naar de voormalige gracht gericht. Een smalle ontsluitingsweg met een dubbele rij essenbomen ontsluit de woningen. Ook deze historische structuur is aangeplant met essenbomen.

Fig. 5.90 en 5.91 Zicht van-
af de westelijke, voormalige
stadsgracht van het oude ves-
tingstadje Bunschoten. Over
de brug is de oude stadsweide
zichtbaar met op de achter-
grond de oude dorpstraat van
Bunschoten met de kerk.
De stadsweide is middels een
fiets-/wandelpad verbonden
met het oude lint.

Deze voormalige gracht en
weg vormde vroeger, voor de
bouw van de uitbreidingswijk
Blokhuyswetering, de keerkade
met het open veenweideland-
schap. Op oude foto's is te zien
dat deze keerkade al beplant
was met bomen.

Ook nu is een dubbele rij es-
senbomen te vinden, die ener-
zijds aan het steile talud aan
het water staan en anderzijds
in particuliere tuinen staan. De
voormalige gracht en oude
stadsweide krijgen hierdoor
een robuust groen frame, wat
goed te zien is vanaf de kerk-
toren (foto onder).

De bomenrij geeft een ruim-
telijke voorgrond aan het pa-
norama op het oude lint. Dit
wordt ook nog eens benadrukt
door de schaduwwerking van
de laanbomen (zie H3.7).

OVERGANG
[10-ZM]

Fig. 5.92 1:25

De voormalige keerkade is, met het aangrenzende westelijke landschap, vanaf de jaren '80 in de vorige eeuw volgebouwd met de wijk Blokhuiswetering. Het is overigens jammer dat een directe verbinding van de stadsweide naar het westelijk gelegen landschap ontbreekt: je moet door dit deel van de wijk Blokhuiswetering je weg zoeken richting het westelijke landschap.

In elk geval is de historische structuur van het voormalige vestingstadje duidelijk herkenbaar door enerzijds de eironde vorm en de locatie nabij het oude dorpslint ten oosten van de stadsweide. Anderzijds is deze historische structuur door de aanplant met dubbele laanbomen ook herkenbaar. Hoewel deze stad-landovergang niet direct grenst aan het

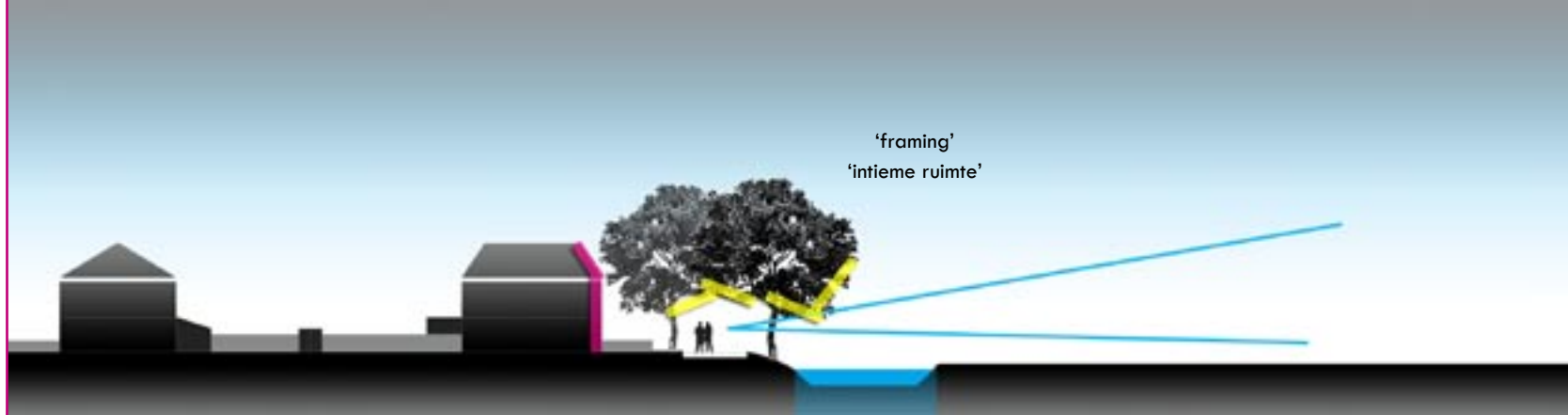

Fig. 5.93

landelijk gebied, maar aan een binnenstedelijke stadsweide, is de opbouw en vormgeving wel degelijk interessant.

Er is voor gekozen om de uitbreidingswijk Blokhuiswetering op deze historische structuur te laten aansluiten door middel van vrijstaande woningen, type bungalow. Deze woningen hebben hun private kavel later mogelijk uitgebreid tot aan de weg, zodat een zijde van de laanbomen in de private kavels staat.

De historische structuur met een dubbele rij essen zorgt voor een fraaie voorgrond (framing, schaduwwerking, bladerdak) voor het perspectief op de stadsweide en het oude dorpslint.

prive kavel - vrijstaande woning	4m	5m	3m	10m breed	open landschap veenweide
perceeloppervlakte < 600m ²	berm weg talud			oude gracht	zicht op oud dorpslint > 250m
voortuin groen (5m diep)	5m				
lage tot geen afscheidingen	voortuin				

Fig. 5.94 De principeddoorsnede laat zien hoe de vrijstaande woningen aansluiten op de oude, historische keerkade (westelijke voormalige vestinggracht). Doordat de oude keerkade met het landschap nu aan een zijde bebouwd is, is er geen direct zicht op het weidse landschap meer mogelijk vanaf deze plek. Voordat de uitbreidingswijk gebouwd werd, vormde deze keerkade een fraaie route om het landschap te kunnen beleven: enerzijds de oude stadswaai met het historische lint op de achtergrond, anderzijds het panorama over het Hollandse polderlandschap. Echter, door de dubbele rij essen en de gekozen typologie van woningen, blijft deze stad-landovergang een fraaie wandelroute door het hart van de kern Bunschoten-Spakenburg. De fiets- en wandelroute gaat via een deel van deze stad-landovergang over de gracht via de stadswaai naar het oude dorpslint, waardoor er een mooie sequentie ontstaat van open-dicht-groen-bebouwd en onbebouwd, wat een wandeling of 'ommetje' aantrekkelijk maakt.

Fig. 5.95 Vanuit deze essenbomenlaan rondom de voormalige vestinggracht heb je een fantastisch uitzicht op de stadswaai en het historische dorpslint van Bunschoten (Dorpsstraat). Juist deze essenlaan, gekoppeld aan deze historische structuur, geeft een sterke identiteit en structuur aan deze stadswaai. Als de bomen in blad staan, geven deze niet alleen schaduw (en contrasteren zo met de open stadswaai, maar ook een aangename verblijfskwaliteit om van dit stukje (rest)landschap te kunnen genieten als bewoners.

Fig. 5.96

OVERGANGEN

[11-ZM]

[12-ZM]

Fig. 5.97 1:100

In de jaren zestig is dit gebied van Bunschoten-Zuid gebouwd aan het oorspronkelijke dorpslint, wat naar het zuiden doorliep in de richting van Amersfoort. Destijds was er nog geen industriële uitbreiding zoals nu het geval is. Van daar dat dit wijkje toen ook direct grensde aan het open landschap ten oosten van Bunschoten. Daarom worden deze overgangen ook meegenomen in de analyse, hoewel deze nu grenzen aan een binnenweide en industrie en er na de voltooiing van de nieuwe wijk Rengerswetering, helemaal geen direct contact meer met het landschap mogelijk is.

In deze wijk zijn twee verschillende type stad-landovergangen zichtbaar. Aan de zuidrand grenzen rijwoningen met

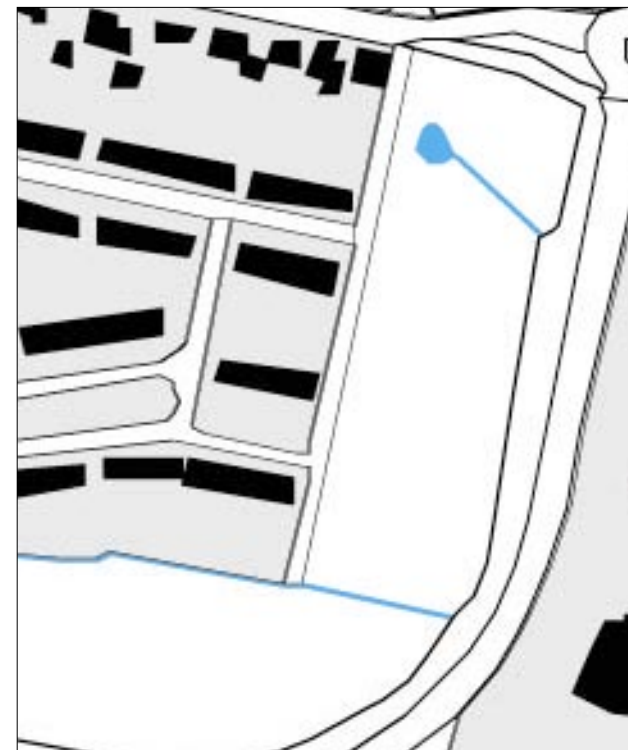

Fig. 5.98 1:25

hun achterzijde van het perceel direct aan het landschap. Aan de oostrand grenzen de rijwoningen met hun kopse kant aan het landschap, waardoor er een directe uitwisseling is met de haaks op het landschap staande woonstraten.

Aan de zuidzijde grenzen de stenen bergingen van de rijwoningen direct aan het open landschap, dit is thans echter een private grond waardoor deze niet toegankelijk is.

Aan de oostzijde bestaat de groene zone uit een aantal speelplekken en is de overgang wat meer transparant, doordat de woonstraten op deze zone uitkomen.

Fig. 5.99 In de zestiger jaren is de wijk Bunschoten-Zuid gebouwd achter het oude, verlengde dorpslint wat vanaf de dorpsstraat naar het zuiden (richting Amersfoort) liep.

Duidelijk te zien is dat aan de zuidzijde er weinig rekening is gehouden met het aanzicht vanuit de omgeving, omdat er stenen bergingen direct op de grens staan met het landschap. In feite is dit ook een 'naakte stadsrand' (zie H3.5), vergelijkbaar met de referentie 'Nieuw Vennep' uit H8.

Fig. 5.100 Aan de oostzijde grenst deze uitbreiding met de 'zijkant' naar het landschap. Hierdoor is de bereikbaarheid van de groene binnenweide, die nu tussen de oostelijke rondweg en de bebouwde kom ligt, goed. Echter, de zijtuinen bieden nauwelijks (plaats) voor substantieel opgaand groen. Als dit direct het "echte landschap" zou zijn, kon je deze overgang ook plaatsen in de categorie 'naakte stadsranden', omdat er nauwelijks opgaand groen aanwezig is en er dus geen 'tweetaktmengsel' van bebouwing en beplanting aanwezig is. Laat staan dat de verblijfskwaliteit hierdoor bijzonder hoog is (zie H3.7).

OVERGANGEN

[11-ZM]

[12-ZM]

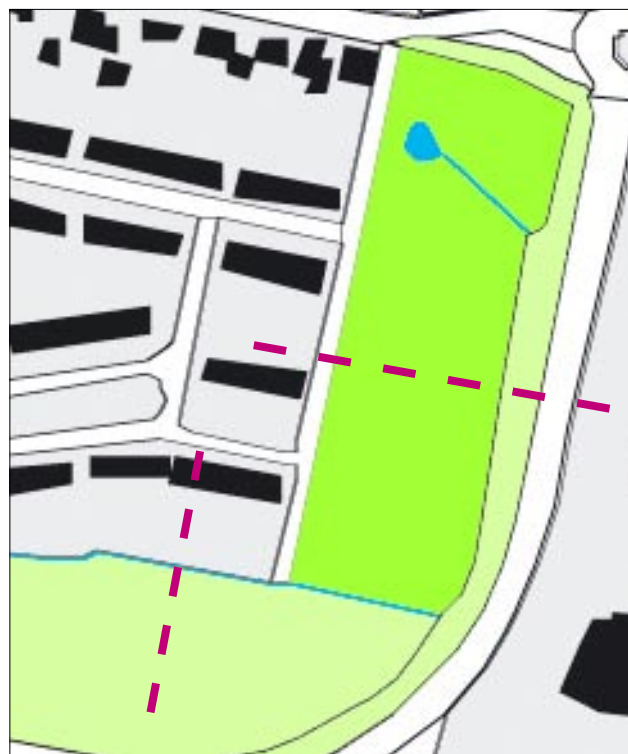

Fig. 5.100 1:25

De oostelijke zone langs deze stad-landovergangen is een openbare groenszone, die tussen de uitbreiding en de nieuwe oostelijke rondweg in ligt. De zuidzijde is in gebruik als paardenweide en dus niet openbaar toegankelijk.

Hoewel de oostelijke rondweg op enige afstand (>150m) ligt van deze overgangen, zijn de overgangen wel (relatief) hard en stenig. Zeker de zuidelijke overgang is minimaal en vooral stenig, doordat er stenen bergingen als afscheiding tussen openbaar en prive zijn gebruikt. Desondanks is het beeld vanuit de weg redelijk groen, door de 'framewerking' van de laanbomen langs de oostelijke rondweg en de relatief grote afstand tot de overgang.

Fig. 5.101

De westelijke overgang kenmerkt zich door een grote open ruimte, waarin weinig opgaand groen voorkomt. Er is dus heel veel groen in vierkante meters gerekend, maar niet in kubieke meters, om het zo te zeggen.

De solitaire bomen geven hier en daar enkele schaduwplekken aan, voor het overige wordt het vooral als speelweide gebruikt en deels als sierplantsoen.

Door de laanbeplanting langs de oostelijke rondweg, wordt deze groene ruimte vooral ruimtelijk op de wijk zelf gericht. Toch geldt ook hier dat als deze stad-landovergang direct aan het landschap zou grenzen, dat de bebouwing vooral dominant is in het aanzien, wat de qualificatie van een 'naakte stadsrand' zou oproepen (zie H3.5).

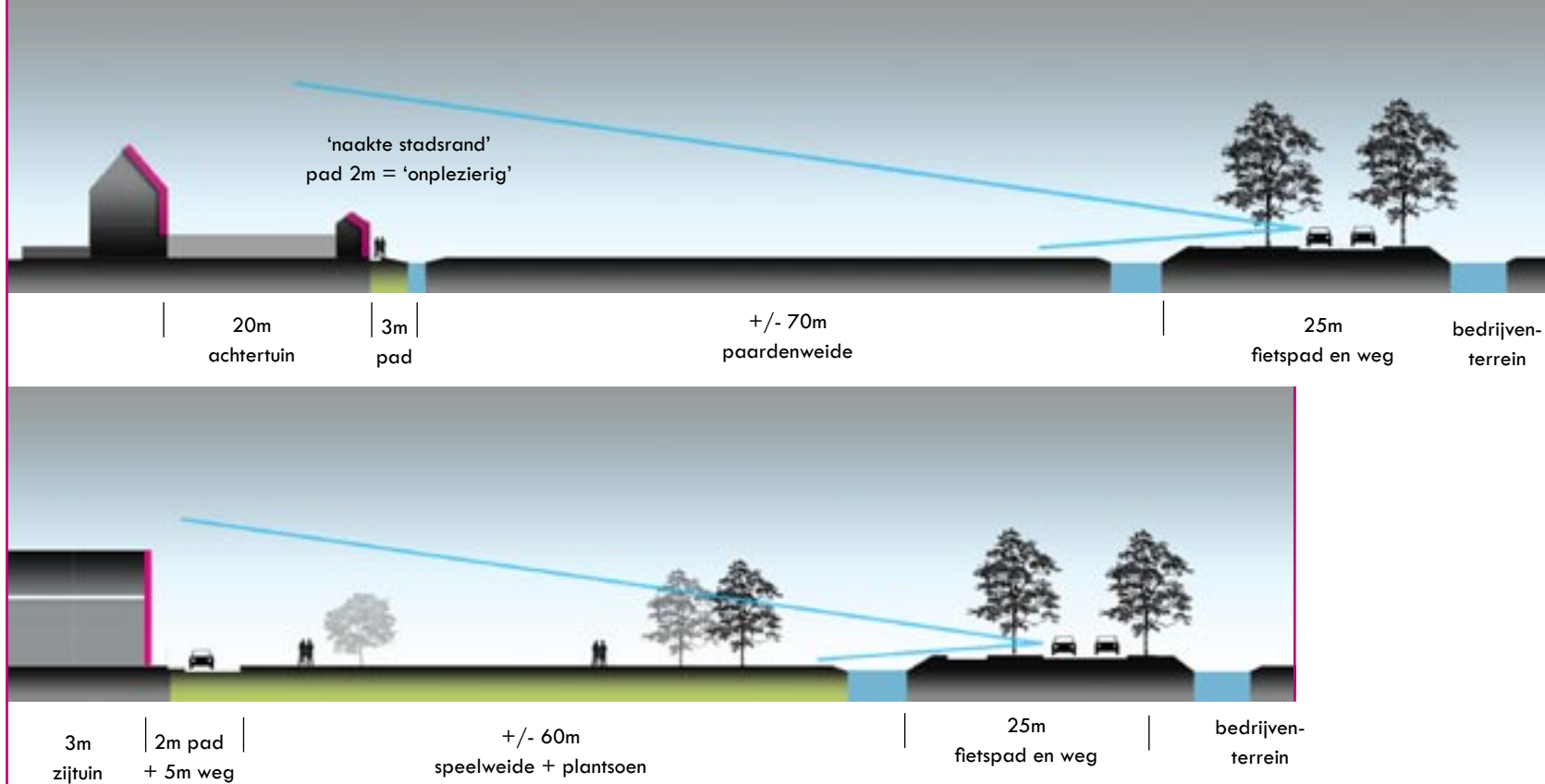

Fig. 5.102 en 5.103 De principeddoorsneden laten zien dat deze stad-landovergangen uit de jaren zestig van de vorige eeuw in feite redelijk 'stenig' aan het toenmalige landschap grensden. Vanwege de aanleg van de oostelijke rondweg om Bunschoten-Spakenburg is dit deel van het voormalige landschap nu een paardenweide (boven; zuidzijde) en een speelweide (onder; oostzijde) geworden. Juist de laanbeplanting langs de rondweg geeft hier 'framing' aan het perspectief op deze overgangen.

Fig. 5.104 De grote maat (rest)landschap heeft de maat van een publieke ruimte (24-150m, zie H3.7). Doordat de directe overgang tussen woonwijk en dit stukje landschap niet heel duidelijk ruimtelijk is begrensd en -vormgegeven, loopt de ruimte hier weg. Wat meer bomen zouden de kwaliteit van deze ruimte kunnen verhogen.

Fig. 5.104

OVERGANG
[13-ZOZ]

Fig. 5.105 1:100

Opvallend is dat in het gebied Bunschoten-Zuid, wat in de jaren zestig is gebouwd ten oosten van de oude, verlengde dorpslint, verschillende typen stad-landovergangen bevat. Zo ook hier, waar rijwoningen met hun voorzijde naar het landschap zijn gebouwd; iets wat we nog niet eerder in deze analyse in dit hoofdstuk zijn tegengekomen.

De rijwoningen hebben een ondiepe voortuin en grenzen aan een woonstraatje, die dit gedeelte van de wijk ontsluit. Als de uitbreidingswijk Rengerswetering straks voltooid is, kijken de bewoners van deze straat uit op de nieuwe wijk in plaats van het open landschap, ook al ligt dat over de oostelijke rondweg.

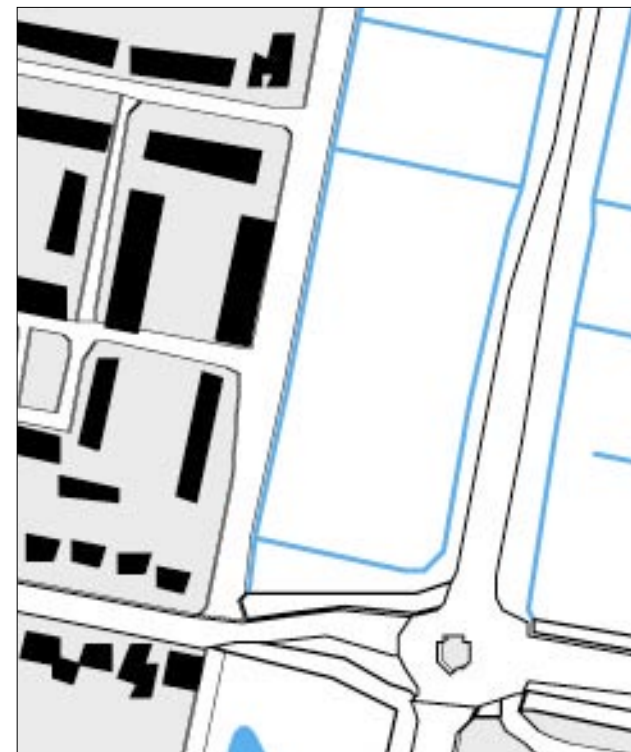

Fig. 5.106 1:25

Op de locatie van de destijds gedempte oostelijke vestinggracht, is in het verleden een nieuwe inundatiekade aangelegd (de Oostsingel), waarbij de eironde vorm van de vestinggracht die reeds verdwenen was, ook werd rechtgetrokken (zie H4.4).

In het verlengde van die Oostsingel, aan de zuidzijde, ligt deze woonstraat. Op fig. 5.107 is duidelijk te zien waar die Oostsingel begint (zie boomstructuur).

De rijwoningen hebben hier een ondiepe, stenige voortuin met weinig opgaand groen. De knotwilgen zorgen voor een 'zachte' overgang van landschap naar de woonwijk.

Fig. 5.107 en 5.108

Deze stad-landovergang laat een typische dorpsuitbreiding zien die we meer tegenkomen uit het tijdperk van de jaren '50 en '60.

Onbekend is of de aanplant van knotwilgen reeds plaats had bij de bouw van de wijk, of dat dit later is gebeurd.

In tegenstelling tot de voorgaande stad-landovergangen is dit een overgang waarbij de woningen direct naar het landschap gericht staan, dat wil zeggen met hun voorzijde. Hierdoor is er meer 'interactie' met de woonwijk, en zien we geen achterkant-situatie.

Op de bovenste foto is de historische structuur van de vestingstad overduidelijk aanwezig met de hoge boomstructuur. Andere zaken die opvallen is het hoge, nieuwe appartementengebouw rechts op de foto.

(Onder) Op de horizon, achter de oostelijke rondweg, is de bouw van het deelplan 'zuidelijke eilanden' van de nieuwe uitbreidingswijk 'Rengerswetering' te zien. In het volgende hoofdstuk zal uitgebreid ingegaan worden op deze nieuwe wijk en de nieuwe stad-landovergangen.

OVERGANG
[13-ZOZ]

Fig. 5.109 1:25

De stad-landovergang in de vorm van een woonstraatje is uiteraard openbaar toegankelijk, echter het gebiedje tussen de wijk en de oostelijke randweg is dat niet. Deze heeft nog een agrarische bestemming voor een van de boederijen die in deze groenzone staan.

Toch is het opvallend, wat de ruimtelijke werking is van een eenvoudige rij knotbomen. Op de rechterpagina is in de principedoorssneden te zien wat de ruimtelijke werking van deze boomstructuur is en waarom deze zo belangrijk is. Het laat zien dat, hoewel het hier een eenvoudig voorbeeld betreft, groen in de stad-landovergang niet domweg een portie 'schaamgroen' betreft, om bebouwing aan het zicht

Fig. 5.110

te onttrekken. Overigens, dat hebben de voorgaande stad-landovergangen ook al bevestigd.

De knotbomen zorgen voor een groen 'frame' voor het perspectief op het landschap, al geven ze door hun grootte en vorm geen schaduw en kun je ook nauwelijks onder het bladerdek lopen (zie H3.7). Wel zorgen deze bomen op deze plek ervoor dat de woonstraat een menselijke maat krijgt, die in relatie staat met de publieke maat van de weide tussen de wijk en de oostelijke rondweg in.

Anderzijds geven de knotbomen ook een 'verzachting' aan het beeld en vergroten ze de beeldkwaliteit van de openbare ruimte in de woonstraat.

prive kavel - rijwoning
perceeloppervlakte < 200m²
voortuin weinig groen (3m diep)
lage tot geen afscheidingen

3m

3m

5m

6m

2m

open landschap speelweide
zicht op rondweg < 100m

tuin

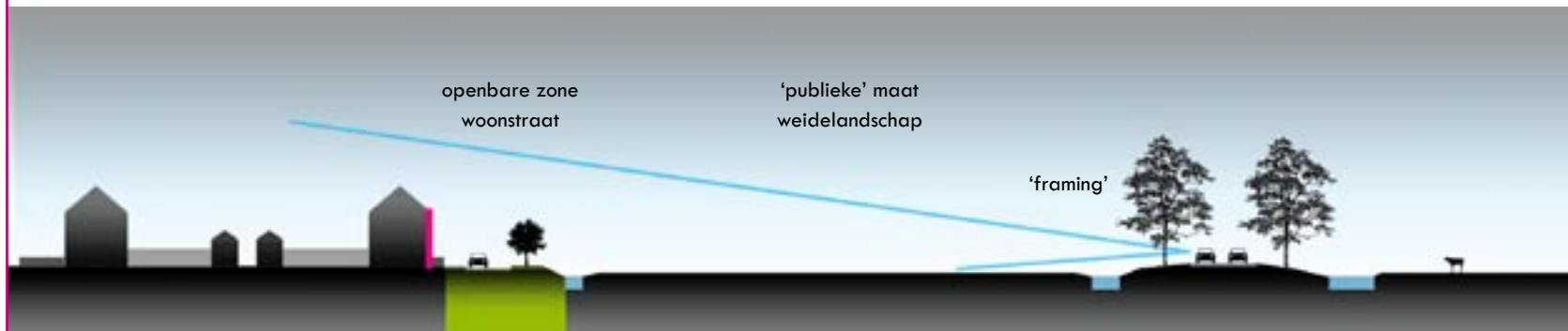
trottoir

weg

berm

w.g.

knotwilg

openbare zone
woonstraat

'publieke' maat
weidelandschap

'framing'

+/- 60m

paardenweide e.d.

25m

fietspad en weg

Fig. 5.111 en 5.112 Hoewel in vergelijking met voorgaande stad-landovergang er ook bomen in de rand zijn aangeplant, is dit toch een verschil met deze situatie. De knotwilgen bieden wel een voorgrond (frame) voor een perspectief op het landschap. De knotbomen definiëren de ruimte zodanig, dat het paardenweide niet bij de woonomgeving hoort. Desondanks 'hechten' de knotbomen het weidelandschap wel aan het landschap: de ruimte 'waait' niet weg, zoals bij overgang [13-ZM].

Fig. 5.113 Hoewel in vergelijking met voorgaande stad-landovergang er ook bomen in de rand zijn aangeplant, is dit toch een verschil met deze situatie. De knotwilgen zijn qua afmetingen toch een boom van de kleinste (3e) grootte, vergeleken bij de essen (1e grootte). Daardoor is de ruimtelijke beleving anders en kun je niet onder het bladerdek lopen bijvoorbeeld.

Fig. 5.114

OVERGANG
[14-ZOM]

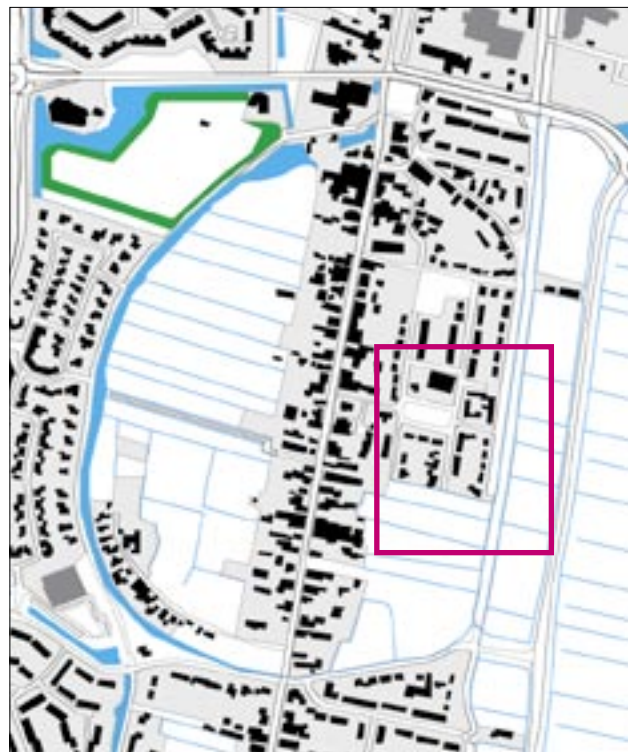

Fig. 5.115 1:100

Opvallend is dat in de jaren na de oorlog, tijdens de wederopbouw, er in Bunschoten een kleine uitbreiding, of eigenlijk inbreiding, gebouwd werd binnen de voormalige contouren van de vestingstad.

Tussen het oude dorpslint binnen de grachten en de nieuwe oostelijke keerkade (waardoor de oostelijke gracht kwam te vervallen en deze als nieuwe inundatiekade rechtgetrokken werd) is een kleine inbreiding gebouwd.

Thans zijn alle weiden binnen de voormalige vestingcontouren beschermd dorpsgezicht, waardoor deze van toekomstige bebouwing gevrijwaard is, maar dat terzijde. Tussen het oude dorpslint en de oostelijke keerkade zijn twee woning-

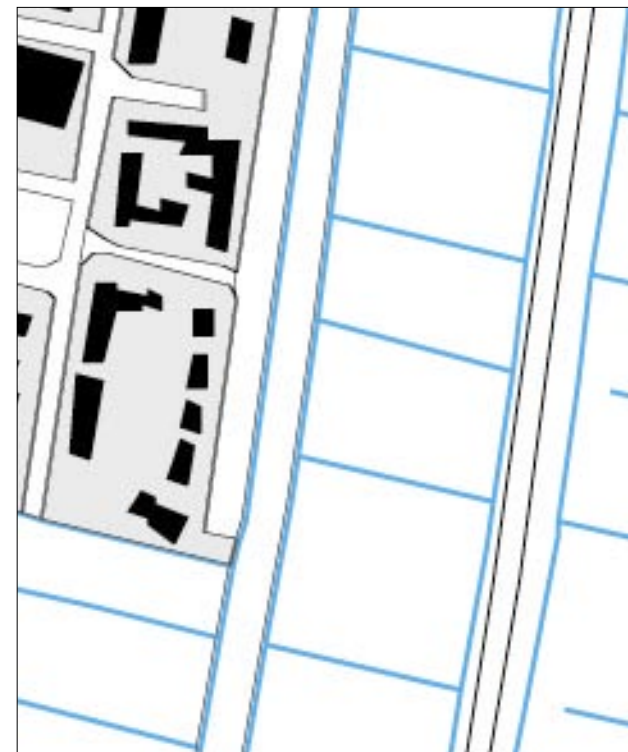

Fig. 5.116 1:25

blokken gebouwd met het merendeel rijwoningen, die ook weer met hun voorzijde naar het landschap gericht staan. Hierdoor hebben deze bewoners vanuit hun huiskamer een fraai zicht over het landschap, hoewel dat na de voltooiing van de wijk Rengerswetering niet meer het geval zal zijn. Voordat de oostelijke randweg aangelegd is, vormde de oostelijke keerkade de stad-landovergang met het landschap ten oosten van Bunschoten. De keerkade loopt overigens helemaal naar het noorden toe door (Oostsingel) omdat in die periode ook de uitbreiding van het dorp Spakenburg een oostelijke keerkade benodigde (zie H4.4). Deze historische structuur is herkenbaar aan de beplanting met een dubbele rij essenbomen (verg. [10-ZM]).

Fig. 5.117 De oostelijke inundatiekade (Oostsingel), die aan het eind van de Tweede Wereldoorlog nog noodzakelijk bescherming bood tegen de inundatie van het omringende landschap, is een zeer karakteristieke stad-landovergang, die bij nader inzien van een fantastische ruimtelijke kwaliteit getuigt.

Deze stad-landovergang is door de aanplant van de essenbomen (en deels knotwilgen), een zeer karakteristiek onderdeel van de 'skyline' van Bunschoten-Spakenburg geworden.

Niet alleen vanuit het landschap levert de robuuste groene wand met daar doorheen 'schemerend' de dorpsrand en de kerktorens een fraai en herkenbaar beeld op, maar ook vanuit de dorpsrand zelf en vanaf de keerkade zijn de perspectieven elke keer weer anders en bijzonder van kwaliteit.

Het feit dat met de bouw van de nieuwe uitbreidingswijk Rengerswetering ten oosten van de oostelijke randweg deze karakteristieke en historische stad-landovergang steeds meer van het omringende landschap afgesloten wordt, is jammer.

(beeld: Google Maps, 2010)

Fig. 5.118 Vanuit de Oostsingel (keerkade) is het zicht op het landschap weer anders dan vanuit de woonstraat voor de woningen langs, die ook weer met hun voorzijde naar het landschap zijn gericht.

Wat misschien vanuit het landschap in eerste instantie een 'groene muur' lijkt, is vanuit de woonomgeving geenszins het geval.

De ruimtelijke opbouw en geleiding van groen in deze stad-landovergang zorgt voor een bijzondere kwaliteit voor de interactie met het open landschap.

OVERGANG
[14-ZOM]

Fig. 5.119 1:25

De oude (inundatie) keerkade aan de oostzijde van de dorpskern is een van de kenmerkende historische structuren van het voormalige vestingstadje Bunschoten in het Eemland. Net zoals de voormalige westelijke gracht [10-ZM] is deze ook beplant met een dubbele rij essen. Deze historische structuur van een oude keerkade loopt in het noorden toe door als Oostsingel in het dorp Spakenburg.

De beplante keerkade is er een van een bijzondere schoonheid in de bestudeerde reeks van 14 verschillende type stad-landovergangen. Niet alleen vormen dit soort historische structuren, een herkenbare, ruimtelijke- en groene identiteit in de kern Bunschoten-Spakenburg, de ruimtelijke kwaliteiten van deze stad-landovergangen zijn ook uniek.

Fig. 5.120

Fraaie bloemrijke bermen die weerspiegelen in het wateroppervlak van de Oostsingel, onder een prachtig bladerdak van essen geven een bijzondere beeldkwaliteit aan deze woonstraat.

Tussen de keerkade en de oostelijke rondweg zijn een aantal kavels in gebruik als trapveldje, paardenweide en volkstuin. In de toekomst zullen deze functies zich in deze strook uitbreiden, die gesitueerd ligt tussen de bestaande wijk en de nieuwe wijk Rengerswetering die in aanbouw is. Deze stad-landovergang laat zien dat een goede vormgeving van 'groen' i.r.t. de beleving van een zeer open veenweidelandschap, een fantastische ruimtelijke kwaliteit oplevert. Absoluut geen groen om je voor te schamen!

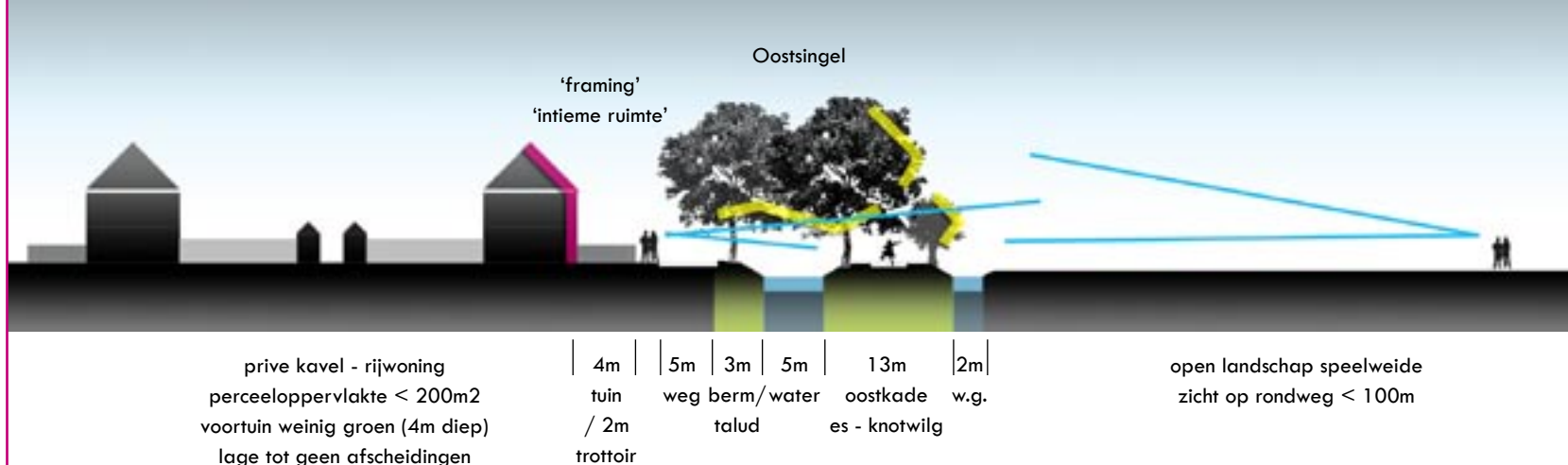

Fig. 5.121 Deze principeddoorsnede laat zien hoe de oostelijke keerkade in combinatie met het profiel van de wijkrand een bijzonder fraaie stad-landovergang tot gevolg heeft. De historische structuur is op deze wijze niet alleen herkenbaar en ruimtelijk benadrukt met de essenbomen, maar door de geleiding van het profiel ontstaan er diverse en verschillende fraaie perspectieven op zowel het open landschap, als de wijkrand. En hoewel de watergang aan de oostzijde smal is, laat dit profiel zien dat de beleving vanaf de diverse watergangen ook afwisselend is, en dat is aantrekkelijk voor mogelijke kanoroutes in de toekomst. Duidelijk is in elk geval dat er tussen een 'naakte stadsrand' zonder bomen en een groene 'wal' of 'muur' uit de jaren '70, een enorme reikwijdte en diversiteit bestaat aan interessante profielen 'op de grens van stad en land'.

Fig. 5.122 en 5.123 Deze oost-singel aan de oostzijde van het dorp Bunschoten (rechts) loopt naar het noorden toe door als Oostsingel in het dorp Spakenburg (links).

Op die wijze zijn historische structuren, die de historische gelaagdheid van de dorpen verteld, zichtbaar en ook herkenbaar.

Deze historische stad-landovergangen geven dus structuur, identiteit en betekenis aan de dorpen Bunschoten en Spakenburg (n.a.v. Lynch, 1962; zie H4.9). Daarmee is al een van de deelonderzoeksvragen beantwoord uit H2.

5.4 Tabel n.a.v. analyses bestaande stad-landovergangen

		woningtype	orientatie woningen	type erf- afsch.	hoogte afsch.	perceelsopp. in m2	vrij zicht v.u. overgang	soort tuin (overw.)	diepte tuin tot woning	breedte tuin in m1	opgaand groen	privaat openbaar	openbare boomstruct.
Stad-landoverg.	pag.												
[1-NWN]	82	vrijstaand	achterzijde	groen	1m	300-500m2	250m	groen	5-7m	25-30m	ja	privaat	nee
[2-NWM]	86	rijwoning	achterzijde	steen	2m	120m2	> 2km	stenig	10m	6m	ja	openbaar	ja
[2-NWM] breed	86	rijwoning	zijkant	steen	2m	120m2	> 2km	stenig	-	-	ja	openbaar	ja
[3-NWM]	92	vrijstaand	zijkant	steen	1-2m	300-500m2	> 2km	groen	4m	20-25m	ja	openbaar	ja
[4-NWZ]	96	vrijstaand	achterzijde	groen	1m	300-500m2	> 2km	groen	4m	20m	ja	geen	nee
[5-NWZ]	100	vrijstaand	achterzijde	hout	1m	300-400m2	> 2km	groen	8-10m	15m	ja	openbaar	ja
[6-NWZ] wijkpark	104	beide	achterzijde	muur	2m	200-400m2	> 2km	groen	8-10m	6-15m	ja	openbaar	ja
[7-NWZ]	110	rijwoning	achterzijde	hout	2m	150m2	> 2km	stenig	15-20m	6m	nee	geen	nee
[8-ZWN]	114	rijwoning	achterzijde	muur	2m	150m2	> 2km	stenig	10m	6-8m	ja	openbaar	ja
[9-ZWZ] zone	118	beide	achterzijde	steen	2m	150-400m2	> 2km	stenig	10m	6-15m	ja	openbaar	ja
[10-ZM]	120	vrijstaand	voorzijde	groen	1m	300m2	< 1km	groen	7m	20m	ja	beide	ja
[11-ZM]	124	rijwoning	achterzijde	muur	2m	120m2	< 100m	stenig	15m	6m	nee	geen	nee
[12-ZM]	124	rijwoning	zijkant	hout	2	150m2	< 100m	stenig	10m	6m	ja	openbaar	ja
[13-ZOZ]	128	rijwoning	voorzijde	geen	0	150m2	< 100m	stenig	4m	6m	ja	openbaar	ja
[14-ZOM]	132	rijwoning	voorzijde	geen	0	180m2	> 2km	groen	5m	6m	ja	openbaar	ja

* 50% overgangen met o.a. vrijst. woningen

* 71% overgangen met rijwoningen

* 64% overgangen met achterzijde

* 21% overgangen met voortuinen

* 15% overgangen met zijtuinen

* 14% 'naakte stadsrand'

* diepe tuinen geen garantie bomen

* breedte tuin belangrijk voor % priv. bomen;
reden is bomen niet voor uitzicht raam (?)

* kleine tuinen vaak stenig; zeker achtertuinten

* voortuinen vaker groen

Fig. 5.124

soort boomstructuur	haag	opgaand plantsoen	langs-wandeling	landschap toegankelijk	ruimteverdeling	ruimte-maat	breedte openb. zone	"groene poort"	bijzonderheden
geen	nee	ja	nee	ja	nvt	publieke mt	nvt	in landschap	bijzondere speelweide in landschap
essen; 1 rij; 1 e grootte	ja	nee	ja	nee	enclosure/frame	intiem/onpl.	10,5m	nee	groenstructuur geeft geborgenheid
essen; 1 rij; 1 e grootte	ja	ja	ja	nee	enclosure/frame	menselijke mt	28m	ja	speelweijtes / plantsoen afgelegen
essen; 1 rij; 1 e grootte	nee	nee	ja	nee	enclosure/frame	intieme mt	4,5m	nee	openbaar pad dicht op privaat perceel
geen	nee	nee	nee	nee	nvt	nvt	nvt	nee	percelen direct aan landschap
essen en iepen, 1 ij, 1 e grootte	nee	ja	ja	nee	prosp./ref. /frame	menselijke mt	9-20m	nee	wisselende breedte zone
essen; populieren; iepen, 1 e gr	nee	ja	ja	nee	prosp./ref. /frame	publieke mt	9-250m	ja; tussen wijken	bijzonder buurtgroen aan stadsrand
geen	nee	nee	ja	nee	open	intiem/onpl.	4,5m	nee	minimale vormgeving rand
essen; 1 e grootte	nee	ja	ja	nee	prosp./ref. /frame	menselijke mt	150m	ja; in wijk	speelweijte in wijk aan grens landschap
essen; 1 rij; 1 e grootte	nee	nee	ja	nee	nvt	publieke mt	9m	ja; in wijk	groene speelstrook tot aan landschap
dubb. rij essen; 1 e grootte	nee	nee	ja	ja	enclosure/frame	menselijke mt	8m	nee	dubbele bomenrij
geen	nee	nee	ja	nee	open	intiem/onpl.	3m	nee	afstand tot weg
essen; verspreid in weide	nee	ja	ja	ja	open	publieke mt	65m	ja	speelweide aan wijk
knotwilgen; rij	nee	nee	ja	nee	prosp./ref. /frame	intiem/mens.	7,5m	nee	bufferzone weide tussen wijk en weg
dubb. rij essen; + knotwilgen	nee	nee	ja	ja	enclosure/frame	menselijke mt	8m	ja; naast wijk	bufferzone weide tussen wijk en weg

* 71% essen in overgangen
 * (83% essen in openb. overgangen)

* 30% landschap toegankelijk

* smalle zone weinig openb. groen;
 ruimtelijke (beeld) kwaliteit minder

NB: 83% ommetje mogelijk

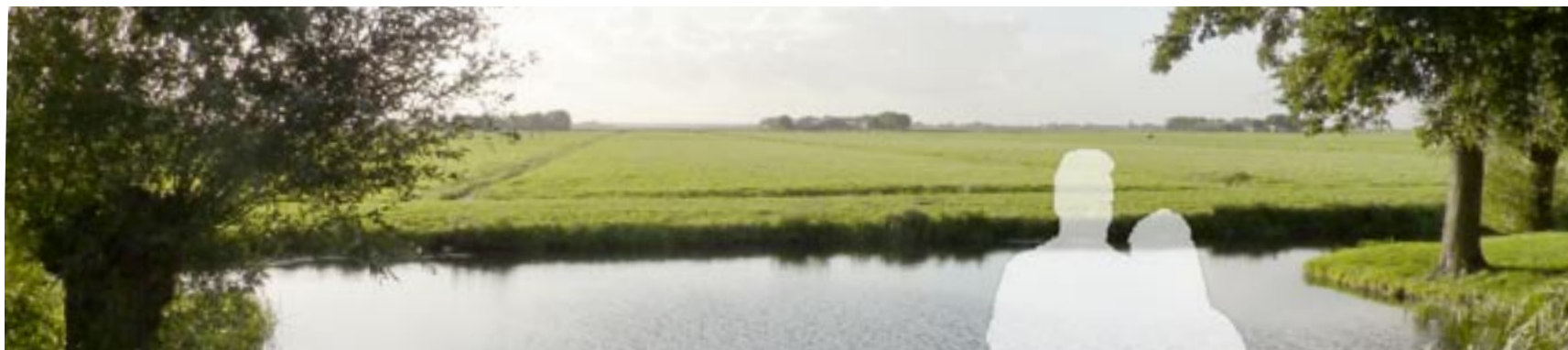

Fig. 5.125

Fig. 5.126 Veel onderzochte overgangen zijn beplant (86%), in openbaar toegankelijke overgangen is zelfs 83% beplant met o.a. essenbomen. Deze geven Bunschoten-Spakenburg een belangrijke identiteit, doordat ze historische structuren benadrukken en herkenbaar maken. Ook geven inmiddels 'ingesloten' structuren nu kwaliteit binnen het stedelijk gebied: de kwaliteit van goede overgangen is dus duurzaam.

5.5 Conclusies analyse bestaande overgangen

Na een uitgebreide analyse van de aangegeven bestaande stad-landovergangen die direct grenzen aan het (voormalig) landelijk gebied, zijn er een aantal belangrijke conclusies te trekken. Dit met behulp van de gerubriceerde informatie uit de opgestelde tabel (zie H5.4). Hieronder worden een aantal conclusies beschreven, de volgende paragrafen tonen enkele vergelijkingen en deelconclusies:

1. Toegankelijk polderpanorama via de stadsrand

Ruim 80% van de onderzochte overgangen is openbaar toegankelijk voor een 'ommetje' en in 30% is een (deel) van het landschap toegankelijk.

Beplanting (bomen), mits goed toegepast, kan de beleving van het landschap enorm versterken en de kwaliteit van de overgang verbeteren. De stad-landovergang is een dubbelzijdige 'schilderijlijst'.

2. Historische gelaagdheid herkenbaar aan essen

De historische structuurlijnen in Bunschoten-Spakenburg zijn herkenbaar aan hun boomstructuren van essen (70% van de overgangen). Zij geven betekenis, herkenbaarheid en identiteit (Lynch, 1962) in de diversiteit van deze twee dorpen met hun uitbreidingswijken.

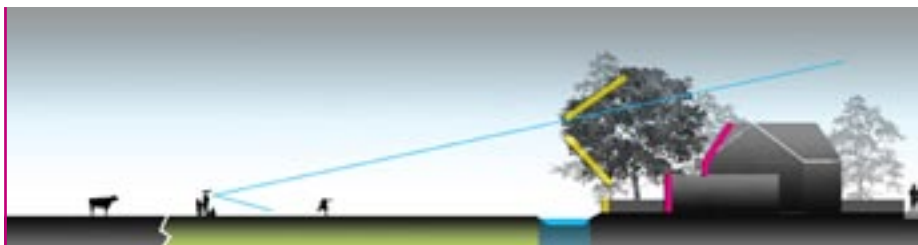
3. 'Schaamgroen' vs. 'groen om voor te schamen'

Groen (bomen) is ontzettend belangrijk in de stad-landovergang; belangrijk voor de beleving van het landschap en voor de beleving vanuit het landschap. 'Schaamgroen' is een term die iets anders inhoudt (zie H8; Nieuw Venneep).

4. Kaveltype- en grootte belangrijk

Kleine of lange, smalle tuinen bieden weinig groen. Brede kavels bevatten veel opgaand groen [1] en [4]. Smalle openbare overgangen [2], [3], [7] en [11] bieden vaak weinig kwaliteit door een gebrek aan groen en/of ruimte. Bij gebrek aan openbaar groen in de stad-landovergang doet het kavel- en woningtype er toe. Ook voor- en achterzijden (vaak afscheidingen) zijn belangrijk om rekening mee te houden. Voorzijden hebben nooit afscheidingen.

vergelijkingen & conclusies

[1-NWN]

blz. 82-85

[4-NWZ]

blz. 96-99

5.6 Stad-landovergangen zonder toegankelijke rand

De stad-landovergangen [1] en [4] hebben, in tegenstelling tot de andere overgangen in dit onderzoek, geen toegankelijke rand. Wel is er een belangrijk verschil, namelijk dat bij overgang [1] het landschap gedeeltelijk toegankelijk is. In het landschap is een speelplek aangelegd.

Bij beide overgangen is een robuust groene overgang vanuit het landschap te zien. Dit wordt niet gevormd door openbaar opgaand groen en dat is opvallend [verg. 7-NWZ]. Het aanwezige en gewenste 'tweetaktmengsel' van bebouwing en groen wordt hier dus gevormd op de private kavel. De meest voor de hand liggende verklaring is dat hier wel veel privaat opgaand groen aanwezig door de grootte en vooral de breedte van de kavel. Niet doordat deze zo diep is, maar juist doordat deze breder is dan de woning, staan de bomen het zicht vanuit de woning niet in de weg. Daarnaast is de verhouding van dit type woning (bungalow) en tuin anders dan bij een doorsnee vrijstaande woning; er is veel tuinoppervlak. Zonder een openbaar toegankelijke rand levert zo'n typologie (vanuit dit onderzoek bezien) dus geen 'naakte stadsranden' op.

Overgang [1] is vanwege de dubbelfunctie van het landschap een aanwinst voor de stad-landrelatie; Overgang [4] zou veel kunnen aan waarde kunnen winnen als de keerkade toegankelijk wordt via een klompenpad: dan is de gehele westrand van Bunschoten-Spakenburg te gebruiken als 'ommetje' van > 3km.

vergelijkingen & conclusies

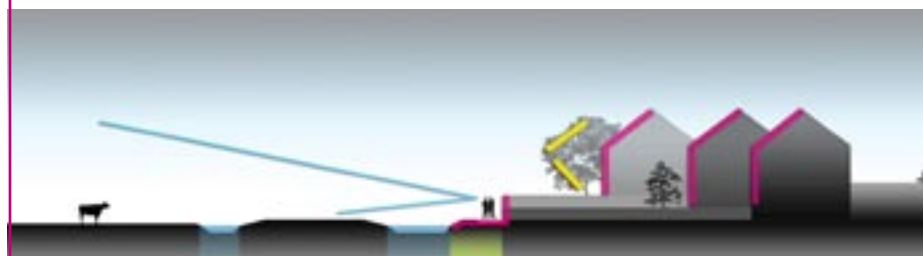
[2-NWM]

blz. 86-91

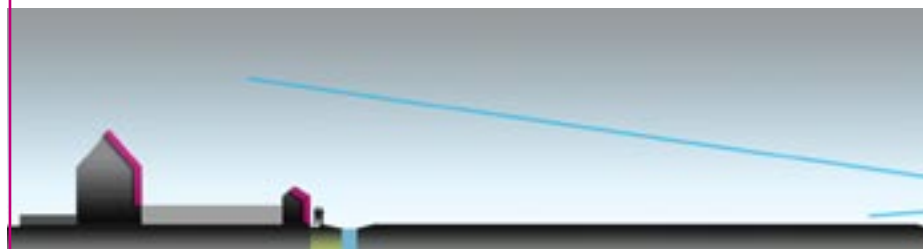
[3-NWM]

blz. 92-95

[7-NWZ]

blz. 110-113

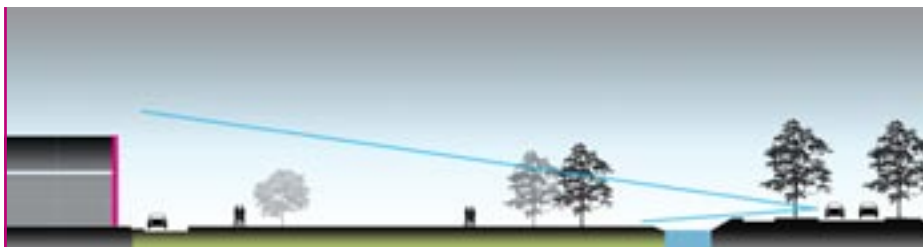

[11-ZM]

blz. 124-127

vergelijkingen & conclusies

[12-ZM]

blz. 124-127

[13-ZOZ]

blz. 128-131

5.7 Stad-landovergangen met minimale kwaliteiten

De stad-landovergangen op deze pagina's bezitten minimale kwaliteiten. Dat wil zeggen dat deze tenminste openbaar toegankelijk zijn. Soms is dat logisch omdat het een woonstraat [13] betreft. Je loopt daar niet 'echt' in het landschap. Toch valt op dat de overgangen [7] en [11] eigenlijk minimaal van kwaliteit zijn. Dit komt doordat er een minimale breedte is van de openbare, groene zone van 4 of 5 meter, maar er geen- of nauwelijks (openbaar) groen aanwezig is. Hierdoor ontstaat het gevoel van een 'achterkant' situatie en is er geen verblijfskwaliteit en ook geen fraai perspectief (framing door bomen) mogelijk. Je zou deze overgangen kunnen typeren als 'naakte stadsranden'. Bij de overgang [12] is dit beter, omdat de overgang overloopt in een brede groene zone tot aan de oostelijke randweg. Het daar aanwezige groen zorgt voor verblijfskwaliteit, al zou dat versterkt kunnen worden bij de woningen. De overgangen [2] en [3] laten zien dat een simpele bomenrij en een haag de 'achterom' situatie bij rijwoningen al een stuk kan verbeteren, maar de ruimte is erg smal. Wel zorgt de beplanting voor een kader/frame voor het perspectief op het landschap en verzachten anderzijds de wijkrand vanuit het landschap bezien. Ook geeft de groenstructuur een verblijfskwaliteit door middel van schaduw, beschutting en een 'bladerdak'. Een minimale maat met een juiste groenstructuur kan dus (al) veel betekenen.

vergelijkingen & conclusies

[2-NWM]

blz. 86-91

[5-NWZ]

blz. 100-103

[10-ZM]

blz. 120-123

[14-ZOZ]

blz. 132-135

vergelijkingen & conclusies

[6-NWZ]

blz. 104-109

[8-ZWN]

blz. 114-117

5.8 Stad-landovergangen met grote kwaliteiten

De stad-landovergangen op deze pagina's bezitten, elk op hun eigen manier, grote ruimtelijke kwaliteiten. Dat heeft enerzijds te maken met het feit dat ze allen openbaar toegankelijk zijn, maar vooral ook door de grote groenqualiteiten die deze overgangen tussen wijk en landschap bezitten. De bomen zorgen voor een fraaie beeld- en verblijfskwaliteit (ook in de winter bij sneeuw bijvoorbeeld), maar buiten het contrast tussen het 'zonnige' open landschap en het 'donkere' bebouwingsoppervlak subliem uit. Ook het plantsoen heeft een 'taak' in de overgangen [5] en [8], waar deze groenbuffer als resultaat heeft dat de achtertuinen gevrijwaard zijn van hoge afscheidingen, en de wijkbewoners het gevoel hebben 'even in het landschap te zijn'.

Uiteraard zijn de historische 'structuurdragers' van Bunschoten-Spakenburg [10] en [14] subliem en van eenvoudige kwaliteit. De essen zorgen voor identiteit en herkenbaarheid, doordat ze ook terug te vinden zijn in 'nieuwe' historische structuren zoals de westzijde [2], [5] en [8].

Eenvoudige "groene poorten" zoals het wijkpark [6], maar ook de kleine 'instulpingen' [2] en [8] benadrukken even de essentie van dit Hollandse panoramalandschap. Ongetwijfeld zouden de "Oude Hollandse Meesters" hun schildersezels hier hebben neergezet. Dit is uitbuiten van de aanwezige kwaliteit. Daar kan buurtgroen in de wijk nooit tegenop: de meerwaarde van de panorama-achtergrond is essentieel voor een fraaie groenbeleving in dit nationaal veenweidelandschap.

H6 VERKENNING: 'DE NIEUWE OOSTFLANK VAN BUNSCHOTEN'

In dit hoofdstuk gaat het niet meer over het 'bestaande', maar wordt vervolgd met een verkennend onderzoek naar het 'nieuwe'. Dat begint met een verkenning van de bestaande planvorming van de in aanbouw zijnde wijk 'Rengerswetering', met de opgedane kennis van alle voorgaande hoofdstukken.

Daarna wordt met behulp van een zelfgecreëerd 3D-model van het stedenbouwkundig deelplan 'zuidelijke eilanden' het huidige ontwerp ruimtelijk onderzocht.

Vervolgens wordt met dit 3D-model een alternatieve stad-landovergang ontworpen. Door deze daarna ruimtelijk-visueel met elkaar te vergelijken, ontstaat een duidelijk inzicht in de bedreigingen én kansen die er liggen voor deze stad-landovergang in dit nationaal landschap.

Dit hoofdstuk bewijst opnieuw: het belang en de vormgeving van de stad-landovergang is ongekend groot. Voor de woonomgeving, maar ook voor het landschap.

H6 Verkenning: 'de nieuwe oostflank van Bunschoten-Spakenburg'

6.1 Onderwerp: de 'nieuwe oostflank'

Nu met de brede verkenning van de bestaande stad-landovergangen in hoofdstuk 5 een goed beeld is gevormd van de context, is het tijd voor stap 5 van de onderzoeksmethode (zie H2.8 onderzoeksmethodiek), namelijk de nieuwe opgave in dit landschap. Met de bouw van de uitbreidingswijk Rengerswetering, waarvan in 2010 begonnen is met de bouw van de eerste drie zuidelijke eilanden, bouwt de gemeente Bunschoten zoals gezegd aan een geheel 'nieuwe oostflank' van de kern Bunschoten-Spakenburg. Behalve dat dit de identiteit van de huidige oostflank zal beïnvloeden (zie stad-landovergang [14]), zal deze ontwikkeling ook het aanzien van het omringende landschap van het nationaal landschap Arkemheen-Eemland ongetwijfeld doen veranderen.

Zeker met de uitbreiding van het bedrijventerrein Haarbrug-Zuid, aan de zuidzijde van Bunschoten, wordt de nieuwe randlengte van de oostflank 'verlengd' tot een kleine 3,4 kilometer! Met deze uitbreidingen van woningen en bedrijventerrein zal in totaal zo'n 3 kilometer randlengte van aanzien veranderen; dat bedraagt zo'n 85% van de totale lengte! En dat is ongekend groot.

In dit weidse nationaal landschap Arkemheen-Eemland, waar de grote openheid een van de belangrijkste kenmerken en kwaliteiten is en blijft, is dat een zeer grote ontwikkeling, die nauwgezet de aandacht vraagt. Terecht wordt door diverse (beleids)documenten benadrukt dat nieuwe bebouwing in dit type landschap een grote impact heeft op het landschap (zie H6.3).

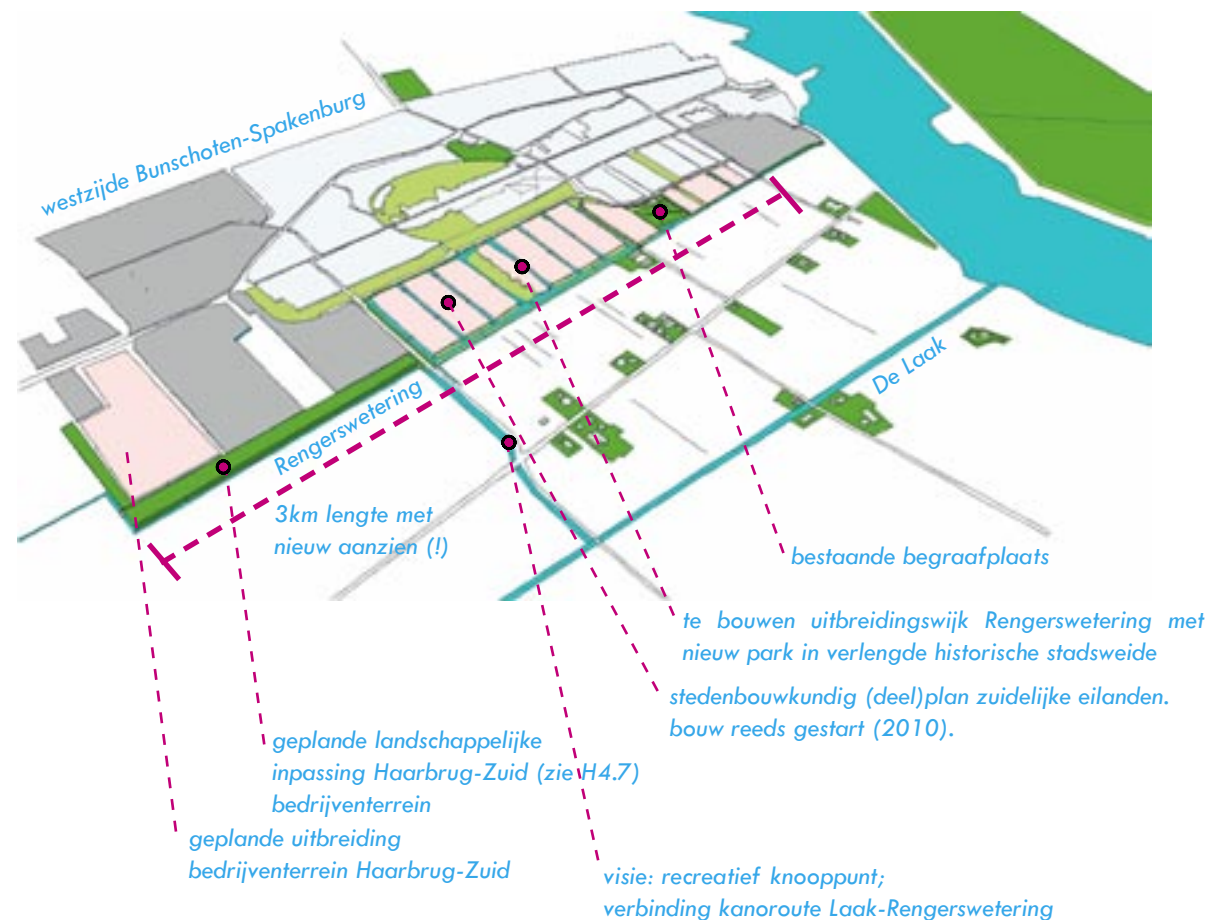

Fig. 6.02 Ontwikkelingen en visies in de context van Bunschoten-Spakenburg en de uitbreidingswijk Rengerswetering: Ontwikkelingsvisie Laakzone (2007), Uitbreiding bedrijventerrein Haarbrug-Zuid (2010), Masterplan Rengerswetering (2007) en Stedenbouwkundig plan Zuidelijke eilanden (2008).

> Fig. 6.03 De gemeentelijke plannen in de context van dit nationaal landschap (zie ook H4.7).v

- bebouwd gebied
- bosmassa
- industrieterrein bestaand
- uitbreiding industrie
- geplande omvorming bedrijventerrein naar woonwijk
- toekomstige woonwijk Rengerswetering totaal 1600 woningen
- 'zuidelijke eilanden' (in aanbouw)
- gerealiseerde begraafplaats
- zoekgebied naar landgoederen/natuur en recreatie
- gepland recreatief knooppunt
- nieuwe natuur
- klompen/ fietspaden
- ontwikkeling kanoroute

6.1 (vervolg) de 'nieuwe oostflank': beplanting & openheid

Fig. 6.04 De omgeving van de nieuwe wijk Rengerswetering in termen van beplanting en openheid (zie ook H4.7 en 4.8): De randen zijn beplant, in het landschap is de openheid. Samen vormen deze 2 elementen het zichtbare landschap.

polder Arkemheen (Nijkerk): vogel-richtlijngebied (Natura 2000)

zeer waardevol weidevogel gebied

westflank Bunschoten: overwegend beplante stadsranden

historische contour vestingstadje c.q. keerkade beplant

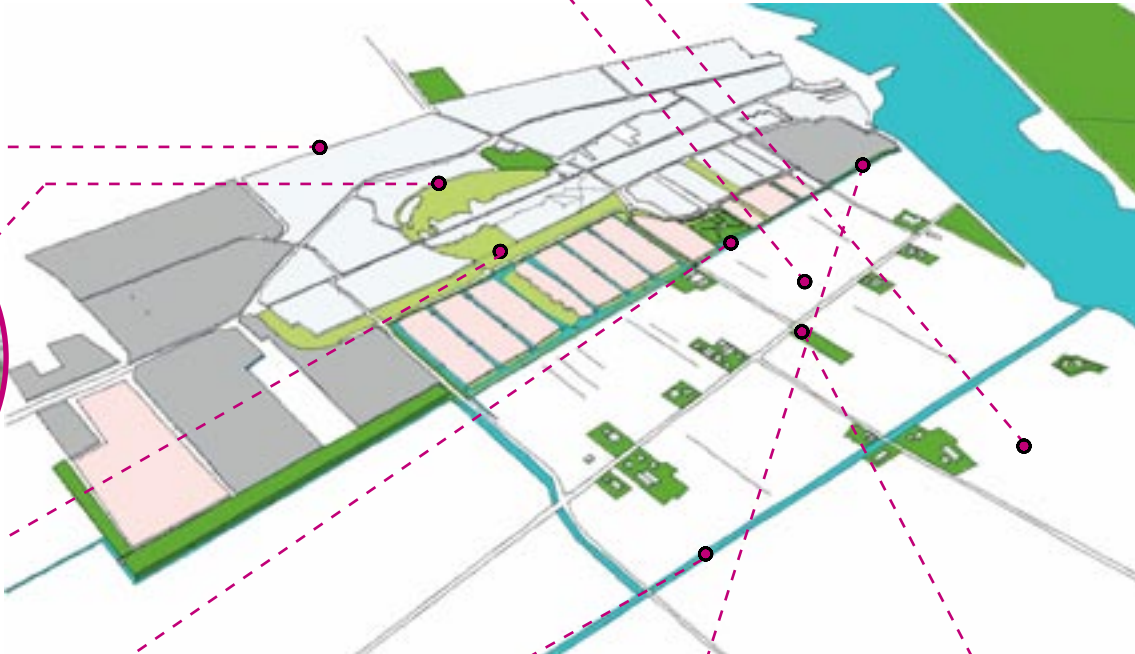
historische oostelijke inundatiekade: kenmerkende beplanting

begraafplaats: vlonder in Rengerswetering

De Laak: bedijkt en onbeplant in zeer weids landschap

Rengerswetering industrie: bomenscherm

boeren- en woonerven: allemaal opgaande groene massa

6.2 Bestaande planvorming verkend

In dit hoofdstuk staat de uitbreidingswijk Rengerswetering en de opeenvolgende planvorming daarvan als eerste centraal. Voor dit afstudeeronderzoek zijn de volgende documenten en planvorming van de nieuwe uitbreidingswijk gebruikt:

Bestemmingsplan Rengerswetering 2005

SVP Architectuur en stedenbouw. In opdracht van de gemeente Bunschoten.

Stedenbouwkundig Masterplan Rengerswetering 2007

'De verweving van dorp en landschap' (presentatie Kuiper Compagnons)

Kuiper Compagnons. Ruimtelijke ordening, stedenbouw, architectuur en landschap. In opdracht van de gemeente Bunschoten.

Rengerswetering. Stedenbouwkundig plan 'zuidelijke eilanden' 2008 (Vertaling van het Stedenbouwkundig Masterplan uit 2007).

Amer adviseurs bv, ruimtelijke ordening. In opdracht van de gemeente Bunschoten.

6.3 Bestemmingsplan (2005)

In de toelichting op het bestemmingsplan Rengerswetering uit 2005 (SVP architectuur en stedenbouw i.o.v. de gemeente Bunschoten) citeer ik een aantal punten hieruit die van invloed zijn (geweest) op de vormgeving van de stad-landovergang in de bestaande planvorming (zie H6.6)

"Overheidsbeleid"

Nationale landschappen, pag. 6

"Het begrip 'grootschalig' moet gerelateerd wor-

den aan de aanwezige kernkwaliteiten en aan het reeds aanwezige verstedelijkingspatroon en het -volume. Zo kan in relatief onbebouwde landschappen een beperkte toename van de bebouwing reeds afbreuk doen aan de kernkwaliteiten van dat landschap, terwijl in andere landschappen een zelfde toename van bebouwing geen gevolgen hoeft te hebben voor de aanwezige kernkwaliteiten."

Structuurschema Groene Ruimte, pag. 6

"De verscheidenheid en de kwaliteit van het landschap behouden en versterken, waarbij er ruimte is voor nieuwe ontwikkelingen die hieraan bijdragen;"

Vogel- en habitatrichtlijn, pag. 7

Het plangebied valt niet binnen Vogelrichtlijnbeschermingszones of habitatrichtlijngebieden."

Streekplan Provincie Utrecht 2005-2015, pag.8

"Daarnaast is een nieuwe stedelijke uitbreiding van woningen toegestaan aan de oostzijde van Bunschoten, waarbij de uiterste grens wordt gevormd door de Rengerswetering. De rode contour in het streekplan is gesloten op de Rengerswetering. De totale capaciteit van deze oostelijke uitbreidingslocatie bedraagt 1.600 woningen. Landschappelijk inpassing en inzicht in de wijze van ontsluiting en de relatie met de capaciteit van het wegennet zijn randvoorwaarden voor de uitwerking."

Conclusies in overheidsbeleid, pag. 13

"Het rijksbeleid staat de voorgenomen uitbreiding aan de oostzijde niet in de weg. Hoewel het gebied in het nationaal landschap Arkemheen-Eemland ligt, past de uitbreiding binnen het rijksbeleid, door uit te gaan van het migratie-nul scenario. De provincie dient het beleid voor dit nationaal land-

schap uit te werken in het streekplan. Het provinciale beleid voorziet in woningbouw aan de oostzijde van Bunschoten, met de Rengerswetering als uiterste grens. Op deze locatie mogen 1.600 woningen worden gerealiseerd. Het plan past derhalve binnen het provinciaal beleid."

"Toekomstige situatie"

Ruimtelijke hoofdstructuur, pag. 14

"De woongebieden krijgen elk een eigen karakter. Hierbij wordt gestreefd naar een verkaveling die inspeelt op de voor het gebied kenmerkende slaaglandschap."

Groen- en waterstructuur, pag. 14

"De groenzones vormen de hoofdgroenstructuur in de nieuwe woonwijk. Binnen de drie woongebieden wordt ook ruimte gereserveerd voor groenvoorzieningen. Deze groenvoorzieningen kunnen worden geclusterd in een buurtpark of verspreid over de buurt worden gerealiseerd. Met betrekking tot de waterstructuur zal overleg met het waterschap richtinggevend zijn. Ten aanzien van de hoofdgroenstructuur zal onder andere worden aangesloten bij de eisen die vanuit ecologische aspecten naar voren komen."

"Milieuaspecten en overig onderzoek"

Flora en Fauna, pag. 26

"Bebouwing kan ook zorgen voor verstoring van de graslanden ten oosten van de bouwlocatie. De verstoring kan beperkt worden door de westelijke oeverzone van de Rengerswetering door middel van bepaalde inrichtingsmaatregelen te ontwikkelen tot buffer tussen de nieuwbouwwijk en de graslanden. Daarnaast kan verstoring beperkt worden door de bebouwing langs de randen laag te houden en de woongebieden te ontsluiten

vanaf de Oostelijke Randweg. De bebouwing zal vermoedelijk geen invloed hebben op het Vogel-richtlijngebied Arkemheen.”

Water, pag. 27

“Bij het ontwikkelen van nieuw stedelijk gebied zal rekening moeten worden gehouden met een bepaalde hoeveelheid oppervlakte water. Hoeveel nodig is, is afhankelijk van de percentages verhard oppervlak, type gebied, type rioolstelsel, maaiveldhoogten en optreden grond- en oppervlaktewaterstanden. De benodigde oppervlakte varieert tussen 5% en 10% van het brutooppervlak. Met het waterschap is afgesproken dit te bepalen bij het maken van het stedenbouwkundig plan. In de voorschriften van dit bestemmingsplan is derhalve een minimale hoeveelheid oppervlaktewater opgenomen van 5% en een maximum van 10%.” (citaten uit: Bestemmingsplan Rengerswetering, 2005).

Mijn conclusies uit bestemmingsplan (2005)

Voorgaande integraal geciteerde beschrijvingen uit het bestemmingsplan tonen aan dat een architectonisch thema van de stad-landovergang, benadert vanuit het landschap of de historie en identiteit van de bestaande overgangen, geen issue is in dit bestemmingsplan. Er wordt rekening gehouden met veel aspecten, zoals water, ecologie en milieu en dergelijke. Ook ‘past’ het plan in al het overheidsbeleid.

Opvallend is dus dat terwijl deze uitbreidingslocatie in een nationaal landschap ligt waar bebouwing een enorme impact heeft, alleen ecologische aspecten van invloed lijken te zijn op de vormgeving van de stad-landovergang: de randen moeten vooral ‘laag blijven’ en als ‘bufferzone’ ingezet worden. Er is echter geen afweging vanuit ruimtelijke, esthetische of landschappelijke aspecten.

Fig. 6.05 Bestemmingsplankaart (2005)

(beeld: SVP architectuur en stedenbouw + gemeente Bunschoten, 2005)

De bestemmingsplankaart uit 2005 laat zien dat uitgenomen de bestaande begraafplaats, de locatie bestemd is voor woningbouw. Tussen de bestaande bebouwing en de nieuwe wijk wordt een groenzone als buffer aangehouden, tot aan de oostelijke ontsluitingsweg. Deze bestaat in de huidige situatie ook. Een groene verbinding tussen de stadswide en het landschap is ook aangegeven. Er is geen speciale bestemming aangegeven aan de rand van de wijk.

6.4 Stedenbouwkundig Masterplan '07

In de toelichting op het Stedenbouwkundig Masterplan uit 2007 (Kuiper Compagnons i.o.v. de gemeente Bunschoten) behandel ik een aantal punten uit een presentatie van dit plan, zodat duidelijk wordt hoe de uiteindelijke vormgeving van de stad-landovergang en, verder, de stedenbouwkundige uitwerking tot stand is gekomen. Op die manier wordt namelijk ook duidelijk hoe de ontwerpers en gemeente de landschappelijke analyse doorvertaald zien in het Masterplan en waaruit hun landschappelijke analyse uit bestaat.

“Verweving van dorp en landschap”

Een van de eerste dingen die in het kader van dit afstudeeronderzoek opvallen is de titel van een presentatie van het stedenbouwkundig masterplan uit 2007 door het ontwerpbureau Kuiper COMpagnons: “verweving van dorp en landschap”. De illustratie van het concept van deze wijk laat duidelijk zien dat opgaande beplanting aan de grens van stad en land eigenlijk niet voorkomt, terwijl deze wel duidelijk wordt aangegeven langs de ontsluitingswegen aan de west- en zuidzijde van het plangebied. Dat is kenmerkend (Zie ook H4.8 Ruimtelijke context landschap).

Fig. 6.06 Concept masterplan

(beeld: Kuiper Compagnons, 2007)

Fig. 6.07 Stedenbouwkundig Masterplan 2007

(beeld: Kuiper Compagnons i.o.v. gemeente Bunschoten, 2007)

In het masterplan zijn de twee gebieden voorzieningen/wonen (oranje), het verbindende park tussen stadswide en landschap (groen) en de drie deelgebieden t.b.v. wonen (geel) te zien. Ook is een onderscheid tussen stedelijk en landelijk water gemaakt in het zuidelijk deel (onder de Smeerweg).

Het masterplan laat zodoende feitelijk al in het concept zien hoe de ruimtelijke vertaling van de stad-landovergang uitpakt.

“De essentie van het masterplan”

“De essentie van het ontwerp is: de doordringing van het landschap vanuit het oosten.” De toelichtende presentatie op het ontwerp van het masterplan geeft aan dat de landschappelijke verkaveling, die oost-west gericht is, de basis en essentie van het ruimtelijk ontwerp vormt. “Daarnaast komen alleen in het zuidelijk deel, onder de Smeerweg, eilanden in het water voor. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen stedelijk water rondom de eilanden en natuurlijk water in de Rengerswetering. Deze twee systemen worden gescheiden door een wanddijkje. In het noordelijk deel sluit de opzet aan bij de westelijk gelegen wijk Koenraadswetering (2000 e.v.). Er wordt in het noordelijk deel wel een koppeling met de Rengerswetering gemaakt en er komt een eigen binnenhaven” (bron: presentatie Masterplan Kuiper Compagnons, 2007).

Groen- en waterstructuur

In het stedenbouwkundig masterplan van Kuiper Compagnons, in opdracht van de gemeente Bunschoten, is duidelijk een onderscheid zichtbaar tussen het zuidelijk deel onder de Smeerweg en het noordelijk deel. In het zuidelijke gedeelte bij de wooneilanden is er een onderscheid tussen stedelijk water (wijkwater) en landelijk water (Rengerswetering), die gescheiden worden door een dijkje. Aan de noordzijde is dit onderscheid er niet in die vorm. Ook is de buffer c.q. afstand met water en groen tussen de bebouwingsgrens en het landschap in het noordelijk deel smaller dan in het zuidelijk deel.

Fig. 6.08 Stedenbouwkundig Masterplan 2007

(beeld: Kuiper Compagnons i.o.v. gemeente Bunschoten, 2007)

In het masterplan zijn de volgende groenvoorzieningen gepland: een wijkpark (max. 800m van woningen) welke de verbinding vormt tussen de stadswide en het landschap, en centraal in de wijk en op de koppen van de eilanden buurtgroen (max. 250m van woningen). De bestaande strook tussen oude kern en de nieuwe wijk wordt aangevuld met functies zoals een trapveldje en een kinderboerderij.

Fig. 6.09 Stedenbouwkundig Masterplan 2007
(beeld: Kuiper Compagnons i.o.v. gemeente Bunschoten, 2007)

In het masterplan worden langs de bestaande, oostelijke randweg en aan de zuidzijde van de wijk bomen van de 1e grootte aangegeven, ter aanvulling op de bestaande bomen bij de begraafplaats. In de oost-west woonstraten komen kleine bomen (3e grootte). Aan de stad-landovergang komen “enkele solitaire- en verspreid staande bomen”.

Aan de west- en zuidzijde van de nieuwe uitbreidingswijk zijn in het stedenbouwkundig masterplan boomstructuren van de 1e grootte (grootste categorie) gepland. Deze boomstructuren zullen fungeren als laanbomen, omdat ze langs de bestaande, oostelijke randweg zijn geprojecteerd. Deze structuren zijn een aanvulling op de al bestaande boomstructuur bij de begraafplaats.

In de oost-westrichting, in de nieuwe woonstraten op de wooneilanden, zijn bomen van de 3e grootte (kleinste categorie) gepland. Deze zullen volgens het plan de “landschapsrichting accentueren”. Voor het overige, en deze zijn niet aangegeven, komen diverse solitaire en kleine groepen bomen voor.

Het wateroppervlak (stedelijk water) bedraagt zo’n kleine 16% van het totaaloppervlak van het plan. (gegevens en beschrijvingen n.a.v. presentatie Stedenbouwkundig Masterplan Rengerswetering, Kuiper Compagnons, 2007).

Mijn conclusies uit het Stedenbouwkundig Masterplan Rengerswetering 2007

Als eerste uitwerking van het bestemmingsplan laat het masterplan van Kuiper Compagnons uit 2007 zien dat de stad-landovergangen bijzondere aandacht krijgen in de uitwerking. Vooral in het zuidelijke deel, onder de Smeerweg, is een brede buffer van water en groen zichtbaar tussen ‘de wijk’ en het landschap. Maar in het noordelijke gedeelte ontbreekt deze buffer nagenoeg! Recreatieve routes in de wijk en nabij het landschap zijn volop aanwezig, evenals zichtlijnen naar het landschap. Opvallend is echter dat aan de oostzijde, grenzend aan het landschap, geen structureel opgaand groen voorkomt in de planvorming, terwijl dit wel een wezenlijk kenmerk is in het omringende landschap (zie H4.8) en het merendeel van de bestaande stad-landovergangen (zie H5.5).

Fig. 6.10 Stedenbouwkundig Masterplan 2007
(beeld: Kuiper Compagnons i.o.v. gemeente Bunschoten, 2007)

Uit het masterplan wordt duidelijk dat fiets- (rood) en wandelroutes (groen) goed vertegenwoordigd zijn in het plan. Met name de wandelroute op het wandeldijkje aan de oostzijde, langs de Rengerswetering, is een belangrijk onderdeel van een toekomstig ‘ommetje’ in de wijk. Zelfs een extra fietspad aan de oostzijde van de Rengerswetering is in de toekomst mogelijk.

6.5 Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden 2008

In het uitgewerkte Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden uit 2008, opgesteld door Amer Adviseurs bv, in opdracht van de gemeente Bunschoten, is het Stedenbouwkundig masterplan (Kuiper Compagnons, 2007) verder uitgewerkt tot een definitief stedenbouwkundig plan. In dit gedetailleerde deelplan is zichtbaar hoe de details van het plan in elkaar steken: van de verkaveling, de groenstructuur tot parkeerplaatsen aan toe. Daarom is dit eerste stedenbouwkundig deelplan in dit afstudeeronderzoek gekozen voor nader onderzoek. Ook de inhoudelijke verdieping en het ontwerpend onderzoek naar deze stad-landovergang vindt op basis van deze uitwerking plaats.

werkwijze verkennend en ontwerp onderzoek

Op basis van dit stedenbouwkundig deelplan heb ik een drie-dimensionaal model opgezet om de ruimtelijke opzet en -structuur te kunnen onderzoeken naar aanleiding van de verkenningen uit H3 en H4, en om te kunnen vergelijken met de bestaande stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg uit H5. Vervolgens zal ik in paragraaf 6.7 een herontwerp van deze stad-landovergang maken en deze vergelijken met dit bestaande ontwerpvoorstel uit het Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden (Amer Adviseurs, 2008).

Inleiding op het deelplan

In de inleiding van het Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden (Amer Adviseurs, 2008) wordt beschreven dat de gemeente Bunschoten aan de oostzijde van de kern een uitbreiding realiseert, op basis van een aantal beleidskaders, waaronder het bestemmingsplan (SVP Architectuur en ste-

denbouw, 2005) en het Stedenbouwkundig Masterplan (Kuiper Compagnons, 2007).

“Voor de nieuwe uitbreidings is het landschap als belangrijkste inspiratiebron gekozen”, aldus de inleiding. Dat sluit aan op de lijn die de ontwerpers van Kuiper Compagnons hebben ingezet. “Het veenweidegebied kenmerkt zich door openheid en lange waterlijnen. Dat heeft er toe geleid dat de hoofdrichting van de verkaveling is vastgelegd in oost-west lopende lijnen. Tussen de lijnen ligt tussen de Smeerweg en de Nijkerkerweg een zevental eilanden. Zes van deze eilanden zijn bedoeld voor woningen, voor het zevende eiland staan voorzieningen, woningen en groenvoorzieningen op het programma. De eerste fase betreft de ontwikkeling van de meest zuidelijke eilanden. Hier worden 575 woningen gebouwd op drie eilanden.” (Amer Adviseurs, 2008).

Uit de beschrijvingen in het stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden zijn een aantal hoofdzaken opgesomd en beschreven die de opzet en structuur verhalen van het getoonde ontwerp. De zaken die van belang zijn voor de opzet van de groenstructuur en de stad-landovergang worden hieronder kort weergegeven.

Hoofdropzet

“De hoofdropzet is in grote lijnen vastgelegd in het Masterplan. Kort samengevat gaat het om:

- de eilanden en de huizen op de eilanden hebben een humane schaal en stralen vriendelijkheid en gemoedelijkheid uit. Het geheel is dorps en oogt organisch gegroeid;*
- voor het langzame verkeer is midden in het gebied een route geprojecteerd die verbinding geeft met het bedrijventerrein. Aan de oostzijde is voorzien in een recreatieve wandelroute en een dijkje*

fig. 6.11 Ruimtelijke impressie opzet wijk.

(beeld: Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden, Amer Adviseurs, 2008).

met een voet-/fietspad;

- op het middelste eiland wordt een buurtgroenvoorziening gerealiseerd. Daarnaast worden verspreid in het gebied kleinschaliger blokgroen aangelegd;*
- de oostelijke oever van de eilanden wordt als ecologische oever aangelegd en beheerd;*
- de watergangen maken dat de afzonderlijke eilanden als zodanig ervaarbaar zijn.” (bron: Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden, Amer Adviseurs, 2008).*

fig. 6.12 Ruimtelijke impressie opzet wijk.

(beeld: Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden, Amer Adviseurs, 2008).

Zichtlijnen en ruimtelijke oriëntatie

“De oostelijke rand is openbaar, groen en natuurlijk van karakter en geeft uitzicht over het aangrenzende open landschap. Vanuit het landschap gezien wordt hier het beeld bepaald door een diffuus samenspel van boomkruinen en dorpsbebouwing. De zuidrand is het nieuwe dorpsfront vanuit Nijkerk en is de tegenhanger van het aan de overzijde liggende bedrijventerrein Haarbrug Noord. De lange lijnen in de eilanden, maar ook de bruggen over de watergangen geven permanente én verrassende doorzichten op het open landschap.” (bron: Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden, Amer Adviseurs, 2008).

Groen en water

“De samenhangende groenstructuur voor de drie eilanden is hoofdzakelijk noord-zuid gericht. Langs de langzaamverkeersroute ligt op het middeneiland de buurtgroenvoorziening met de mogelijkheid een balletje te trappen. De buurtgroenvoorziening heeft een functionele en visuele relatie met het water. Informeel spel is mogelijk in de brede stroken langs de fietsroute op het noord- en zuideiland. De koppen aan de oostzijde van de eilanden vormen de groene overgang naar het open landschap. Ze zijn ingericht met natuurlijke oevers en een diffuus patroon van gebiedseigen bomen en struiken. Een recreatief voetpad verbindt de drie delen met elkaar, met het dijkje langs de Rengerswetering en met het voorzieningeneiland. (..)

Aldus ontstaat een groen- en waterstructuur die aan de westzijde formeel en stedelijk is en in oostelijke richting verschiet naar een informele en meer natuurlijke inrichting, om tenslotte over te gaan in het open Nationale Landschap. De groene oevers krijgen een natuurlijke barrière, een afscheiding of flauwe taluds en/of plasbermen waar het water niet hoger staat dan enkele decimeters.”

“Het aandeel water en groen in het plangebied is 28%. Het buurtgroen op het middeneiland voldoet met 2424m² niet aan de richtlijn van minimaal 2.800m² maar daar staat tegenover dat het blokgroen ruimer van afmetingen is en dat de gebruikswaarde van de buurtgroenvoorziening hoog is. Alle woningen liggen binnen de gestelde afstanden van 400m tot het buurtgroen. Dat geldt niet voor de afstanden tot het blokgroen (100m). Zo’n 55 woningen (9,3%) liggen op grotere afstanden (tot 130m).” (bron: Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden, Amer Adviseurs, 2008).

fig. 6.13 Ruimtelijke impressie opzet wijk.

(beeld: Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden, Amer Adviseurs, 2008).

Mijn conclusies uit het Stedenbouwkundig (deel)plan ‘zuidelijke eilanden’ uit 2008

Ook hier is de vormgeving van de stad-landovergang niet op basis van een m.i. complete landschappelijke analyse en/of onderzoek naar de identiteit van bestaande overgangen in Bunschoten. De belangrijkste inspiratie is het landschap van lange lijnen en water, maar beplante grenzen als wezenlijk element lees ik nergens in terug.

Ten tweede is het buurtgroen geheel volgens richtlijnen gelocaliseerd en niet gekoppeld aan de stad-landovergang. Het groen in de stad-landovergang is vooral ‘buffer’ en talud, maar geen verblijfsplek (geen groene poort, n.a.v. Neven, K., e.a., 2009). Net als in de voorgaande planvorming ontbreekt de notitie en betekenis van het element ‘grenzen’ (edges) in dit landschap.

6.6 ontwerpend onderzoek: profielen 'nieuwe oostflank'

Naar aanleiding van de aanleiding, probleemstelling en onderzoeksvraag uit H2, worden hier opnieuw de principeprofielen weergegeven die voortkomen uit het Stedenbouwkundig masterplan uit 2007 (bron Kuiper Compagnons, 2007). Nu zullen ze verder worden onderzocht.

De profielen A en B zijn op basis van de gegeven profielen uit het stedenbouwkundig masterplan uit 2007 hier "overgetekend en ingekleurd", waarmee ze aansluiten bij de tekenstijl die ik in hoofdstuk 5 heb geïntroduceerd. Hierdoor zijn deze beter en gemakkelijker te vergelijken met de bestaande stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg uit H5. De twee principedoorsneden A en B laten zien hoe de overgang van 'stad' naar 'land' is vormgegeven. Voor de duidelijkheid zijn profiel A en B beiden vanaf de erfgrans naar het westen 'aangevuld' met een principedoorsnede van een (rij)woning, mede op basis van het Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden (Amer adviseurs, 2008).

Principeprofiel B laat zien dat opgaande (openbare) beplanting geheel ontbreekt, waardoor er geen "tweetakmengsel" van bebouwing en groen aanwezig is. Hiermee voldoet deze aan de omschrijving van een "naakte stadsrand", volgens het manifest 'Dorp als Daad' (Habets, A. e.a., 2004). Daarmee sluit het noordelijk gedeelte van deze uitbreidingswijk in elk geval niet aan op de kenmerkende, beplante stad-landovergangen zoals we deze elders aan de oostflank aantreffen (verg. H4.8 en H5.5).

Principeprofiel A, een doorsnede op een van de zuidelijke eilanden, laat zien dat er een relatief grote buffer c.q. afstand tussen de woningen en het

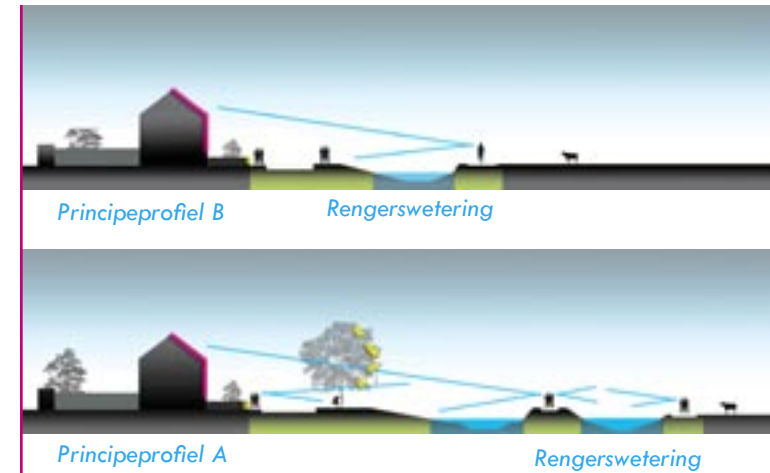

Fig. 6.15 Twee huidige profielen oostflank

landschap voorkomt. Volgens het stedenbouwkundig masterplan (Kuiper Compagnons, 2007) komen aan deze stad-landovergang solitaire bomen en boomgroepen voor. Tevens is het wandeldijkje te zien die onderscheid maakt tussen het stedelijke water van de wijk en het landelijke water in de Rengerswetering.

Werkwijze en methode

Om nauwkeurig inzicht te krijgen in de uitwerking en ontwerp van het eerste stedenbouwkundig (deel)plan zuidelijke eilanden (Amer Adviseurs, 2008), wordt in dit afstudeeronderzoek in de paragraaf 6.7 deze stad-landovergang onderzocht in visueel-ruimtelijke zin. Op basis van een ruimtelijk, 3D-model welke ik op basis van dit stedenbouwkundig (deel)plan van Amer Adviseurs (2008) gemaakt heb, kan ik vanuit verschillende standpunten de opbouw van de stad-landovergang inzichtelijk maken en nauwkeurig vergelijken met een door mij herontworpen stad-landovergang in paragraaf 6.8 en 6.9.

Fig. 6.14 < Overzichtskaart met boomstructuren

6.7 visueel- ruimtelijke analyse bestaand ontwerp

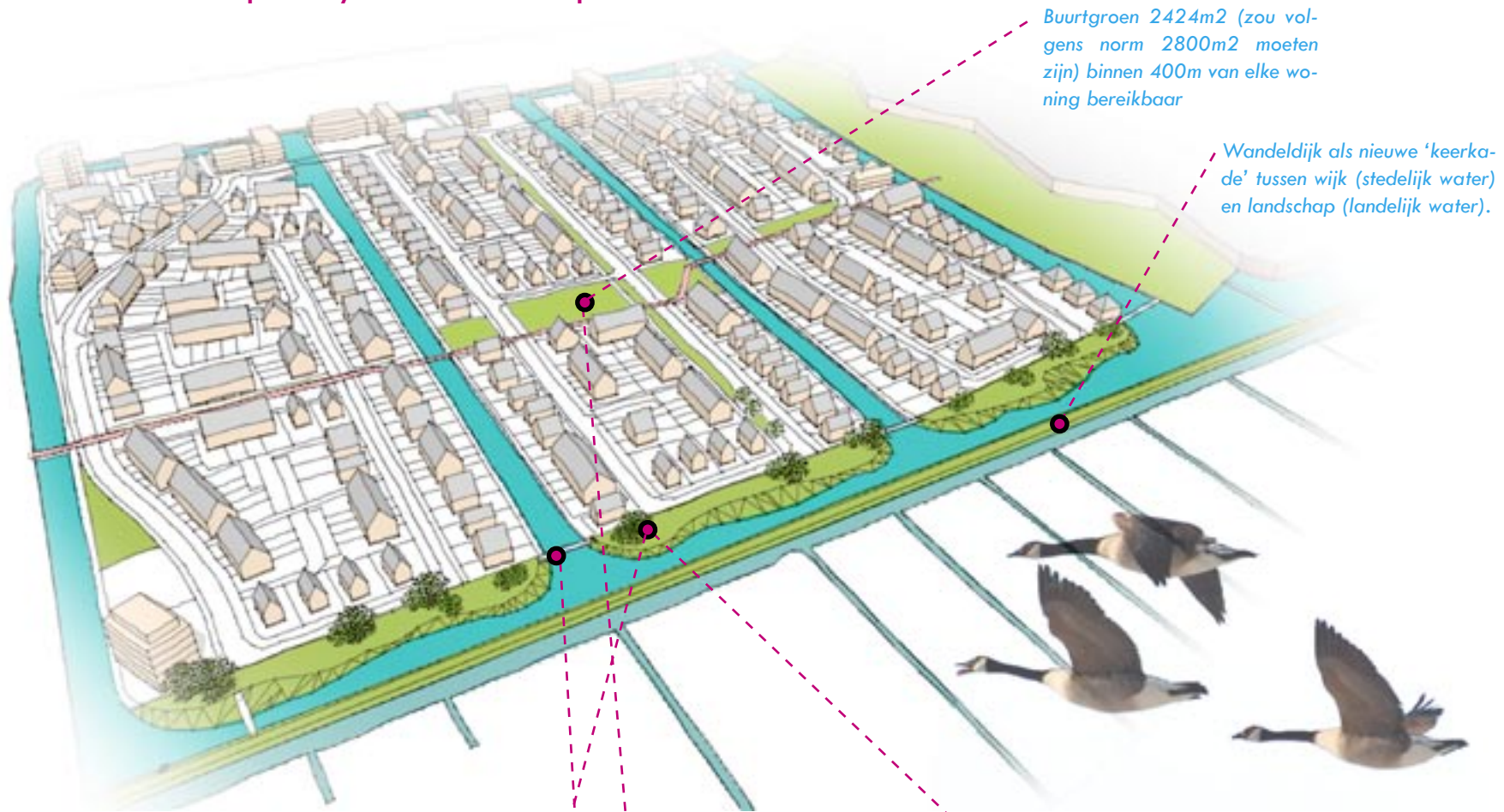

Fig. 6.16 De ruimtelijke vertaling van het voorgestelde ontwerp uit het Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden 2008 (Amer adviseurs, 2008), door mij ruimtelijk vertaald in een vogelvluchtperspectief.

'Groene Kop' wooneiland gemiddeld 1155m², excl. taluds.

Buurtgroen ligt vooral in de wijk en is daardoor niet visueel gekoppeld aan het (panorama)landschap.

Eilanden vooral aan elkaar gekoppeld, wandelbaar via-via bereikbaar.

Buurtgroen 2424m² (zou volgens norm 2800m² moeten zijn) binnen 400m van elke woning bereikbaar

Wandelbaar als nieuwe 'keerkade' tussen wijk (stedelijk water) en landschap (landelijk water).

Opgangende beplanting vormt m.i. geen "tweetakt-mengsel", waardoor deze nieuwe grens zich fundamenteel zal blijven onderscheiden van de meeste stad-landovergangen in Bunschoten (zie H5), maar zeker ook van de omringende overgangen van bebouwing en landschap zoals we zien in erfbeplanting van boerderijen (H4.8).

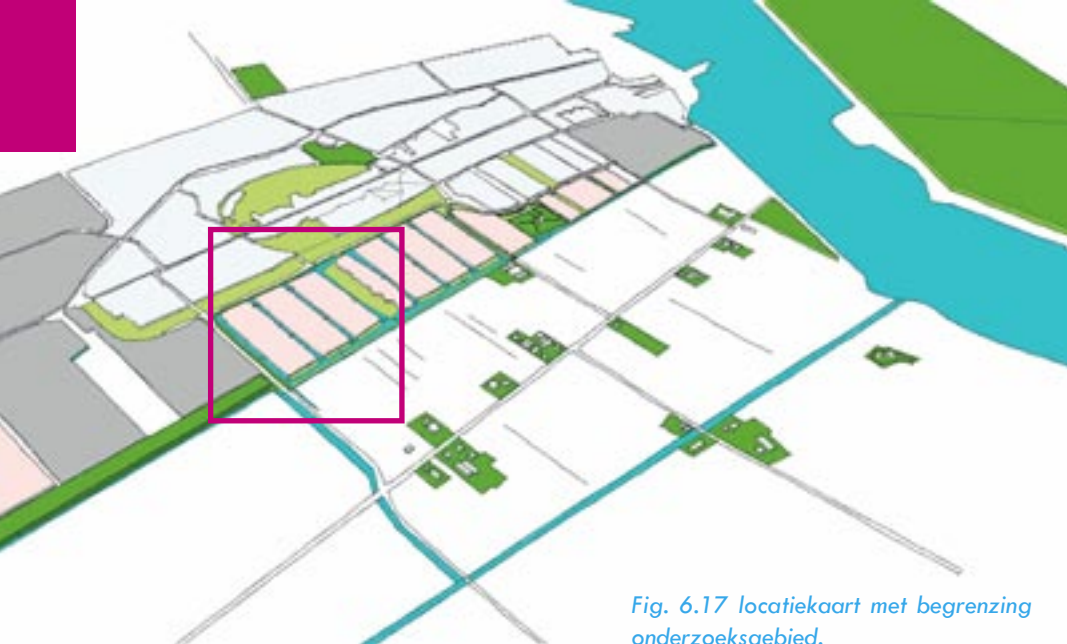

Fig. 6.17 locatiekaart met begrenzing onderzoeksgebied.

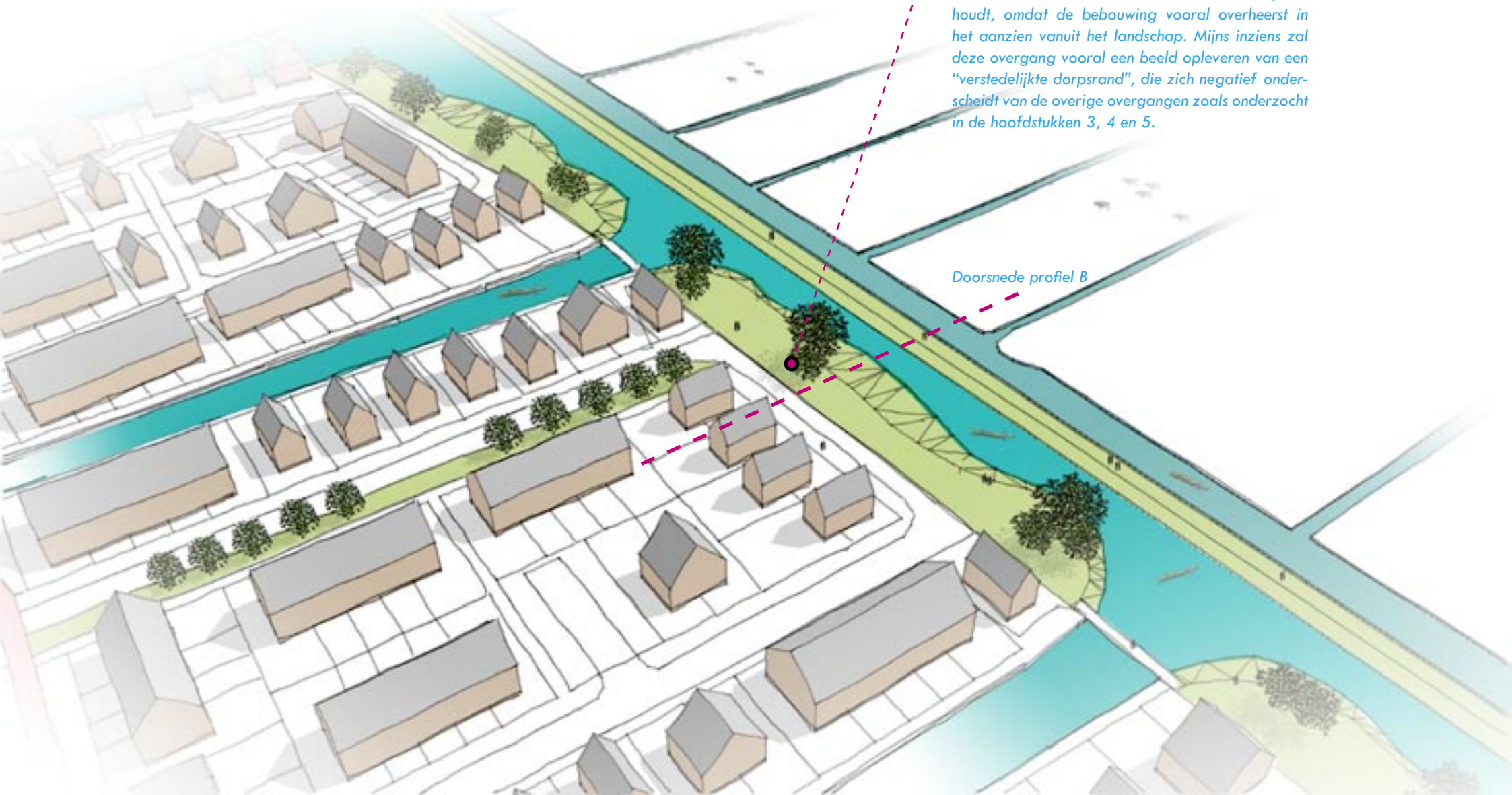

Fig. 6.18 De wandeldijk die als waterscheiding dient tussen stedelijk en landelijk water, vormt een belangrijke lineaire lijn in dit orthogonale landschap. Feitelijk is dit de echte grens met het landschap en de Rengerswetering en figureert het als een nieuwe keerkade. Vanuit het landschap is dit eigenlijk niet zichtbaar, omdat deze moderne “keerkade” niet ruimtelijk benadrukt is. Daarmee onderscheidt deze wandeldijk zich ruimtelijk niet van wandelroutes die dwars door het open landschap lopen, zoals het pad langs de Laak of een klompenpad, terwijl deze wel de echte grens met het landschap vormt.

Fig. 6.19 Vanuit het landschap wordt nu duidelijk zichtbaar hoe de stad-landovergang ruimtelijk echt is opgebouwd. De principedoorsnede vertelt dit verhaal niet. Er vallen een aantal dingen op: de groene overgang c.q. buffer naar het Nationaal landschap bestaat dus vooral uit horizontale groene ruimte, en in veel mindere mate opgaande, groene beplanting. Tevens ligt het buurtgroen vooral gesitueerd midden op het middelste eiland, en is deze niet (direct) gekoppeld aan de stad-landovergang. De identiteit van dit buurtgroen zal het dus vooral “van zichzelf moeten hebben”, omdat het niet visueel gekoppeld is met het landelijk gebied.

Fig. 6.20 De ruimtelijke vertaling van het voorgestelde ontwerp uit het Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden 2008, vertaald in een vogelvluchtperspectief vanuit de wijk. Aan de rechterzijde van de illustratie ligt het weidelandschap van het Eemland, richting het oosten.

De boomgroepen en solitaire, zoals deze voorgesteld zijn in het stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden uit 2008, vormen een “diffuse rand en overgang” naar het nationaal landschap. De vraag is echter wat het woord “diffuus” hier ruimtelijk inhoudt, omdat de bebouwing vooral overheerst in het aanzien vanuit het landschap. Mijns inziens zal deze overgang vooral een beeld opleveren van een “verstedelijkte dorpsrand”, die zich negatief onderscheidt van de overige overgangen zoals onderzocht in de hoofdstukken 3, 4 en 5.

Doorsnede profiel B

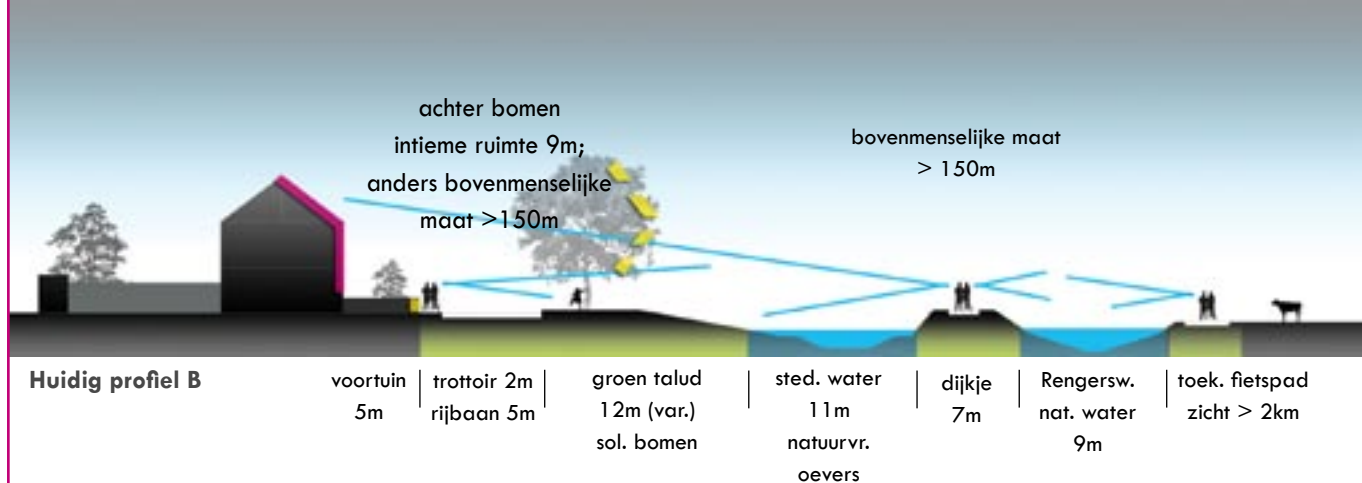

Fig. 6.25 Ingegeven door 'waterhuishoudkundige'- en ecologische aspecten is de stad-landovergang bij de zuidelijke eilanden vormgegeven met een wandeldijkje om het natuurlijke (bemeste) water te scheiden van het stedelijke (schone) water. Zodoende kunnen natuurlijke oevers worden gecreëerd in de wijk.

Vanwege ecologische aspecten (weidevogels houden een afstand van 80-100m aan van bebouwing en opgaande beplanting) is de overgang beplant met solitaire bomen en kleinere bomen en struiken. Dit heeft niet alleen gevolgen voor het aanzien van de wijk (zie fig. 6.19). Het sluit niet aan bij het overwegend voorkomende karakter van de andere stad-landovergangen (zie H3.6 en H5.5) en past derhalve niet bij de voorkomende grenzen (edges) in het landschap (zie H4.8). De landschappelijke eenheid van robuust beplante randen zal zo doorbroken worden (zeker gezien profiel A, waar geen groen in voorkomt).

Ook zal het invloed hebben op de ruimtelijke beleving en waardering (H3.7) doordat bij ontbreken van bomen (voorgond) de grote schaal van het landschap voelbaar is, echter zonder beschutting op het talud en de wandeldijk (prospect & refuge theorie). De vraag is dus of dit ontwerp wel past binnen de landschappelijke context, binnen de dorps context en of de ruimtelijke beleving van deze overgang wel 'prettig' is.

Fig. 6.22 t/m 6.24 Enkele impressies vanaf het wandeldijkje (boven), vanaf de groene kop van een wooneiland (midden) en vanuit een woonstraat (onder). Hoewel deze stad-landovergang kwaliteit bezit door de toegankelijkheid, de recreatieve routes en er ook opgaande beplanting aanwezig is, zijn er toch een aantal aspecten te noemen (zie fig. 6.25) waarvan je je kunt afvragen of deze goed zijn afgewogen. In elk geval is dit de meest stenige stad-landovergang van Bunschoten-Spakenburg, zeker gezien de groene inpassing van het zuidelijke bedrijventerrein (zie pag. 69). Daarnaast wordt gebroken met de 'Bunschotense identiteit' (zie H5.5) van es-senrijen en is de ruimtelijke beleving vanaf een kano onduidelijk (links of rechts van de wandeldijk). Een ontwerpend onderzoek zal uitwijzen of dit verbeterd kan worden.

Fig. 6.26 De zuidelijke eilanden in aanbouw (mei 2011). Hoe verstedelijkt zal de nieuwe stad-landovergang van Bunschoten worden in dit nationaal landschap Arkemheen-Eemland?

6.8 modellen ontwerp onderzoek

Fig. 6.27 Model 1 gaat uit van een verbetering van het aanzien van de stad-landovergang door veel meer opgaande beplanting toe te voegen op de koppen van de eilanden. Zo zal het 'tweetaktmengsel' van bebouwing en beplanting beter in verhouding komen en zal de overgang meer aansluiting vinden bij het omringende landschap (eenheid). De grens voor de weidevogels zal wat opschuiven omdat het aandeel beplanting toeneemt (schatting).

Fig. 6.28 Model 2 gaat uit van een stad-landovergang op landschappelijke schaal, en vormt het wandeldijkje om tot een brede, met essiebomen beplante keerkade die aansluit bij de historische geleding van stad-landovergangen in Bunschoten. Hierdoor komt de overgang ruimtelijk bij de wandeldijk te liggen en ontstaat er een geleding van ruimte (stedelijk water) (dijk) (landschap). Ook zal het aanzien veel groener worden. Daarnaast wordt het buurtgroen op de kop van het wooneiland gesitueerd, zodat er een "groene poort" ontstaat (zie H.3.4). De grens voor de weidevogels zal 20m opschuiven.

Fig. 6.29 Bestaande principedoorsnede B

Stedelijk water

Rengerswetering

Fig. 6.30 Model 1 'buffer maximaal beplanten'

Stedelijk water

Rengerswetering

Fig. 6.31 Model 2 'beplante keerkade'

Stedelijk water

Rengerswetering

6.8 modellen en concept herontwerp stad-landovergang

De bestaande principedoorsnede B laat in het 3D-model zien in paragraaf 6.7, dat deze niet toereikend is om een verstedelijkte dorpsrand in dit nationaal landschap te voorkomen. Dat is, gezien al het overheidsbeleid en de daarin voorkomende uitspraken over 'landschappelijke inpassing' en 'impact van bebouwing' een opvallende en ernstige zaak omdat zo de angst voor verrommeling in stand gehouden wordt.

Uit de conclusies van de bestaande planvorming uit de paragrafen 6.3, 6.4, en 6.5 bleek al dat de vormgeving van de stad-landovergang niet gebaseerd is op een degelijk onderzoek naar de landschappelijke kenmerken en bestaande stad-landovergangen van Bunschoten-Sapkenburg.

Daarom stel ik een herprofilering voor, om zo de onderzoeksvraag uit H2 te kunnen beantwoorden door middel van een ontwerpend onderzoek. Dit doe ik op basis van 2 modellen:

- **Model 1 "buffer maximaal vergroenen"**
- **Model 2 "beplante keerkade".**

Er zijn een aantal factoren van invloed op de herprofilering van deze stad-landovergang:

- *identiteit en vormgeving van de bestaande stad-landovergangen in Bunschoten-Sapkenburg (zie conclusies H5.5).*
- *identiteit van omringende landschap; met name de opbouw van grenzen (edges), (zie hoofdstuk 3.7 en 4.8).*
- *onderzoeksresultaten van o.a. het manifest 'Dorp als Daad', met name de bevindingen en oorzaken van "naakte stadsranden" (H3.5) en de onderzoeken uit (H3.6 en 3.7).*

Fig. 6.32 en 6.33 (Bestaande planvorming boomstructuren (links) en keuze voor model 2 (rechts).

Verantwoording modelkeuze

Op basis van de conclusies uit H5.5 en enkele referentiestudies uit H8 [Culemborg Parijsch], [Hampstead Garden Suburb] en [Nieuw-Vennep '70 wijk] wordt gekozen voor het model 2 om deze in 3D uit te werken. Dit gebeurt op basis van de volgende argumenten:

- *model 1 zou teveel de schijn van "schaamgroen" kunnen opwekken [zie H8: Nieuw Vennep, jaren '70 stad-landovergang, pag. 190].*
- *model 1 laat de ruimtelijke werking van het wandeldijkje ongemoeid; het is interessanter om deze te herontwerpen.*
- *model 2 sluit aan bij lineaire structuren in dit landschap, model 1 niet. Dit geldt met name voor*

de zuidelijke, lineaire structuur langs het bedrijventerrein.

- *model 2 is interessanter vanwege de verplaatsing van het buurtgroen naar de kop van het eiland.*
- *model 2 geeft de verschillende waterstructuren (stedelijk en landelijk) een andere ruimtelijke geleiding, dit is recreatief interessant.*
- *model 2 zorgt voor een andere ruimtelijke beleving, schaal- en maat wisselt waardoor interessante zichtlijnen ontstaan.*

Op basis van bovenstaande overwegingen wordt een uitwerking gemaakt van model 2, op basis van het gecreëerde 3D-model uit H6.7

6.9 uitwerking herontwerp stad-landovergang

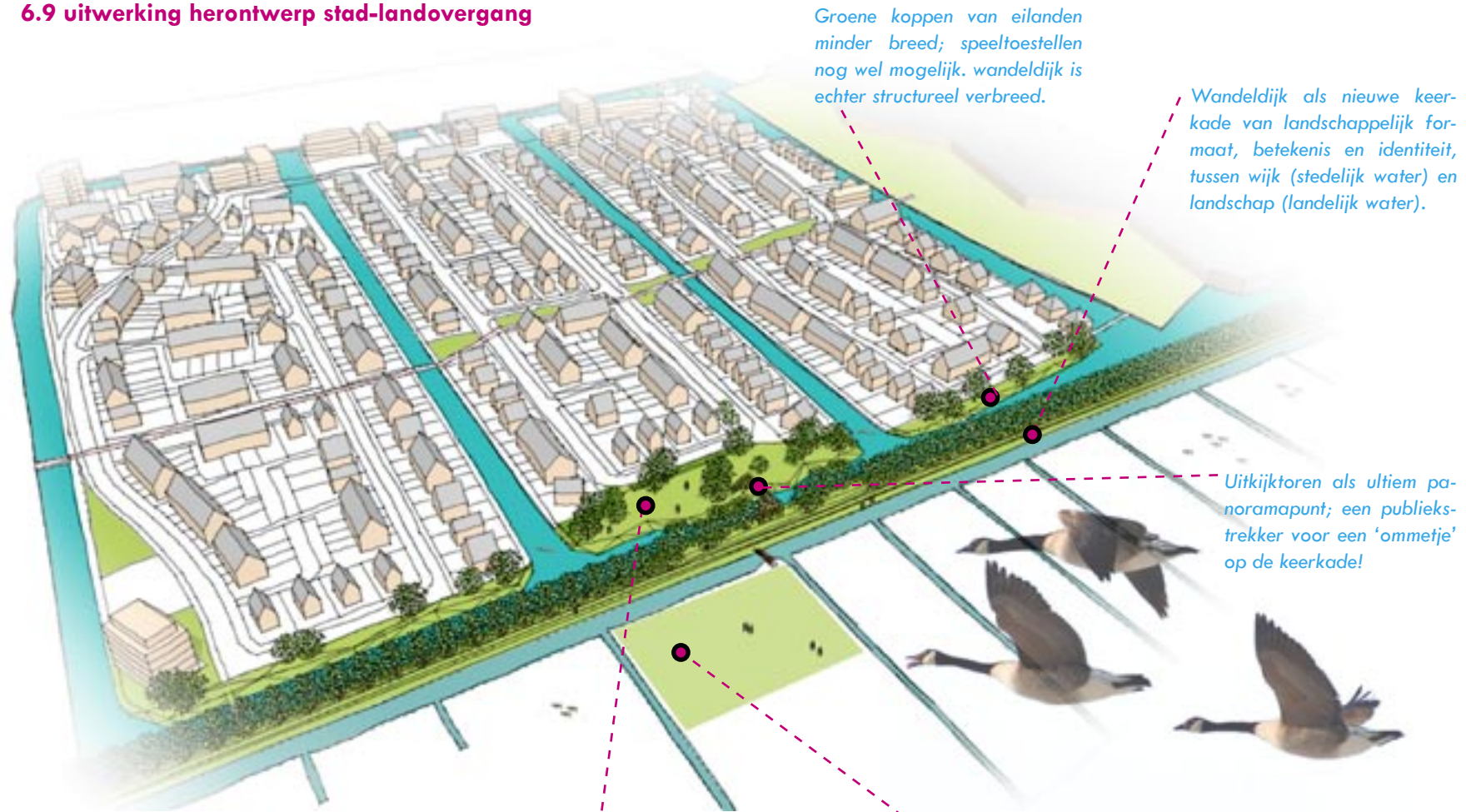

Fig. 6.34 De ruimtelijke vertaling van het herontwerp op basis van model 2 'beplante keerkade' vertaald in een vogelvluchtperspectief. Duidelijk te zien is het robuuste element van de wandeldijk, die nu beplant is met een rij essenbomen. Op de koppen van de eilanden staan enkele solitaire parkbomen. Op de kop van het middelste wooneiland is een opening in de rij essenbomen: hier wordt het buurtgroen op de kop verbonden met de nieuwe "beplante keerkade" door middel van een hoge loopbrug en uitkijktoren.

Het buurtgroen (2185m² excl. taluds) is verschoven naar de kop van het eiland binnen iets meer dan 400m vanaf elke woning. Een gedeelte aan groen is gebleven langs de fietsroute. En er is 1 woning extra toegevoegd.

Optioneel zou een stuk land gepacht kunnen worden als trapveldje, buiten het broedseizoen van de weidevogels (die zich meer noordelijk bevinden overigens).

Fig. 6.35 Mogelijk toekomstbeeld na voltooiing van de wijk Rengswetering (zie ook pag. 168). De 'nieuwe oostflank' is op deze wijze niet alleen een aanvulling op de historische ontwikkelingslijnen in Bunschoten-Spakenburg, maar past ook binnen het 'landschappelijk raamwerk' van beplante grenzen (edges). Door de vormgeving en beplanting geeft deze stad-landovergang (met verschillende delen en functies die bij dit landschap passen) nu ook betekenis, structuur en identiteit (zie H4.9) op landschappelijke schaal.

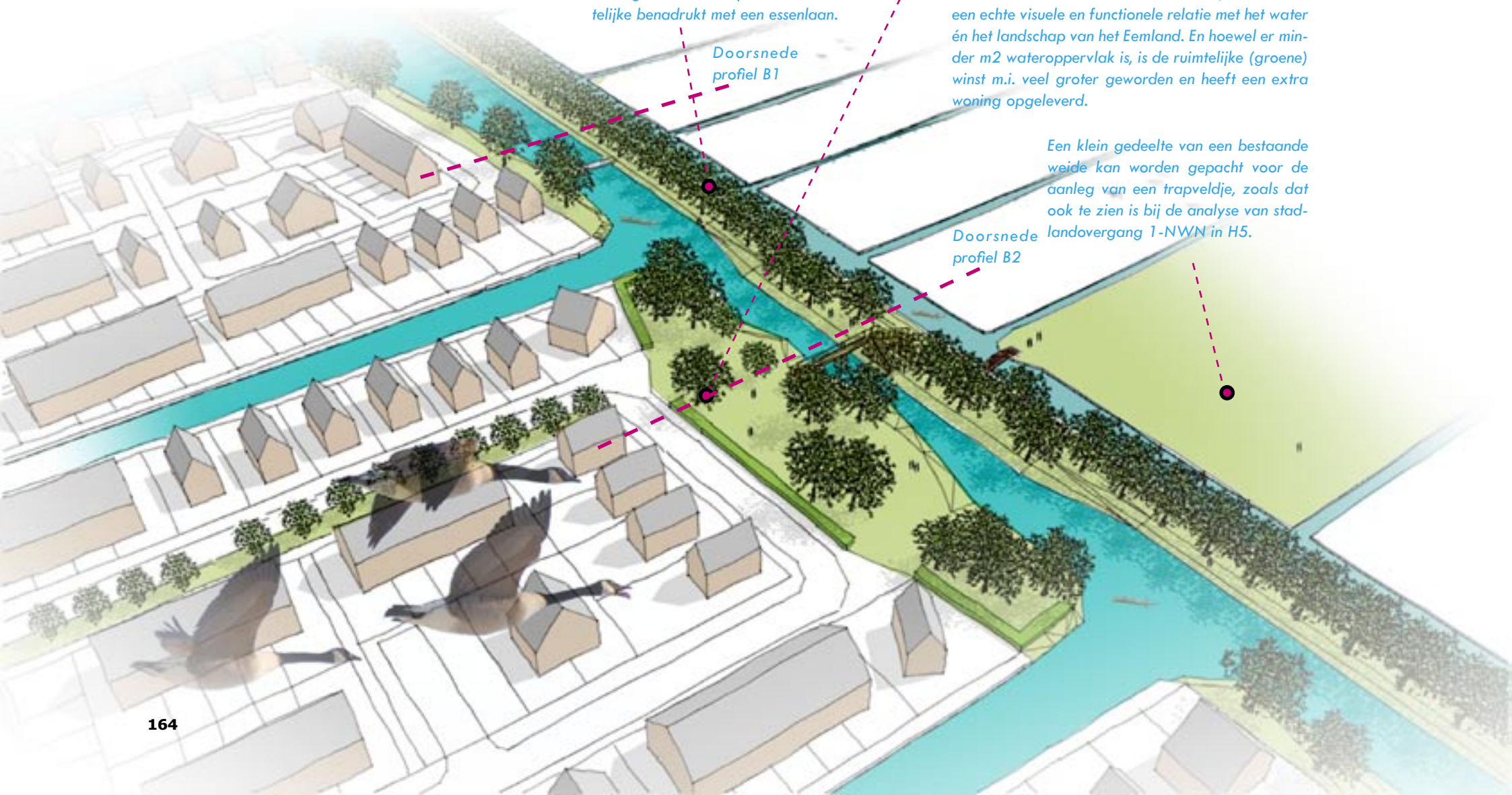
Fig. 6.36 De wandeldijk die als waterscheiding dient tussen stedelijk en landelijk water, vormt een belangrijke lineaire lijn in dit orthogonale landschap. Feitelijk is dit de echte grens met het landschap en de Rengswetering en figureert het als een nieuwe keerkade. Vanuit het landschap is dit in de bestaande planvorming eigenlijk niet zichtbaar (zie pag. 157), omdat deze niet ruimtelijk benadrukt is. Daarmee onderscheidt deze wandeldijk zich ruimtelijk niet van wandelroutes die dwars door het open landschap lopen, zoals het pad langs de Laak of een klompenpad, terwijl deze wel de echte grens met het landschap vormt. In dit nieuwe ontwerp vormt de beplante keerkade een landschappelijk element van formaat die verschillende 'werelden' aan elkaar verbindt. De beleving van het landschap (weidsheid en de weidevogels) komt hier tot de essentie!

Fig. 6.37 Met deze met essen beplante keerkade van ruim 1 km heeft de 'nieuwe oostflank' van Bunschoten-Spakenburg een landschappelijk element van formaat, die aansluit bij de identiteit en structuur van de bestaande stad-landovergangen in de dorpen. Ook sluit de overgang aan bij de uitstraling van de overige grenzen in het landschap, waardoor een eenheid ontstaat. Deze nieuwe structuur voegt op deze wijze dus nieuwe (ruimtelijke) kwaliteit toe aan het landschap, voor de bewoners en de recreant. Enkele openingen in de beplanting, zoals bij de twee middelste eilanden en het toekomstige wijkpark, zorgen voor de afwisseling. Deze structuur loopt in het noorden toe over in de rand van de begraafplaats en vervolgens het nieuwe profiel A.

6.9 uitwerking herontwerp stad-landovergang

Fig. 6.38 De ruimtelijke vertaling van het herontwerp van de stad-landovergang, vertaald in een vogelvluchtperspectief vanuit de wijk.

De 'nieuwe keerkade' welke het stedelijke en landelijke watersysteem scheidt, transformeert naar een element op 'landschappelijke schaal'. De echte grens van de wijk wordt nu ruimtelijke benadrukt met een essenlaan.

Doorsnede
profiel B1

Het buurtgroen, wat midden op het middelste woon-eiland in de zuidelijke eilanden gesitueerd was, is nu gesitueerd op de kop van het eiland. Waar in het bestaande ontwerp "het buurtgroen een visuele en functionele relatie heeft met het water", heeft het nu een echte visuele en functionele relatie met het water én het landschap van het Eemland. En hoewel er minder m2 wateroppervlak is, is de ruimtelijke (groene) winst m.i. veel groter geworden en heeft een extra woning opgeleverd.

Een klein gedeelte van een bestaande weide kan worden gepacht voor de aanleg van een trapveldje, zoals dat ook te zien is bij de analyse van stad-landovergang 1-NWN in H5.

Doorsnede
profiel B2

Fig. 6.39 De 'nieuwe keerkade' is getransformeerd van een wandeldijk naar een dijk van landschap-pelijk formaat en vormt nu een intermediair tussen uitbreidingswijk en het open landschap.

Fig. 6.40 De 'nieuwe keerkade' benadrukt door de bomenlijn het horizontale, het weidse landschap. Dwarsverbindingen brengen de wandelaars steeds vanuit de wooneilanden naar deze dijk.

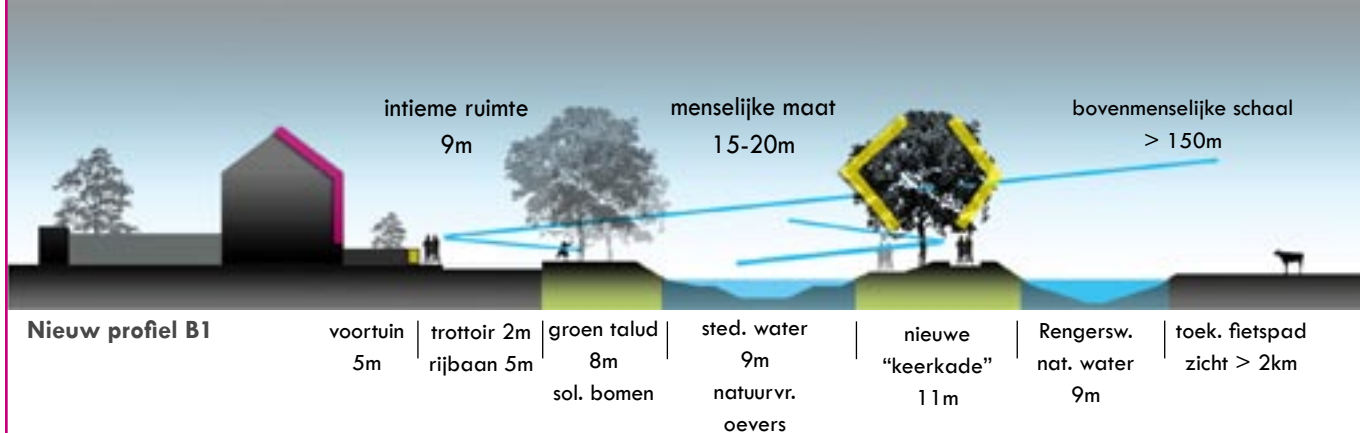

Fig. 6.42 Principeprofiel B1: Een dwarsdoorsnede van het niet-middelste eiland. Door de verbrede wandeldijk is het groen op de kop van deze eilanden versmald. Het stedelijke, schone water heeft natuurlijke oevers. Bewoners worden d.m.v. bruggetjes naar de 'nieuwe keerkade' geleid, waar ze een prachtig 'polderpanorama' te zien krijgen vanonder een grootschalige, lineaire essenlaan, die de Rengerswetering enkele honderden meters begeleidt tot aan de nieuwe begraafplaats.

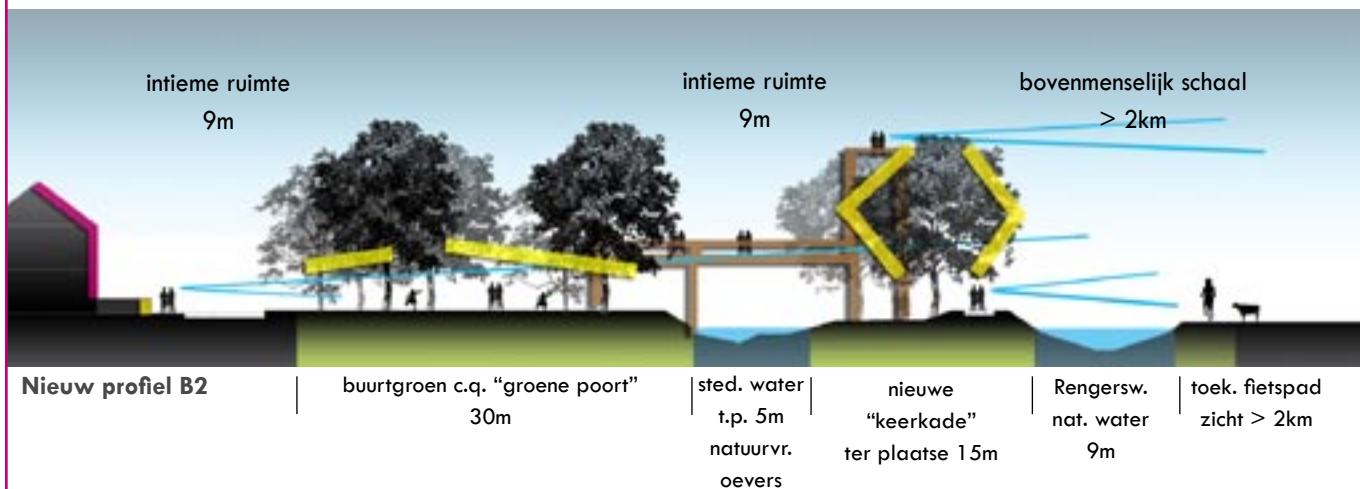

Fig. 6.43 Principeprofiel B2: Een dwarsdoorsnede van de kop van het middelste wooneiland met het buurtgroen als "groene poort" (n.a.v. Neven, K., e.a., 2009 zie H3.4). Een prachtige bomenweide [verg. stad-landovergang 6], waar ook een balletje getrapt kan worden, geeft een fraaie voorgrond voor een zicht op het landschap, omdat de bomen een diffuus beeld geven. Het bijzondere is nu dat er recreatief en ruimtelijk meer verschillende gebieden ontstaan: ook voor de kanovaarder is het verschil tussen het stedelijke en landelijke water ruimtelijk een verschil. Zelfs de wandeldijk biedt nu twee 'zijden'. Een hoog uitzichtpunt biedt een fantastisch aanblik.

< Fig. 6.41 De bomen op de kop van het eiland, maar ook van de 'nieuwe keerkade' geven zicht op het Eemland en benadrukken het 'horizontale' van het landschap. Vanuit de kano op het stedelijk water is de beleving van de woonwijk ook een aanwinst. De historische structuurlagen wordt hiermee uitgebreid met een nieuwe laag.

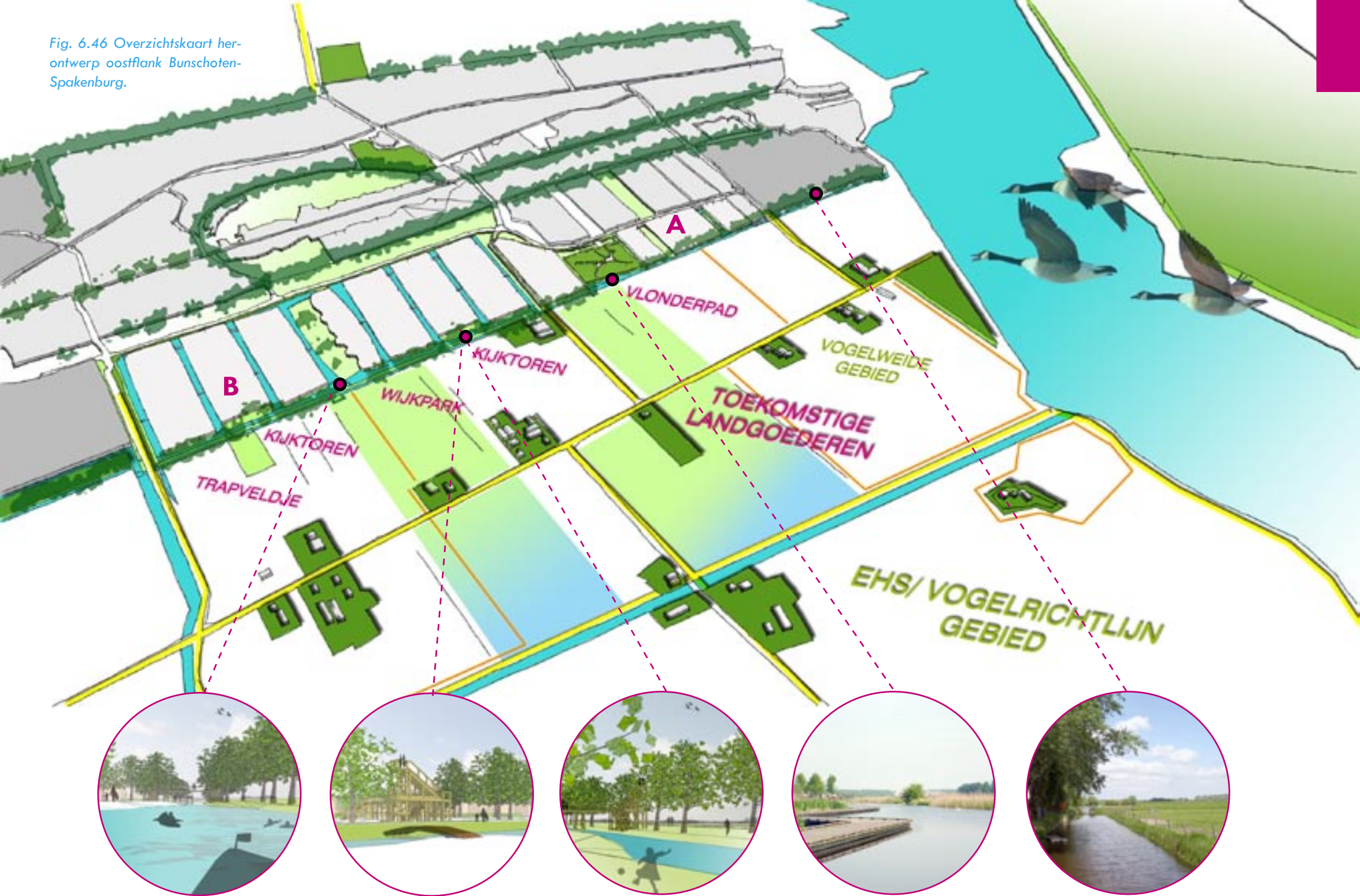
Fig. 6.44 Impressie vanaf de nieuwe beplante keerkade aan de oostflank van Bunschoten, ter hoogte van het middelste wooneiland. De nieuwe keerkade heeft door zijn breedte en beplanting met essen nu een betekenis van landschappelijk formaat. Deze robuuste structuur, die doorloopt tot aan de noordelijk gelegen begraafplaats, creëert verschillende deelgebieden rondom de woonwijk en de Rengerswetering (rechts), die elk hun eigen belevingswereld en ruimtemaat kennen. De ruimtelijke maat en schaal van het landschap wordt hierdoor versterkt.

Het buurtgroen op de kop van het eiland wordt door middel van een klimtoren verbonden met de nieuwe keerkade. Vanaf de kijktoren biedt dit open landschap een fantastisch vergezicht. Incidentele kijkhutten aan de overzijde van de wetering, of een trapveldje buiten het broedseizoen slaan letterlijk de brug naar het 'boeren' landschap, wat in de toekomst mogelijk de functie krijgt van een landgoed. Zo vormt de stad-landovergang de "poort naar het oosten".

Fig. 6.45 Vanaf het buurtgroen op de kop van het wooneiland vormt de nieuwe beplante keerkade een fraaie voorgrond (framing) voor een perspectief op het zeer open landschap van Arkemheen-Eemland. Doordat de wooneilanden allen direct verbonden zijn met de brede keerkade wordt de grens met het landschap (die feitelijk ligt 'op' de loop van de Rengerswetering) voor elk 'ommetje' opgezocht. Daarbij geven enkele kijktorens elke bewoner telkens een prachtig polderpanorama mee. Maar ook voor de fietsende, varende of wandelende recreant geeft deze nieuwe keerkade ruimtelijke kwaliteit. Voor, achter of op de keerkade: elke keer is de ruimtelijke beleving anders en worden de contrasten tussen de deelgebieden c.q. deelruimtes versterkt. Kanovaren langs de wijktrand is geheel anders dan op de Rengerswetering zelf. Deze stad-landovergang vervult zo de functie van groene, ruimtelijke intermediair tussen woonwijk en landschap, in een zeer kwetsbaar nationaal landschap.

Fig. 6.46 Overzichtskaart her-
ontwerp oostflank Bunschoten-
Spakenburg.

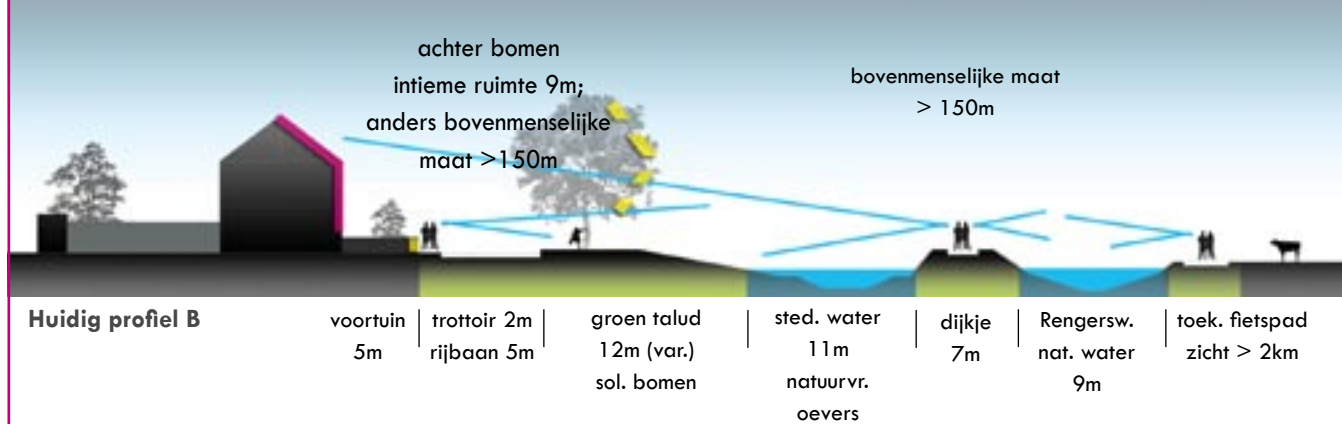
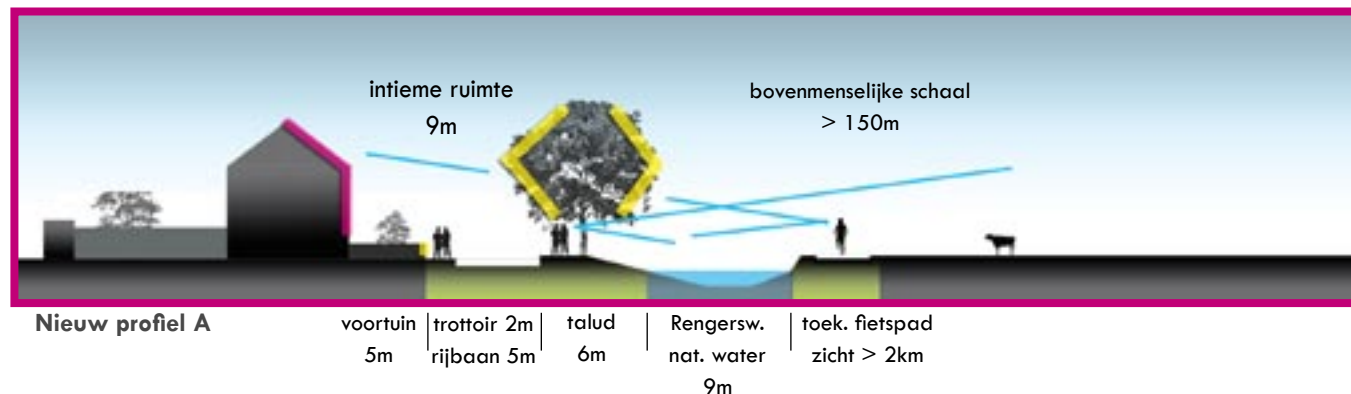
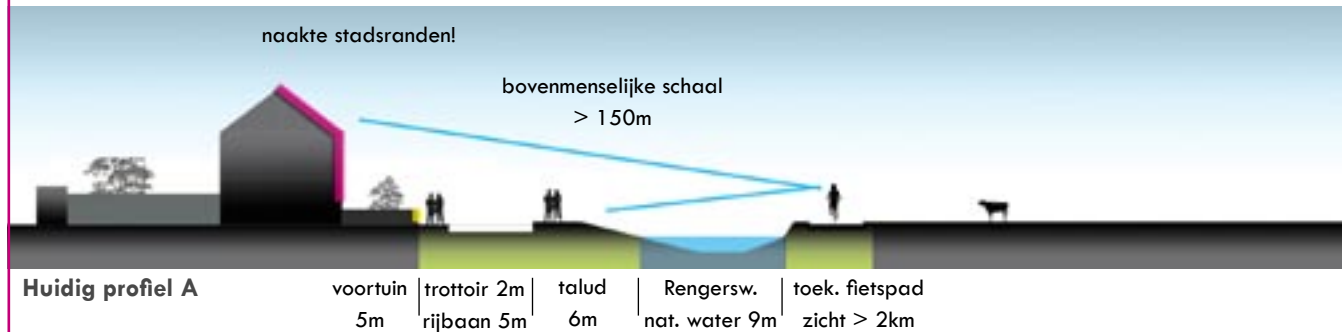
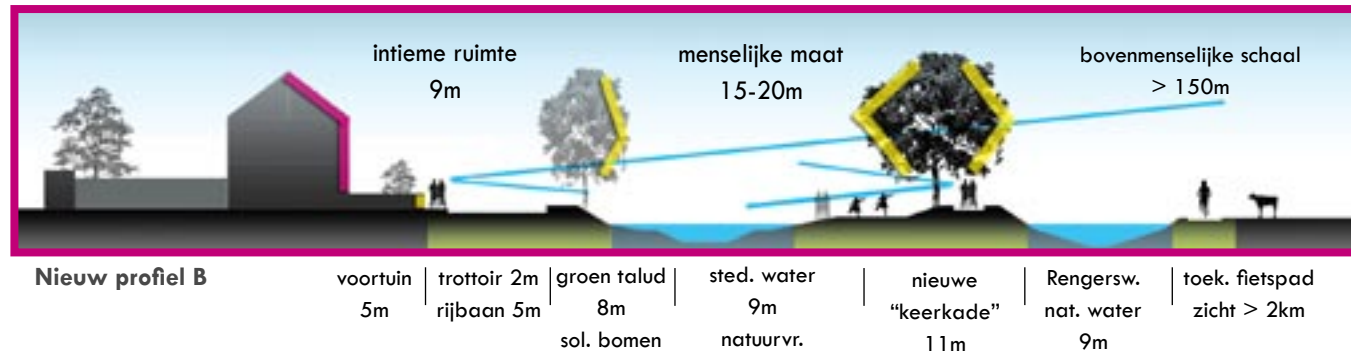

Fig. 6.47 t/m 6.50
De bestaande profielen en de herontworpen profielen A en B (B bestaat uit B1 en B2, zie pag. 165).

6.10 Extra: Stad-landovergang in perspectief

In de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk is door middel van de ruimtelijke verkenning getoond wat er mogelijk is binnen de beschikbare breedte op de stad-landovergang. Vandaar een van de redenen voor de titel van dit afstudeeronderzoek: Op de smalle grens van stad en land. Het verkennend ontwerponderzoek in deze laatste paragraaf laat zien wat er aan ruimtelijke kwaliteit voor zowel woonwijk als landschap te winnen valt, als we letterlijk en figuurlijk de grenzen durven opzoeken. Want er is nog een perspectief!

Toekomstperspectief: 'Stad-landovergang 2.0'

Na de (her)ontdekking van het 'architectonisch thema van de stad-landovergang' in dit onderzoek wil ik als afsluiter nog een toekomstperspectief schetsen: de stad-landovergang 2.0.

In het essay (H1) heb ik naar aanleiding van de studie van Pols en Strootman (1998) al gewezen op de paradox in de ontwikkeling van de landschappelijke stedenbouw, namelijk dat de grenzen tussen stad en land op microniveau (nog) lang niet zo 'vervaagd' zijn als wel wordt beweerd. Sterker, dit afstudeeronderzoek laat zien dat er een grote variatie aan (ruimtelijke) kwaliteit bestaat op de 'harde overgang' tussen woonwijk en landschap. Er is echter meer te zeggen.

Als de landschappelijke stedenbouw oogt krijgt voor het 'architectonisch thema', of ik moet zeggen: het 'landschapsarchitectonisch thema' van de stad-landovergang, opent zich een nieuwe mogelijkheid voor de integratie stad-land en de landschappelijke stedenbouw. Niet de rode contour van de 'angst voor verstedelijking' is eerst aan zet, maar de contour wordt bepaald door het landschap. Dit gebeurt doordat de 'stad-landovergang 2.0' het

Fig. 6.51

leidende thema wordt bij uitbreidingswijken.

In deze verkenning zou dit betekenen dat een deel van de uitbreidingswijk Rengerswetering lettelijk de grenzen van de rode contour oversteekt. De landschappelijke onderlegger wordt leidend in de locatie en vormgeving van de overgang. Niet in de traditionele zin van de landschappelijke stedenbouw, waarbij 'alleen' de opzet van de wijk in het stedenbouwkundig ontwerp worden doorvertaald. Nee, de stad-landovergang 2.0 houdt in dat de geomorfologische onderlegger (fig. 6.51) niet alleen ruimtelijk zichtbaar wordt in het bebouwingsoppervlak, (zie 6.52) maar deze gaat hierbij nog een stap verder. De stad-landovergang 2.0 ver-

Fig. 6.52

taalt namelijk de essentie van de landschappelijke onderlegger door in de overgang zelf: De overgang zand/klei/veen/water brengt fantastische landschappelijke kwaliteiten naar boven die op een architectonische wijze uitgebuit worden en het landschap op die wijze verbinden met de nieuwe uitbreidingswijk.

Deze lineaire overgang zelf vormt, in dit veel meer besloten landschap ten oosten van Bunschoten-Spakenburg, de poort naar 'de oost': het oeroude en vogelrijke veenweidelandschap van Arnhemheer!

Echter: zover is het in onze ruimtelijke ordening nog niet. Laat dit afstudeeronderzoek echter een 1e aanzet zijn!

Fig. 6.53 De toekomst van de 'landschappelijke stedenbouw' zal met het architectonisch thema van de stad-landovergang pas echt de grenzen tussen stad en land laten vervagen. De landschappelijke onderlegger vertaald in de stad-landovergang 2.0 De angst voor de verstedelijking van het landschap voorbij!

H7 CONCLUSIES, DISCUSSIE & AANBEVELINGEN

In dit hoofdstuk worden de conclusies van het gehele verkennende onderzoek naar de bestaande en nieuwe stad-land-overgangen van Bunschoten-Spakenburg besproken en wordt de onderzoeksvraag beantwoord.

Tevens worden er discussiepunten naar aanleiding van het onderzoek benoemd

en wordt de gebruikte methodiek besproken.

Tot slot eindigt dit hoofdstuk met enkele aanbevelingen voor mogelijk vervolgonderzoek naar stad-landovergangen.

7.1 Conclusies

Dit afstudeeronderzoek heeft geleid tot een veelvoud aan conclusies en bevindingen. In de afzonderlijke hoofdstukken zijn al enkele conclusies gegeven, ik zal deze daarom niet uitgebreid herhalen. De deelvragen zijn gaandeweg dit onderzoek ook beantwoord in H3 (theorie), H4 (landschappelijke context) en H5 en met name H5.5.

Algemene conclusies onderzoek

Het belang van het thema 'stad-landovergang'

Zowel uit het literatuuronderzoek als ook uit het verkenning van dit onderzoek in Bunschoten wordt duidelijk dat 'het architectonisch thema van de stad-landovergang' niet of -onvoldoende op de ruimtelijke agenda staat. Zodoende wordt dit als zelfstandig thema inderdaad dus (nog) niet of te weinig gehoord in het debat over de 'verrommeling' en 'verstedelijking' van het landschap.

De (grens)overgang als ruimtelijke element

In de paragrafen 3.6, 3.7, 4.7 en 4.8 komt de vormgeving van een van de belangrijkste ruimtelijke elementen van dit landschap ter sprake: de grens (edge) tussen twee vlakken, in dit onderzoek vaak de stad-landovergang betreffend. Het is in dit open landschap zo'n opvallend en wezenlijk kenmerk dat ik mij echt verbaasd heb dat in de bestaande planvorming (6.3, 6.4 en 6.5) deze beplante grenzen niet als (karakteristiek) onderdeel van het landschap benoemd worden, terwijl het de ontwerpen zich wel 'landschappelijk legitimeren'. De verkavelingsrichting en de waterlijnen kunnen wel een inspiratiebron zijn voor een 'landschappelijke manier' van stedenbouw, maar vanuit de lagenbenadering bezien is het een 'plat en tweedimensionaal' verhaal. Dat vertaalt zich dus ook terug in de ontbrekende aandacht voor dit thema en de vormgeving van de stad-landovergangen zoals we die zien in de bestaande planvorming voor de nieuwe uitbreidingswijk 'Rengerswetering'.

Beleid zou over de grenzen heen moeten kijken

Het blijkt uit dit onderzoek dat een van de oorzaken van de verstedelijking van het landschap, namelijk 'naakte stadsranden' (zie 3.5), de hele trits aan nationale, provinciale en gemeentelijke beleidsdocumenten (zie 4.7 en 6.3) kan 'passeren' om uiteindelijk letterlijk te stollen in dit nationaal landschap, waar de invloed van bebouwing op het open landschap zeer groot is. Het is mijn overtuiging dat het gebrek aan een zelfstandig architectonisch thema (zie vorige conclusie) hier debet aan is. Het nationale en provinciale beleid zal veel scherper moeten worden op ontwerp-technisch vlak zonder belerend te willen zijn.

De stad-landovergang en beplanting

Geheel samenhangend met de voorgaande conclusies is het belang van het aandeel (opgaande) beplanting in de stad-landovergang (zie 3.5). Het is van het grootste belang dat de vormgeving van de stad-landovergang en het aandeel aan beplanting hierin de discussie van 'schaamgroen' ontstijgt. Sterker, dit onderzoek laat –in al zijn diversiteit– zien wat de waarde van beplanting en groene openbare ruimte in de stad-landovergang heeft en geeft voor zowel bewoners vanuit de woonwijk, als de recreant en bewoner in het landschap. Zeker in dit open landschapstype zorgt beplanting (m.n. bomen) ervoor dat niet alleen de beeldkwaliteit, maar ook de ruimtelijke kwaliteit en -beleving van het landschap enorm versterkt wordt. Dat is een sterke pleitgrond voor substantieel meer beplanting in de stad-landovergang!

Ook laat dit onderzoek zien dat te weinig –of geen– opgaande beplanting in de stad-landovergang niet alleen het fenomeen van 'naakte stadsranden' tot gevolg heeft, maar ook dat verhoudingsgewijs te weinig beplanting in combinatie met bebouwing de term schaamgroen in feite een nieuwe betekenis geeft: 'groen om voor te schamen'.

De overgang is onderdeel van het landschap

De stad-landovergang vormt niet het einde van de woonwijk, maar het begin van het landschap! De metafoor van een tweezijdige 'schilderijlijst' geeft het beste aan wat de stad-landovergang voor betekenis en functie kan hebben voor wijk en landschap. De vormgeving en identiteit van een nieuwe stad-landovergang is dus niet alleen vanuit de bewoners van een woonwijk ontzettend belangrijk, maar ook vanuit het perspectief van de verrommeling en verstedelijking van het landschap. Daarom is het noodzakelijk dat de vormgeving van de stad-landovergang en het aandeel van beplanting hierin ook onderzocht wordt vanuit de context van het omringende landschap en de bestaande stad of dorp. De gebruikte methodiek in dit onderzoek levert in elk geval interessante materie op en stof tot discussie.

Waardering van- en eenheid in landschappen

Als nieuwe stad-landovergangen van uitbreidingswijken, als nieuw element (edge) in het landschap, niet aansluiten bij de bestaande karakteristieken van het omringende landschap en de bestaande identiteit van een dorp of stad (denk hierbij ook aan de overgangen) zullen deze de landschappelijke eenheid verstoren en zal het totale landschap minder waardering krijgen. Dit is geen zucht naar nostalgie, maar de wens om ook in nieuwe ontwikkelingen ruimtelijke kwaliteit te zien die iets toevoegt aan het landschap en deze versterkt (zie 3.6). De stad-landovergang is hierbij wezenlijk van belang.

De stad-landovergang en het microniveau

Het landschappelijk ontwerp op grote schaal wordt mede door het ontwerp op microniveau in de stad-landovergangen bepaald. Dat geldt in elk geval voor het ruimtelijke element van de stad-landovergang (zie H5). Minutieuze aandacht voor de situering van bebouwing (voorzijde, achterzijde), de kavelgrootte, de architectuur en vooral het

aandeel (openbare) beplanting in de stad-landovergang ontstaat de literaire en 'beschermende' kaders van beleidsnota's. Het vakgebied vraagt meer 'Capability Brown-factor' als het gaat om de vormgeving van de grens tussen stad en land. Ook de programmering van het type bebouwing (vrijstaand of bungalow; lengte-breedte verhouding kavel) langs de rand maakt dus uit van het 'ontwerpen'.

Conclusies onderzoek Bunschoten

Er is een herkenbare identiteit en structuur te ontdekken in de bestaande stad-landovergangen

Uit uitgebreid en nauwkeurig onderzoek naar de opbouw en vormgeving van de bestaande stadovergangen in Bunschoten-Spakenburg in de context van wijk en landschap, komt naar voren dat de twee aaneen gegroeide dorpen een karakteristieke historische gelaagdheid hebben die zich nauw verbonden weten met de (vroegere) stad-landovergangen. Deze lineaire, voormalige grenzen (stad-landovergangen) zijn voor meer dan 70% herkenbaar aan de boomstructuren van essen, die binnen alle diversiteit zorgen voor structuur, betekenis en identiteit (zie 4.9). Dit bewijst trouwens tevens dat een kwalitatieve stad-landovergang duurzaam kwaliteit bezit en 'levert', ook wanneer deze door nieuwe uitbreidingen niet meer aan het landschap grenst. De redenatie van de continue groei van dorpen en steden mag dus geen argument zijn om geen goede vormgeving van de stad-landovergang te willen bereiken!

Conclusies verkennend (ontwerp)onderzoek

De aanleiding en probleemstelling uit H2.3 blijken te worden bevestigd: beplanting komt niet tot nauwelijks voor in de nieuwe ontwerpprofielen van de stad-landovergangen A en B (zie 2.3 en 6.6). De verkenning naar de planvorming (6.3, 6.4 en 6.5) bevestigt het vermoeden dat de stad-landovergang geen zelfstandig ontwerpthema vormt,

maar dat de vormgeving wordt bepaald door 'ecologische aspecten' die het aandeel beplanting reduceert. De dieper liggende oorzaak is echter dat het ruimtelijke (groene) element van de stad-landovergangen (zelfs) niet benoemd worden in de analyses van de bestaande planvorming (terwijl dit wel benoemd wordt in het beleid rondom dit nationale landschap). Zodoende wordt dit ontwerpthema niet als zelfstandig belang afgewogen tegen andere (ecologische) belangen. Laat staan dat bestaande structuren en -identiteit (zie H5.5) voeding en inspiratie kunnen geven aan dit specifieke ontwerpthema!

Analyse bestaand ontwerp zuidelijke eilanden

In de ruimtelijke analyse van het bestaande uitgewerkte deelontwerp 'zuidelijke eilanden' (6.7) aan de hand van een 3D-model wordt bevestigd dat deze stad-landovergang B niet alleen weinig structurele beplanting bezit, maar in vergelijking met de bestaande stad-landovergangen van Bunschoten-Spakenburg vooral aan een 'naakte stadsrand' doet denken, waar het 'tweetaktmengsel' van bebouwing en beplanting niet in de juiste verhouding is. Stad-landovergang A bevat volgens de principeprofilering al helemaal geen beplanting, waarmee deze zich zonder twijfel schaart onder de noemer 'naakte stadsrand' (zie 6.6).

In de ruimtelijke analyse van het bestaande ontwerp valt ook op dat de ruimtelijke beleving van het landschap vooral van bovenmenselijke schaal is (zie 3.7 en 6.7). Daarnaast wordt duidelijk dat het buurtgroen op het middelste wooneiland niet gekoppeld is aan de stad-landovergang, waarmee de kans om deze tot een "groene poort" (zie 3.4) om te vormen, niet aanwezig is.

Analyse herontwerp zuidelijke eilanden

In de ruimtelijke analyse van het door mij gecreëerde herontwerp (6.9) op basis van een gekozen model (6.8) wordt duidelijk dat de stad-landover-

Fig. 7.02 Bestaand ontwerp stad-landovergang zuidelijke eilanden, Bunschoten.

gang op basis van de bestaande uiterste grens (rode contour) toch een totaal ander aanzien en ruimtelijke opbouw kan krijgen, waarbij er zelfs een woning meer gebouwd kan worden! Het herontwerp laat zien dat door de keuze om de noodzakelijke waterscheiding van schoon (stedelijk) en landelijk (bemest) water te gebruiken als aanleiding om hier een nieuwe, beplante keerkade van te maken, er meer ruimtelijke (beeld)kwaliteit ontstaat vanuit zowel woonwijk als landschap. Het 'nadeel' van dit herontwerp betekent dat de denkbeeldige 'grens' of afstand (80-100m) die weidevogels tot deze wijk zullen aanhouden, oostwaarts wordt opgeschoven met ongeveer 25m. Echter, omdat dit weidevogelgebied zeer groot is en zelfs in het oosten (Nijkerk) overgaat in een EHS- en Vogelrichtlijngebied, heb ik dit belang ondergeschikt geacht in vergelijking met het ruimtelijke belang van woonwijk en landschap.

Vanuit het landschap bezien zal het model 'beplante keerkade' dus niet alleen aansluiten bij de

beplante grenzen (boerenerven, bosranden e.d.) in het omringende landschap en zo de landschappelijke eenheid versterken, maar door het toepassen van een lineaire essenlaan zal de keerkade ook aansluiten bij de historische gelaagdheid van de dorpen Bunschoten en Spakenburg, die meer van dit type stad-landovergangen kennen (zie 5.5).

Ook zal door de ruimtelijke werking van de bomenlaan op de keerkade, de ruimtelijke geleding van wijk naar landschap veranderen. De ruimtelijke beleving van het grootschalige en open landschap wordt temeer versterkt door het (juist) toepassen van beplanting (bomen), waarbij deze stad-landovergang ook overeenkomsten zal vertonen met o.a. stad-landovergang [6-NWZ] uit H5. Tevens zullen door de ruimtelijke geleding van de bomen in het herontwerp er verschillende (lineaire) deelruimten ontstaan die niet alleen de perspectieven vanuit het landschap en de woonwijk zullen versterken, maar ook voor een ruimtelijke diversiteit meerwaarde zorgen voor de recreant (wandelaar

en kanovaarder). De keerkade krijgt, mede door zijn lengte van ruim een kilometer tot de noordelijk gelegen begraafplaats, hierdoor een landschappelijke betekenis. Dit wordt versterkt door de ruimtelijke structuur met de essenbomen, die deze ook een kenmerkende identiteit van de plek meegeeft.

Doordat het buurtgroen in het herontwerp (weliswaar iets minder m2 groen dan in het bestaande ontwerp) op de kop van het wooneiland gesitueerd ligt, krijgt het buurtgroen hier wel de functie van een "groene poort" (zie 3.4). Vanuit dit buurtgroen heeft men altijd een fantastisch uitzicht (polderpanorama) over het Eemland. De verbinding met de keerkade komt van elk wooneiland afzonderlijk, i.p.v. de eilanden met elkaar te verbinden zoals in het bestaande ontwerp. Hierdoor zal de (echte) grens met het landschap, de beplante keerkade, nog veel meer gebruikt kunnen worden als route voor een 'ommetje' in de wijk en het landschap.

Herontwerp profiel A

Vanwege de beperkte ruimte wordt in profiel A (noordelijk van de begraafplaats; niet uitgewerkt in de bestaande planvorming en ook niet in een 3D-model) gekozen om een eenzijdige essenlaan toe te passen ten westen van de Rengerswetering (zie pag. 169). Hierdoor zal de aanblik van de 'naakte stadsrand' opgeheven worden en dit deel van de 'nieuwe oostflank' van Bunschoten aansluiten bij profiel B, maar ook bij de meest voorkomende identiteit van bestaande stad-landovergangen (zie 5.5)

Antwoord op de onderzoeksvraag:

De stad-landovergangen van de oostflank van Bunschoten kunnen het beste worden vormgegeven door aan te sluiten bij het architectonisch thema van de Bunschotense stads-landovergangen. Dat houdt in dat essenbomen een belangrijke rol spelen in de vormgeving, maar ook dat beplan-

ting een belangrijke rol speelt in het versterken van de (beeld)kwaliteit.

- Profiel A kan het beste worden vormgegeven door een rij essenbomen te planten op het westelijke talud van de Rengerswetering, waardoor de 'naakte stadsrand' wordt opgeheven en er meer (beeld)kwaliteit ontstaat vanuit de wijk en het landschap (zie pag. 169)

- Profiel B kan het beste worden vormgegeven door de wandeldijk om te vormen tot een brede, beplante keerkade met essenbomen. De bestaande taluds worden smaller, de keerkade wordt substantieel breder. Ter hoogte van de middelste wooneilanden (ook bij de toekomstige noordelijke eilanden) wordt de keerkade nog breder, omdat hier een belangrijke oversteek kan komen naar het buurtgroen wat op de kop van het middelste wooneiland gesitueerd zou moeten worden i.p.v. midden op het eiland. Door de verbinding van buurtgroen naar de beplante keerkade te versterken en attractief te maken voor bewoners en recreanten, kan er een uitkijktoren gebouwd worden, die tevens dienst doet als brug.

Hypothese

In dit brede, verkennend onderzoek is gebleken dat mijn hypothese (H2.6) klopt. Het is niet alleen zeer belangrijk, maar ook zeer de moeite waard om een zelfstandig 'architectonisch thema' van de stad-landovergang te gebruiken in het ontwerpproces. Daardoor wordt het ook mogelijk om het belang van vormgeving af te wegen tegen andere belangrijke aspecten, zoals ecologische aspecten.

7.2 Discussies

Een van de discussies in dit onderzoek is of het verantwoord is om de 'ecologische grens' van opgaande beplanting met het herontwerp te 'verschuiven', waardoor weidevogels waarschijnlijk ook een tien- tot twintigtal meters zullen opschui-

Fig. 7.03 Herontwerp stad-landovergang zuidelijke eilanden, Bunschoten.

ven. De vraag is of en hoe je dit tegen elkaar kunt afwegen, maar laat ook zien hoe moeilijk het is om ruimtelijke kwaliteit te meten of 'te bewijzen'. Dat is tegelijkertijd ook minder sterk van dit onderzoek: als men overtuigd is van de bestaande (ruimtelijke) kwaliteiten van het bestaande ontwerp, wie bepaalt dan wat er beter is?

Toch ben ik ervan overtuigd dat ik door het toegepaste referentie- en literatuuronderzoek de bewijslast en noodzaak voor een herontwerp goed kan verdedigen.

Een ander punt is het 'loslaten' van tabelachtige manier van ontwerpen van locaties en oppervlakte aan buurtgroen. Doordat ik de grens van 400m afstand iets heb opgerekt (tot 420m) heeft het buurtgroen m.i. aan belevingswaarde gewonnen. Maar weegt dat op tegen een grotere loopafstand? En weegt de ruimtelijke meerwaarde van het herontwerp op tegen het verlagen van het percentage wateroppervlak in de wijk (van 16% naar 14,5%, wat overigens geen problemen oplevert omdat er tenminste 10% wateroppervlak gemaakt moet

worden)? En nog iets: waarom zouden nieuwe stad-landovergangen eigenlijk moeten aansluiten bij een bestaande identiteit in een dorp of stad? De gebruikte methode van verkennend - en vergelijkend onderzoek is naar mijn mening goed bruikbaar, maar is dit een legitieme methode? Kun je diverse uitbreidingswijken wel naast elkaar leggen en er een identiteit uit 'destileren'?

7.3 Aanbevelingen

Ik stel daarom de volgende vervolgonderzoeken voor die een aanvulling vormen op dit belangrijke thema van stad-landovergangen:

- Vervolgonderzoek naar de hoeveelheid 'naakte stadsranden' in de Vinexatlas, om te kijken in hoeverre de stad-landovergang is meegenomen in het ontwerpproces.

- Vervolgonderzoek naar landschapsbeleving en dan met name op het gebied van stad-landovergangen op microniveau; én naar de afwegingen in de ontwerpprocessen met betrekking tot esthetische- en andere (bijv. ecologische) aspecten.

H8 REFERENTIESTUDIES

In dit extra hoofdstuk worden enkele referentiestudies van stad-landovergangen van diverse steden en dorpen weergegeven.

Deze studies hebben mede geïnspireerd om voor dit type afstudeeronderwerp te kiezen, alsmede om in het ontwerpproces als inspiratie te fungeren.

Samen met het essay 'De smalle grenzen van de stad-landovergang' vormt dit een extra toevoeging aan het afstudeeronderzoek naar bestaande- en nieuwe stad-landovergangen in Bunschoten-Spakenburg, wat te vinden is in de hoofdstukken 2 t/m 7.

ONDERZOEKSCASUS:

Hampstead (GB)
tuindorp/wijk

Fig. 8.02 Plankaart Hampstead Garden Suburb, Londen
(beeld: The British Library Board, www.bl.uk)

In het boek 'De Landschapsstad' (Pols & Strootman, 1991) wordt het voorbeeld van Raymond Unwin, Hampstead Garden Suburb, genoemd als een van de eerste buitenlandse voorbeelden waarin het tuinstadidee van Ebenezer Howard -zij het op een informele manier- werd gebruikt in de opbouw van de woonwijk. Unwin ontwierp samen met B. Parker rond 1909 deze traditionele 'tuinstad' in Londen middels "een romantische opzet met slingerende lanen langs de rand van het gespaarde landschap. Hij speelde in op het natuurlijke hoogteverschil door zichtassen vanuit de wijk op het landschap te maken. Ook benadrukte hij de overgangen naar het landschap door middel van keermuren. Met architectonische middelen haalde hij het landschap in

de wijk en creëerde hij samenhang en identiteit." (Pols & Strootman, 1998)

Opvallend is dat Unwin de overgangen tussen openbaar en prive en tussen stad en land nadrukkelijk vorm gaf. Een goed voorbeeld hiervan is de "close": kleine eenheden op de overgang stad-land, met subtiele overgangen van openbaar naar prive (Pols & Strootman, 1998). Je zou deze eenheden kunnen vergelijken met het concept van "groene poorten": kwalitatieve openbare ruimte op de grens met het landschap (zie H3.4; Neven, K., e.a., 2009).

Fig. 8.03, 8.04 en 8.05

Op de luchtfotos is duidelijk te zien op welke wijze stad en landschap in elkaar overlopen.

Allereerst vallen de grote woningen op, met zeer ruime kavels en diepe achtertuinen. Dat houdt in dat er veel ruimte is om grote bomen te laten groeien. Daarnaast valt op dat er een regelmatige bomenrij staat achter de private kavels, op de grens van woonwijk en landschap. Deze zorgen op deze locatie voor een extra groene, ruimtelijke buffer tussen woonwijk en landschap.

Ten derde valt op dat er achter de centrale, private kavels in het midden van de foto nog een apart gedeelte openbaar groen ligt. Deze 'close' ligt ook op de grens van woonwijk en landschap. De close is eigenlijk een stukje openbaar landschap (groen) in de wijk, maar ontleent zijn kwaliteit ook door de ligging aan het landschap.

Het vormt als het ware de verbindende schakel tussen enerzijds de openbare ruimte van de wijk en anderzijds het semi-openbare landschap (semi-openbaar in de zin dat het landschap toegankelijk is voor een langswandeling, parallel aan de wijkrand, omdat het sportvelden betreffen). Via zichtassen vanuit de wijk wordt het landschap de wijk 'ingehaald'.

(foto's boven en links: Bingmaps.com; rechts: Google.com)

ONDERZOEKSCASUS:

Hampstead (GB)
tuindorp/wijk

Fig. 8.06
(beeld: Google Earth, 2010)

De luchtfoto toont van een van de door Raymond Unwin nadrukkelijk vormgegeven overgangen tussen de wijk Hampstead Garden Suburb en het landschap, waarbij de “close” een zeer belangrijk onderdeel vormt. Een aantal belangrijke architectonische ontwerpmiddelen komen hier samen, en versterken elkaar. Een zichtlijn vanuit de wijk op het landschap nodigt de bewoner/wandelaar uit om naar het landschap toe te gaan (zie H1 en ook Neven, K., e.a., 2009)

Daarbij komt, om het in beeldspraak te zeggen, het landschap middels de ‘close’ de wandelaar als het ware tegevoet: een vertegenwoordiging van het landschap, hoewel

Fig. 8.07

met keermuurtjes wat verstedelijkt, ‘wacht’ op de wandelaar. De close biedt vervolgens door de openbare bomenrij een groen en ruimtelijk kader voor een perspectief op het landschap. Deze bomenrij zorgt voor een ruimtelijke voorgrond, een “frame” en geeft (beeld)kwaliteit aan deze plek (Motloch, J.L., 2001) en (Dee, C., 2001).

Tevens biedt het structuur voor de wandelaar, en geeft het hem een bladerdak boven zijn hoofd en beschutting. Anderzijds vervult de bomenrij -vanuit het landschap bezien- de functie van verzachting van de stadsrand, hoewel op deze locatie al veel groen aanwezig is in de groene, private tuinen (Habet, A., e.a., 2004).

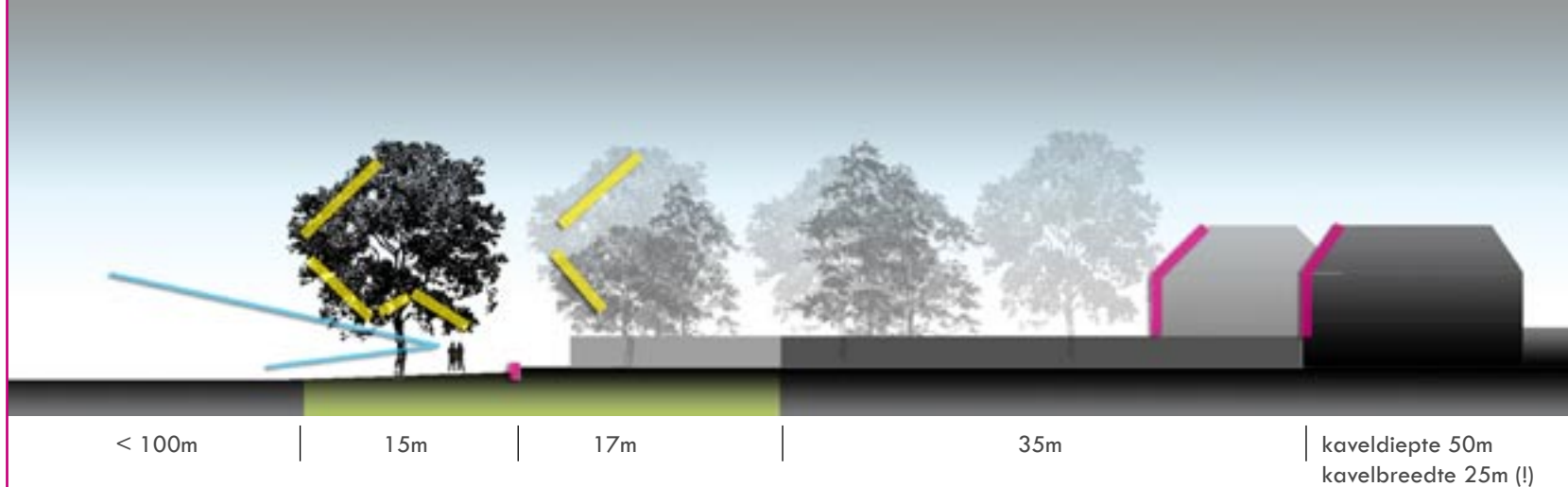

Fig. 8.08 De principedoorsnede laat zien dat Raymon Unwin in Hampstead Garden Suburb op een meesterlijke manier verschillende ontwerpprincipes uit de stedenbouw en de (Engelse) landschapsarchitectuur wist te smeden tot een krachtig ruimtelijk geheel. Stedenbouwkundig gezien is de methode om grote, diepe private achtertuinen te situeren aan de rand van het landschap er een van. Dat biedt in elk geval de mogelijkheid voor veel privaat, opgaand groen in de vorm van (solitaire) bomen van de 1e grootte. Immers, zon en schaduw in de tuin worden zo gegarandeerd. Bij een ondiepe tuin zouden (grote) bomen niet kunnen volgroeien en alle zon op het huis en in de tuin weg kunnen nemen. Een belangrijk punt voor de groene kwaliteit van de stadsrand. Zoals de principedoorsnede laat zien hebben de grote kavels een zeer grote diepte (totaal 50m, achtertuin 35m). Ook zijn deze zeer breed van maatvoering. De diepte van de close die hier de woonwijk "binnendringt" is ongeveer 17m, maar de toegang tot deze close meegerekend, komt neer op een lengte van 17m + 35m, dus ruim 50m. De kwaliteit van deze toegang wordt mede bepaald door het overhangende private groen, evenals de openbare boomstructuur die deze toegang begeleidt. De breedte van de openbare zone met de regelmatige boomstructuur is zo'n 15m breed, waarbij de wandelaar tussen boom en kavel loopt.

Fig. 8.09 Daarnaast is de close een prachtig ontwerpmiddel, die op vele manieren en vormen toepasbaar is. Wat echter een wezenlijk punt is, is dat de close geen eindpunt is, maar een startpunt. Vanuit de close, die middels keermuur-tjes gevormd wordt, kan er immers een wandeling begonnen worden. In dit geval vooral langs het landschap, omdat het sportvelden betreffen (die overigens landelijk ingepast zijn zonder hekken en verlichting). Een ander belangrijk onderdeel is de openbare bomenrij, die zorgt voor een ruimtelijk kader, dieptewerking en perspectief op het landschap. En dat alles in ruimte maatvoering van zo'n 15m breed.
(beeld: Bingmaps.com)

ONDERZOEKSCASUS:

Frankfurt Niddatal (D)
tuindorp/wijk

Fig. 8.10

(beeld: www.stadtgeschichte-ffm.de)

In het boek 'De Landschapsstad' (Pols & Strootman, 1998) wordt naast het voorgaande voorbeeld van Hampstead Garden Suburb, een ander voorbeeld aangehaald van een (buitenlandse) woonwijk die op een bijzondere manier de overgang tussen stad en landschap kent.

"Ernst May ontwierp in de 20'er jaren van de 20e eeuw het plan voor de Siedlung Römerstadt in Frankfurt, Duitsland. Hij was duidelijk beïnvloed door Unwin. Net als Unwin legde May een relatie met het omringende landschap door de overgangen van de stad naar het landschap te benadrukken.

Samen met de landschapsarchitect Leberecht Migge maakte May een plan voor een reeks 'Siedlungen' langs het dal

van het riviertje de Nidda in Frankfurt" (Pols & Strootman, 1998).

Het 'Niddatal' werd zodoende omgevormd tot een stedelijk landschap. Het open dal werd bebouwd met stedelijke Siedlungen langs de randen.

"Iedere stadse wijk met grote bouwblokken kreeg een ontworpen en heldere overgangen naar het open landschap. Vaak plande Migge ook ruime volkstuincomplexen op de rand van de woonwijk" (Pols en Strootman, 1998).

Römerstadt kent echter ook een bijzonder, architectonisch thema van de stadsrand, met bastions met bomen en keermuren.

Fig. 8.11 en 8.12 De ontwerper van de Siedlung Römerstadt, Ernst May, was in tegenstelling tot de romanticus Unwin, duidelijk geïnspireerd door het Modernisme (Pols en Strootman, 1998). Dit is ook te zien in de opzet van de wijk, waar voor een geheel andere stedenbouwkundige opzet is gekozen, met hoogbouwstroken en een rationele verkaveling. Toch zijn veel van de principes die ten grondslag liggen aan Hampstead Garden Suburb ook zichtbaar in de Siedlung Römerstadt.

May en Leberecht ontwierpen de overgang tussen stad en land op een opvallende manier. Ze begrepen de woonwijk met een duidelijke keermuur, die tussen de buitenste woonblokken uitstulpten in een soort bastions. Wandelpaden en zichtlijnen vanuit de wijk lopen richting deze bastions. Anderzijds loopt het landschap dood op deze bastions. Deze bastions zijn beplant met bomen en echter via trappen is het “onderliggende” landschap naar de rivier de Nidda bereikbaar.

In feite vormen de bastions een moderne variant van de ‘close’ in Engeland. Ze vormen het schakelstuk tussen de openbare ruimte van de woonwijk en het openbare landschap. De volkstuinen die aansluitend aan de private tuinen liggen, vormen visueel een “groene buffer” tussen woonwijk en het open landschap.

(beeld: www.brynmawr.edu (boven) en BingMaps.com (onder))

ONDERZOEKSCASUS:

Frankfurt Niddatal (D)
tuindorp/wijk

Fig. 8.13
(beeld: Google Earth, 2010)

De luchtfoto toont een van de nadrukkelijk vormgegeven overgangen tussen stad en land in de Siedlung Römerstadt in Frankfurt, van stedenbouwkundige Ernst May en landschapsarchitect Leberecht Migge (Pols & Strootman, 1998).

De principeddoorsnede en -tekeningen laten zien hoe de ruimtelijke opbouw van deze 'moderne' tuinstad/wijk aansluiting vindt in het open landschap van het riviertje de Nidda. De volkstuincomplexen vormen naast de private tuinen van de woningen op de onderste verdieping van de bouwblokken een extra visuele groene buffer tussen landschap en woonwijk. De private tuinen en woonblokken liggen hoger dan het landschap, wat een rivierdal is. Dit wordt ge-

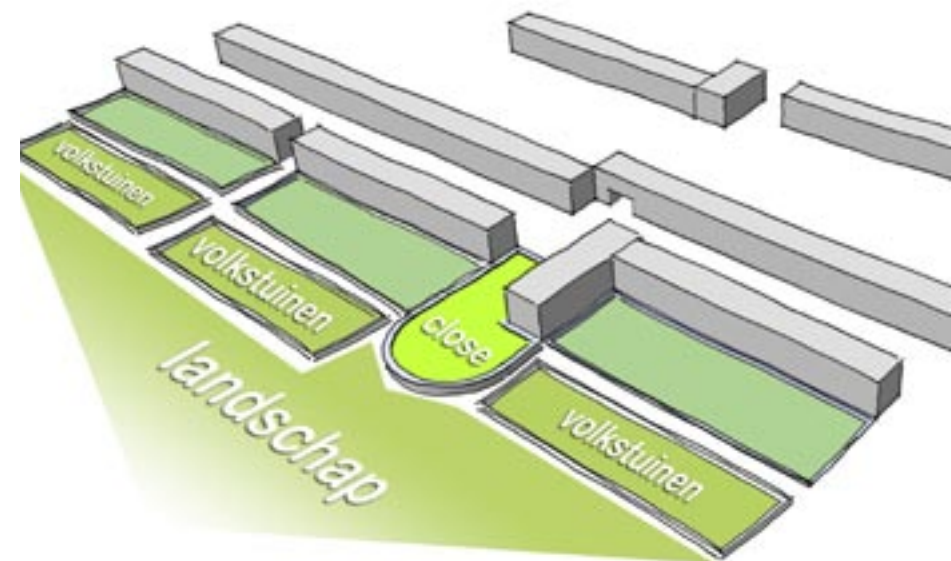

Fig. 8.14

dramatiseerd door de keermuurconstructie van de bastions, die doorloopt in de private erfafscheiding.

De woonwijk is zodanig opgebouwd dat zichtlijnen en wandelroutes uitkomen op de bastions, waarna de bomengroep op de bastions zorgen voor een ruimtelijk kader (voorgond) op het perspectief op het landschap (zie H3.7). Via trappen die het hoogteverschil overbruggen is het landschap vrij toegankelijk richting de Nidda. Een dynamische (langs)wandeling langs de rivier en de wijk is daarna mogelijk. Daarmee voldoet het aan de criteria van een goede overgang (zie H3.4; en Neven, K., e.a., 2009)

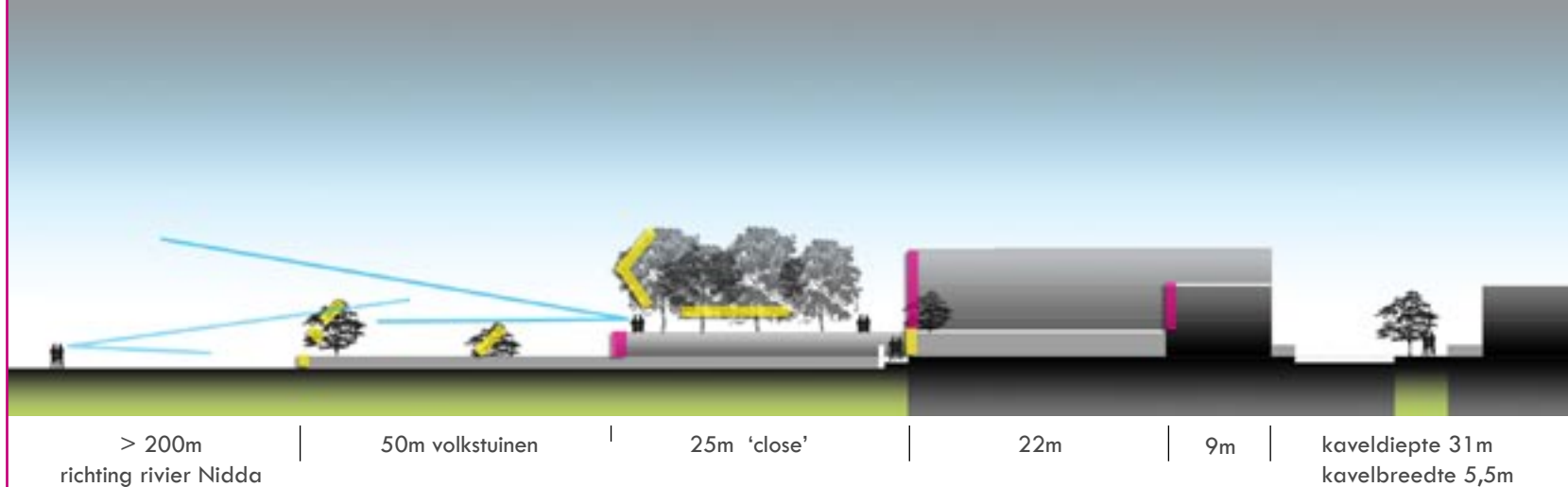

Fig. 8.15 De principeddoorsnede laat zien dat er de overgang tussen stad en landschap nadrukkelijk is vormgegeven door middel van uiteenlopende stedenbouwkundige en landschapsarchitectonische middelen. Hoewel het landschap vanuit de wijk minder duidelijk zichtbaar is door de opzet van de lange hoogbouwblokken, zijn de wandelroutes zodanig gelegen dat deze uitkomen op de speciaal vormgegeven bastions. De bastions zijn architectonisch benadrukt door de hoogteligging van de wijk en het gebruik van een keermuur. Door de beplanting met bomen vormen de bastions een deel openbaar groen dat tussen de bouwblokken uitstulpt en op deze manier contact maakt met het landschap. Dat is een belangrijk punt. De bastions vormen als het ware de close, die dichtbij of zelfs in de wijk, contact maakt met het omringende landschap. De close ligt dus niet geïsoleerd IN de wijk, maar aan de rand van de wijk (daarmee komt deze overeen met het principe van een "groene poort" zie H3.4 en Neven, K., e.a., 2009). Daarnaast zorgen de bomen op het bastion voor dieptewerking: een focuspunt op de voorgrond, het landschap op de achtergrond. Vanuit het landschap bezien vormen de bastions en de volkstuintencomplexen, samen met het groen van de private kavels, een "groene voet" en verzachting van de "harde" en langgerekte, massieve bouwblokken.

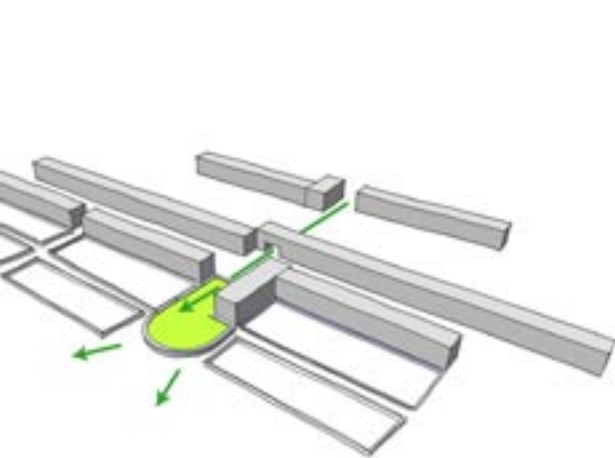

Fig. 8.16, 8.17 Hoewel de Siedlung Römerstadt geheel anders van opzet en uiterlijk is dan het voorgaande voorbeeld Hampstead Garden Suburb, zijn de principes van wandelroutes, zichtlijnen, een soort van close, zicht op- en toegang tot het landschap dezelfde.

ONDERZOEKSCASUS:

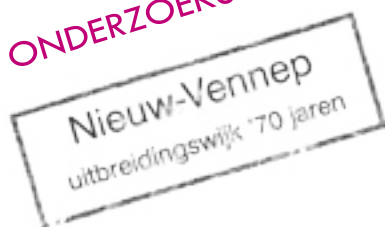

Fig. 8.18
(beeld: Google Earth, 2010)

Een van de grootste contrasten tussen twee verschillende typen stad-landovergangen is te vinden aan de rand van Nieuw-Vennep. Dit voorbeeld is ook terug te vinden in het essay 'de smalle grenzen van de stad-landovergang' in hoofdstuk 1.

Aan de zuidwestrand van Nieuw-Vennep is zowel een jaren '70 als jaren '90 (vinex)wijk te zien, die elk een totaal verschillende stad-landovergang hebben. En dus ook een totaal andere impact hebben op het landschap en de beleving vanuit de wijk. Aan de oostzijde betreft dit een stad-landovergang die een openbaar toegankelijke en groene overgangszone heeft van wel zo'n 20m breed(!) Aan de west-

Fig. 8.19
(beeld: Google Earth, 2010)

zijde van de toegangsweg is in de nieuwste uitbreidingswijk helemaal geen openbaar toegankelijke overgangszone te zien. Hier zijn de woningen met hun -relatief ondiepe en stenige- achtertuin direct aan het landschap gesitueerd, wat een type 'naakte stadsrand' oplevert (zie H3.5 en Habets, A., e.a., 2004).

De jaren '70 wijk aan de oostzijde van de weg heeft een grote groene 'muur' rondom de wijk, waardoor de aanblik vanuit het landschap (zie rechterpagina) en de wijk (volgende pagina) totaal anders is. De vormgeving en opbouw van de stad-landovergang is dus cruciaal voor de stad-landrelatie op het microniveau van de menselijke maat.

Fig. 8.20 en 8.21 Twee totaal verschillende type stad-landovergangen met elk hun eigen uitstraling naar het landschap.

Behalve dat de nieuwste wijk (onderste foto) een zeer verstedelijkt beeld aan het landschap geeft, in vergelijking met de uitbreidingswijk uit de jaren '70 (foto boven), is ook de opzet en beleving van het landschap vanuit de wijk totaal verschillend.

De onderste foto toont duidelijk een 'naakte stadsrand', zoals het manifest 'Dorp als Daad' (Habets, A., e.a., 2004) deze omschrijft, waarbij het 'tweetaktmengsel' van bebouwing en groen niet in evenwicht is. Sterker, er is nauwelijks groen en dat zal gezien de grote van de tuinen ook niet komen.

De jaren '70 wijk toont het tegenovergestelde: hier is het 'tweetaktmengsel' van bebouwing en bomen doorgeslagen naar de andere kant: het groen doet zijn best alle bebouwing aan het oog te onttrekken, waardoor het bijna de uitstraling krijgt van een bosperceel i.p.v. een rand van een woonwijk.

Ook de beleving van het landschap vanuit de rand is totaal verschillend. De nieuwste wijk kent geïsoleerde grasveldjes langs de rand, de jaren '70 wijk kent wandelpaden in de gehele rand. Op de onderste foto wonen een aantal mensen aan het landschap, maar een groot deel van de bewoners woont "onbereikbaar dichtbij".

(beelden: Google Maps.com)

ONDERZOEKSCASUS:

Nieuw-Vennep
uitbreidingswijk '70 jaren

Fig. 8.22
(beeld: Google Earth, 2010)

De luchtfoto toont de enorme breedte van de openbaar toegankelijke en vooral groene stad-landovergang. Deze is zo breed en robuust opgezet, dat het landschap vanuit de wijk niet of nauwelijks te zien is (beeld rechts) en vice versa. Hoewel de stad-landovergang hier openbaar is, maar het landschap niet zichtbaar is, wordt er weer een van de criteria's voor een goede stad-landovergang gemist (zie H3.4 en Neven, K., e.a., 2009). Nota bene: bij de nieuwe jaren '90 wijk aan de westzijde is dit precies andersom (zie ook volgende referentie in Weesp).

Anderzijds zorgt de uitstraling van deze jaren '70 overgang naar het landschap toe wél voor meer eenheid in het landschap: immers, nagenoeg alle andere grenzen (edges)

Fig. 8.23
(beeld: Google Earth, 2010)

in landschappen bestaan voor een groot gedeelte uit opgaande, groene massa (zie H4.8).

Dit soort type stad-landovergangen uit de jaren '70 heeft in het algemeen een overmaat aan groen (ook aan de randen), waardoor het landschap niet zichtbaar is. In deze wijk zou door een gedeelte van het groen weg te halen, de stad-landrelatie verbeterd kunnen worden. Immers, de toegangen zijn er al, en ook is de stadsrand al openbaar toegankelijk (Neven, K., e.a., 2009). Als de stad-landovergang ook nog aangesloten wordt op een klompenpaden-netwerk, dan zou deze wijk beter worden verankerd aan het omringende landschap.

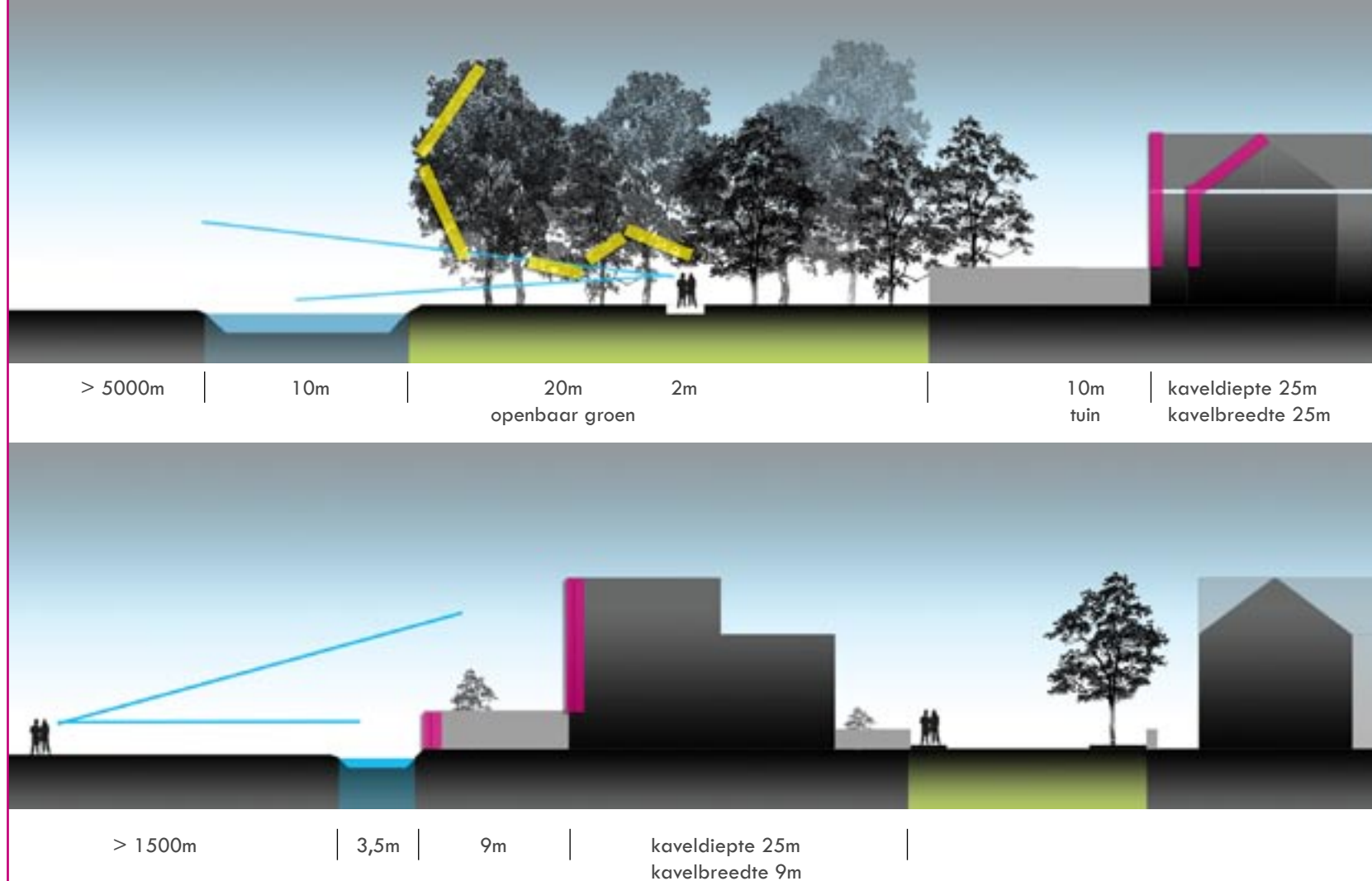

Fig. 8.24 en 8.25 Principeddoorsneden van de stad-landovergangen uit de jaren '70 en uit de jaren'90 wijk. Duidelijk zijn de contrasten te zien die zich toespitsen op de belangrijkste punten: zicht op het landschap vanuit de wijk, routes vanuit de wijk naar de rand, een openbaar toegankelijke stad-landovergang, wel of geen aansluiting op het landelijk netwerk (Neven, K., e.a., 2009) en het aandeel opgaande beplanting in de stad-landovergang (Habets, A., e.a., 2004) wat een verstedelijkt aanzien voorkomt. Daar waar de vinexwijk (onder) wel goed zicht geeft op het landschap, ontbreken andere belangrijke punten die de jaren '70 wijk wel heeft en andersom.

Het laat zien dat er juist in de laatste meters rond het landschap de nodige kwaliteit behaald kan worden, of gemist kan worden door een onjuiste vormgeving en opbouw. Dat de traditionele wijk "per definitie heeft afgedaan" in het debat over de verstedelijking van het landschap (zie H1), wordt met deze twee doorsneden onderuit gehaald. De 'smalle grenzen tussen stad en land' hebben veel meer invloed en zijn van veel meer betekenis dan dat nu in het debat over de verstedelijking gehoord wordt.

ONDERZOEKSCASUS:

Fig. 8.26
(beeld: Google Earth, 2010)

Bij de oude vestingstad Weesp (Noord-Holland) ligt, zoals er in Nederland veel te vinden zijn, een kleine uitbreidingswijk grenzend aan een open veenweidelandschap (hier de Bloemendalerpolder). Dit soort van kleine, recente uitbreidingswijken, grenzend aan een stad of dorp, zijn gemakkelijk te herkennen aan hun rationele vormen.

Dit voorbeeld is uit velen uitgekozen, omdat het exemplarisch is voor de wijze hoe er in dit soort uitbreidingswijken in het algemeen wordt omgegaan met de overgang tussen stad en land. Deze uitbreidingswijk Leeuwenveld (fase I en II) ligt in de oksel van de kruising tussen de Vecht en spoorverbinding. Aan de noord- en westzijde grenst de

Fig. 8.27
(beeld: Google Earth, 2010)

wijk Leeuwenveld aan de Bloemendalerpolder, een typisch open veenweidelandschap.

De wijk wordt volgens een verkoopsite gepromoot met de leus: "Leeuwenveld, een lust om in de wonen!" Immers, volgens deze website van het plan, omringt de prachtige natuur van de Bloemendalerpolder de wijk, naast het feit dat het Naardermeer en Het Gooi dichtbij liggen.

Wie nauwkeuriger de stad-landovergang analyseert, ziet dat 'stad' en landschap in feite "met de ruggen tegen elkaar liggen". Een andere analyse laat zien wat de relatie tussen 'stad' en land op deze plek inhoudt.

Fig. 8.28 Luchtfoto toont harde en scherpe scheiding van stenige achtertuintjes en polderlandschap.
(beeld: Bingmaps.com)

Fig. 8.29 Impressie van ontwikkelaar (fase II) toont de stad-landovergang met het landschap.
(beeld: Eurowoning; Leeuwendeldweesp.nl)

Wie nauwkeuriger de beelden van deze wijk “Leeuwendeld” in Weesp (NH) onderzoekt, ziet met betrekking tot de overgang tussen stad en landschap, enkele opmerkelijke feiten.

De bovenste foto toont fase I, waarbij de overgang tussen wijk en landschap is opgebouwd uit bouwblokken (rijwoningen) die respectievelijk met hun achterzijde (noorden) of voorzijde (westen) naar het landschap gericht zijn. Zichtlijnen over ‘stedelijk’ water en in het verlengde van een woonstraat, bieden zicht op het polderlandschap, maar eindigen daar ook mee.

Opgaand groen aan de westrand (bomen, 1e grootte), in de berm van een straat en biedt enigszins een groene “overgang” van de wijkrand.

Aan de noordzijde schermen massaal aan-eengesloten achtertuinen van rijwoningen (met schuttingen e.d.) het landschap af van de rest van de wijk, en bevatten de ondiepe stadstuinen logischerwijs weinig opgaand groen.

Ook in fase II (links) is te zien dat de wijk nogal abrupt eindigt in het landschap en is het onduidelijk of het opgaande groen in de private tuinen of in het landschap staat. Een nauwkeurig analyse op de volgende pagina’s vanuit de wijk laat de oorzaken zien.

ONDERZOEKSCASUS:

Weesp
uitbreidingswijk Vinex

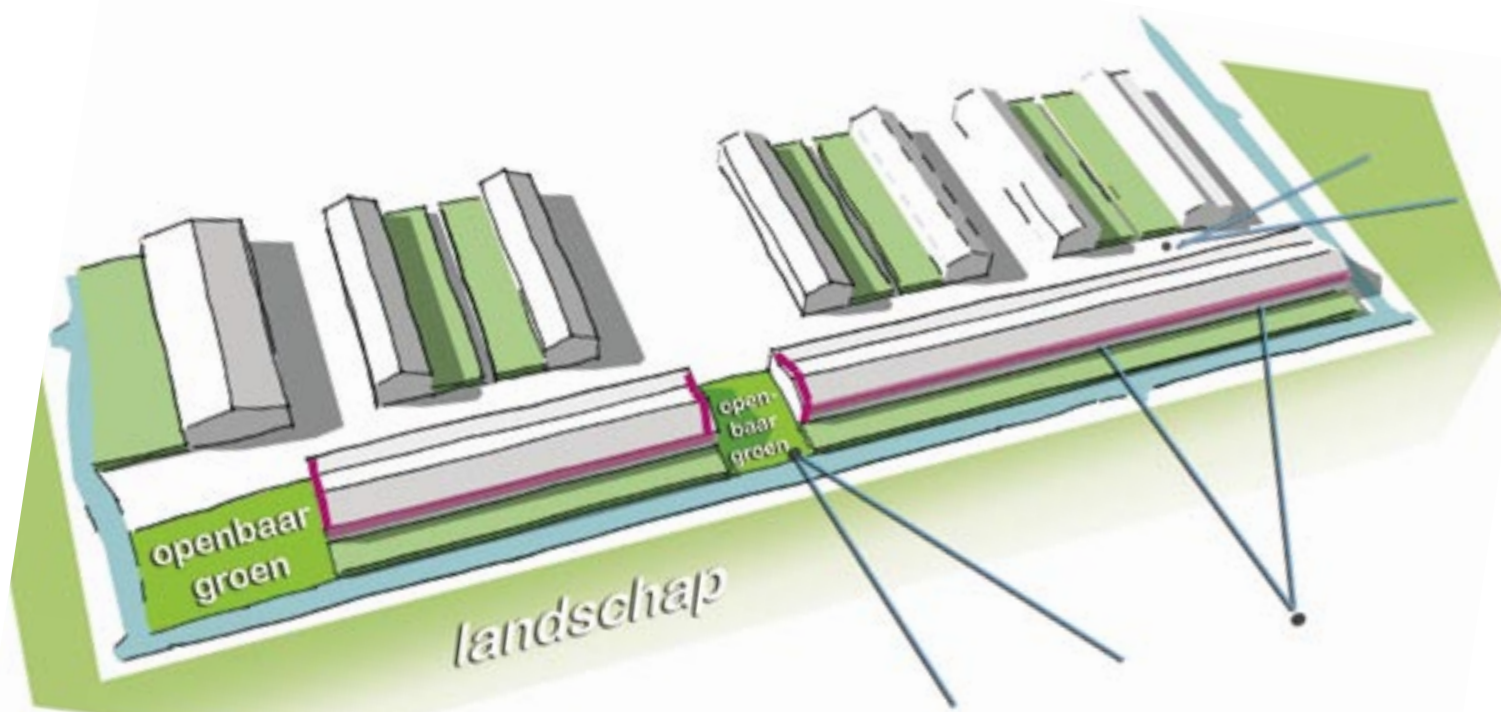

Fig. 8.30

Een sterk vereenvoudigde, ruimtelijke weergave van de uitbreidingswijk "Leeuwendeld I" te Weesp. Duidelijk wordt dat de overgang tussen 'stad' en landschap wordt gevormd door rijwoningen met een regelmatige opzet. Dit geeft een zeer monotoon beeld, ook wel "witte schimmel" genoemd (Habets, A., e.a., 2004). Sommige stad-overgangen worden hier opgebouwd uit voorzijden (en voortuinen) van rijwoningen, terwijl de andere twee overgangen worden gevormd door 'achterkanten' van de rijwoningen, zoals ook op deze illustratie. Dit type stad-overgang, van seriematige rijwoningen of twee-onder een kap, komt veel vaker voor in recente uitbreidingswijken aan dorpen of steden in het landelijk gebied. Duidelijk wordt ook dat hier het openbaar groen wel

grenst aan het landschap, maar geïsoleerd ligt en zeer klein is. Toetsend aan het onderzoek "Wonen aan de rand van het landschap" (Neven, K. e.a., 2009) zien we dat het openbaar groen weliswaar grenst aan het landschap en dat er zicht is op het landschap, maar dat de rand niet (geheel) openbaar is en een echt ommetje niet tot de mogelijkheden behoort. En, er is absoluut geen sprake van een "tweetakt-mengsel" van beplanting en bebouwing op de overgang, welke volgens het manifest "Dorp als Daad" (Habets, A. e.a., 2004) een grote weerzin kan oproepen. Het openbaar groen is 'statisch' en biedt een bewoner enkel een 'zichtlijn' vanaf een stenig, groen veldje. Een echte kwalitatieve "ontmoeting" met het landschap blijft achterwege.

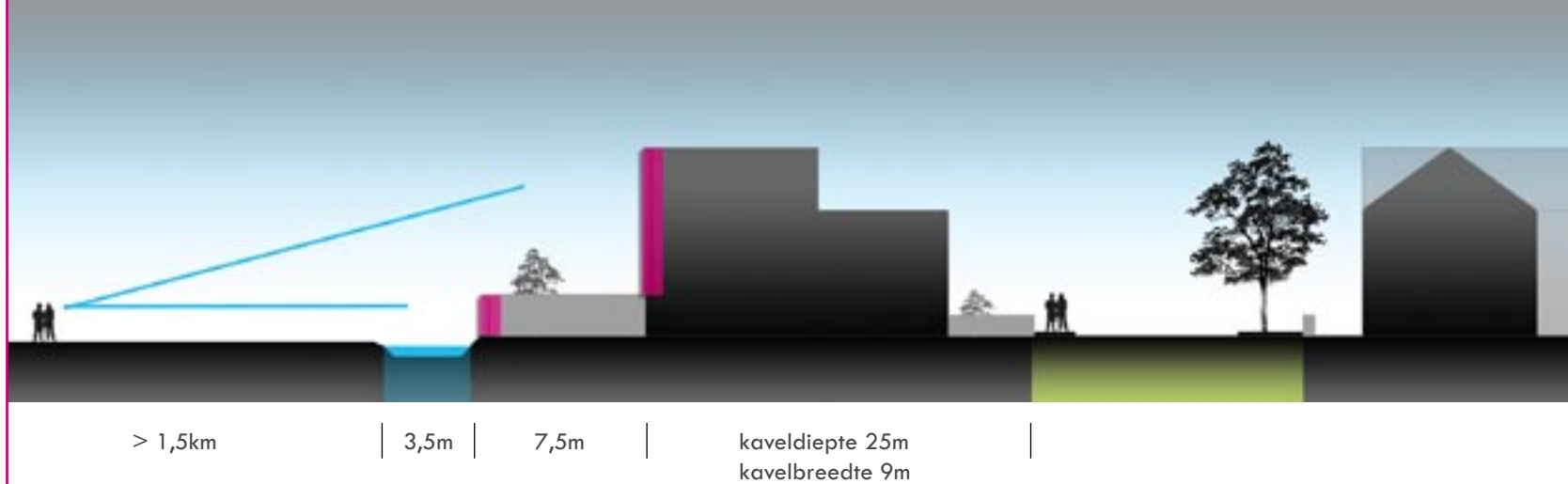

Fig. 8.31 Deze principeddoorsnede toont een exemplarisch voorbeeld hoe in veel (recente) uitbreidingswijken, die direct grenzen aan het landschap, is omgegaan met de overgang tussen stad en land. De relatief ondiepe- en smalle achtertuinen van de rijwoningen bezitten weinig opgaand groen (in de vorm van grote bomen). Dit is eigenlijk niet eens mogelijk, aangezien de private tuinen te klein zijn om grote bomen te kunnen herbergen i.v.m. hun breedte (zicht naar landschap) en hun schaduwwerking. Dit is misschien wel de hoofdoorzaak van de zogenaamde “naakte stadsranden” (Habets, A. e.a., 2004). Daarnaast draagt het gebrek aan afwisseling in huizentype en de monotone opbouw van eenzelfde soort aaneengesloten rijwoningen bij aan het verstedelijkt aanzien van het platteland. Hierdoor ontstaan voor wat betreft beeldvorming vanuit het landschap, harde stadsranden die ook nog eens rug-aan-rug met het landschap liggen. Vanaf de 2D-ontwerptekening zullen de -uiteraard- groen ingekleurde, private kavels goed bij het aangrenzende groene landschap gepast hebben. De -ruimtelijke- realiteit is echter geheel anders. Een toegankelijke, groene stad-landovergang die aansluit bij het omringende landschap wordt hier node gemist.

Fig. 8.32 Een ruimtelijke aanhechting van wijk en landschap mist hier. Een wezenlijke en uiterst belangrijke conclusie uit dit soort analyses van stad-landovergangen luidt dat een kwalitatieve, groene intermediair tussen uitbreidingswijk (stad) en landschap wordt gemist. Mogelijk is de woonwijk geheel volgens de ‘landschappelijke stedenbouw’ opgezet. Echter, op het raakvlak tussen stad en land wordt in dit soort vormgeving de interactie volledig gemist. Het landschap ontzettend dichtbij, onbereikbaar ver weg.

(beeld: Bingmaps.com)

ONDERZOEKSCASUS:

Fig. 8.33 en 8.34 Minimale ontmoeting met landschap. Dit beeld, vanuit de parallel aan het landschap gelegen woonstraat, laat zien dat het landschap alleen op 1 plek zichtbaar is. De vraag is echter wel op welke manier. Een zichtlijn vanaf de centrale speelplaats (met rondom een parkeerplaats) loopt uit in een stukje geïsoleerd openbaar groen van 25x15m. Dit openbaar groen heeft "ontmoeting" met het landschap, bijna alle kwaliteit verloren. Het is statisch groen, een eindpunt. Geen startpunt van een wandeling. Ingeklemd tussen twee woningen biedt het een schraal zicht op potentiële polderpanorama's.

(beelden: boven Google Maps en links Google Earth, 2010)

Fig. 8.35 en 8.36 Stad in het land, maar rug aan rug. Aan de westzijde van dit deel van de wijk ontvouwt zich het zicht op het polderlandschap. Er is opgaand groen in de vorm van een bomenrij die een voorgrond (ruimtelijk kader) geeft voor het perspectief op het landschap. Daarachter staan de rijwoningen met hun voorzijde naar het landschap gericht en draagt het groen uit de voortuinen bij aan de verzachting van het beeld. Ook de solitaire bomen tussen de parkeerplaatsen vormen opgaand groen wat de overgang tussen stadsrand en landschap verzacht...

Echter, de 2D "platte" plankaart biedt een andere werkelijkheid dan in werkelijkheid. Op de bovenste foto wordt duidelijk dat de wandelaar weinig 'comfort' geniet. Er is een wandeling mogelijk langs het landschap, maar dan wel op de rijbaan, of half in het talud. Voorbijrijdende auto's verstoren de illusie van een rustig landschap.

De onderste foto laat zien dat in de wijk (de noordelijke straat parallel aan het landschap) er weinig zichtbaar wordt van de landelijke omgeving. Een zichtlijn laat het landschap in de verte zien, maar het is ver weg. Loop je daarheen, dan kun je alleen genieten van het landschap vanaf de rijbaan (foto boven). En dat terwijl het landschap maar 20m vanaf het standpunt van de foto ligt! Onbereikbaar dichtbij.

(beelden boven en onder: Google Maps)

ONDERZOEKSCASUS:

Fig. 8.37
(beeld: Google Earth, 2010)

De ecologische stadswijk EVA-Lanxmeer in Culemborg is gebouwd vanaf omstreeks 2000 tot heden. Samen met de bijbehorende stadsboerderij Catshaeghe is de wijk een voorbeeld van duurzame stedenbouw (Duurzame stedenbouw-The next step, 2010).

De woonwijk is sinds eind 20e eeuw in ontwikkeling en ligt aan de zuidrand van Culemborg, in een waterwingebied. Speciale afspraken met betrekking tot de waterhuishouding, helofytenfilters en het verplicht gebruik van ecologisch afbreekbare producten maken dit mogelijk. Tegelijkertijd is de stedenbouwkundig opzet van de wijk een toonbeeld van integratie stad en land, doordat groen en bebouwing als het ware in elkaar overvloeien. De bebouwing wordt voor een

Fig. 8.38

deel gevormd door bouwblokken die gegroepeerd rondom een deels private en deels openbaar hof staan. Doordat er speciale afspraken zijn gemaakt over erfafscheidingen, oogt de wijk zeer groen. Hierdoor is de visuele en harde scheiding tussen openbaar en prive zo goed als opgeheven. Dit geldt ook voor de bouwblokken die gesitueerd zijn aan de rand van een populierenbosje, wat centraal in de wijk is opgenomen.

Doordat wandelroutes informeel door de hofjes en het omringende landschap lopen, is er geen daadwerkelijke scheiding tussen woonwijk en landschap. Dit is op een unieke en slimme manier vormgegeven.

Fig. 8.40 Architectuur is mede bepalend. De architectuur van de “ecowijk” is mede bepalend voor het aanzien van de overgang tussen stad en landschap. Behalve de draaiende positie van de bouwblokken, is ook het feit dat veel woningen onderscheiden kleuren hebben, belangrijk voor een afwisselend aanzien. Daarnaast zijn de woningen deels opgetrokken uit duurzame (houten) materialen, wat vriendelijk oogt. Ook de “opende kap” en het vele glas in de gevels richt zich naar het landschap in plaats van zich massief “af te keren”.

Fig. 8.39 Bijzondere overgang naar landschap. De overgang tussen woonwijk en landschap (in dit geval een bosperceel en hoogstamboomgaard) is in de woonwijk Lanxmeer op een bijzondere manier vormgegeven.

Een retentievijver die het regenwater van de wijk opvangt, zorgt voor een afscheiding tussen het naastgelegen landschap en de private kavels aan de rand van de wijk. Daarbij zijn de private kavels niet traditioneel afgescheiden door middel van een stenen of houten erfafscheiding. Hierdoor “loopt” het landschap ruimtelijk en visueel door tot aan de gevels van de woningen. Het private groen is redelijk beperkt van omvang, doordat diepte van de achtertuin relatief beperkt van grootte is.

Via de openbare hoven aan de binnenzijden van de bouwblokken slingeren wandelpaden zich naar het landschap. Aan de landschapszijde van de retentievijver kan langs de wijk en boomgaard gewandeld worden, of kan men door de boomgaard en het bosperceel heenwandelen, naar het zuidelijke deel van de wijk.

De samenkomst van woonwijk en landschap, waterberging, natuurlijke begroeiing en culturele, private tuinen is hier op een bijzondere manier geslaagd, waardoor er een kwalitatief zeer interessante overgang bestaat.

ONDERZOEKSCASUS:

Fig. 8.41
(beeld: Google Earth, 2010)

De openbare binnentuinen in de woonhoven worden door de bewoners zelf bijgehouden, waardoor er een hoge kwaliteit aan beplantingen te vinden is.

Via deze openbaar toegankelijke tuinen kun je via een gedeelte openbaar groen (je zou dit tot een "groene poort" kunnen benoemen) richting het populierenbos (waterwingebied) lopen. De groene poort (n.a.v. Neven, K., e.a., 2009) heeft dus samen met de openbare binnentuin een schakelfunctie in de route naar het (bos)landschap.

Doordat het regenwater wordt opgevangen in retentievijvers, is er een waterbuffer voorhanden. Deze zijn als grens tussen het landschap en de private tuinen gesitueerd, waar-

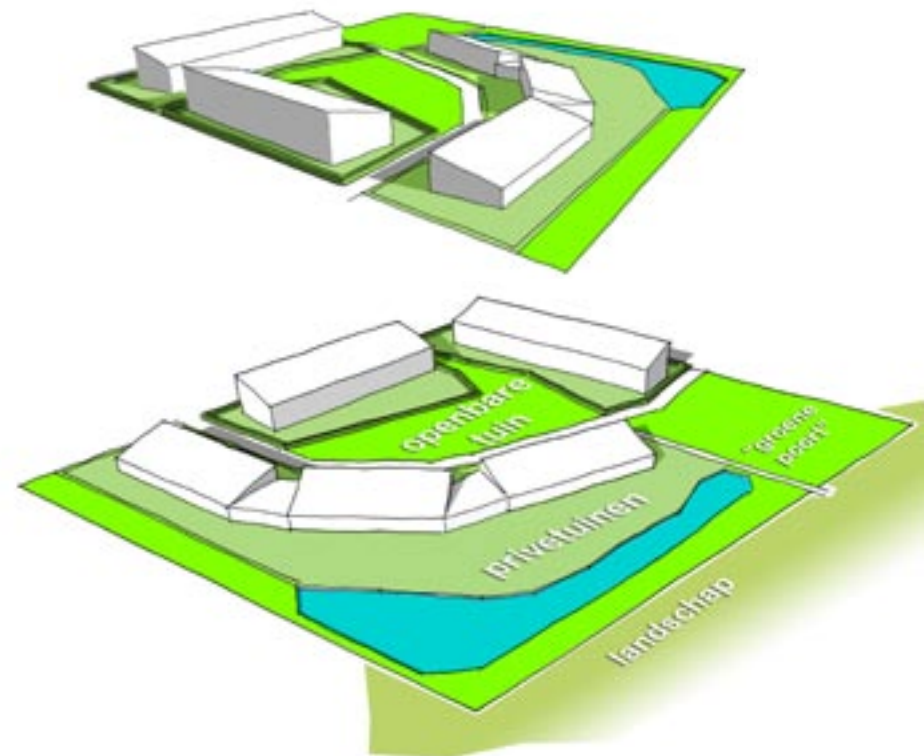

Fig. 8.42 en 8.43

door de private tuinen een goede functionele afscheiding hebben. De private tuinen hebben zoals gezegd geen houten of stenen erfafscheidingen, maar zijn geheel of gedeeltelijk aangeplant met inheems plantmateriaal.

De werking van de natuurlijke erfafscheidingen is groot: het landschap lijkt in deze wijk onafscheidelijk van de woonwijk. Er is nergens een harde scheiding zichtbaar. Je zou deze stadsrand kunnen typeren als: een woonwijk met groene dooradering (Strootman landschapsarchitecten, 2006).

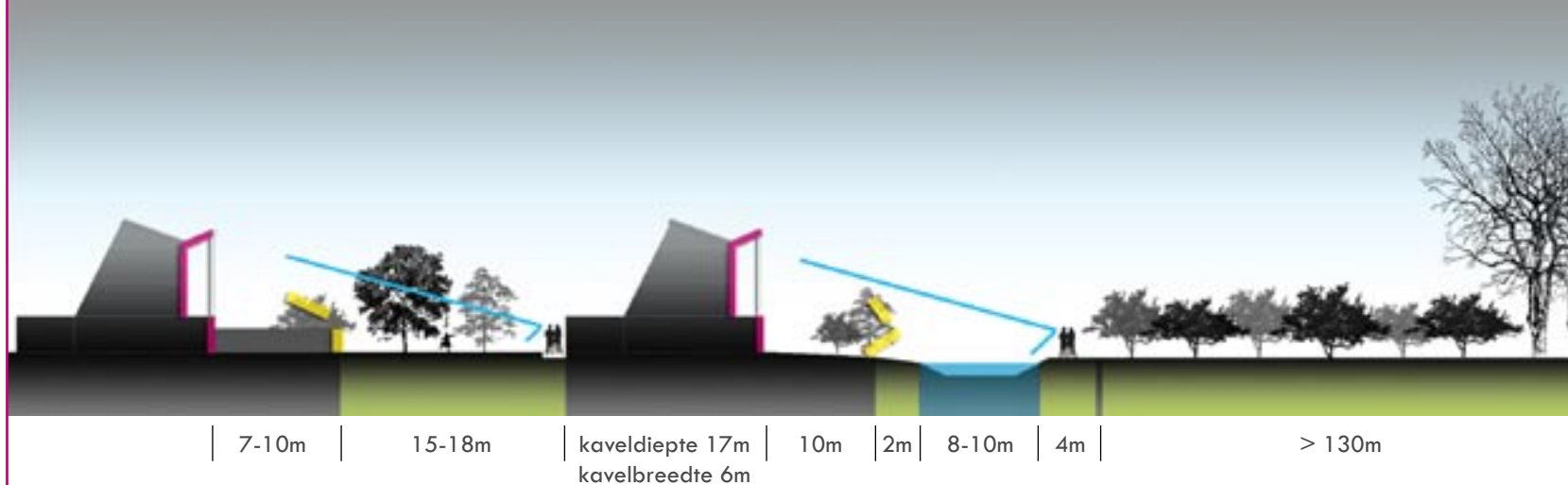

Fig. 8.44 De principedoorsnede laat zien hoe de overgang van woonwijk naar het landschap (boomgaard en populierenbos, waterwingebied) is vormgegeven. De openbare hofjes zijn opgebouwd uit een door de bewoners ingericht en onderhouden tuin (hof) en uit een deel private tuinen. De erfafscheidingen van de private tuinen bestaan alleen uit inheems plantmateriaal. Dit kan bijvoorbeeld een beukenhaag zijn, of losser aangeplante heesters. Hierdoor is het beeld van de hofjes vooral groen en lijkt de ruimte tussen de bouwblokken uit een geheel te bestaan. De hofjes zijn door wandelpaden verbonden met het 'achterliggende' landschap.

Fig. 8.45 Optimale verweving. Aan de rand van de woonwijk bestaat de mogelijkheid om een langswandeling te maken langs de (buitenzijde) van de retentievijver. De binnenzijde is ook openbaar, maar door de oeverbeplanting en de schijn van private grond wordt deze niet als zodanig gebruikt. Vanaf het halfverharde wandelpad langs de boomgaard (overigens zijn halfverharde paden overal in de wijk toegepast) wordt het aanzicht op de woonwijk 'verzacht' door oeverbeplanting en het groen uit de private tuinen.

ONDERZOEKSCASUS:

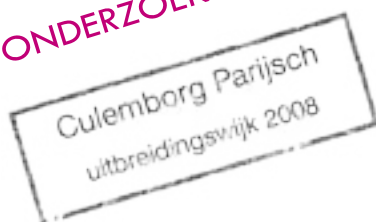

Fig. 8.46
(beeld: Google Earth, 2010)

Aan de noordwestrand van Culemborg is een andere bijzonder vormgegeven overgang van stad en landschap te vinden die een tweeledige functie heeft. De wijk Parijsch is medio 2008 afgebouwd en is rationeel van opzet. De ligging in de omgeving van een agrarisch half open landschap is, met aan de noordzijde de rivier de Lek (Rijn) met haar uiterwaarden en dijken, een bijzonder gegeven. Daarnaast zijn de uiterwaarden van de rivier, in het kader van het 'Plan Ooievaar', in de tweede helft van de negentiger jaren ontwikkeld tot een natuurgebied. Bijzonder is ook dat het landschap ten westen van Culemborg onderdeel was (en is) van de Hollandse Waterlinie, met in de nabijheid twee militaire bouwwerken langs de rivier: Werk aan het Spoel

Fig. 8.47
(beeld: Google Earth, 2010)

(zie luchtfoto) en Fort Everdingen.

In de verder rationele wijkopzet is ondermeer een oude hoogstamboomgaard ingepast. Wandelpaden zijn in een rationeel stramien door de wijk heen aangelegd en verbinden de onderlinge wijkdelen met elkaar. Daarnaast verbindt een wandelpad aan de stadsrand de wijken met het omringende landschap.

Fig. 8.49 Toegevoegde structuur meerwaarde. Op de foto rechts is te zien dat er naast de private (zij)tuinen een smal pad gesitueerd is. Vervolgens ligt er tussen het wandeldijkje en dit voetpad een dieper gelegen watergang met ruige begroeiing. Het wandeldijkje vormt een toegevoegde structuur naast/van de wijk, die een extra dimensie geeft aan het landschap.

Fig. 8.48 Vanaf het wandeldijkje, die vanuit de wijk op enkele plekken is ontsloten, is een zicht op zowel de stadsrand als het landschap mogelijk.

Door de iets hogere ligging in het landschap is een zicht op het landschap goed mogelijk. Dit geldt evenzo voor het zicht op de stadsrand. Ook door de afstand van het wandeldijkje ten opzichte van de stadsrand, krijgt de wandelaar een goed perspectief op de opbouw van de stadsrand.

De afwisselende architectuur van de woningen en hun kaprichting zorgen ook voor een afwisselend beeld, hoewel de rooilijn van de stadsrand nagenoeg overal gelijk ligt. Toch oogt dit door de afwisselende opbouw veel minder rigide dan bij andere voorbeelden.

De groenstructuur van het wandeldijkje (notenbomen, 1e grootte) geeft de wandelaar op het dijkje een ruimtelijk kader/voorgond voor het perspectief op het omringende landschap. Dit geldt ook vanuit de wijk bezien (foto links). Tevens zorgt de groenstructuur voor 'verzachting' van de stadsrand, maar is het meer dan 'groene cosmetica': het leidt de wandelaar naar de uiterwaarden van de rivier. Veelzijdige functie!

ONDERZOEKSCASUS:

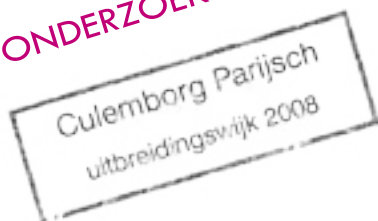

Fig. 8.50
(beeld: Google Earth, 2010)

Langs de rand van de woonwijk “Parijsch” in Culemborg zijn vrijstaande woningen gebouwd. In dit zuidelijk deel zijn de woningen divers in architectuur en beeld. De woningen zijn in deze stad-landovergang met de ondiepe zijtuinen gericht naar het landschap.

Tussen de woonwijk en het open, agrarische landschap is een wandeldijkje aangelegd. Deze is aangeplant met een dubbele notenbomenrij en verbindt de wijkdelen onderling met elkaar en ook met het rivierenlandschap ten noorden van Culemborg. Zo vervult de wandeldijk meerdere functies. Enerzijds fungeert dit wandeldijkje met dubbele bomenrij als een groene, diffuse rand om de rationele en strakke stadsrand te verzachten, hoewel deze voor wat betreft

Fig. 8.51

architectuur al meer divers oogt dan menig “witte schimmelwijk”. Anderzijds is dit wandeldijkje een fraaie route langs het landschap om te gebruiken als ‘ommetje’ door- en langs de wijken. Daarnaast zorgt deze stads-landovergang voor een verbinding naar de noordelijk gelegen rivier met natuurlijke uiterwaarden en biedt het een ruimtelijk kader (frame) voor een perspectief op het landschap. N.a.v. het onderzoek “Wonen a/d rand v/h landschap” (Neven, K. e.a., 2009) geeft deze rationele stad-landovergang dus: zicht op het landschap, is deze goed bereikbaar, is de rand openbaar, is deze aangesloten op een groter netwerk (rivier) en zijn er “groene poorten” aan de rand aangelegd. Kortom, het voldoet aan alle gewenste onderdelen.

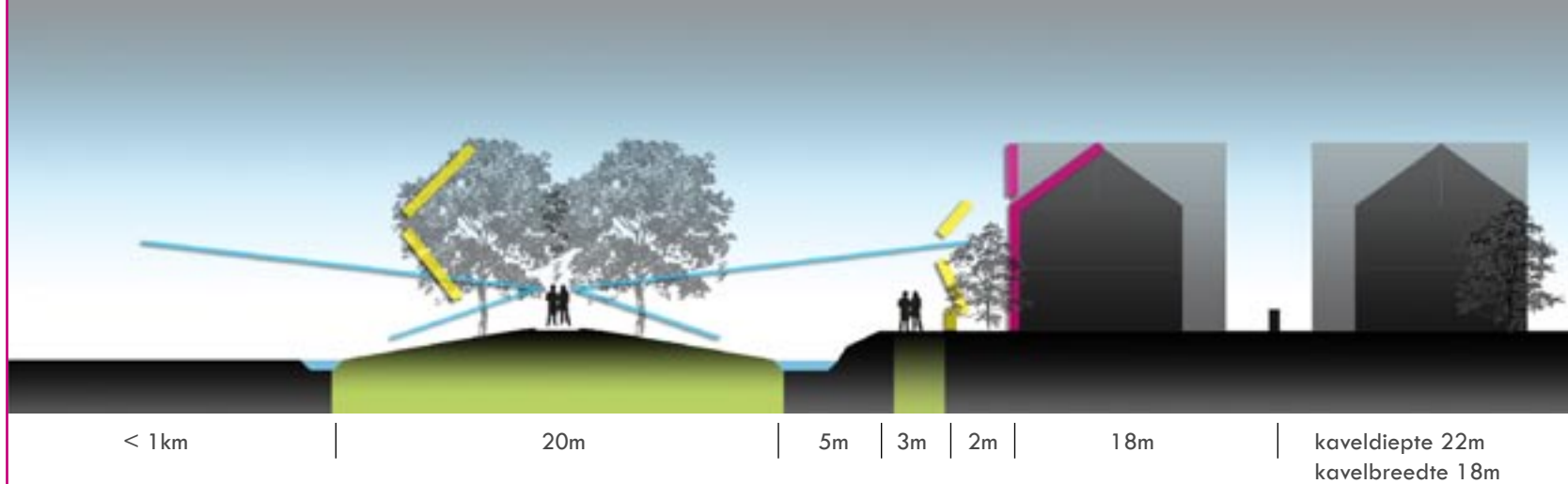

Fig. 8.52 De principedoorsnede laat zien dat de stadsrand van de wijk Parijsch in Culemborg bestaat uit een apart onderdeel, het wandeldijkje, dat meerdere functionies heeft in de stad-landovergang. Daar waar in veel uitbreidingswijken de stadsrand “stopt” bij particuliere (achter)tuinen en een watergang, is hier nog extra, aparte structuur aangelegd van zo’n 20m breedte. Deze scheidt ook de watersystemen van de wijk (stedelijk water) en landschap (polderwater).

Direct aangrenzend aan de ondiepe zijtuinen van de vrijstaande woningen bevindt zich nog een openbaar voetpad van zo’n 3m breedte. Doordat de wandelaar op het wandeldijkje enigszins verhoogd loopt en enige afstand heeft van de stadsrand, bevindt hij zich gevoelsmatig meer “in” het landschap dan “erlangs”. De bomenrij zorgt voor een “frame” en kader in het perspectief op het landschap. Tegelijkertijd geeft een bomenrij een diffuus beeld: van beide zijden kun je er onderdoor kijken. Het sluit dus niet af, en verstopt de wijk of het landschap ook niet. Geen “schaamgroen” dus en ook geen “groen om voor te schamen”!

Fig. 8.53 Landschap voelbaar vanuit de stadsrand. Vanuit de wijkrand is het landschap op meerdere keren zichtbaar vanaf zo’n 60m diep in de wijk. De woonhoven bevatten een wadi met enkele bomen als centraal onderdeel. Ook het wandeldijkje bevat een boomstructuur die terugkomt in de wadi’s. Hierdoor wordt het landschap als het ware “de wijk ingetrokken”. De gedachte dat het zicht op het landschap niet alleen maar een statisch gegeven is, maar dat er de mogelijkheid bestaat om hier dichterbij te komen, of hier “in” of “langs” te wandelen, maakt dat deze groene wadi met bomen ook gevoelsmatig meer betekenis krijgt. Het is geen doodlopend openbaar groen, maar is onderdeel van de groene stadsrand. Daardoor woon je ook “aan” het landschap.

Fig. 8.54 De enige principedoor-snede uit Weesp (Vinex), waarbij het landschap betreden niet tot de mogelijkheid behoort en er dus ook geen wandeling gemaakt kan worden.

Dit soort stad-landovergangen zijn er in vele soorten en maten, maar het zou kunnen dat het meestal gaat om 'naakte stadsranden', doordat er weinig private beplanting voorhanden is.

Het is aanbevelenswaardig om het percentage van dit type stad-landovergangen in de Vinexatlas eens te onderzoeken.

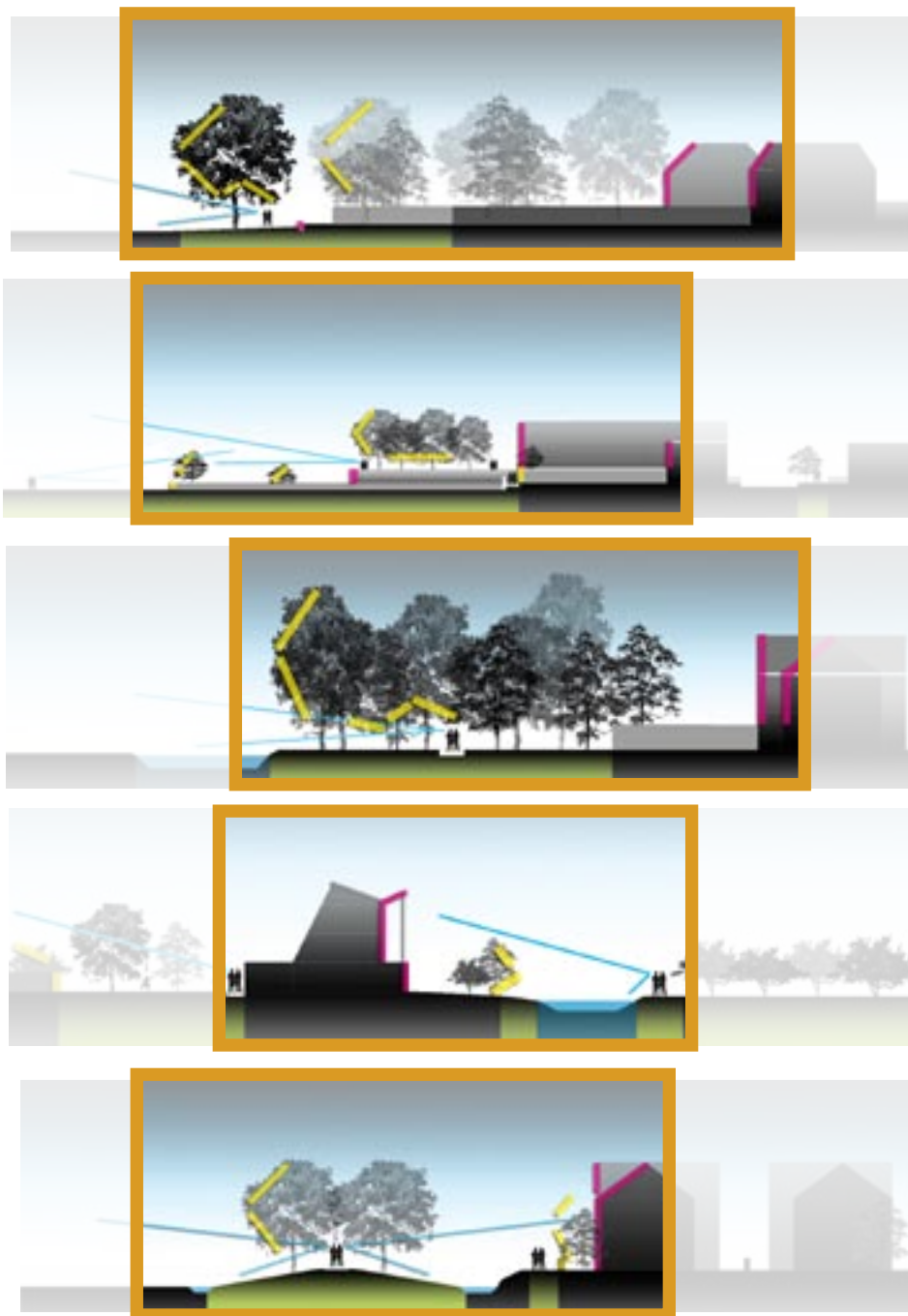

Fig. 8.55 t/m 8.59 De andere principedoorssneden zijn van respectievelijk Hampstead, Römerstadt, Nieuw-Vennep jaren '70, Culemborg EVA-Lanxmeer en Culemborg Parijsch.

Deze diverse woonwijken zijn gekozen en vergeleken omdat ze allen grenzen aan het landschap en op de een of andere wijze een openbaar toegankelijke stadsrand of landschap hebben. De diversiteit laat zien dat er zeer verschillend met de vormgeving en opbouw van stad-landovergangen kan worden omgegaan. De traditionele uitbreidingswijk is daarom nog niet failliet, wel de stad-landovergang zoals op de linkerpagina.

Het is aanbevelenswaardig om in vervolgonderzoek deze reeks aan te vullen en zo tot een veelheid aan goede stad-landovergangen te komen die gebruikt kunnen worden bij toekomstige opgaven.

REFERENTIES
VERGELIJKINGEN

Literatuurlijst (references)

Agora. (2004) Tijdschrift voor sociaal-ruimtelijke vraagstukken. Themanummer 'Nieuwe dorpen'. Jaargang 20; no. 4. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Amer Adviseurs bv Ruimtelijke ordening (2008) i.o.v. de gemeente Bunschoten en De Bunte Vastgoed BV. Rengerswetering. Stedenbouwkundig plan 'zuidelijke eilanden'. Definitief stedenbouwkundig plan Rengerswetering. Rapportnr. 40-006. Amersfoort: Amer Adviseurs bv Ruimtelijke ordening.

Appleton, J. (1975) The Experience of Landscape. In: The Experience of Landscape, herziene versie. Wiley: 1996.

Blijdenstijn, R.K.M.; e.a.; (2005) Tastbare tijd. Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Dienst Maatschappij Economie en Cultuur. Amsterdam: PlanPlan Producties.

Blerck, H; Pothoff, M; Harsema, H; Sijmons, D; Andela, G; Spek, T; e.a. (2008) Canon van het Nederlandse landschap. Georganiseerd in samenwerking met de gezamenlijke Nederlandse provincies in het kader van de int. Triënale Apeldoorn 2008. Wageningen: Uitgeverij Blauwdruk.

Boland, D. Dipl. Ing. (2003) Grondslagen van het Landschapsarchitectonisch ontwerpen. Leesbundel K100-242. Wageningen: Wageningen University.

Boode, C. (2004), Afstudeeronderzoek Landgebruiksplanning Scheiding en verweving van stad en land in Brabant; een onderzoek naar de legenda-eenheid 'integratie stad-land'. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Bosma, K. (2011), De aangename bries van groen wonen. In: Blauwe Kamer nr.3. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.

Breeman, G. (2004), Stadsland: het bindende element; de toekomst van de groene scheggen van Amsterdam. Essay. Eindhoven: Tech. Universiteit / vak: Actualia van de stedenbouw 1.

Brons + partners landschapsarchitecten bv i.o.v. de gezamenlijke gemeenten in het Eemland (2005) Landschapsontwikkelingsplan Eemland. Culemborg: Brons + partners landschapsarchitecten bv.

Burger, J.E. (1989), Visies op het landschap. Amsterdam: Op lemen voeten. Nijmegen: uitgeverij Dwarsstap.
Lemaire, T. (2002), Met open zinnen; natuur, landschap, aarde. Amsterdam: Ambo.

Buunk, W.; De Groot, R., (2008), Nirov Quickscan 7. Bouwen aan de randen van de stad.

Canon van het Nederlandse landschap (2008) Blerck, H; Pothoff, M; Harsema, H; Sijmons, D; Andela, G; Spek, T; e.a.; Georganiseerd in samenwerking met de gezamenlijke Nederlandse provincies in het kader van de int. Triënale Apeldoorn 2008. Wageningen: Uitgeverij Blauwdruk.

Coeterier, J.F. (1987) De waarneming en waardering van landschappen. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Coeterier, J.F. (2000) Landschapsbeleving. Toepassing van de meetmethode landschapsbeleving in 4 gebieden in Nederland. Alterra-rapport 209. Wageningen: Alterra/Expertisecentrum Landschapsbeleving.

Cremens, E.; Kaaij, F.; Steenbergen, C.M. (1981), Bolwerken als stadsparken; Nederlandse stadswandelingen in de 19e en 20e eeuw. Tentoonstellingseditie. Delft: Vakgroep Landschapskunde en ecologie, TU Delft. Delftse Universitaire Pers.

Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Titel: Tastbare tijd (2005) Blijdenstijn, R.K.M.; e.a.; Dienst Maatschappij Economie en Cultuur. Amsterdam: PlanPlan Producties.

Dam, v. F; Bijlsma, L; Leeuwen, v. M; Pálsdóttir Lára H., (2005), De LandStad; Landelijk wonen in de netwerkstad. Ruimtelijk Planbureau Den Haag. Rotterdam, NAI Uitgevers.

David, K; e.a.; (2009) Ecologische randvoorwaarden voor weidevogelsoorten in het broedseizoen. Resultaten van een pilotstudie in het Wormer- en Jisperveld. Directie Kennis Min. LNV. Wageningen: Alterra/Alterra-rapport 1613.

Dee, C; (2001) Form and Fabric in Landscape Architecture. A Visual Introduction. Taylor and Francis Group. Londen: Spon Press.

Eijk van, S.; Rozendaal, W., (2002), Afstudeeronderzoek Landgebruiksplanning. Stadsranden: rood én groen. Een inrichtingsconcept ontwikkeld aan de hand van de noordelijke Randstad. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Gemeente Bunschoten (2008) Recreëren langs de Laak. Brochure Ontwikkelingsvisie Laakzone VO i.s.m. landschapspartners bv en Witteveen en Bos. Bunschoten: Gemeente Bunschoten.

Gewest Eemland en Gemeente Amersfoort (2008) Integrale Gebiedsuitwerking Eemland. Amersfoort: Gemeente Amersfoort en Gewest Eemland. NV Utrecht.

Habets, A., Hajonides T., Schuit, S., (2004), Dorp als Daad. Bouwstenen voor dorpen in het oosten. Deventer, Leeuwarden, Velp: Kenniskring Plattelandsvernieuwing Van Hall/Larenstein. Arnhem: Stichting Undercover / Uitgeverij Blauwdruk.

Handboek agrarisch natuurbeheer (1998) Weidevogel of broedputje. H3.5.2-2. Landschapsbeheer Nederland: webwinkel.

Heins, S. (2002), *Rurale woonmilieus in stad en land. Plattelandsbeelden, vraag naar en aanbod van rurale woonmilieus*. Delft: Eburon.

Hendriks, M. (2008), *Stop de groene verrommeling*. In: *Blauwe Kamer nr.4*. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.

Hendriks, J. (2001), *Cultuurhistorie van stad en land. Waardering en Behoud*. Utrecht: Uitgeverij Matrijs.

Hoornstra, A; Middelkoop, G (1998) *De vrije ruimte. Nieuwe strategieën voor de ruimtelijke ordening*. Amsterdam: Mart Spruijt BV. Distributie: NAI uitgevers, Rotterdam.

Ibelings, H; Rossem, v. V (2009) *De nieuwe traditie. Continuïteit en vernieuwing in de Nederlandse architectuur*. Nijmegen: Uitgeverij SUN en auteurs.

KuiperCompagnons (2007) *Masterplan Rengerswetering. De verweving van dorp en landschap. Presentatie stedenbouwkundig masterplan Rengerswetering*. Rotterdam: KuiperCompagnons i.o.v. de gemeente Bunschoten.

La4sale i.o.v. Provincie Noord-Holland (2004) *Bouwen voor Waterland 2020. Cultuurhistorische Verkenning. Invulling van het regionaal woningbouwprogramma voor Waterland vanuit een landschappelijk en cultuurhistorisch perspectief*. Haarlem: Provincie Noord-Holland.

Landschapspartners i.s.m. Witteveen en Bos (2007) *Ontwikkelingsvisie Laakzone Voorlopig Ontwerp. Dossier 443-50 versie 1C-definitief. I.o.v. de gemeenten Amersfoort, Bunschoten, Nijkerk en Waterschap Vallei & Eem. De Meern: Landschapspartners bv i.s.m. Witteveen en Bos*.

Lemaire, T. (2002), *Met open zinnen; natuur, landschap, aarde*. Amsterdam: Ambo.

Lörzing, H. (1989), *Van vrezin naar genieten*. In: Burger, J.E., *Visies op het landschap*; Amsterdam: Op lemen voet. Nijmegen: Uitgeverij Dwarsstap.

Lörzing, H. (2004), *Verschuivende grenzen; hoe de harde grenzen tussen stad en land langzaam verdwenen*. In: *Blauw Kamer nr.4*. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.

Luiten, E. (2011), *De onbebouwde kom. Advies over de ruimtelijke kwaliteit van stads- en dorpsranden in Zuid-Holland*. Den Haag: Provincie Zuid-Holland.

Lynch, K. (1960) *The Image of the city*. Massachusetts: MIT Press.

Ministerie van Infrastructuur & Milieu (2011), *Mooi Nederland. 2,5 jaar innovatie en waardecreatie. Slotpublicatie Innovatieprogramma Mooi Nederland. Kennisplein mooi Nederland*. Den Haag: Rijksoverheid.

Ministerie van VROM (2010), *Inspiratiedocument. De stadsrandzone centraal. De ruimtelijke opgaven voor de stadsrandzone verkend*. Den Haag: Rijksoverheid.

Motloch, J.L; (2001) *Introduction to Landscape Design*. Department of landscape architecture. Texas A&M University. New York: Van Nostrand reinhold.

Neven, K; Sauter, M; De Haan, F. (2009), *Wonen aan de rand van het landschap; van stadsrand naar landschap als ontwerpogave*. Wageningen: leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke Analyse. Borne: projectbureau 'De Groene Poort'.

NIROV; de Volkskrant; m.m.v. Ministerie van VROM (2002), *Parkstad Nederland. Stad wordt land wordt stad*. Gezamenlijke publicatie van de Volkskrant en het NIROV, m.m.v. Min. VROM. Ede.

Norberg-Schulz, C. (1980) *Genius Loci. Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli.

Ontwikkelingsvisie Laakzone Voorlopig Ontwerp. Dossier 443-50 versie 1C-definitief (2007) *Landschapspartners i.s.m. Witteveen en Bos i.o.v. de gemeenten Amersfoort, Bunschoten, Nijkerk en Waterschap Vallei & Eem. De Meern: Landschapspartners bv i.s.m. Witteveen en Bos*.

Pols, L. en Strootman, B.G.M. (1998), *De Landschaps-Stad; het landschap als basis voor ruimtelijke kwaliteit in woongebieden*. Den Haag: NIROV. Bussum: Uitgeverij THOTH.

Provincie Drente i.s.m. gemeente Tynaarlo (2008), *Grounds for change; typisch Vries in Drenthe; "de rugge op, de beken uit"*. Uitgave provincie Drenthe.

Provincie Friesland (2007) *Natuurwaarden buiten de EHS*. In: *Streekplan provincie Friesland, Hoofdstuk 2.9.4*. Leeuwarden: Provincie Utrecht.

Provincie Utrecht (2005), *Tastbare tijd. Cultuurhistorische atlas van de provincie Utecht. Dienst Maatschappij Economie en Cultuur*. Door: drs. R.K.M. Blijdenstijn. Amsterdam: PlanPlan Producties.

Provincie Utrecht (2008) *Streekplanuitwerking Nationale Landschappen*. (Hoofdstuk 8, bijlage II: Beleidsuitgangspunten Nationale Landschappen provincie Utrecht). Utrecht: Provincie Utrecht.

Vervolg literatuurlijst (references)

Raad voor het Landelijk Gebied (2002), Voor boeren, burgers en buitenlui. Advies over de betekenis van sociaal-culturele ontwikkelingen voor het landelijk gebied. Publicatie RLG 02/08. Amersfoort: RLG.

Raad voor het Landelijk Gebied (2005), Nationale landschappen: vaste koers en lange adem. Advies over de instrumentatie van Nationale landschappen. Publicatie RLG 05/01. Amersfoort: RLG.

Rodermond, J; Tilman, H. (1995), Stedebouw in Nederland. In: De Architect. Themanummer 61. Den Haag: Ten Hagen & Stam BV.

Ruijter, de, K. en Dumont, R. (2007), Het emotionele landschap. In: Blauwe Kamer nr.5. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.

Sperling, J.C.W. (2009) Afstudeeronderzoek Landschapsarchitectuur. The future of an adaptive Afsluitdijk. A landscape architectonic design of a safe 'Afsluitdijk' that expresses the unique qualities of the site. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Steenhuis, M. (2007), Het vergeten oeuvre van Pieter Verhagen. In: Blauwe Kamer nr.5. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.

Strootman Landschapsarchitecten (2006) Twentse Stadranden 12x beter. In: Neven, K; e.a. (2009). Amsterdam/Enschede.

SVP Architectuur en stedenbouw i.o.v. de gemeente Bunschoten (2005) Gemeente Bunschoten. Bestemmingsplan Rengerswetering. Toelichting, voorschriften en plankaart. Kenmerk 1979/R2003-01/FO. Amersfoort: SVP Architectuur en stedenbouw.

Taverne, E; Visser, I. e.a.; (1993) Stedebouw. De geschiedenis van de stad in de Nederlanden van 1500 tot heden. Nijmegen: SUN Uitgeverij, 1993.

Vlassenrood, L. (2004), Cultuurlandschap in transformatie. In: Blauwe Kamer nr.4. Wageningen: Stichting Lijn in Landschap.

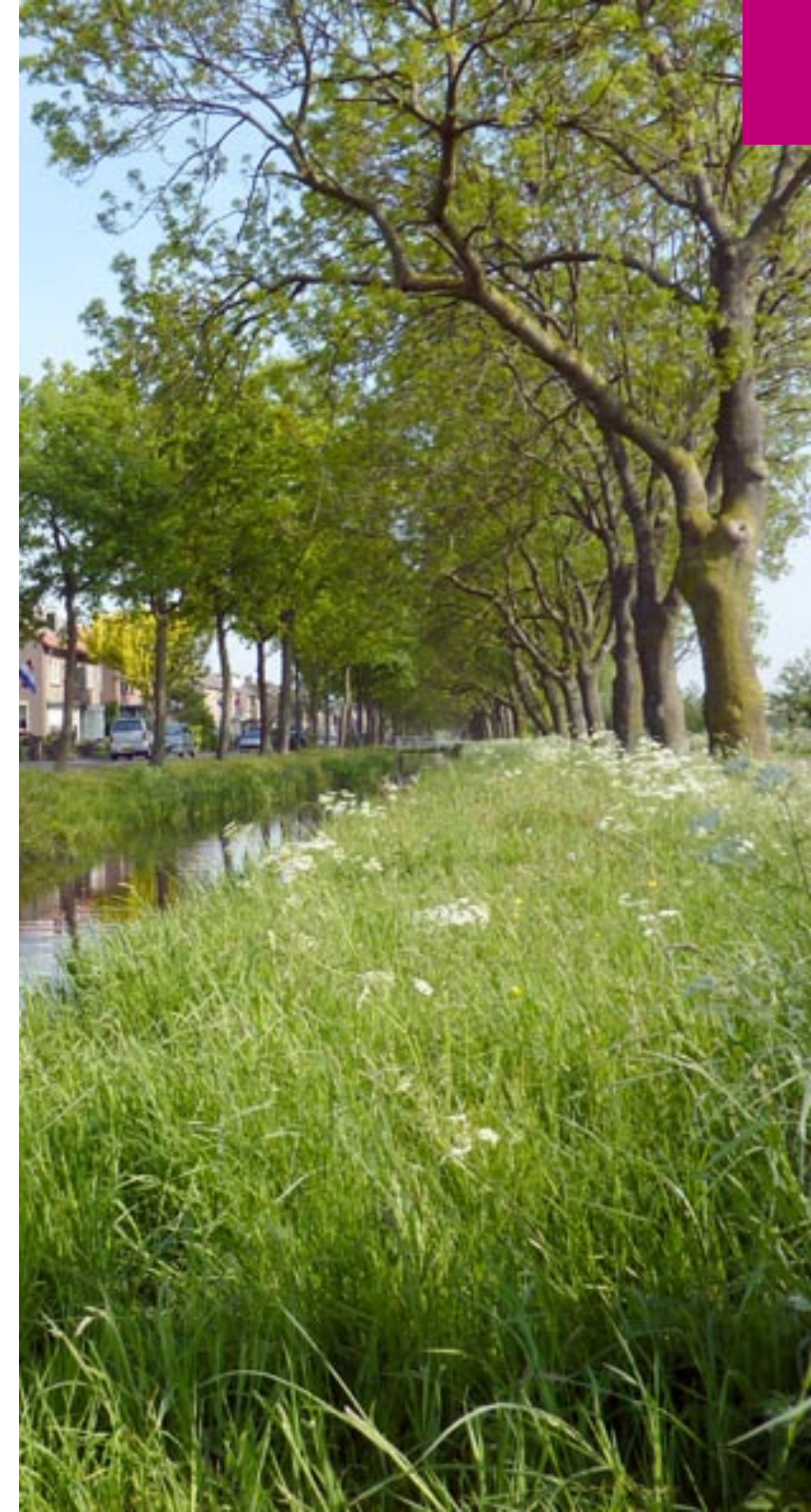
Vroom, M.J. (2006) Lexicon van de tuin- en landschapsarchitectuur. Wageningen: Uitgeverij Blauwdruk.

Waldheim, C. (2006), Landscapes as Urbanism. New York: Princeton architectural press.

Wassink, W.Th. (1999) Beekdallandschappen. Een morfologisch onderzoek in de zandgebieden van Nederland. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Waterbolk, T. (1999) De landschappen in mijn omgeving: cultuur en natuur in Noord-Nederland. In: Kolen, J./Le-maire, T. (eds.), Landschap in meervoud. Perspectieven op het Nederlandse landschap in de 20ste/21ste eeuw. Utrecht 95-116.

Westerbeek, J. (2004) Afstudeeronderzoek Landgebruiksplanning. Vrijheid in Gebondenheid. Onderzoek naar het provinciale beleid voor nieuwe landgoederen. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Lijst van gebruikte illustraties (list of figures)

Hoofdstuk 1

- Fig. 1.01 Bron: <http://www.google.nl/imgres?imgurl=http://www.natuur-gek.nl/wandelaar1.jpg>
- Fig. 1.02 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)
- Fig. 1.03 t/m 1.05 G.H. Breeman
- Fig. 1.06 en 1.07 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)
- Fig. 1.08 en 1.09 G.H. Breeman
- Fig. 1.10 Bron: <http://www.google.nl/imgres?imgurl=http://www.canon-ro.nl/Render/Upload/blokjeskaart.jpg>
- Fig. 1.11 Bron: Google Maps, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)
- Fig. 1.12 G.H. Breeman

Hoofdstuk 2

- Fig. 2.01 G.H. Breeman
- Fig. 2.02 Bron: http://www.panoramio.com/36286822_prashaarhimanouk
- Fig. 2.03 G.H. Breeman
- Fig. 2.04 Bron: Topografische Dienst Kadaster, (2000). Kaartbladen 26C, 26D, 32A en 32B, 1:25.000, TD, Emmen.
- Fig. 2.05 G.H. Breeman
- Fig. 2.06 t/m 2.08 Bron: presentatie Stedenbouwkundig Masterplan Rengerswetering 2007, Kuiper Compagnons en gemeente Bunschoten
- Fig. 2.09 Bron: Stedenbouwkundig deelplan zuidelijke eilanden Rengerswetering 2008, Amer Adviseurs en gemeente Bunschoten
- Fig. 2.10 G.H. Breeman

Hoofdstuk 3

- Fig. 3.01 en 3.02 G.H. Breeman
- Fig. 3.03 Bron: Stadsranden; rood én groen; een inrichtingsconcept ontwikkeld aan de hand van de noordelijke Randstad. Eijk, S.C.H.J. van; Rozendaal, W.J.B. Wageningen, Alterra, 2002. Alterra-rapport 593.
- Fig. 3.04 Bron: Neven, K; Sauter, M; De Haan, F. (2009), Wonen aan de rand van het landschap; van stadsrand naar landschap als ontwerpogave. Wageningen: leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke Analyse. Borne: projectbureau 'De Groene Poort'.
- Fig. 3.05 Bron: Habets, A., Hajonides T., Schuit, S., (2004), Dorp als Daad. Bouwstenen voor dorpen in het oosten. Deventer, Leeuwarden, Velp: Kenniskring Plattelandsvernieuwing Van Hall/Larenstein.
- Fig. 3.06 en 3.07 G.H. Breeman
- Fig. 3.08 t/m 3.10 Bron: Dee, C. (2001), Form and Fabric in Landscape Architecture. A Visual Introduction. Taylor and Francis Group. Londen: Spon Press, 2001.
- Fig. 3.11 G.H. Breeman
- Fig. 3.12 Bron: Dee, C. (2001), Form and Fabric in Landscape Architecture. A Visual Introduction. Taylor and Francis Group. Londen: Spon Press, 2001.
- Fig. 3.13 Bron: Motloch, J.L. (2001), Introduction to Landscape Design. Department of landscape architecture, texas A&M University. New York: Van Nostrand reinhold. In: Dictaat 'Grondslagen van het Landschaps-architectonisch ontwerpen'. Boland, D. Dipl. Ing. Leesbundel K100-242

Wageningen University.

- Fig. 3.14 t/m 3.17 G.H. Breeman
- Fig. 3.18 Bron: Dee, C. (2001), Form and Fabric in Landscape Architecture. A Visual Introduction. Taylor and Francis Group. Londen: Spon Press, 2001.
- Fig. 3.19 Bron: Motloch, J.L. (2001), Introduction to Landscape Design. Department of landscape architecture, texas A&M University. New York: Van Nostrand reinhold. In: Dictaat 'Grondslagen van het Landschaps-architectonisch ontwerpen'. Boland, D. Dipl. Ing. Leesbundel K100-242 Wageningen University.

Hoofdstuk 4

- Fig. 4.01 G.H. Breeman
- Fig. 4.02 en 4.03 G.H. Breeman op basis van Geomorfologische bodemkaart Nederland; kaartblad 32 Amersfoort schaal 1:50.000, 1982.
- Fig. 4.04 Bron: Topografische Dienst Kadaster, (2000). Kaartbladen 26C, 26D, 32A en 32B, 1:25.000, TD, Emmen.
- Fig. 4.05 en 4.06 G.H. Breeman
- Fig. 4.07 G.H. Breeman op basis van Google Earth, 2010 en Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Provincie Utrecht, Dienst Maatschappij Economie en Cultuur, drs. RKM Blijdenstijn, Amsterdam: PlanPlan Producties, mei 2005.
- Fig. 4.08 Bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Grebbelein_the_Netherlands.jpg

Vervolg lijst van gebruikte illustraties (list of figures)

Fig. 4.09	G.H. Breeman op basis van Google Earth, 2010 en Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Provincie Utrecht, Dienst Maatschappij Economie en Cultuur, drs. RKM Blijdenstijn, Amsterdam: PlanPlan Producties, mei 2005.	Fig. 4.19 en 4.20	G.H. Breeman	Fig. 5.117	Bron: http://www.googlemaps.com
Fig. 4.10	Bron: http://www.hisgis.nl/hisgis/gewesten/utrecht/atlas_utrecht-1/uitleg-1/uitleg-2010 Fig. 3.11	Fig. 4.21	Bron: http://www.archiefeemland.nl/collectie/fotos	Fig. 5.118 t/m 5.126 e.v.	G.H. Breeman
Fig. 4.11 en 4.12	Bron: Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Provincie Utrecht, Dienst Maatschappij Economie en Cultuur, drs. RKM Blijdenstijn, Amsterdam: PlanPlan Producties, mei 2005.	Fig. 4.22	Bron: http://www.nationale-landschappen.nl/landschap	Hoofdstuk 6	
Fig. 4.13	G.H. Breeman op basis van Google Earth, 2010 en Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Provincie Utrecht, Dienst Maatschappij Economie en Cultuur, drs. RKM Blijdenstijn, Amsterdam: PlanPlan Producties, mei 2005.	Fig. 4.23 t/m 4.26	G.H. Breeman	Fig. 6.01 t/m 6.04	G.H. Breeman
Fig. 4.14 en 4.15	G.H. Breeman	Fig. 4.27 t/m 4.30	Bron: http://www.amersfoort.nl/docs/bis/raad/2008/Raadsstukken/10-oktober/VOLaakzonehoofd-rapport.pdf	Fig. 6.05	Bron: Bestemmingsplan Rengerswetering 2005, SVP Architectuur & stedenbouw i.o.v. gemeente Bunschoten
Fig. 4.16	Bron: Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Provincie Utrecht, Dienst Maatschappij Economie en Cultuur, drs. RKM Blijdenstijn, Amsterdam: PlanPlan Producties, mei 2005.	Fig. 4.31	G.H. Breeman	Fig. 6.06 t/m 6.10	Bron: presentatie (stedenbouwkundig) Masterplan Rengerswetering: verweving van dorp en landschap. KuiperCompagnons Rotterdam i.o.v. gemeente Bunschoten.
Fig. 4.17	G.H. Breeman op basis van Google Earth, 2010 en Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Provincie Utrecht, Dienst Maatschappij Economie en Cultuur, drs. RKM Blijdenstijn, Amsterdam: PlanPlan Producties, mei 2005.	Fig. 4.32	Bron: http://www.amersfoort.nl/docs/Nieuwe_structuur/_wonen_wijken/_parken_groen/Laakzone/Brochure_Laakzone_mei_2008.pdf	Fig. 6.11 t/m 6.13	Bron: Rengerswetering. Def. Stedenbouwkundig plan zuidelijke eilanden, 2008. Amer Adviseurs bv Ruimtelijke Ordening. i.o.v. gemeente Bunschoten
Fig. 4.18	Bron: http://www.archiefeemland.nl/collectie/fotos	Fig. 4.33	Bron: http://www.freelandschap.nl/p31.php door: Marc Nolden	Fig. 6.14 t/m 6.53	G.H. Breeman
		Fig. 4.34	G.H. Breeman	Hoofdstuk 7	
		Fig. 4.35	Bron: http://bunschoten.gemeente-documenten.nl/NL.IMRO.03130000Rengerswetering-/t_NL.IMRO.03130000Rengerswetering-.pdf SVP Architectuur en stedenbouw i.o.v. gemeente Bunschoten, 2 juni 2005. Gemeente Bunschoten, bestemmingsplan Rengerswetering. Toelichting, voorschriften en plankaart.	Fig. 7.01 t/m 7.03	G.H. Breeman
		Fig. 4.36	Bron: http://www.panoramio.com/36286822_prashaarhimanouk	Hoofdstuk 8	
		Fig. 4.37 t/m 4.50	G.H. Breeman	Fig. 8.01	G.H. Breeman
		Hoofdstuk 5		Fig. 8.02	Bron: http://www.bl.uk/learning/images/mappinghist/large4187.html
		Fig. 5.01 t/m 5.27	G.H. Breeman	Fig. 8.03 en 8.04	Bron: birdview">http://www.bingmaps.com/>birdview
		Fig. 5.28	Bron: http://www.googlemaps.com (bewerkt G.H. Breeman)	Fig. 8.05	Bron: http://www.googlemaps.com
		Fig. 5.29 t/m 5.90	G.H. Breeman	Fig. 8.06	Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)
		Fig. 5.91	Bron: http://www.panoramio.com/7270337_prashaarhimanouk	Fig. 8.07 en 8.08	G.H. Breeman
		Fig. 5.92 t/m 5.116	G.H. Breeman		

Fig. 8.09 Bron: <http://www.bingmaps.com/>>
birdview

Fig. 8.10 Bron: http://www.stadtgeschichte-ffm.de/service/chronik/chronik_5_2_e.html

Fig. 8.11 Bron: <http://www.brynawr.edu/emeritus/gather/Lane/images/014.jpg>

Fig. 8.12 Bron: <http://www.bingmaps.com/>>
birdview

Fig. 8.13 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)

Fig. 8.14 en 8.15 G.H. Breeman

Fig. 8.16 G.H. Breeman

Fig. 8.17 Bron: <http://panoramio.com>

Fig. 8.18 en 8.19 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)

Fig. 8.20 en 8.21 Bron: <http://www.googlemaps.com>

Fig. 8.22 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)

Fig. 8.23 Bron: <http://www.googlemaps.com>

Fig. 8.24 en 8.25 G.H. Breeman

Fig. 8.26 en 8.27 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)

Fig. 8.28 Bron: <http://www.bingmaps.com/>>
birdview

Fig. 8.29 Bron: Eurowoning;
www.leeuwenveldweesp.nl

Fig. 8.30 en 8.31 G.H. Breeman

Fig. 8.32 Bron: <http://www.bingmaps.com/>>
birdview

Fig. 8.33 Bron: <http://www.googlemaps.com>

Fig. 8.34 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)

Fig. 8.35 en 8.36 Bron: <http://www.googlemaps.com>

Fig. 8.37 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)

Fig. 8.38 Stichting EVA-Lanxmeer

Fig. 8.39 en 8.40 G.H. Breeman

Fig. 8.41 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)

Fig. 8.42 t/m 8.45 G.H. Breeman

Fig. 8.46 en 8.47 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)

Fig. 8.48 en 8.49 G.H. Breeman

Fig. 8.50 Bron: Google Earth, 2010 (bewerkt G.H. Breeman)

Fig. 8.51 t/m 8.60 G.H. Breeman

Fig. 8.60 Referentiebeeld essenlaan in open landschap met natuurlijke oevers.

'The small boundaries of the 'stad-landovergang'

This explorative and design research on the existing and future boundaries (edges) in-between different suburbs and the surrounding landscape of Bunschoten-Spakenburg shows the importance of this architectural design theme in relation to the context of the national landscape 'Arkemheen-Eemland' and the identity of the villages itself.

This main reason of this free research was prompted by the facts that many Dutch suburbs in the rural areas didn't have a good relationship with the surrounding landscape and the well-known negative visual effects (so called 'naked edges' and urbanization of the rural area) of suburbs on the landscape.

In this explorative and design research the new suburb 'Rengerswetering' at the east side of Bunschoten-Spakenburg in the wide open national landscape Arkemheen-Eemland is chosen to be the research subject. By exploring not only the spatial context and the landscape itself, but also by analyzing the existing boundaries in-between suburbs and the landscape, a clear view of the structures, identity and meaning of these boundaries for Bunschoten-Spakenburg itself and the surrounding landscape is presented. Thereafter this knowledge is used to analyse the present plans and design of the new suburb Rengerswetering and to test them. Then a redesign of the new boundaries gives insight what the values are for the new suburb and the surrounding rural area by using this method of the architectural design theme. In this research it becomes clear what the values are of using an architectural design theme in the design process. That's important for the Dutch 'spatial agenda' and the profession of landscape architecture when designing suburbs.

An explorative and design research on the identity and design of existing and new 'stad-landovergangen' of Bunschoten-Spakenburg and the lessons to be learned for the Dutch 'spatial agenda'.

**Master Thesis Landscape Architecture
Wageningen University and Research Centre
ing. G.H. (Gijs) Breeman
supervisor: Ir. P. (Paul) Roncken
november 2011**

'De smalle grenzen van de stad-landovergang'

Dit verkennende en ontwerpend onderzoek naar de bestaande- en toekomstige stad-landovergangen (grenzen) tussen diverse, verschillende uitbreidingswijken en het omringende landschap van Bunschoten-Spakenburg laat het belang zien van dit architectonisch ontwerptheema in relatie tot de context van het nationaal landschap Arkemheen-Eemland en de identiteit van de dorpen zelf.

De hoofdreden voor dit vrije onderzoek werd ingegeven door het feit dat veel Nederlandse uitbreidingswijken in het landelijk gebied geen (goede) relatie hebben met het omringende landschap en de bekende negatieve effecten ('naakte stadsranden' en verstedelijking van het platteland) van uitbreidingswijken op het landschap.

Er is voor gekozen om een verkennend en ontwerpend onderzoek te doen naar de nieuwe uitbreidingswijk 'Rengerswetering' aan de oostzijde van Bunschoten-Spakenburg, liggend in het open nationaal landschap Arkemheen-Eemland. Door naast de landschappelijke en ruimtelijke context ook de bestaande stad-landovergangen te analyseren ontstaat er een helder beeld van de structuur, identiteit en betekenis van deze grenzen voor Bunschoten-Spakenburg en het omringende landschap. Deze kennis wordt vervolgens gebruikt om de planvorming en het ontwerp voor de nieuwe wijk Rengerswetering te verkennen en hieraan te toetsen. Door vervolgens een herontwerp van de stad-landovergangen te maken wordt inzichtelijk wat het architectonisch ontwerptheema voor meerwaarde heeft voor zowel woonwijk als landschap. In dit afstudeeronderzoek wordt duidelijk wat de meerwaarde is van het toepassen van het architectonisch thema in het ontwerp(proces). Dat is belangrijk voor de ruimtelijke agenda en het vak van de landschapsarchitectuur bij uitbreidingswijken.

Colofon

Auteur:

ing. G.H. (Gijs) Breeman
gijsbreeman@telfort.nl

Begeleider en examiner:

Ir. P. (Paul) Roncken (WUR)

Examinatoren:

Dr. Dipl. Ing. MA(AA) S. (Sanda) Lenzholzer (WUR)
Prof. Dr. Ir. A. (Adri) van den Brink (WUR)

Extern advies, met dank aan:

Marc Nolden, zelfstandig landschapsarchitect, freelandschap.
Gemeente Tilburg.

Pages:

214

Gereproduceerd door:

Reproafdeling, Gemeente Tilburg.
met dank aan Bas Schouten.